

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

Liutauras NEKROŠIUS

**STRUKTŪRALIZMO IDĖJOS
ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVOS
ARCHITEKTŪROJE**

DAKTARO DISERTACIJA

HUMANITARINIAI MOKSLAI, MENOTYRA (03H),

SKULPTŪRA IR ARCHITEKTŪRA (H312)

Vilnius LEIDYKLA
TECHNIKA 2008

Disertacija rengta 2004–2008 metais Vilniaus Gedimino technikos universitete.

Darbo mokslinis vadovas

prof. dr. Rimantas BUIVYDAS (Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
humanitariniai mokslai, menotyra – 03H).

<http://leidykla.vgtu.lt>

VG TU leidyklos TECHNIKA 1574-M mokslo literatūros knyga

ISBN 978-9955-28-383-6

© Nekrošius, L. 2008 m.

© VG TU leidykla TECHNIKA, 2008

VILNIUS GEDIMINAS TECHNICAL UNIVERSITY

Liutauras NEKROŠIUS

**IDEAS OF STRUCTURALISM IN
CONTEMPORARY LITHUANIAN
ARCHITECTURE**

DOCTORAL DISSERTATION

HUMANITIES, HISTORY AND THEORY OF ARTS (03H)

SCULPTURE AND ARCHITECTURE (H312)

Vilnius LEIDYKLA
TECHNIKA 2008

Reziumė

Tyrime atskleidžiami struktūralistinės architektūros kūrybiniai rezultatai, nusakoma jų vietą skirtingų mokslo ir meno disciplinų bei šiuolaikinės architektūros kontekste. Dėmesys telkiamas į atskirų kūrybinių nuostatų identifikaciją, jų tarpusavio sąveikos rezultatus, lemiančius šių nuostatų formaliosios ir filosofinės raiškos kaitą. Tyrimo objektas yra šiuolaikinės Lietuvos architektūros projektuose bei įgyvendintuose objektuose įprasmintos struktūralistinės idėjos. Jų įtaka architektūros raiškai svarbi ne tik istorijos tyrimų šviesoje. Architektūros struktūralistiniai aspektai neretai tampa vienu iš svarbių šiandieninės architektūros formantų ir tolesnei jos raidai įtaką darančių veiksnių. Tyrimu siekiama nustatyti pagrindines Lietuvos struktūralistinės architektūros kūrybines nuostatas ir konceptus, jų geografines ir tarpdalykines sąsajas, genezę bei raiškos formas. Darbe sprendžiami šie uždaviniai: nustatomi struktūralistinės architektūros filosofiniai-ideologiniai pagrindai ir jų sąsajos su XX a. antroje pusėje Lietuvoje vykusiais procesais; nagrinėjami struktūralizmo idėjų geografinis ir tarpdalykinis kontekstai; tiriama XX a. 7-ojo–9-ojo dešimtmečių Lietuvos architektūrą formavę sociokultūriniai veiksniai; formuluojamas struktūralistinių idėjų raiškos Lietuvos architektūroje teorinis vertinimo modelis, identifikuojami svarbiausi Lietuvos struktūralistinės architektūros kūriniai ir jų įtaką šalies architektūros raidai. Rengiant disertaciją buvo gauti šie architektūrologijai nauji rezultatai: iširtas menkai atskleistas, bet labai svarbus kūrybinis reiškinytis Lietuvos architektūroje – struktūralizmas; parengtas struktūralistinių idėjų raiškos Lietuvos architektūroje vertinimo teorinis modelis; identifikuoti pagrindiniai šalies struktūralistinės architektūros kūriniai; tyrimas apima ne tik formas ir kontekstų studijas, bet taip pat struktūralistinės architektūros kūrybinės ideologijos sąveikos ir savitumo aspektus. Tikimasi, kad tyrimas padės lengviau apibrėžti struktūralistinių tendencijų Lietuvoje kilmės ir raidos savitumus bei aiškiau suvokti struktūralizmo įtaką šalies architektūros raidai. Manoma, kad Lietuvos struktūralistinės architektūros istorinio periodo integravimas į mokslinio ir meninio struktūralizmo ratą pasitarnaus architektūros, kaip tarpdalykinės veiklos, visuomeninio statuso stiprinimui. Tyrimo rezultatai gali būti naudojami švietėjiškais tikslais ir tapti naudinga medžiaga šiuo metu vykdomam XX a. 7-ojo–9-ojo dešimtmečių architektūros vertinimo, saugojimo bei dokumentavimo procesui. Europinės reintegracijos procesų šviesoje šalies architektūros geografinių paralelių tyrimas taip pat įgauna išskirtinį aktualumą.

Disertacijos tema paskelbti 3 moksliniai straipsniai mokslo žurnaluose, referuojamuose pripažintose tarptautinėse duomenų bazėse, kurių sąrašą sudarė Lietuvos mokslo taryba, 1 straipsnis recenzuojamame, 1 – kitame konferencijos pranešimų ir mokslinių straipsnių rinkinyje, 9 straipsniai specializuotuose profesiniuose Lietuvos ir užsienio leidiniuose. Tyrimo rezultatai aptarti 5 mokslinėse konferencijose (iš jų 1 tarptautinė).

Abstract

The research subject comprises the structuralistic ideas that found the meaning in contemporary architectural design and realized projects of Lithuania. They have significant impact not only in the light of historical research. Structuralistic aspects in architecture often turn into an important formant of contemporary architecture and most influential factor for its development. The research subject provides more comprehensive disclosure of artistic results in architecture and identifies their place within the context of different scientific and artistic disciplines, as well as contemporary architecture on the whole. The focus is on identification of separate artistic principles, the results of their interconnection determining the change in formal and philosophical expression of such principles. The main objective of the research is to establish basic artistic principles and conceptions of structuralistic architecture in Lithuania, their geographic and interdisciplinary links, genesis and forms of expression. To this end, the following tasks have been raised: to establish philosophical-ideological background of structuralistic architecture and its links to the social being in the second half of the 20th century Lithuania; analyze the geographical and interdisciplinary context of structuralistic ideas; explore the social-cultural formants of artistic principles in Lithuanian architecture of the 1960-ies–80-ies; prepare theoretical pattern for valuation of structuralistic ideas in Lithuanian architecture; identify the most significant pieces of structuralistic architecture in Lithuania and their influence on general architecture development in the country. In making the research, the following results innovative on the field of architectural science have been obtained: significant phenomenon in Lithuanian architecture, although poorly analyzed before – Structuralism – has been explored; theoretical pattern for valuation of structuralistic ideas in Lithuanian architecture has been prepared; main pieces of structuralistic architecture in the country have been identified; the research covers not only the studies of form and contexts, but also the aspects of interaction and peculiarity of artistic ideology in structuralistic architecture. Hopefully, the research may facilitate attempts to define the peculiarities of origins and development of structuralistic ideas in Lithuania, as well as understand more clearly the impact of Structuralism on architectural development in the country. It is believed that integration of historical period of Lithuanian structuralistic architecture into the field of scientific and artistic Structuralism could contribute to the strengthening of social status of architecture as an interdisciplinary subject. The results of the research may be used for educational purposes and serve as helpful material in the process of evaluation, protection and documentation of architecture of the 1960-1980-ies as is implemented at present. In the light of the European reintegration, exploration of geographical parallels of Lithuanian architecture also gains a distinctive relevance. 3 articles on the research subject were published in science journals referred to in acknowledged international databases as approved by the Lithuanian Council of Science, 1 scientific article in reviewed publication, 1 scientific article in other publication and 9 articles in specialized professional publications in Lithuania and abroad. The research results have been discussed at 5 scientific conferences (including 1 international).

Turinys

Reziumė

Abstract

Įvadas	1
1. Sociokultūriniai struktūralizmo kontekstai Lietuvoje ir užsienyje.....	13
1.1. Statybų ir pramonės technologijų pažangos svarba architektūros procesams	14
1.2. Teritorinės plėtros modelių įtaka architektūrinei aplinkai	20
1.3. Politinių siekių reikšmė kūrybai ir tarpkultūriniam procesams	31
1.4. Pirmojo skyriaus apibendrinimai	39
2. Pagrindiniai struktūralistinės architektūros konceptai	41
2.1. Struktūralizmo sąvoka architektūrologijoje.....	41
2.2. Struktūralistinės architektūros raiška ir forma.....	46
2.3. Mokslo ir meno principų sąveika struktūralizme	69
2.4. Antrojo skyriaus apibendrinimai	80
3. Europinių struktūralizmo idėjų paralelės Lietuvos architektūroje	83
3.1. Tapatumas kaip kūrybos tikslas.....	83
3.2. Plėtrai atviros formos paieškos.....	110
3.3. Struktūralistinių idėjų tęstinumo naujausioje Lietuvos architektūroje prielaidos	145
3.4. Trečiojo skyriaus apibendrinimai	153
Bendrosios išvados	155
Literatūros sąrašas.....	159

Ivadas

Mokslo problemos aktualumas

XX a. antrosios pusės Lietuvos architektūros meniniai stiliai ar kūrybos tendencijos architektūros teoretikų ir istorikų analizuojami retai. 7-ajame–9-ajame dešimtmečiuose autoriai vengė šios temos dėl to meto politinės padėties. „Šaltojo karo“ propaganda bei bendrumų paieškos tabu lėmė tai, kad ir architekto kūrybinė ideologija to meto Lietuvos viešojoje erdvėje buvo reprezentuojama kaip valstybės politikos dalis. Tai atspindėjo tik dalį architektūros meninės minties formantų.

Dėl to vienas reikšmingiausių XX a. antrosios pusės Europos kūrybinių reiškinių – struktūralizmas, užsienio architektūrologijoje gretintas bei tapatintas su filosofijos, dailės, muzikos ir mokslo avangardo srovėmis, Lietuvoje dažnai lakoniškai apibūdinamas kaip *modernizmas*, o atsižvelgiant į geopolitinę padėtį vadinamas *sovietiniu modernizmu*. Pažymėtina, kad ir *modernizmo architektūros* sąvoka šiuo atveju (skirtingai nuo Vakaruose vyraujančių) žymi daugiau takoskyrą nuo stalininiu laikotarpiu valstybės proteguoto socialistinio istorizmo estetinių normų. Šiose ribose terminas pateisinamas ir vartotinas. Tačiau jis lemia pernelyg vienspalvį ir nepelnytai supaprastintą laikmečio kūrybos paveikslą.

Struktūralistiniai Lietuvos architektų darbai, padarę didelę įtaką šalies šiuolaikinės architektūros raidai, kol kas nebuvo ištirti kaip vieningas meninis reiškinys ar kūrybinė tendencija. Pastarųjų kelių dešimtmečių Lietuvos architektūrologijoje gausėja sovietinio laikotarpio architektūrą nagrinėjančių tyrimų. Daugumos jų dėmesys dažniau telkiamas į objektų tipologinę ar morfologinę klasifikaciją. Trumpa istorinė perspektyva lemia tam tikras tyrimų objektyvumo problemas. Vengiama ieškoti Lietuvos šiuolaikinės architektūros

kūrybinių paralelių su užsienyje plitusiai analogiškais reiškiniais, nors tai geografinės ir dalykinės integracijos būtinoji sąlyga. Deja, kol kas tik fragmentiškai nagrinėtas idėjinis architektūros formantas – taip sumenkinama architektūros meninio prado reikšmė.

Sovietinio periodo Lietuvos architektūroje vis dažniau išvelgiamos ir svarstomos funkcionalizmo, konstruktyvizmo, regionalizmo, minimalizmo ar postmodernizmo tendencijos. Kai kurie architektai, tuomet turėję menkas galimybes deklaruoti savo kūrybines nuostatas, dabar pristato savo architektūrą kaip tam tikros stilistinės krypties, tendencijos integralią dalį. Šiandien yra tinkamas laikas kaupti ir sisteminti vis dar gausiai išlikusią medžiagą apie nagrinėjamo periodo architektūrinį gyvenimą, architektus bei jų kūrybą.

Po 1990 m. pakitę Lietuvos politiniai, ekonominiai ir kultūriniai modeliai architektūrai kėlė naujus reikalavimus. XX a. antrojoje pusėje įgyvendinti projektai dažnai nebetenkina šiandieninių nepriklausomos valstybės socialinių, laisvosios rinkos ir kitų poreikių. Dėl šių priežasčių pastaruosius du dešimtmečius dalis sovietinio laikotarpio statinių rekonstruojami keičiant funkciją arba griaujami ir jų vietoje statomi nauji. Dalis apleistų (dažnai nebaigtų) pastatų nyksta. Todėl tikslinga praeities architektūros kūrinius dokumentuoti, fiksuoti jų kontekstus.

Siekiant suvokti visus to meto architektūrinio gyvenimo niuansus, reikia plėtoti formaliuosius ir socialinio konteksto tyrimus. Tačiau ne mažiau svarbūs to meto kūrybos idėjų kilmės, jų bendrumų su vyravusiomis Vakarų šalyse, ir savitumų, nulemtų vietos tradicijų bei SSRS ideologinio diktato klausimai.

Problemos ištirtumas

Vakarų architektūrologijoje struktūralizmas nagrinėtas išsamiai. Vienas pirmųjų sąvoką *struktūralizmas* architektūros tyrimuose pavartojo olandas A. Beerendsas 1969 m. nagrinėdamas Hermano Hertzbergerio Amsterdamo rotušės projektą [28, 29]. Bene didžiausią indėlį į struktūralistinės architektūros tyrimus įnešė olandų architektas Arnulfas Lüchingeris. Jis pirmasis šią sąvoką pasiūlė vartoti apibūdinant tam tikrus architektūrai būdingus socialinius reiškinius bei formaliuosius požymius. 1974 m. A. Lüchingeris paskelbė straipsnį „Struktūralizmas – demokratijos simbolis“ žurnale *Bauen+Wohnen* [132, p. 209–212], po dviejų metų jis publikavo straipsnį „Struktūralizmas – nauja srovė architektūroje“ [131], dar po metų žurnale *Architecture and Urbanism* pasirodė „Olandiškasis struktūralizmas“ [126]. 1981 m. A. Lüchingeris paskelbė fundamentalų veikalą *Struktūralizmas architektūroje ir urbanistikoje* [133]. 1987 m. išspausdintas dar vienas autorius tekstas [128], o 2000 m. pasirodė struktūralistinei architektūrai skirta šio tyrinėtojo studija *Divalentis požiūris* [123]. A. Lüchingeris parengė straipsnių apie struktūralistinės architektūros kūrėjus Aldo van Eycką [124; 125], Pietą Blomą [129], N. Johną Habrakeną,

Martą Stamą ir Hermaną Hertzbergerį [126; 130]. Pastarojo architekto kūrybai pristatyti A. Lüchingeris išleido atskirą knygą [127]. Išsamią studiją *Struktūralizmas olandiškojoje architektūroje* [90] paskelbė kitas olandų architektūros tyrinėtojas – Wimas J. van Heuvelis. Išvardytuose darbuose daugiausia dėmesio skiriama olandų architektūros kūriniams. Kitų šalių autorių darbai apžvelgiami kaip olandiškosios architektūros kontekstas.

Struktūralistinės architektūros tyrimams aktualios britų naujojo brutalizmo ir japonų metabolizmo studijos. Viena reikšmingiausių naujojo brutalizmo studijų iki šių dienų lieka 1966 m. išleista Reynerio Banhamo knyga *Naujasis brutalizmas: Etika ar estetika?* [16]. Brutalizmas britiškosios architektūros kontekste aptariamas Davido Watkino veikalė *Angliškoji architektūra* [250, p. 192–206]. Naujojo brutalizmo sąsajos su *Team 10* ir struktūralizmu tyrinėtos 2001 m. lapkričio 5 d. Nyderlandų Delft Technikos universiteto Architektūros fakultete surengtame moksliniame seminare *CIAM Team 10 – The English Context*. Čia naujojo brutalizmo tyrimus pristatė Kennethas Framptonas [71] ir Irénée Scalbert [211]. Japonijos metabolistų architektų kūryba plačiai nagrinėta pasauliniame struktūralistinės architektūros kontekste, fragmentiškai aptinkama ir *Team 10* tyrimuose. Analizuojant metabolistų kūrybą aktuali austro Udo Kultermanno sudaryta knyga *Kenzo Tange: Architektūra ir urbanistika* [276]. Metabolizmo kūrybinius siekius ir idealus geriausiai atspindi vieno iš aktyviausių šios grupės narių – Kisho Kurokawa – veikalai *Metabolizmas architektūroje* [113], *Nuo metabolizmo iki simbiozės* [112] ir *Simbiozės filosofija* [115] bei jo deklaracija apie posūkį „nuo mašinų amžiaus gyvenimo amžiaus link“ [114].

2001-ųjų Delfto seminare Volkeris M. Welteris [251] aktualizavo škotų mokslininko Patricko Geddeso įtaką *CIAM* ir *Team 10*. Vėliau ši tema *Team 10* kūrybos studijose įgavo ypač reikšmingą statusą. Delfto universitete buvo surengti dar du seminarai. 2003 m. birželio 5–6 d. vykusiam *Team 10 – Between Modernity and the Everyday (Tarp modernybės ir kasdienybės)* pristatyti tyrimai nagrinėjo bendruosius *Team 10* raidos ir filosofijos klausimus [88; 91; 92]; skirtingus nacionalinius kontekstus – olandiškąjį [240], britiškąjį [38; 50; 150], itališkąjį [171; 231] bei prancūziškąjį [35]; toliau plėtotas P. Geddeso teorijų įtakingumo klausimas *Team 10* [251]; svarstyta *Team 10* sąsaja su struktūralizmu [245]. 2006 m. sausio 5–6 d. surengtas seminaras *Team 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive (Tęsiant modernios architektūros kalbą)*, kuriame Pablo Allard’as [7], George’as Bairdas [14], Christine Boyer [37], Xavieras Costa [54], Henkas Engelis [67], Hartmutas Frankas [75], Dirkas van den Heuvelis [89], Karin Jaschke [99], Aino Niskanenas [185], Fritsas Palmboomas [188], Irénée Scalbert [212], Francis Strauvenas ir Maxas Risselada [220] bei Marco Vidotto [243] toliau gilinosi į naujus ir ankstesniuose susibūrimuose aktualizuosius *Team 10* raidos, filosofijos, įtakų ir kontekstų klausimus. Tais pačiais metais buvo parengta *Team 10* antologija [207]. Knygoje architektų grupės kūrybinis kelias pristatytas kaip „šiandienos utopijos

ieškojimai“. Rinkinyje pateikta išsami chronologinė *Team 10* 1953–81 m. dokumentacija apie susitikimus, įvykius, projektus ir diskusijas; grupės narių biografijos ir bibliografija; spausdinami interviu su *Team 10* nariais Giancarlo de Carlo, George’as Candilis, Aldo van Eyckas, Alison ir Peteris Smithsonai, Ralphas Erskine, Balkrishna Doshi, Hermanas Hertzbergeris. Knygos teorinį pagrindą sudaro 12 autorių tyrimai anksčiau minėtuose seminaruose diskutuotais klausimais.

Struktūralistinė architektūra metabolizmas, naujasis brutalizmas, olandų *Forum* grupės kūriniai kitų stilių ir krypčių kontekste nagrinėjami šiuolaikinei pasaulio architektūrai skirtuose tyrimuose. Reikšmingi darbai: britų Kenetho Framptono *Moderni architektūra: kritinė istorija* [74] ir Hasan-Uddin Khano *Tarptautinis stilius: modernistinė architektūra nuo 1925-ųjų iki 1965-ųjų* [107]; amerikiečių Charleso Jenckso *Postmodernistinės architektūros kalba* [102], *Šiuolaikiniai judėjimai architektūroje* [100] ir George’o Bairdo studija *Pasirodymų erdvė* [15], Charleso Jenckso ir George’o Bairdo *Prasmė architektūroje* [103]. Detaliau struktūralistinės architektūros sąsajas su postmoderniaja kultūra nagrinėjo britų mokslininkas Alanas Colquhounas [52]. Mario Gandelsonas tyrinėjo architektūros ir struktūrinės lingvistikos bei socialinių mokslų [79], kartu su Diana Agrest – architektūros ir semiotikos [2] sąsajas. D. Agrest vėliau savarankiškai plėtojo šias temas, gilindamasi į architektūros, ideologijos ir kultūros sąveikos formas [1]. Struktūralistinę architektūrą tyrinėjo Manfredo Tafuri [225] ir kiti filosofai bei istorikai. Svarbių žinių pateikia ir prancūzo Pierre’o Merlino studija *Naujieji miestai* [280], olando Martieno de Vlettero *Kritiniai septyniadešimtieji: architektūra ir urbanistinis planavimas Nyderlanduose 1968–1982* [147] ir brito Jeremy Melvino *„izmai padedantys pažinti architektūros stilius* [151]. Gausiai publikuota struktūralistinės architektūros personalijoms skirtų leidinių: Francis Strauven *Aldo van Eyck. Reliatyvumo forma* [219], Herman Van Bergeijk *Herman Hertzberger* [31] ir kt.

XX a. architektūros problemos nagrinėjamos ir fundamentalioje italų architektūros istoriko Leonardo Benevolo *Europos miesto istorijoje* [30]. Jürgeno Joedicke darbas *Šiuolaikinės architektūros istorija* [104] išleistas 1959 m. Todėl struktūralistinės architektūros laikotarpis knygoje dar nenagrinėjamas. Tačiau įdomu tai, kad būdamas aktyvus nagrinėjamo judėjimo dalyvis šiuolaikinės istorijos tyrimą rengė atsižvelgdamas į tuometes aktualijas. Tai tarsi „esamos padėties studija“ besiruošiant struktūralistinei reformai. Idėjų tyrimams aktualus Maryanne Cline Horowitz redaguotas *Naujasis idėjų istorijos žodynas* [93].

Struktūralizmo tyrimams aktualūs aptariamuose procesuose dalyvavusių architektų teoriniai darbai. Sąlyginai galima skirti kelias grupes. Ideologinio pobūdžio veikalais galima vadinti tokius architektūros tekstus kaip Doorno manifestas (1954), A. ir P. Smithsonų bei Theo Crosby *Naujasis brutalizmas* (1955) ir *Metabolizmas 1960 – naujojo urbanizmo siūlymai (Metabolism 1960 –*

a *Proposals for a new Urbanism*), A. ir P. Smithsonų *Team 10 tezės (Team 10 Primer, 1962 m.)*, A van Eycko *Team 10 tezės (1962)* ir kiti. H. Hertzbergeris parengė edukacinio pobūdžio veikalą *Paskaitos architektūros studentams* [87]. Gausu Luiso I. Kahno [229 ir kiti] ir Christopherio Alexanderio [4, 5, 6 ir kiti] filosofinių-metodologinių veikalų. Svarbus žinių apie struktūralistinės architektūros principus šaltinis yra N. Johno Habrakeno *Partnerystė: Masinės statybos alternatyva* [86], *Struktūralizmo architektūra* [85] bei kiti.

Dar XX a. 7-ajame dešimtmetyje lietuvių skaitytojus su struktūralistinės architektūros pasiekimais supažindino architektas Jonas Minkevičius. Būdamas aktyvus tuomet vienintelio profesinio žurnalo *Statyba ir architektūra* bendradarbis, leidinyje publikavo seriją straipsnių, skirtų vertingiems pasaulinės architektūros reiškiniams, tarp kurių buvo ir „Japonų metabolizmo architektūra“ [164] bei „Naujasis brutalizmas“. Vėliau ši medžiaga pateko į J. Minkevičiaus knygą *Architektūros kryptys užsienyje* [162]. Neneigdamas šių reiškinių giminingumo, autorius jų struktūralizmu ar kitu bendru terminu nevadina. Pirmasis struktūralizmo kūrybinę tendenciją Lietuvos architektūroje aktualizavo Rimantas Buivydas. Šio reiškinio konteksto ir raidos tyrimus autorius publikavo trijuose moksliniuose straipsniuose: „Struktūralistinė architektūra: Esmės ir sąveikos“ [47], „Architektūriniai struktūralizmo idėjos reflektai“ [45] ir „Neįvardytas, bet svarbus šiuolaikinės architektūros reiškinys“ [46].

Struktūralistinių bruožų turintys objektai Lietuvos XX a. 7-ojo–9-ojo dešimtmečių architektūros kontekste nagrinėti keliose daktaro disertacijose. Eglės Navickienės disertacijos *Nauja architektūra Lietuvos didžiųjų miestų istorinėje aplinkoje 1950–2003 m.* (VGTU, 2004-02-26) pagrindu parengta ir išleista monografija [173], kurioje struktūralistinės architektūros kūriniai aptariami kaip naujos architektūros istorinėje aplinkoje pavyzdžiai. Struktūralistiniai gyvenamieji statiniai bendrame šiuolaikinio būsto kontekste aptarti Virginijaus Gerdvilio disertacijoje *Šiuolaikinio gyvenamo būsto funkcinė struktūra Lietuvoje* (VGTU, 2007-03-30); rekreacinės paskirties – Jūratės Tutlytės *Rekreacinė architektūra Lietuvos kurortuose (1940–1990): Kompleksinis kokybės vertinimas* (VDU, 2003-02-21); visuomeninės – Vaido Petrulio *Sovietmečio visuomeninių pastatų architektūra Lietuvoje: Stilistinė raida ir sociokultūriniai kontekstai* (VDU, 2005-12-20).

Svarbus struktūralistinės architektūros kūrinių ikonografinės medžiagos šaltinis yra to meto architektams skirtos monografijos: Eduardo Budreikos *Architektas Vytautas Edmundas Čekanauskas* [41], Rimanto Buivydo *Architektas Gediminas Baravykas: Kūrybos pulsas* [44] ir *Architektas Algimantas Zaviša: Gyvenimo aidai* [43], Eugenijaus Gūzo *Saulius Šarkinas: Architektas* [82], Algimanto Mačiulio *Architektai Simonas ir Gytis Ramuniai: Tėvas ir sūnus* [140] ir *Architektai Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai* [139], Jono Minkevičiaus *Leonardas Vaitys. Architektūra* [165] ir Eglės Navickienės *Gintautas Telksnys* [172]. Tyrimui aktualios informacijos teikia A. Mačiulio sudarytas

enciklopedinio pobūdžio leidinys *Lietuvos architektai* [138] ir J. Tutlytės sudarytas *Vilnius 1900–2005: Naujosios architektūros gidas* [232]. Sovietmečio architektūros rezultatai plačiai pristatyti profesinio žurnalo *Archiforma* puslapiuose [8, 68, 78, 145, 203, 247 ir kiti]. Struktūralizmo tyrimui vertingų žinių teikia Algimanto Miškinio knyga *Lietuvos urbanistika: Istorija, dabartis, ateitis* [169] ir Jurgio Vanago veikalai *Miesto sociologijos pagrindai* [235] bei *Urbanistikos pagrindai* [238]. Stilistinės raidos dėsningumus atskleidžia A. Mačiulio knyga *Dailė architektūroje* [141].

Sovietinės erdvės savitumus atspindinčius šaltinius sąlyginai galima skirstyti į grupes: valstybiniuose ir privačiuose archyvuose saugoma projektinė medžiaga; sovietmečiu leisti įvairaus pobūdžio periodiniai ir vienetiniai leidiniai, teikiantys istorinės bei ikonografinės informacijos apie Lietuvos SSR, SSRS ir užsienio architektūrą bei jos kontekstus. Sovietmečiu išleisti Lietuvos architektūros kritikos veikalai ne tik teikia svarbių žinių, bet ir atskleidžia tuomet vyravusį požiūrį į architektūros bei bendruosius visuomeninius procesus. Svarbesni tokio pobūdžio darbai yra E. Budreikos *Tarybų Lietuvos architektūra* [262], J. Minkevičiaus *Naujoji Lietuvos architektūra* [161], *Interjeras ir monumentalioji-dekoratyvinė dailė* [282] ir kitos šio autoriaus knygos [157, 158, 159, 160]. Vertingų žinių apie Lietuvos struktūralistinės architektūros kūrinius teikia J. Minkevičiaus apibendrinanti studija *Tarybų Lietuvos architektūra* [281]. Lietuvos sovietmečio architektūros objektai aptariami informaciniuose leidiniuose *Vilniaus architektūra* [98] ir *Kauno architektūra* [97]. Siekiant suvokti mūsų šalies architektūrą SSRS kontekste svarbios ir kitos šios serijos knygos apie Armėnijos [266], Baltarusijos [259], Gruzijos [274], Latvijos [287], Ukrainos [285], Rusijos [269] ir Turkmėnijos [273] architektūrą. Reikšmingi visasąjunginiai periodiniai leidiniai *SSRS architektūra* [260] ir *Tarybinė architektūra: Almanachas* [288]. Architektūros problemos svarstytos ne tik profesiniame žurnale *Statyba ir architektūra* ar mokslinėje spaudoje, bet ir savaitraštyje *Literatūra ir menas*, mėnraščiuose *Švyturys*, *Kultūros barai*. Dažnam tuomet publikuotam tekstui būdinga alegorinė kalba, naudotos sampratos ir sąvokos, kurios menamai sietinos su tam tikromis europinės architektūros bei apskritai kultūros reikšmėmis.

Vertingas istorinių žinių šaltinis apie pokario architektūros ir urbanizacijos procesus yra *Vilniaus miesto istorijos antrasis tomas Nuo Spalio revoliucijos iki dabartinių dienų* [258]. Šaltinių grupei sąlyginai galima skirti ir tokius laikmečio amžininkų atsiminimus kaip Vladislavo Mikučiano *Norėjau dirbti Lietuvoje* [156], Algirdo M. Brazausko *Ir tuomet dirbome Lietuvai* [39]. Nors šie leidiniai publikuoti tik pastarąjį dešimtmetį, jie informatyvūs ir savaip įdomūs nagrinėjant tuometinės architektūros politinius bei ekonominius kontekstus. Nors šie veikalai nevaržomi cenzūros, jų autoriai turi tikslą paaiškinti bei legitimuoti to meto veiksmus. Šių išsakomų pozicijų apie tuometinius procesus oponentu sąlyginai galima laikyti rusų architektūros istoriką Vladimirą Papernyj, kuris 1975–79 m.

Centriniame architektūros teorijos ir istorijos mokslinių tyrimų institute rašė disertaciją (tačiau dėl tuometinių politinių aplinkybių neapgynė), vėliau tapusia knygos *Kultūra du* (išleistos tik 1996 m. Maskvoje) [283] pagrindu. Tai *stalininio istorizmo* architektūros ir jos socialinių funkcijų studija. Vertinga lenkų sovietmečio urbanisto Jakubo Wujeko knyga *XX amžiaus architektūros mitai ir utopijos* [264] (pirmą kartą išleista 1986 m. Varšuvoje). Autorius kritiškai analizuoja architektūros ir urbanistikos idėjų raidą, nors pripažįsta, kad naujaisiu laikų tyrimai, dėl trumpos laiko perspektyvos, yra subjektyvus. Tačiau būtent asmeninė patirtis padeda formuluoti aktualius posovietiniam etapui klausimus. Geriau suprasti laikmečio nuotaikas susijusias su mokslo ir technikos pažanga bei šio proceso nulemtu „scientistiniu optimizmu“ padeda Tomo Venclovos mokslą populiarinančios knygos *Raketos, planetos ir mes* (1962) [242] ir *Golemas, arba dirbtinis žmogus* [241].

Europinės architektūros tendencijos sovietinėje erdvėje buvo pristatomos fragmentiškai, nesistemiškai, dažnai ideologizuotai. Tuo, matyt, siekta pabrėžti šių procesų ginčytiną vertę ar raidos spragas. Tačiau tai nebūtinai menkina mokslinę tokių darbų vertę, kartais, atvirkščiai, leidžia atskleisti ar bent užčiuopti to meto politinių bei kultūrologinių nuostatų ypatumus. Lietuviškoje erdvėje svarbi yra urbanisto Kazio Šešelgio studija *Miestų raida: Sąlygos ir rezultatai* [223]. Savita sovietmečiui žinių sinteze pasižymi jau minėta J. Minkevičiaus rengtos disertacijos pagrindu parašyta [11, p. 37] studija *Architektūros kryptys užsienyje* [162]. Ši knyga ne tik to meto architektams, bet ir visai intelektualiajai visuomenei tapo vienu iš nedaugelio informacijos kanalų apie šiuolaikines Pasaulio architektūros tendencijas bei užsienio kultūrinius reiškinius apskritai. Profesiniame žurnale *Statyba ir architektūra* reguliariai buvo publikuojami tekstai apie Vakarų kūrybines tendencijas ar statybos technologijas. Tačiau dažnai jie būdavo anoniminiai, pateikiama informacija – fragmentiška ir rezervuota. XX a. 9-ajame dešimtmetyje publikacijų apie užsienio architektūrą gausėja: žurnale *Mokslas ir gyvenimas* straipsnių apie šiuolaikinę architektūrą paskelbė Vytautas Rubavičius, *Kultūros baruose* – Jonas Minkevičius. SSRS taip pat buvo išleista ne viena studija, nagrinėjanti užsienio architektūros pasiekimus, o neretai ir nuosmukius ar nesėkmes. Vienas fundamentalesnių to meto darbų yra 1972–87 m. keturiais tomis išleistas straipsnių rinkinys *Vakarų architektūra* [272; 290; 291; 292]. Svarbios 1977 m. pasirodžiusios Aleksejaus Gutnovo ir Il Ležava studija *Miesto ateitis* bei 1982 m. Andrejaus Ikonikovo *Užsienio architektūra: Nuo „naujos architektūros“ iki postmodernizmo* [271].

Bandant vertinti to meto architektūros procesus, būtini jų raidos tyrimai, įvertinantys okupacinės valdžios architektūros politiką. Tikslingi ir reikalingi pirminių šaltinių, archyvuose išlikusių to meto atitinkamų institucijų dokumentų, tyrimai. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras jau išleido keletą dokumentų rinkinių. To meto kultūros kontekstą atspindi *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990: Dokumentų rinkinys* [13]. Nors čia

įtraukta keletas nekilnojamo kultūros vertybių apsaugą ir likimą aptariančių aktualių dokumentų, tiesioginiai architektūros politikos klausimai, deja, nepateko į šį rinkinį. Architektūros tarpdalykinis pobūdis ir architektūros istorikų, tiriančių pokario architektūrą reglamentavusius dokumentus, stoka lemia ne tik minėto dokumentų rinkinio, bet ir kitų sovietmetį analizuojančių istorijos darbų [12; 94] turinį.

Struktūralistinis mąstymas, persmelkęs daugumą intelektualiosios veiklos sričių, iš esmės keitė ir architektūrinio projektavimo sampratą. Struktūralizmo idėjos reikšmingai veikė tiek tuometinę, tiek ir šiandieninę šalies architektūros raišką ir formas. Tai prisidėjo ir prie Lietuvos architektūros įvaizdžio kūrimo: progresyvumu, novatoriškumu ir humaniškumu sovietinėje erdvėje garsėjusi respublikos architektūra šiandien nemažiau paklausi, dabar jau posovietinės erdvės valstybėse – Latvijoje, Rusijoje ar Ukrainoje. Deja, struktūralizmas, nemažai daliai to meto architektų atvėręs naujas kūrybines erdves, įgavęs protesto prieš vyravusią ideologiją retoriką bei reiškęs profesinį sąjūdį, kaip architektūrinis reiškinys tėra aktualizuotas keliuose moksliniuose ir mokslą populiarinančiuose straipsniuose. Išsamių tyrimų objektu struktūralistinės architektūros reiškinys ir konkretūs statiniai tampa tik kaip tam tikros tipologinės grupės sudaromieji elementai. Nenagrinėjami šios architektūrinės tendencijos idėjiniai pagrindai, menkai ieškoma sąsajų su nearchitektūriniais kontekstais. Dėl to struktūralistinės architektūros istorinis periodas Lietuvoje nėra integruotas į mokslinio ir meninio struktūralizmo ratą. Nepakankamai atskleistos struktūralizmo idėjų geografinės paralelės bei socialinių formantų nulemti savitumai.

Tyrimo objektas

Tyrimo objektas yra šiuolaikinės Lietuvos architektūros projektuose bei įgyvendintuose objektuose įprasmintos struktūralistinės idėjos. Jų įtaka architektūros raiškai svarbi ne tik istorijos tyrimų šviesoje. Architektūros struktūralistiniai aspektai neretai tampa vienu iš svarbių šiandieninės architektūros formantų ir tolesnei jos raidai įtaką darančių veiksmų.

Tyrimė atskleidžiami struktūralistinės architektūros kūrybiniai rezultatai, nusakoma jų vietą skirtingų mokslo ir meno disciplinų bei šiuolaikinės architektūros kontekste. Dėmesys telkiamas į atskirų kūrybinių nuostatų identifikaciją, jų tarpusavio sąveikos rezultatus, lemiančius šių nuostatų formaliosios ir filosofinės raiškos kaitą.

Tikslas ir uždaviniai

Tyrimo tikslas – nustatyti pagrindines Lietuvos struktūralistinės architektūros kūrybines nuostatas ir konceptus, jų geografines ir tarpdalykines sąsajas, genezę bei raiškos formas.

Siekiant tikslo iškelti šie uždaviniai:

1. Nustatyti struktūralistinės architektūros filosofinius-ideologinius pagrindus ir jų sąsajas su XX a. antroje pusėje Lietuvoje vykusiais visuomeniniais procesais.

2. Išnagrinėti struktūralizmo idėjų geografinį ir tarpdalykinį kontekstą.

3. Ištirti XX a. 7-ojo–9-ojo dešimtmečių Lietuvos architektūros kūrybines nuostatas formavusius sociokultūrinius veiksnius.

4. Parengti struktūralistinių idėjų raiškos Lietuvos architektūroje teorinį vertinimo modelį.

5. Identifikuoti svarbiausius Lietuvos struktūralistinės architektūros kūrinius ir jų įtaką šalies architektūros raidai.

Nagrinėjimo kryptys, ribos ir metodai

Darbas priskirtinas tarpdisciplininių tyrimų sričiai. Empiriniame lygmenyje naudojamas struktūrinės analizės metodas, leidžiantis nustatyti vieningus tiriamojo objekto struktūrinius dėsningumus. Nagrinėjant struktūralizmo idėjų raidą pasitelkiamas istorinės analizės metodas. Taikant lyginamosios analizės metodą nustatomos Lietuvos ir užsienio architektūros bendrosios savybės, rodančios giminingą jų kilmę bei raidą, ir skirtumai, atskleidžiantys įvairių kraštų architektūros raidos savitumus. Tyrimas vykdomas indukcinės analizės būdu nuo atskirų faktų prie apibendrinančių žinių.

Dėmesys telkiamas į architektūrinio tūrio ir urbanistinės erdvės kaitą europiniame kontekste. Statinio medžiaginiai bei konstrukciniai sprendimai nagrinėjami tik tiek, kiek tai susiję su architektūros meninės raiškos formantu. Objektas tiriamas dviem požiūriais: diachronijos, kaip istorinio pokyčio, ir sinchronijos, kaip būklės tam tikru momentu. Pirmuoju atveju nagrinėjama skirtingų struktūralistinės architektūros koncepcijų kilmė bei raida. Čia nagrinėjamas ir architektūros kultūrinis, politinis bei ekonominis formantas. Sinchronijos atveju telkiamasi ties kūrinių filosofinės raiškos ir morfostruktūros bei jos formavimo metodikų tyrimais.

Mokslinis darbo naujumas ir ginamieji teiginiai

Rengiant disertaciją buvo gauti šie architektūrologijai nauji rezultatai: ištirtas menkai atskleistas, bet labai svarbus kūrybinis reiškinytis Lietuvos architektūroje – struktūralizmas; parengtas struktūralistinių idėjų raiškos Lietuvos architektūroje

vertinimo teorinis modelis; identifikuoti pagrindiniai šalies struktūralistinės architektūros kūriniai ir jų įtaką šalies architektūros raidai; tyrimas apima ne tik formas ir kontekstų studijas, bet taip pat struktūralistinės architektūros kūrybinės ideologijos sąveikas ir savitumo aspektus.

Tikimasi, kad tyrimas padės lengviau apibrėžti struktūralistinių tendencijų Lietuvoje kilmės ir raidos savitumus bei aiškiau suvokti struktūralizmo įtaką šalies architektūros raidai. Manoma, kad Lietuvos struktūralistinės architektūros istorinio periodo integravimas į mokslinio ir meninio struktūralizmo ratą pasitarnaus architektūros, kaip tarpdalykinės veiklos, visuomeninio statuso stiprinimui. Tyrimo rezultatai gali būti naudojami švietėjiškais tikslais ir tapti naudinga medžiaga šiuo metu vykdomam XX a. 7-ojo–9-ojo dešimtmečių architektūros vertinimo, saugojimo bei dokumentavimo procesui. Europinės reintegracijos procesų šviesoje šalies architektūros geografinių paralelių tyrimas taip pat įgauna išskirtinį aktualumą.

Rezultatų apibavimas

Disertacijos tema paskelbti 3 moksliniai straipsniai mokslo žurnaluose, referuojamuose pripažintose tarptautinėse duomenų bazėse, kurių sąrašą sudarė Lietuvos mokslo taryba, 1 straipsnis recenzuojamame, 1 – kitame konferencijos pranešimų ir mokslinių straipsnių rinkinyje, 9 straipsniai specializuotuose profesiniuose bei populiariuose Lietuvos ir užsienio leidiniuose.

Tyrimo rezultatai aptarti 5 mokslinėse konferencijose (iš jų 1 tarptautinė):

1. Nekrošius, L. *Lietuvos struktūralistinės architektūros raiškos savitumai SSRS kontekste* („Peculiarities of Lithuanian Architecture of Structuralism in the Context of the USSR: Case of the Dainava Settlement in Ukmerge Region“). Tarptautinė mokslinė konferencija „Menas ir politika: Rytų Europos atvejai“ (pranešimas anglų kalba, pranešimo santrauka išspausdinta konferencijos leidinyje *International Conference ART AND POLITICS: CASE-STUDIES FROM EASTERN EUROPE* (Art Institute Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania, October 26–27, 2006, Thursday, October 26)).

2. Nekrošius, L. *Utopijų moralė XX a. architektūroje*. Respublikinė mokslinė konferencija „Etiniai viešojo meno aspektai“ (VGTU, Architektūros fakultetas, Kultūros paveldo departamentas, Vilnius, 2006-10-20).

3. Nekrošius, L. *Struktūralistiniai kūrybos principai XX a. 8 deš. Lietuvos architektūroje*. Lietuvos muzikos ir teatro akademijos konferencija „Tradicija, autorystė, kūrinio ribos ir interpretacijos laisvė“ (Vilnius 2006-04-27).

4. Nekrošius, L. *Žemės ūkio gyvenvietės XX a. 7–8 dešimtmečio Lietuvoje. Planingų miestelių vystymo prielaidos*. Jaunųjų mokslininkų konferencija „K. Šešelgio skaitymai – 2006“ (Vilnius 2006-01-06).

5. Nekrošius, L. *Struktūralizmo dvasia architektūros istorijos raidoje*. Jaunųjų mokslininkų konferencija „K. Šešelgio skaitymai – 2005“ (Vilnius 2005-01-06).

Darbo sandara

Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados, panaudotos literatūros ir autoriaus publikacijų disertacijos tema sąrašai. Įvade aptariamas temos aktualumas, formuluojama mokslinė problema. Pristatomas tyrimo tikslas ir uždaviniai jam pasiekti, teorinės tyrimo kryptys, metodai bei ribos, darbo naujumas ir ginamieji teiginiai, žinios apie rezultatų viešinimą ir aprobacijas. Pirmajame skyriuje aptariami struktūralizmo sociokultūriniai kontekstai Lietuvoje ir užsienyje: statybų ir pramonės technologijų pažangos svarba, teritorinės plėtros modelių įtaka architektūrinei aplinkai ir politinių siekių reikšmė kūrybos rezultatams bei tarpkultūrinės sąveikos procesams. Antrajame skyriuje apžvelgiamos struktūralizmo sąvokos ir samprata architektūrologijoje. Nagrinėjama struktūralizmo idėjų raiška, raida bei geografinė sklaida architektūroje. Taip pat ieškoma sąsajų tarp skirtingose mokslo ir meno disciplinose paraleliai plėtotų struktūralistinių idėjų. Trečiajame skyriuje nagrinėjamos Europinio struktūralizmo idėjų ir jų formaliosios raiškos paralelės Lietuvos architektūroje. Kiekvienas skyrius atskirai apibendrinamas. Darbo pabaigoje pateikiamos tyrimo rezultatais grįstos išvados, panaudotos literatūros, autoriaus publikacijų disertacijos tema sąrašai. Iliustracijos integruotos tekste.

Darbo apimtis yra 176 puslapiai. Tekste panaudota 210 iliustracijų. Rašant disertaciją buvo naudoti 293 literatūros šaltiniai.

1

Sociokultūriniai struktūralizmo kontekstai Lietuvoje ir užsienyje

Struktūralizmas, kaip mąstymo tendencija, tampriai susijęs su XX a. mokslo, technologijų ir pramonės raida. Architektūroje plitusios struktūralistinės apraiškos žymėjo modernizmo epochos vėlyvąjį etapą. XX a. Lietuvos architektūra formavosi tarp dviejų ekspansyvių kultūrų: tarpukariu plėtotos Vakarų Europai būdingos tradicijos, o po Antrojo pasaulinio karo, dėl okupacijos, šalies kultūra pateko į sovietinės sistemos įtaką. Nors XX a. antrojoje pusėje vietos architektūra tiesiogiai veikta SSRS teisinės, valdymo bei ekonominės aplinkos, išlieka ryški Vakaruose plėtojamų (nors ir fragmentiškai bei formaliai suvoktų) idėjų įtaka. Dėl geopolitinių formantų kitaip nei Vakarų architektus vietos kūrėjus veikė rusiškojo konstruktyvizmo patirtis. Integruojant minėtas problemas šiame skyriuje nagrinėjami tokie klausimai: 1) kokias galimybes architektams teikė statybų ir pramonės technologijų pažanga? 2) kaip teritorinės plėtros modeliai veikė architektūrinę aplinką? 3) kokių mastu politiniai siekiai darė įtaką kūrybos rezultatams ir tarpkultūrinės sąveikos procesams?

1.1. Statybų ir pramonės technologijų pažangos svarba architektūros procesams

Vienas raiškiausių statybos technologines galimybes atspindinčių rodiklių yra gebėjimas fiziškai perdengti erdvę. Siekiant suvokti XX a. technologinių galimybių mastą galima pasitelkti faktą, kad 125 m. po Kr. Romos Panteonas buvo perdengtas 43 m skersmens kupolu. Nors gotikos, renesanso, baroko bei klasicizmo laikotarpiais buvo tobulinamos laikančiosios konstrukcijos – lengvinamos sienos, skliautai, didėjo perdengiami tarpiniai (pvz., išstobulinius nerviūrinio skliauto konstrukciją, sugebėta padidinti tarpatramį nuo 9 iki 16 m) – antikos meistrų gebėjimų nepavyko pakartoti. Ryški techninė pažanga prasidėjo po 1640 m. Anglijos revoliucijos ir vėliau sustiprėjo po 1789 m. Prancūzijos revoliucijos. Tačiau iki XIX a. vidurio nauji mokslo ir technikos laimėjimai buvo mažai susiję su statyba ir architektūra.

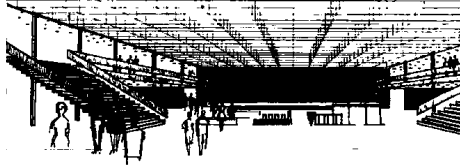
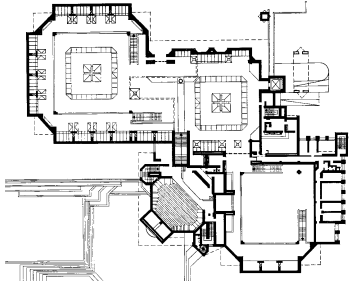
Dvidešimtas amžius civilizacijų istorijoje išliks kaip laikotarpis, per kurį sugebėta įsisavinti atominę energetiką, išrastas radijas, televizija, kompiuteris, internetas, cheminės trąšos (padidinusios žemės ūkio produktyvumą), sukonstruotas reaktyvinis lėktuvas, išstobulinta pramoninė automobilių ir buitinės technikos gamyba, išrasti sintetiniai antibiotiniai preparatai (leidę apsaugoti žmogų nuo infekcijų) bei daugybė kitų išradimų, atradimų ir novacijų, kurios neįsivaizduojamai pakeitė žmonijos gyvenimo būdą, pasaulėvoką bei demografinę dinamiką. Visos žinomos mokslo revoliucijos (pvz., Antikos, Renesanso) lemdavo sparčią skirtingų gamybos bei kūrybos šakų kaitą. Architektūros atveju – ryškiai kinta statybinės technologijos, kurios lemia naujas funkcines organizacijas bei estetines raiškos formas.

Struktūralistinės architektūros raidai didelės įtakos turėjo metalurgijos pažanga. Metalų elementai statiniuose buvo naudojami nuo seno, bet tik XVIII a. pabaigos imta naudoti ištisines metalo konstrukcijas. Visuomeninių statinių konstrukcijoms metalas imtas naudoti tik XIX a. viduryje (Šv. Genovaitės bibliotekos skaityklų salės, Paryžius, 1843–50, archit. Henri Labrouste). Tačiau jau 1851 m. Londono tarptautinei pramonės ir prekybos parodai buvo pastatyti garsieji Krištolo rūmai, kuriuos seras Josephas Paxtonas suprojektavo per 10 dienų. Įgyvendinant šį projektą įdiegta keletas labai svarbių naujovių, iš esmės pakeitusių architektūros raidą: 72000 kv. m pastatas sumontuotas per tris su puse mėnesio iš fabrikinės gamybos tipizuotų ir standartizuotų metalo elementų. Šis pastatas ne tik pirmasis sukonstruotas iš metalo konstrukcijų¹ – jis žymi standartizuotos, greitos statybos eros pradžią. Tai projektas, kurį įgyvendinant statyba buvo išskaidyta į du etapus – gamybą (ceche) ir montavimą (statybų aikštelėje). 1889 m. Paryžiaus parodoje iškilo dar du metalo architektūros šedevrai – Mašinių rūmai ir 300 m aukščio Eifelio bokštas. Tačiau tik 1893 m.

¹ H. Labrouste naudojo metalą tik denginiui, o sienos buvo tradiciškai mūrinės.

Čikagos parodoje pavyko perdengti 56 m tarpsnį ir pralenkti Romos Panteono meistrus. Taigi, XX amžių metalo inžinerija pasitiko optimistinėmis nuotaikomis ir daug žadančių perspektyvų šviesoje. Šie išradimai parengė dirvą daugeliui šiuolaikinės architektūros reiškinių, kurių kilmė artimai susijusi su struktūralistine architektūros tendencija: *high-tech*^{II}, *struktūrinis ekspresionizmas*^{III}, *bionizmas*^{IV}, *blobizmas*^V ir kiti, [55; 133, p. 11; 151; 210].

Struktūralizmo ir kitų jam artimų architektūros pakraipų raida neišsivaizduojama be XIX a. viduryje išrasto *gelžbetonio* (1878 m. gelžbetonio technologiją JAV patentavo pramonininkas Thaddeusas Hyattas, Europoje – 1892 m. prancūzų inžinierius Francois Hennebique). Tuomet betono konstrukcijos Vakarų architektų kūryboje įgavo įvairiausias formas – nuo griežtų stačiakampių tinklinių karkasų (pvz., „Irvine Company“ biuras, Newport Beach, Kalifornija, JAV, 1968, archit. William Pereira) iki gamtinėmis analogijomis grįstų statinių formų (pvz., Niterói šiuolaikinio meno muziejus, Rio de Žaneiras, Brazilija, 1996, archit. Oscar Niemeyer).

			
<p>1.1. 001</p>	<p>Baldų parduotuvė-paviljonas (dabar prekybos centras), Mindaugo g., Vilnius, 1968, archit. N. E. Bučiūtė, denginio konstr. M. Aronsonas</p>	<p>1.1. 002</p>	<p>Liaudies ūkio pasiekimų parodų rūmų denginiai (dabar Litexpo), Laisvės pr. 5, Vilnius, 1980; archit. E. P. Stasiulis</p>

^{II} *High-tech* architektūra – vėlyvojo modernizmo kūrybinė tendencija, populiori XX a. 8-ajame dešimtmetyje; statinių kompozicijose dominuoja aukštųjų technologijų ir pramonės pasiekimus simbolizuojančios stiklo, plastiko ir metalo konstrukcijos. Pvz., Georges Pompidou centras, Paryžius, 1971–77, archit. Renzo Piano, Richard ir Sue Rogers, Gianfranco Franchini; HSBC biuras, Honkongas, 1983–85, archit. Seras Normanas Fosteris ir partneriai; Miuncheno Olimpiniis stadionas, 1968–72, archit. Güntheris Behnischas, Frei Otto, Hermannas Peltzas, Carlo Weberis.

^{III} *Struktūrinis ekspresionizmas* – brutalizmui artima modernistinės architektūros šaka, kuriai būdingas skirtingų konstrukcijų priešinimas, nacionalinių tradicijų interpretavimas. Pvz., John Hancock centras, 1965–69, archit. Skidmore, Owings and Merrill; „Lloyd“ biuras, Londonas, 1978–86, archit. Richardas Rogersas.

^{IV} *Bionizmas* – grupė architektūrinių tendencijų, kurių kompozicijoms būdingos gamtos formų analogijos. Pavyzdžiui, Santiago Calatrava darbai.

^V *Blobizmas* – termino kilmė siejama su architekto Grego Lynno eksperimentais, kai pasitelkus skaitmenines technologijas projektuojamos biomorfinės architektūros formos. Pvz., „Selfridges“ parduotuvė, Birmingham, 2003, archit. *Future Systems*.

Lietuvoje metalo konstrukcijos taip pat pradėtos naudoti XIX a. pramonės įmonių, turgų bei parodų paviljonų, sandėlių pastatams. Vieni raiškesnių išlikusių to meto statinių yra Vilniuje esantys turgaus halė (Pylimo g. 58/1, 1904–06, archit. Vaelovas Michnevičius), Žvėryno tiltas (1906, inž. Vladislovas Malinovskis), elektrinės mašinų salė (1901–03, inž. V. Malinovskis). Kaip ir kitur Europoje, Lietuvoje metalo konstrukcijos naudotos oranžerijų statybai (1846 m. – Plungėje; XIX a. viduryje Verkiuose, Vilniuje; po 1875 m. Kretingoje; 1896–1912 m. – Baisogaloje; 1923 m. Kauno botanikos sode) [181]. Šiuolaikinės Lietuvos metalo architektūros eros pradžia pagrįstai galima laikyti XX a. 7-ąjį dešimtmetį, kai architektėi Nijolei Elenai Bučiūtei kartu su konstruktoriumi Moisejumi Aronsonu 1968 m. pavyko perdengti tuomet didžiausiu SSSR santvariniu denginiu 36 metrų tarpatramio Baldų parduotuvę-paviljoną (dabar prekybos centras, Mindaugo g. 11, Vilnius, il. 1.1. 001); su konstruktoriais I. Doktorskyte ir Ciprijonu Strimaičiu – metalo santvaromis su išilginėmis 17 m ir skersinėmis 12 m ilgio gembėmis Operos ir baletų teatro tūrį (Antano Vienuolio g. 1, Vilnius, proj. nuo 1962, įgyv. 1974) [122]. Įspūdingi tuomet buvo ir rekonstruoti centrinio pašto pagrindinės salės (Gedimino pr. 7, Vilnius; proj. 1961–69, įgyv. 1969; archit. Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai), Vilniaus inžinerinio statybos instituto holo (dabar VGTU, Saulėtekio al. 11, Vilnius, 1966; archit. Julius Jurgelionis, Rimantas Dičius, Zigmas Jonas Daunora) ir vėlesnis Liaudies ūkio pasiekimų parodų rūmų denginiai (dabar Litexpo, Laisvės pr. 5, Vilnius, 1980; archit. Edmundas Pranciškus Stasiulis, konstr. Liubovė Borctaitė; 1982 SSRS MT premija; il. 1.1. 002).

Technologiją, suvienijusią geležies ir betono statybines-fizikines savybes, Lietuvoje imta taikyti panašiu metu kaip likusioje Europoje: 1895 m. Kaune pastatyto Soboro (dabar Įgulos bažnyčios) kupolas nulietas iš gelžbetonio [97, p. 188–189/66], 1909 m. Kazimieras Vasiliauskas suprojektavo gelžbetonio perdangą Kupiškio bažnyčiai, Kauno halės ažuūrinis gelžbetonio skliautas įgyvendintas pagal Szego 1928 m. užpatentuotą konstrukciją [248]. Svarbus šalies architektūros įvykis buvo 1913–15 m. pagal architekto Antano Vivulskio projektą statyta monolitinio gelžbetonio konstrukcijos Švč. Jėzaus širdies bažnyčia, kurios bokšto aukštis turėjo siekti 80 ar net 108 metrų [136, p. 99, 108]. Nors iki 1939 m. buvo keletas bandymų atnaujinti statybą, projektas nebuvo įgyvendintas. Nebaigtos bažnyčios konstrukcijos fiziškai tiesiogiai paveikė ir šiuolaikinę architektūrą – pokaryje jos buvo integruotos į Statybininkų kultūros rūmų (Vytenio g. 6, Vilnius, 1964, archit. Algimantas Mačiulis) konstrukciją [214, p. 46].

Lietuvoje gelžbetonio konstrukcijos plačiai imtos naudoti XX a. viduryje. Nors dauguma projektų nepasižymėjo ypatingais konstrukciniais sprendimais, būta ir išimčių. N. E. Bučiūtės kūriniai išsiskyrė ir gelžbetonio konstrukcijų srityje – su konstruktore I. Doktorskyte kesoninio tipo konstrukcija perdengta Žemėtvarkos instituto skaičiavimo centro (dabar Žemės ūkio ministerija,

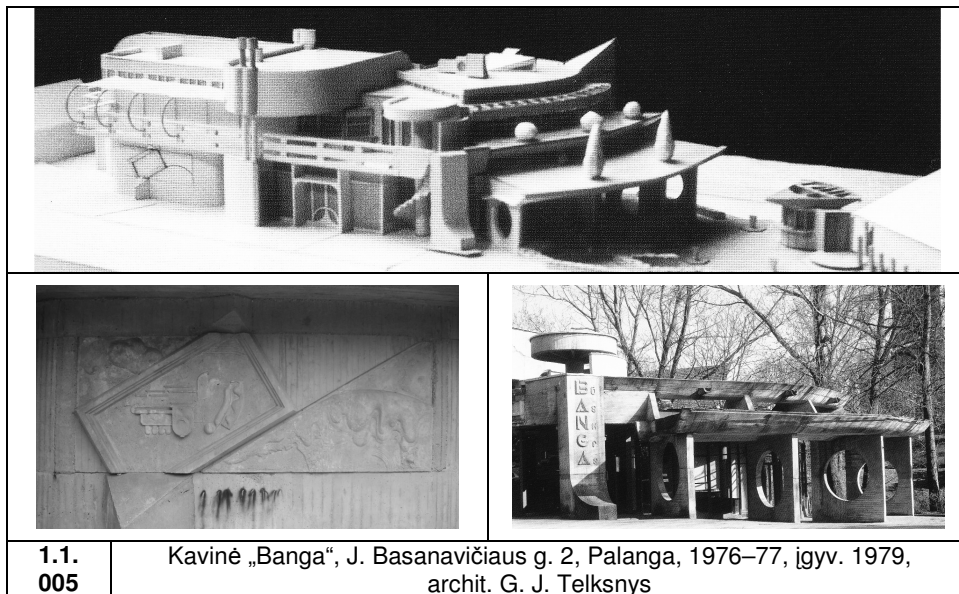
Gedimino pr., Vilnius; 1967) 24X24 m patalpa. Šiandien vienu originaliausių laikmečio projektų laikomas Vilniaus koncertų ir sporto rūmų statinys (Rinktinės g. 1; 1973 m. suteikta LTSR valstybinė premija, 2006 m. – įtrauktas į kultūros vertybių registrą kaip regioninės reikšmės objektas; il. 1.1. 006) [244; 232, H 21; 218, p. 4; 33, p. 37; 98, p. 82/32]. Pagal Eduardo Chlomausko, Jono Kriukelio ir Zigmo Liandzbergio projektą 1971 m. pastatyti rūmai laikomi europietiško brutalizmo pavyzdžiu. Unikali rūmų konstrukcija (konstrukt. Henrikas Karvelis, Algimantas Katilius, Aleksejus Komarovskis, Sofija Kovarskaja) – ant gelžbetonio rėmų iš anksto įtemptų vantų denginys – leido sukurti universalią, skirtingo pobūdžio renginiams skirtą erdvę – transformavus didžiulę koncertams skirtą sceną ir parterį, galima įrengti krepšinio, tinklinio ar rankinio aikštelę, per 24 valandas 61X30 m plote „užauginti“ ledą čiuožėjams bei sutalpinti iki 5000 žiūrovų. Šios transformacijos galimybės atspindėjo tuomet tarp Europos architektų madingą nevaržomos funkcijų kaitos koncepciją.

			
<p>1.1. 003</p>	<p>Balneofizioterapijos gydykla (dabar Vandens pramogų parkas), Druskininkai, 1981, archit. A. ir R. Šilinskai</p>	<p>1.1. 004</p>	<p>„Sūručio“ sanatorijos miegamasis korpusas (dabar viešbutis „Pušynas“), Druskininkai, 1982, archit. A. ir R. Šilinskai</p>

XX a. 9-ojo dešimtmečio pradžioje imta taikyti monolitinio gelžbetonio perdangų kėlimo metodika atvėrė naujas architektūrinės plastikos ir konstrukcinių sistemų sąveikos galimybes. Originaliausi struktūralistinių bruožų turintys kūriniai – architektų Aušros ir Romualdo Šilinskių suprojektuoti Balneofizioterapijos gydykla (dabar Vandens pramogų parkas, 1981, Druskininkai; il. 1.1. 003) [142], Vandens ir purvo gydyklos (1984, Birštonas; nebaigta) [256], „Sūručio“ sanatorijos miegamasis korpusas (dabar viešbutis „Pušynas“, Vilniaus al. 3, Druskininkai, 1982, il. 1.1. 004) [142]. 1984 m. pagal Edmundo Andrašiaus projektą Kaune, Kalniečių rajone pasitelkus šią technologiją pastatyti savito trikampio plano šešiolikaaukščiai namai (Povilo Plechavičiaus 2, 4, 6) [97, p. 112/26]. Šie pastatai rajono panoramoje atlieka vertiklių bendramiesčių dominančių (žyminčių rajono visuomeninio prekybos komplekso vietą) vaidmenį.

Išskirtinis betoninės plastikos pavyzdys yra Gintauto Juozo Telksnio 1976–77 m. projektuotas ir 1979 m. įgyvendintas kavinės „Banga“ pastatas Jono Basanavičiaus g. 2, Palangoje (il. 1.1. 005). Dėl išskirtinio „estetinio pliuralizmo“ kūrinys vertintas labai kontraversiškai [172, p. 12–13]. Sujungęs kelių dešimtmečių Lietuvos architektūros madas ir aktualijas (manieringas, komplikuo to tūrio, gausiai dekoruotas) statinys „žvalgė“ ir racionalios, industrializuotos statybos galimybių ribas.

Praeito amžiaus 5-ojo dešimtmečio priverstinė kolektyvizacija ir 7-ojo dešimtmečio pradžioje vykusi sparti Lietuvos industrializacija lėmė intensyvią žmonių migraciją į miestus. Siekiant juos aprūpinti gyvenamuoju plotu reikėjo įdiegti greitą ir nebrangią gyvenamojo būsto statybos technologiją. Vilniuje, kaip ir kituose Lietuvos miestuose, imta įgyvendinti kartotinius daugiabučių namų projektus. Tačiau tuomet statyti plytų mūro pastatai turi trūkumų – mūro darbų trukmę koreguoja momentinės klimato sąlygos, nes dauguma statybos darbų atliekami statybos aikštelėje. Buvo ieškoma būdų, kaip dar galima unifikuoti statybų technologijas ir pagreitinoti gyventojų aprūpinimo būstu procesą [176].

**1.1.
005**

Kavinė „Banga“, J. Basanavičiaus g. 2, Palanga, 1976–77, įgyv. 1979,
archit. G. J. Telksnys

Šios paieškos buvo aktualios ne tik socialistinio bloko, bet ir kitoms sparčiai pramonės plėtrą išgyvenančioms šalims (pvz., Nyderlandams, Suomijai, Švedijai, VFR). Pokario Suomija, mokanti reparacijas Sovietų Sąjungai, buvo priversta maksimaliai plėtoti pramonę, o tai reiškia – ir miesto gyvenamojo būsto fondą. Atšiaurus šalies klimatas smarkiai koregavo statybų trukmę. Skubiai reikėjo ieškoti vietos klimato sąlygas atitinkančių statybos technologijų. Suomia didelę statybos proceso dalį perkėlė į šildomus ir dengtus namų gamybos kombinatus.

Čia paruoštus modulinius elementus statybų aikštelėje tereikėjo sumontuoti. XX a. 5-ojo dešimtmečio pabaigoje–7-ojo dešimtmečio pradžioje išrasta stambiapanelių konstrukcijų technologija, glaudžiai ekonomiškai bendradarbiaujant Suomijai ir SSRS, pasiekė ir mūsų šalį. Tokia statybos sistema atitiko to meto socialinius ir ekonominius SSRS reikalavimus. Todėl sparčiai ėmė daugėti namų statybos kombinatų ne tik Lietuvoje, bet ir kitose tuometinėse tarybinėse respublikose. Stambiaplokščių namų technologijų patirties semtasi ir Prancūzijoje bei VDR.

			
<p>1.1. 006</p>	<p>Vilniaus koncertų ir sporto rūmai, Rinktinės g. 1, 1971 (1973 m. Respublikinė premija), archit. E. Chlomauskas, J. Kriukelis, Z. Liandzbergis</p>	<p>1.1. 007</p>	<p>Visuomeninis prekybos centras, Justiniškių g., Vilnius, proj. nuo 1982, įgyv. 1986–88, archit. A. E. Paslaitis</p>

Taigi, naujosios gelžbetonio technologijos atvėrė naujas statybų industrializavimo galimybes. Gamybiniuose cechuose imta lieti modulines statinių dalis – sienų panelius, perdangos plokštes ir pan. Ši naujovė skatino toliau standartizuoti bei tipizuoti statybą. Pasekmė – iki tol neregėtais tempais visame pasaulyje augo ne tik nauji namai ar jų rajonai, bet ištisi miestai. Nagrinėjamos temos atžvilgiu įdomesnių meninių sprendimų naudojant gamyklinus gelžbetonio elementus Lietuvoje pasiekta visuomeniniuose statiniuose. Raiškus tokio pobūdžio pavyzdys – ryšių ir administracinis kompleksas Vilniuje (Vilniaus g. 33, proj. 1967, įgyv. 1978–1981 (1980 m. SSRS Ministrų Tarybos premija), archit. Justinas Šeibokas, il. 3.1. 012) [33, p. 188–189; 80; 98, p. 117/48; 119; 232, p. 14; 281, p. 138]. Komplexo konstrukcija iš surenkamų tipinių ir individualių elementų bei monolitinio gelžbetonio. Korpusų fasadai išspėsti skirtingomis kompozicinėmis priemonėmis. Ministerijos fasadas surinktas iš betoninių sienų-angų panelių, kurie arčiau prie gatvių sankirtos suremti smailiu kampu, taip suformuojant senamiesčiui būdinga erkerį bei suteikiant fasadui dinamiškumo. Ryšių korpuso aklinas fasadas modeliuotas iš bareljefiškų surenkamų betoninių sienos elementų. Automatinės telefonų stoties korpuso fasadas taip pat iš sieninių surenkamų panelių. Betoniniai fasado paneliai originaliai panaudoti modeliuojant buitės tarnybų

kompleksą (Konstitucijos pr. 12, 1975, archit. A. Nasvytis, konstr. V. Milvydas) naujajame Vilniaus centre, KPI Lengvosios pramonės fakulteto pastate (dabar KTU Dizaino ir technologijų fakultetas, 1984, archit. Danutė Petkelienė, il. 3.1. 037). „Vilmos“ gamyklos administracinio korpuso (Vilnius, 1971, archit. Arnas Dineika) apdailai pirmą kartą SSRS panaudotos aplydyto betono fasadinės plokštės.

Technologijų pažanga lėmė ir tradicinių statybinių medžiagų tobulėjimą. Šiandieninėje architektūroje plačiai naudojamos tiek sudėtingos metalo ar gelžbetonio, tiek ir vis tobulėjančios medžio konstrukcijos. Vienu technologinių šiuolaikinės architektūros formantų tapo klijuotos medienos konstrukcijos. Po 1958 m. *Expo* parodos Briuselyje kilęs susidomėjimas moderniu produktu Pasaulyje netruko peraugti į intensyvią klijuoto medžio konstrukcijų gamybą. Lietuvoje ši technologija dėl vietos ekonominių savitumų plito lėtai. Vienas ankstyviausių statinių, kurių konstrukcijoje panaudotos klijuotos medinės konstrukcijos, yra Žagarės dvaro žirgyno maniežas (1895–1900) [137]. Šiuolaikinių klijuotų konstrukcijų istorija Lietuvoje prasidėjo 1974 m. netoli Kauno buvo pastačius vieną didžiausių regione gamyklų. Iki 1990 m. originalių visuomeninių klijuotos medinės konstrukcijos statinių įgyvendinta vos keletas: vienas ankstyviausių – Vilniaus komunalinio ūkio darbuotojų sporto salė (Žemaitės g., 1977–80, neišlikęs, archit. G. J. Telksnys) [172, p. 13–14, 68–69]; vėliau – Justiniškių visuomeninis prekybos centras (Justiniškių g. 91, Vilnius, proj. nuo 1982, įgyv. 1986–88, archit. Arūnas Eduardas Paslaitis, il. 1.1. 007) [202]. Tačiau žvelgiant į projektus, įgyvendintus po 1990 m., galima teigti, kad menką įtaką padariusi nagrinėjamo laikmečio kūriniams, klijuoto medžio technologija smarkiai paveikė naujausios šalies architektūros formas. Architektūriniu požiūriu įdomesni darbai: Aleksoto Šv. Kazimiero bažnyčios rekonstrukcija (Vidukalnio g. 4, Kaunas, 1992–97, archit. Algimantas Kančas), Sporto centras „Olympic Gym“ (Ozo g. 41, Vilnius, 1998, archit. Leonardas Raimundas Vaitys) [165, p. 84–89], Vandens pramogų parkas (Vilniaus al. 13, Druskininkai, 2007, archit. Kęstutis Kisielius, Vidmantas Kančiauskas) [254]. Technologiniu požiūriu įdomus 2008 m. pastatytame „Sūduvos“ stadiono komplekse (Sporto g. 1, Marijampolė, archit. Stanislovas Tamkvaitis, konstr. Virginijus Gervė) treniruočių maniežas, perdengtas 85 m tarpatramio arkomis [152].

1.2. Teritorinės plėtros modelių įtaka architektūrinei aplinkai

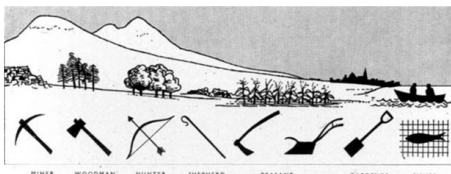

XVII a. pabaigoje prasidėjusio industrializacijos proceso sukeltos žmogiškosios aplinkos permainos vertė atsisakyti statiško miesto plėtojimo ir ieškoti kardinaliai naujų būdų, leidžiančių efektyviai reaguoti į dinamišką miesto formantų kaitą. Vos prieš šimtą metų savarankiškos profesinės disciplinos

bruožus įgavęs urbanistikos mokslas, bene visą šį laiką plėtojo dvi, iš esmės skirtingas, paradigmas. Abi jos sietinos su industrializacija, mokslo ir technikos pažanga bei šių permainų nulemtais sparčiais urbanizacijos procesais. Viena miesto plėtros filosofijos krypčių laikėsi nuostatos, kad pasitelkus mokslinius metodus galima objektyviai nustatyti ir tiksliai prognozuoti visus miestui įtaką darančius faktorius. Tai tarsi mechanizmas, kurį pagal poreikius galima koreguoti, reguliuoti bei papildyti naujais agregatais. Antrosios paradigmos pagrindas – gamta. Toks planavimas taip pat rėmėsi mokslo žiniomis, tačiau atmetė absoliutaus pažinimo ir visuotinai teisingo sprendimo galimybę. Būtent šių nuostatų konfrontacijos šviesoje vėliau ir brendo struktūralistinės urbanistikos ir architektūros filosofija.

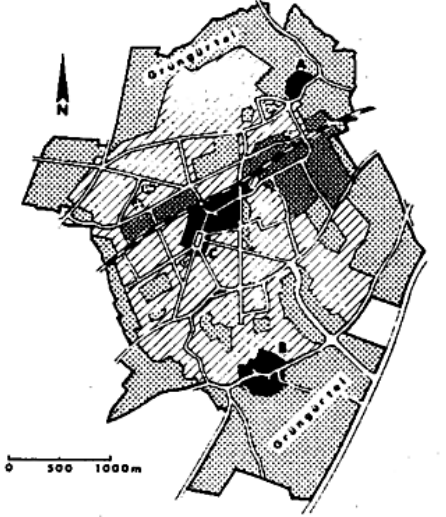
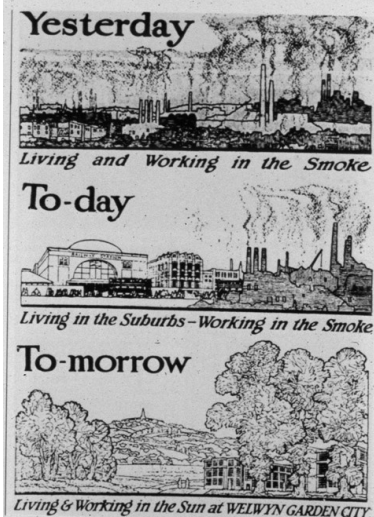
<p>1.2. 001</p>	<p>Miletas, 494–470 m. pr. Kr.</p>	<p>1.2. 002</p>	<p>Babilonas, II tūkst.–539 m. pr. Kr.</p>

Dauguma tuomet populiarintų idėjų turėjo istorinį precedentą. Pavyzdžiui, linijinę miesto struktūrą XIX a. pabaigoje pasiūlė, plačiai aprašė ir vėliau įgyvendino (sujungdamas dvi Madrido priemiesčių plano atšakas) ispanų inžinierius Arturas Soria y Mata [236, p. 55], tačiau panašūs sprendimai taikyti dar senųjų pakelės ir pakrantės kaimų statyboje, viename iš XV a. architekto Antonio di Pietro Averlino Filarete projektų. Umberto Eco teigimu [293, p. 61], XIX–XX a. struktūralistų plėtotos sąryšingumo teorijos skleidėju galima laikyti ir pirmą žinomą autorinio architektūros teorijos traktato „Dešimt knygų apie architektūrą“ autorių, imperatoriaus Augusto (63–14 m. pr. Kr.) epochos teoretiką Marką Polonijų Vitruvijų. Struktūralizmui būdingo tinklinio (angl. *grid*, *gridiron*) modeliavimo principų galima išvelgti, Senovės Indijos bei Senovės Egipto miestų, Hipodamo iš Mileto projektuotų miestų (il. 1.2. 001), Herodoto (484–425 m. pr. Kr.) aprašyto Babilono (il. 1.2. 002), Romos karo stovyklų *Castrum romanum* (šis planavimo būdas sietinas ir su Klaipėdos miesto planine sandara) sąraangoje, viduramžių ir renesanso Europos idealių miestų projektuose [133, p. 43; 223, p. 56; 236, p. 35; 178; 179; 267].

XIX–XX a. pradžioje išvystytos pramonės šalyse industrializacijos, o kartu ir urbanizacijos procesai persikėlė už miesto administracinių ribų. Kuriant infrastruktūrą, statant naujus miestus ir miestelius XIX a. 8-ajame dešimtmetyje susirūpinta miesto humaniškesnių vertybių būkle. Austrų architektas Camillo Sitte [270] rūpinosi miesto formų istoriniu tęstinumu, viešųjų erdvių (aikštės, atviros erdvės ir turgavietės) atgaivinimu. XX a. antrojoje pusėje architektai struktūralistai kėlė labai panašius veiklos tikslus ir uždavinius [72; 83].

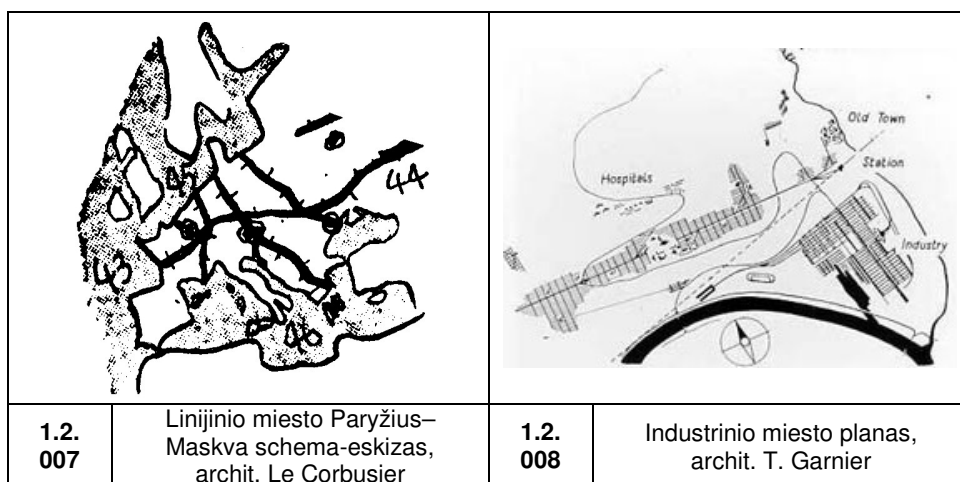
			
1.2. 003	P. Geddes slėnio schema	1.2. 004	E. Howard trijų magnetų schema

XX a. pirmojoje pusėje iškilo poreikis planuoti bei tvarkyti teritorijas. Struktūralizmo architektūros priešaušryje žemyninėje Europoje populiarėja technologiškoji planavimo „linija“ – Tony Garnier ir Nikolajaus Miliutino propaguota funkcijų separacija ir lekorbiuzietiškos megastruktūros. Britų salyne įtakingesnės organišką planavimo idėjos. Škotų biologas, sociologas ir urbanistikos novatorius Patrickas Geddesas (1854–1932), plėtodamas menotyrininko ir sociologo Johno Ruskinio (1819–1900) visuomenės procesų ir erdvės sąrangos sąryšingumo idėją (il. 1.2. 003) ir remdamasis Senovės Indijos miestų pavyzdžiu, teigė organiškai apjungtų miesto funkcijų vertingumą [76; 77]. Taip planuojamas miestas, mokslininko manymu, būtų gerai organizuotas, dinamiškai subalansuotas, lankstus ir atviras augimui. Praktiškai įgyvendindamas savo teorijas Edinburgo senamiesčio rekonstrukcijos projekte, konsultuodamas architektą Franką Mearsą dėl Jeruzalės plėtros projekto (1919) ir rengdamas Tel Avivo generalinį planą (1925) P. Geddesas vienas pirmųjų „moderniajame amžiuje“ praktiškai įrodė mokslinio ir gamtinio prado reikšmę architektūrai. Jo idėjos savaip adaptuotos *Team 10* manifestuose ir Lewis Mumfordo darbuose bei lėmė Jungtinės Karalystės (toliau JK) urbanistikos novatoriškumą.

			
<p>1.2. 005</p>	<p>Letchworth miestas-sodas, Hertfordshire, Anglija, 1903, aut. R. Unwin, R. B. Parker</p>	<p>1.2. 006</p>	<p>Paveikslas, vaizduojantis miesto-sodo privalumus Welwyn (Hertfordshire, Anglija, 1920, archit. L. de Soissons) pavyzdžiu</p>

Įkvėptas amerikiečių teisininko ir rašytojo Edwardo Bellamy (1850–98) vizionieriškos novelės „Žvelgiant atgal: 2000–1887“ („Looking Backward: 2000–1887“, 1888) apie industrinės eros nulemtas socialines permainas, anglų urbanistas Ebenezeris Howardas (1850–1928) 1898 m. publikavo tiems laikams utopišką studiją „Rytdiena: taikus kelias į tikrą reformą“ (orig. „To-Morrow: A Peaceful Path to Real Reform“; 1902 m. perleista kaip „Rytdienos sodų miestai“, orig. „Garden Cities of To-Morrow“). Įvertinęs miesto ir kaimo privalumus bei trūkumus autorius iškėlė miesto-kaimo (angl. Town-Country; il. 1.2. 004) idėją. Savarankiški nedideli, agrarinių teritorijų apsuptyje projektuotini (vietos gyventojų valdomi ir plėtojami) miestų palydovai, E. Howardo įsitikinimu, turėjo išspręsti įsisenėjusias didmiesčių plėtros problemas. 1899 m. jo paties iniciatyva įkurta pirmoji JK viešoji planavimo organizacija – Sodų miestų asociacija (Garden Cities Association, vėliau pavadinta Town and Country Planning Association), kuri ne tik siekė sodų miesto idėjas patikrinti praktiškai, bet teigė ir mokslo bei meno pradų būtinumą planuojant miestus. Pirmieji E. Howardo utopiją realybe pavertė anglų miestų planuotojai Raymondas Unwinas (1863–1940) ir Richardas Barry Parkeris (1867–41) 1903 m. pradėdami įgyvendinti Letchworth sodų miesto projektą (Hertfordshire, Anglija; il. 1.2. 005). Vėliau Anglijoje pradėdami statyti Hampsteado (Londonas, JK, 1907), Welwyno (Hertfordshire, JK, 1920, il. 1.2. 006) ir Wythenshawe'o (Manchesteris, pradėtas 1927 m.) priemiesčiai.

E. Howardo ryšiai su vokiečių architektais Hermannu Muthesius bei Bruno Tautu lėmė ir Weimaro respublikos Folkenbergo (Berlynas, Vokietija, 1906) bei *Reform* (Magdeburgas, Vokietija, 1906–30) gyvenviečių projektų humaniškumą. Plėtodamas miestų-sodų teoriją R. Unwinas pasiūlė didmiesčių plėtros problemas spręsti steigiant palydovines gyvenvietes. Miesto-sodo ištakos, P. Geddeso manymu, glūdi dar viduramžiuose (pvz., 30 km nuo Londono esanti Salisbury gyvenvietė).

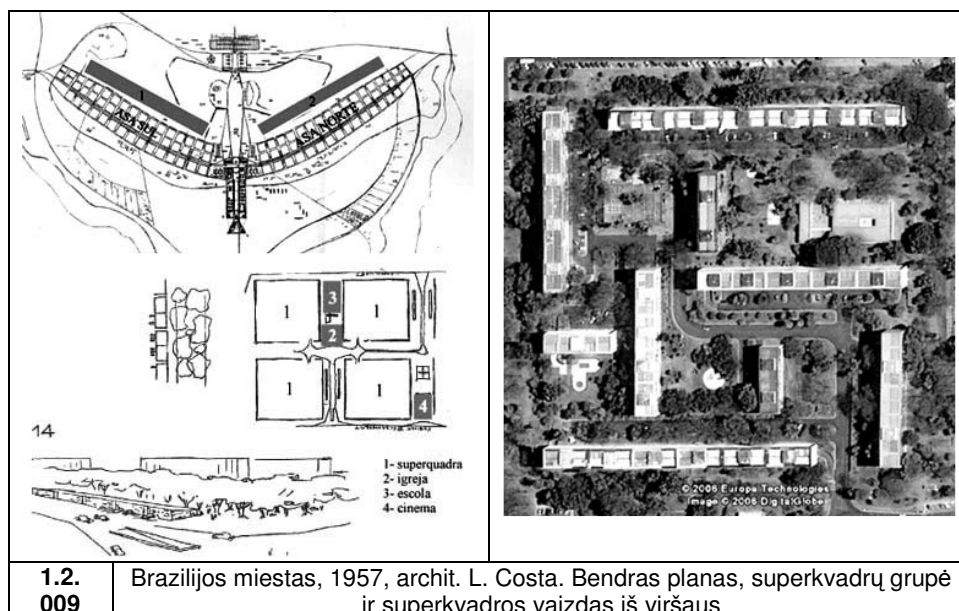

Remiantis T. Garnier (il. 1.2. 008) ir N. Miliutino teorijomis dar 1933 m. priimta Atėnų chartija, teigusi miesto funkcinį zonavimą (pagrindinės zonos – gyvenamoji, pramonės ir poilsio – sudaro vientisą struktūrą) [236, p. 31], pokario sąlygomis įgijo dar ir utilitaristinių bruožų. Naujosios abstraktumo, transformacijos, paprastumo, minimalumo, stereotipiškumo ir technicizmo vertybės [49] neatpažįstamai pakeitė ne tik JAV bei Vakarų Europos, bet ir SSRS (taip pat ir Lietuvos) miestovaizdį [96]. Tuomet išivyraujančią technologijos beribių galimybių iliuziją iliustruoja Le Corbusier linijinio miesto Paryžius–Maskva (il. 1.2. 007) koncepcija, kuri pateikta kaip atsakas į Moisejaus J. Ginzburgo Maskvos rekonstrukcijos projektą [264, p. 75–77].

SSRS iki 1967 m. buvo pastatyti 844 visiškai nauji miestai ir daugiau kaip 2000 miesto tipo gyvenviečių [189]. Nors komunizmo ideologai urbanizacijos procesus, kurie darbininkus ir valstiečius turėjo padaryti viena socialine grupe, o kaimą suartinti su miestu ir paversti agrariniu miestu [228, p. 503], grindė utopinės „gerovės“ siekais, šis procesas nebuvo savitas tuometinės SSRS reiškinys. Industrializacijos iššūkiai buvo panašūs visoms pramoninėms valstybėms, skyrėsi kai kurie principai ir priemonės.

Naujų miestų statybos pasaulyje pagreitį įgijo dar XIX a. To meto Europos urbanistinė tradicija atspindėta gausybėje naujų miestų ir gyvenviečių beveik

visuose žemynuose, kuriuose buvo Europos šalių kolonijų [30, p. 203–209]. Tačiau didžiausiais urbanistiniais pokyčiais paženklintas XX a. vidurys ir antroji pusė. Tuo metu tiek Vakarų bei socialistinėje Rytų Europoje (taip pat ir Lietuvoje), tiek ir Šiaurės bei Pietų Amerikoje demografinis „sprogimas“ ir industrializacijos plėtra lėmė miestų augimą, jungimąsi, kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimą. Tuometiniai urbanistiniai procesai neapsiribojo vien esamų miestų plėtra ir pertvarkymu. Nauji miestai buvo steigiami siekiant: 1) įsisavinti naujas teritorijas (Rytų Europa, Sibiras); 2) sumažinti aglomeracijų apkrovą (nauji miestai aplink Londoną); 3) užbrėžti didelių miestų plėtros gaires (Stokholmas, JAV „naujosios bendruomenės“) [280, p. 15]. Būta ir 4) politinių naujų miestų atsiradimo priežasčių (Brazilijos Federacinės Respublikos sostinė Brazilija; il. 1.2. 009).

1.2. 009 Brazilijos miestas, 1957, archit. L. Costa. Bendras planas, superkvadrų grupė ir superkvadros vaizdas iš viršaus

Jeigu po Pirmojo pasaulinio karo vykę urbanizacijos procesai tyrinėtojų nagrinėjami bendrame europietiškosios tradicijos kontekste, tai po Antrojo pasaulinio karo skiriami Rytų ir Vakarų blokai. 1946 m. po Winstono Churchillio Vašingtone (JAV) pasakytos kalbos, atkreipusios pasaulio visuomenės dėmesį į SSRS 1944–45 m. užimtoje Europos dalyje didėjančią komunistinių jėgų įtaką, įsivyravusi priešprieša sukėlė propagandinę, politinę ir ekonominę kovą, vadinamą „šaltuoju karu“. Varžytasi dėl geopolitinės įtakos, tobulesnės ir gausesnės ginkluotės, taip pat įgyvendinant įvairias mokslinių tyrimų bei naujų technologijų kūrimo programas. Lenktyniavimas įsivyravo kultūros ir sporto srityje. „Šaltasis karas“ per kelis dešimtmečius iš Europos pasklido į visus

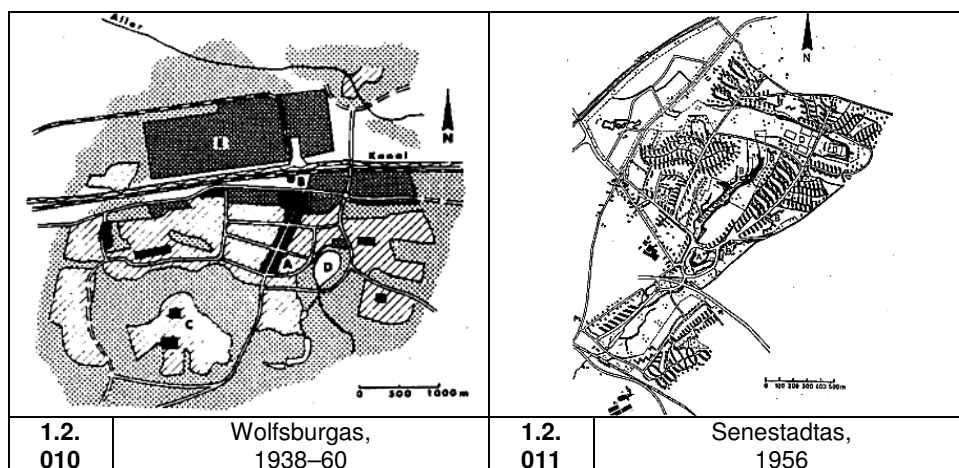
pasaulio regionus. SSRS skatino komunistinius judėjimus, o JAV, pasitelkus karinius aljansus, bandė apriboti sovietų įtaką Europoje, Artimuosiuose Rytuose bei Pietryčių Azijoje. Svarbų vaidmenį atliko kultūriniai JAV „šaltojo karo“ projektai: Constantinos Doxiadis teorinė miestų planavimo ir inžinerijos sistema *Ekistika*^{VI} ir abstrakčiojo meno populiarinimo bei finansavimo programa [200; 208; 209].

Po Antrojo pasaulinio karo teritorijų planavimui buvo keliami panašios problematikos tikslai: prancūzai ir olandai sprendė, kaip „užtikrinti harmoningą geografiniu atžvilgiu gyventojų ir jų veiklos pasiskirstymą teritorijoje“; italai norėjo geriau panaudoti šalies išteklius, tolygiau paskirstyti gyventojus bei geriau juos aprūpinti komunaliniais patogumais; VFR sprendė, kaip racionaliai tvarkyti žemę ir gyvenvietes (išsaugant derlingą žemę); SSRS siekė kompleksiskai išdėstyti gamybines jėgas, racionaliai panaudoti gamtos išteklius, pagerinti gyventojų darbą, buitį ir poilsį [224, p. 13]. Tačiau speciali naujųjų miestų statybos įstatymų bazė sukurta tik JK (1946 ir 1953 m.). JK plėtros korporacijos (angl. *development corporations*) užtikrino sklandų planavimą, įgyvendinimą ir jau pastatytų miestų vadybą. Kai kurie miestai (Kraulis (Crowly), Hemel Hempsteadas) vėliau buvo perduoti specialiai Naujųjų miestų komisijai [280, p. 224–225]. Siekiant suderinti naujųjų gyvenviečių centrų funkcionalumą, ekologiškumą ir miesto poreikius buvo panaudota visa JK architektūros patirtis. Didžiojoje Britanijoje, pasak miestų istoriko Leonardo Benevolo [30, p. 219–222], susidūrus vietinei tradicijai, kuriai atstovo J. Ruskinas, E. Howardas ir P. Geddesas, su kontinentine statybos kultūra, 4-ojo dešimtmečio pabaigoje gimė didžiausias Europoje urbanistinio ir teritorinio planavimo projektas. Londonas, kur 1944 m. parengtas Abercrombie ir Forshaw dezurbanizacijos projektas ir 1946 m. pradėta nacionalinė Naujų miestų programa, tapo pokario naujųjų miestų statybų pradžios ženklu. Koreguota 1954 ir 2004 m., ši JK programa vis dar vykdoma.

Amsterdame, Roterdame ir Stokholme pati miesto administracija rūpinosi naujų kompleksų statyba anksčiau miesto išigytuose sklypuose. Tačiau Vakarų miestuose dažniausiai trūko žemės. Todėl didmiesčių valdžia savo veiksmus buvo priversta derinti su periferijų bendruomenėmis. Dėl to naujų miestų statybos dažnai pereinavo į vietos bendruomenių rankas (Danijoje – Albertslundas, tuometinėje VFR – Salzgitteris, Marlis, Wolfsburgas (šio miesto statyboje dalyvavo ir „Wolkswagen“ koncernas, il. 1.2. 010), Kaufbeurenas. Suomijos Tapiolos miesto statybą atliko privatus, ne pelno siekiantis Gyvenamosios statybos fondas. Privačios kompanijos naujus miestus statė JAV ir daugumoje Vakarų Europos šalių (ypač tuometinėje VFR – Bielefeldo miesto plėtra, Senestadtas, il. 1.2. 011) [280, p. 223–225]. Švedijos, karo metu

^{VI} *Ekistika* – mokslas apie gyvenvietes, grįstas vakarietiškomis laisvės, demokratijos, progreso idėjomis bei išskirtiniu dėmesiu bendruomenėms. Ideologiniu aspektu ši sistema buvo priešprieša socialistinio realizmo planavimo kolektyvistinėms doktrinoms.

išlaikiusios neutralitetą ir išvengusios didesnių sugriovimų, kruopščiai planuoti naujieji miestai, atsižvelgiant į kraštovaizdį, pastatų įvairovė tapo pavyzdžiu daugeliui Europos urbanistų [30, p. 222].

„Sovietiniame bloke“ padėtis buvo priešinga. Kaip teigia L. Benevolo, Rytų Europos nekilnojamojo turto nacionalizavimas smarkiai suardė pamatinę miestų struktūrą. Valdžia, paneigusi privačius interesus, įgijo neribotą veiksmų laisvę, dėl to atsirado savavališkų ir nepateisinamų didžiulių kolektyvinių projektų [280, p. 225]. SSRS rajoninio planavimo ir naujų miestų projektavimo darbų pradžia sutapo su 1930–31 m. „išbuvžinimu“ Rusijoje ir 1932–33 m. Ukrainos badu (holodomoru) – taip siekta palaužti valstietijos pasipriešinimą kolektyvizacijai [56; 253, p. 204]. Tuo metu išbandyti metodai buvo taikomi kitoms visuomenės grupėms ir okupuotiems kraštams (tarp jų ir Baltijos) iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžios. Taigi, miestų statyba sovietiniame bloke rūpinosi valstybė, kartais dalyvaujant valstybinėms pramonės įmonėms, kurioms dažniausiai ir buvo statomi šie miestai [280, p. 224]. Kadangi, kaip minėta, SSRS rajoninio planavimo tikslas buvo kompleksiškai išdėstyti gamybinės jėgos, racionaliai panaudoti gamtos išteklius įsisavinant menkai apgyvendintas teritorijas, dalis naujųjų miestų ir pramonės įmonių buvo aprūpinta „darbo kolonistais“ (tremtiniais, kaliniais ir savanoriais) [253, p. 217]. 1929–33 m. planuotos Donbaso anglies baseino, Krivoj Rogo geležies rūdos ir anglies kasyklos, sudaryta Krymo pietinės pakrantės kurortinio planavimo schema. „Išsprendus“ nuosavybės klausimą 1929–40 m. rengtos ir žemės ūkio rajonų (Charkovo sr. Kobelevsko, Poltavos ir Volžansko administracinių raj.) planavimo schemas. Po karo pradėta planuoti hidroelektrinių ir didžiųjų miestų įtakos zonas [224, p. 11]. Dalis Lenkijos naujųjų miestų buvo projektuojami naujų pramonės įmonių kaimynystėje (Nova–Guta prie Krokuvos), kaip naujų industrinių centrų

dalį (Staleva Volia Sanos ir Vyslos santakoje), ir siekiant sumažinti aglomeracijų apkrovas (nauji miestai Aukštutinėje Silezijoje) [280, p. 193–194]. Paskutinis Vengrijos naujas miestas buvo pastatytas 1961 m. Nepasiteisinus naujų miestų idėjai, vengrų statytojai ėmėsi esamų gyvenviečių rekonstrukcijų [280, p. 212–213].

			
1.2. 012	Elektrėnai, 1960, archit. B. Kasperavičienė, K. Bučas	1.2. 013	Žirmūnai, 1962–69, archit. B. Kasperavičienė, A. Nasvytis, E. Tamoševičius ir kiti (1968 m. SSRS valstybinė premiija)

Lietuvos rajoninio planavimo darbai pradėti 1956 m. Kaip ir likusioje tuometėje SSRS, tai lėmė auganti pramonė, žemės ūkio kolektyvizacija ir su tuo susiję dideli urbanistiniai tempai, naujų žemės ūkio gyvenviečių statybos. Pirmoji buvo sudaryta Kauno rajono planavimo schema. Joje spęsti Kauno HE statybos klausimai (gyventojų iškėlimas iš užliejamų teritorijų ir pan.). Statybos ir architektūros institutas, Kauno politechnikos institutas, LSSR mokslų akademijos Ekonomikos institutas, kitos mokslo įstaigos, žinybos ir projektavimo organizacijos nuo 1956 m. atliko mokslo tyrimus, pagal kuriuos LSSR MT 1964 m. patvirtino vystytinų miestų sąrašą. Numatyta plėtoti regionų centrus: Alytų, Marijampolę, Uteną, Panevėžį, Šiaulius, Jurbarką, Telšius; pramonės miestus: Mažeikius ir Ukmergę. Taip pat nuspręsta stabdyti Vilniaus ir Kauno augimą. 1962–67 m. Pramonės statybos projektavimo institutas sudarė visos LSSR teritorijos perspektyvinę rajoninio planavimo schemą iki 1980 m. Pagal ją numatyta, kur steigti pramonę, statyti gyvenvietes, tiesti kelius, kaip naudoti vandens išteklius ir išspręsti kitus krašto urbanizavimo ir žemės ūkio modernizavimo klausimus. Iki 1967 m. Žemės ūkio statybos projektavimo institutas parengė visų respublikos administracinių rajonų planavimo schemas, kur numatė kiekvieno žemės ūkio rajono gyvenviečių statybos vietas ir nustatė jų pagrindinius parametrus (gyventojų skaičių, aptarnavimo įstaigų, gamybinių pastatų skaičius ir pan.). Kartu vyko ir poilsio rajonų planavimo darbai (1966 m. archit. Vladas Stauskas, Giedrius Daniulaitis ir kiti) [169, p. 12; 281, p. 97–98].

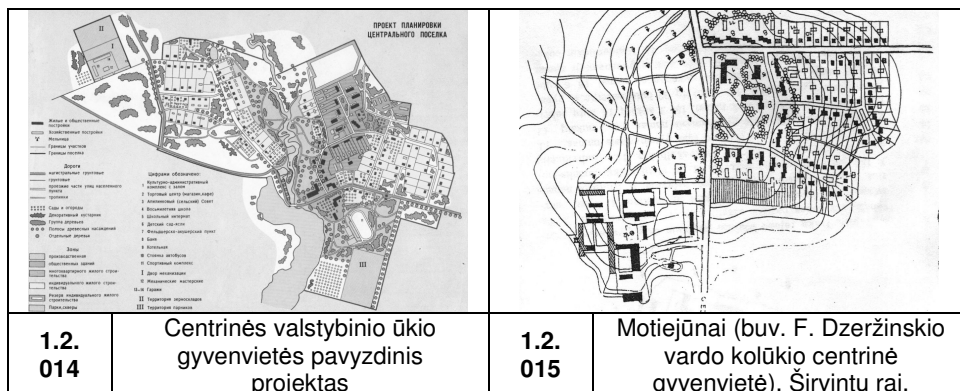
Nors 1944 m. buvo sudaryta Šiaulių atstatymo ir plėtojimo generalinė schema (archit. Eduardas Budreika) [281, p. 78], vėliau Kretingos, Kauno ir

Klaipėdos generalinės schemas, o nuo 1958 m. jau sudaromos tam tikros rajoninio planavimo schemas, bet jos tik iš dalies reguliavo miestų ir miestelių plėtrą bei išdėstymą. Iki 1967 m. miesteliai vystyti savaimingai [284, p. 10]. Tad ir esminių apgyvendinimo sistemos pakeitimų tuo metu neįvyko [281, p. 202]. Naujosios miestų statybos Lietuvoje neįgavo SSRS būdingų mastų ir po 1967 m. Daugumos miestų, jų dalių bei gyvenviečių projektai taip ir nepavykdavo pilnai įgyvendinti. Lietuvoje pastatyti trys naujieji miestai: Naujoji Akmenė (1953), Elektrėnai (1960, archit. Birutė Kasperavičienė-Palukaitytė, Kazimieras Bučas; il. 1.2. 012) ir Sniečkus (vėliau Visaginas, įgyv. nuo 1975). Naujoji Akmenė – architekto Kazimiero Šešelgio suprojektuotas cemento gamyklos darbininkams skirtas miestas. Elektrėnų ir Visagino miestai buvo skirti ten pastatytų elektrinių darbuotojams. Įgyvendinta gausybė naujų gyvenamųjų, rekreacinių, kitaip specializuotų (pvz., medicinos, mokslo) miestų rajonų. Teigiamai vertinti kai kurie naujieji didžiųjų miestų gyvenamieji rajonai: Žirmūnai (1962–69, archit. B. Kasperavičienė, A. Nasvytis, Enrikas Tamoševičius ir kiti (1968 m. SSRS valstybinė premija), il. 1.2. 013) ir Lazdynai (proj. 1964–67, įgyv. 1967–73, archit. V. K. Balčiūnas, V. Brėdikis, V. E. Čekanauskas (1974 V. I. Lenino premija), 3.1. 001–003, 3.2. 063) Vilniuje, taip pat Kalniečiai Kaune (ypač III-iasis mikrorajonas; 1975–83, archit. Alvydas Pranas Steponavičius (1983 SSRS Ministrų Tarybos premija), 3.2. 065) ir Dainai Šiauliuose [235, 163].

Vienu pirmųjų pokario naujųjų miesto tipo gyvenviečių tapo popieriaus fabriko darbininkams pastatytos Grigiškės (1948–51, arch. Petras Janulis) [281, p. 80]. Vėliau – Rėkyvos (1949–52), Naujosios Vilnios, Lentvario (1950) gyvenvietės. Jose naudoti SSRS tipiniai projektai. 1947–51 m. Rusijos pavyzdžiu Lietuvoje išleisti pirmieji kartotinių projektų katalogai (il. 1.2. 014) [163]. Buvo naikinami vienkiemiai, o kaimo gyvenvietėse kuriama miestui būdinga infrastruktūra: mūrijami daugiabučiai, ligoninės, buitinių paslaugų įmonės, ligoninės, valgyklos, kultūros namai. Miesteliuose ir miesto tipo gyvenvietėse, kaip ir kitose tuometinės SSRS respublikose, dažnai dominavo viena funkcija – žemės ūkio (70–75 % visų gyvenviečių), transporto (Kuršėnuose geležinkelio stotis, Šiaulių raj.), pramonės (Venta, Akmenės raj., Rokai, Kauno raj. ir kiti), žvejybos (Kintai, Šilutės raj., Dreverna, Klaipėdos raj., Išlaužas, Prienų raj. ir kiti) ar mokslo tyrimų (Perloja, Varėnos raj., Baisogala, Radviliškio raj., Raudondvaris, Kauno raj.) [284, p. 11–12].

1950 m., pakeitus Lietuvos administracinį suskirstymą (apskritis ir valsčiai perorganizuoti į mažesnius teritorinius vienetus – rajonus ir apylinkes), 30 miestų, kurie neturėjo rajono centro administracinių funkcijų, ir 14 miesto tipo gyvenviečių tapo naujais administraciniais vienetais – kolektyvinių, tarybinių ar kitų valstybinių ūkių centrinėmis gyvenvietėmis [169, p. 7]. Dalis valstybinių ūkių centrų (projektuoti naujoje vietoje, rečiau – rekonstruoti ir išplėsti) tapo eksperimentinėmis (Motiejūnai, buv. F. Dzeržinskio vardo kolūkio centrinė gyvenvietė, Širvintų raj., il. 1.2. 015; Merkio tarybinio ūkio gyvenvietė, Trakų

raj.) ar eksperimentinėmis-pavyzdinėmis gyvenvietėmis Pastarojo tipo gyvenvietėmis tapo Dainava (paukštinkystės TŪ „Leonpolis“, Ukmergės raj., il. 3.2. 069), Klausučiai (I. Mičiurino sodininkystės TŪ, Jurbarko raj.), Skaistgirys („Pergalės“ kol., Joniškio raj.), vėliau Kabiškės (Ždanovo kol., Vilniaus raj.) [284, p. 32]. Šių eksperimentinių-pavyzdinių gyvenviečių patirtis buvo panaudota projektuojant ir statant Rumokų (eksperimentinio ūkio bandymų stotis, Vilkaviškio raj.) ir Juknaičių (XXV SSKP suvažiavimo vardo TŪ, Šilutės raj.) gyvenvietes [281, p. 261, 264]. Pastarieji projektai vaizdžiausiai atspindi laikmečio kaimo planavimo principus, sąlygas ir vykdytą krašto urbanizacijos politiką. Kaip buvo skelbiama: „Čia apsilankę respublikos žemdirbiai akivaizdžiai pamatys pirmenybes, kurias teikia gyvenimas tokioje gyvenvietėje, palyginti su vienkiemiais, kartu pasimokys, kaip reikėtų pastatyti savo kolūkio arba tarybinio ūkio gyvenvietę“ [27].

XX a. 2-ajame–3-jame dešimtmečiuose iš dalies įgyvendinti SSRS miestų-gyvenviečių projektai atskleidė sovietinės statybų pramonės trūkumus ir ribotus, menkai motyvuotus planavimo gebėjimus (pvz., Didžiosios Zaporozės projektas, 1934, archit. V. A. Vesnin) [275]. Tai neigiamai paveikė ne tik naujai statytas gyvenvietes, bet ir esamus miestus. Dėl to daugumoje SSRS gyvenviečių tuo metu rekomenduota statyti tik daugiabučius [279]. Asmeninės ūkinės zonos, skirtingai nei Lietuvoje, taip pat retai buvo projektuojamos. Nors XX a. pirmosios pusės SSRS gyvenviečių architektūroje būta nemažai tuomet populiarus rusiškojo konstruktyvizmo idėjų, pokaryje gyvenviečių raiška galutinai industrializuota, prarado bet kokius savitumo bruožus.

Lietuvos padėtis skyrėsi jau vien tuo, kad gyvenviečių statybos prasidėjo tik pokaryje. Naujųjų gyvenviečių projektai rengti turint galimybę atsižvelgti į SSRS patirtas nesėkmes. „Eksperimentavimo“ politika švelniau kontroliuojamose kaimo statybose buvo palanki naujų architektūros idėjų plėtojimui. Tarp tokių buvo ir struktūralistinės tinklinio modeliavimo bei skirtingų būsto tipų derinimo (daugiabučių su blokuotais ir atskirais vienbučiais, dvibučiais) idėjos. Šie

Nyderlandų struktūralistų aktualizuoti planavimo principai būdingi ne vienai Lietuvos naujai gyvenvietei. Miestų architektūroje jie pradėti diegti gerokai vėliau. Retai norimais mastais pavykdavo įgyvendinti pakeitimus rekonstruotose gyvenvietėse [3; 34; 199], nes tekdavo atsižvelgti į esamas sąlygas [40; 168; 170]. Tačiau tokių gyvenviečių tūrinėje architektūroje taip pat aptinkama Vakarų Europai būdingų formaliųjų bruožų (taip pat ir struktūralistinių).

1.3. Politinių siekių reikšmė kūrybai ir tarpkultūriniam procesams

Mokslo ir technologijų pasiekimai lėmė kraštutinai optimistines nuotaikas ne tik kasdieniame gyvenime, bet ir meninėje kūryboje. Pradedama bręsti ne tik racionalūs, bet ir utopistinio pobūdžio projektai. Išsiveržimas į kosmosą ir išsilaipinimas Mėnulyje inspiravo tarpgalaktines fantazijas, informacinių technologijų tobulėjimas – kibernetines; antropologijos ir sociologijos mokslų raida sudarė prielaidas iliuzijai, kad egzistuoja universalios bendruomenių modeliavimo sistemos. Struktūralizmas architektūroje, kaip ir kituose humanitariniuose moksluose, susijęs su reakcija į kitas tuomet vyravusias nuostatas. Struktūralistinės siekiai objektyviai pažinti žmogų mokslo atveju klostėsi priešpriešoje su egzistencialistinėmis ir kitomis subjektyvistinėmis pažiūromis. Struktūralistinės architektūros idėjos buvo nukreiptos prieš universalizuotą racionalizmą ir beatodairišką statybų industrializaciją [90, p. 10]. Šios kovos – natūraliai vykusių socialinių pokyčių išdava. Mokslinės ir techninės revoliucijos laikotarpiu technologiškai išplėtotą gamybos automatizacija, kitų sričių nuotolinis valdymas, energetika.

Struktūralizmo sampratos Lietuvoje savitumai glaudžiai susiję su tuometinės informacinės sklaidos pobūdžiu. Kertinis struktūralistinės architektūros filosofijos akmuo, be abejo, buvo mokslas. Tačiau SSRS viešojoje erdvėje egzistavo ir „mokslas“ kaip politinės propagandos rezultatas, kuris ne tik „pasirinkdavo“ estetinės raidos kryptis (rusiškojo avangardo ir sovietinio istorizmo priešpriešos atvejis), teigė naujas gyvenimo tradicijas (kolektyvizuotą visuomenę vs liberalizuotą), bet ir legitimavo pačią sistemą bei jos veiksmus.

Viena vertus, to meto Lietuvoje mokslo ir technologijų raidos klausimai gana plačiai pristatinėti mokslą populiarinančioje spaudoje: *Mokslas ir gyvenimas*, *Mokslas ir technika*. Vietos informacinę sklaidą pajvairindavo Maskvoje leisti (ten ir platinti, dėl to sunkokai gaunami) JAV, VFR ir kitoms šalims skirti žurnalai. Pasaulyje vyravusias „scientistinio optimizmo“ nuotaikas lietuviškoje erdvėje vaizdžiai atskleidė T. Venclova knygoje *Raketos, planetos ir mes* [242] ir *Golemas, arba dirbtinis žmogus* [241]. Šiuose kūriniuose svarstomos tuomet mūsųose novatoriškos kosminių ir kibernetinių technologijų galimybės, jų raida, įtaka kasdieniam gyvenimui bei perspektyvos. Turint omenyje praėjusio

amžiaus 7-ojo dešimtmečio leidybos mastus ir pobūdį, manytina, kad dalis mokslo revoliucijai būdingų idėjų Lietuvos architektūroje ir dailėje įgyvendinta būtent dėl T. Venclovos kūrybos. Architektūra kaip „mokslo“ rezultatas XX a. 7-ajame–9-ajame dešimtmečiuose buvo gausiai reprezentuojama. Socialistinio bloko ir „sajunginių respublikų“ pasiekimai, buvo pristatomi kaip „pasauliniu mastu sėkmingai plintančios proletariato idėjos“. Žinios apie kitapus „geležinės uždangos“ vykusius procesus taip pat nebuvo retenybė. Didesnis dėmesys telkiamas į „draugiškesnes“ šalis, tokias kaip Suomija, Prancūzija. Patraukliai buvo pateikiamos Švedijos, Prancūzijos, Anglijos (kažkodėl niekada Didžiosios Britanijos ar Jungtinės Karalystės) socialistinės orientacijos nuotaikos. O Nyderlandai, Belgija ar Danija to meto spaudoje rečiau pastebimos, nepaisant jų socialiai orientuotos valstybių politikos. Architektūros filosofijos veikalai į rusų kalbą buvo verčiami retai ir tik „teisingų“ autorių, tokių kaip Le Corbusier (1970, 1977), K. Tange (1978), vėliau Kevino Lyncho (1982, 1986). Populiarios buvo Vakarų patirties „kritinės studijos“, kurių išvados privalėjo būti vieningos didžiajai daliai SSRS menotyro (dailėtyros, architektūrologijos, muzikologijos) darbų.

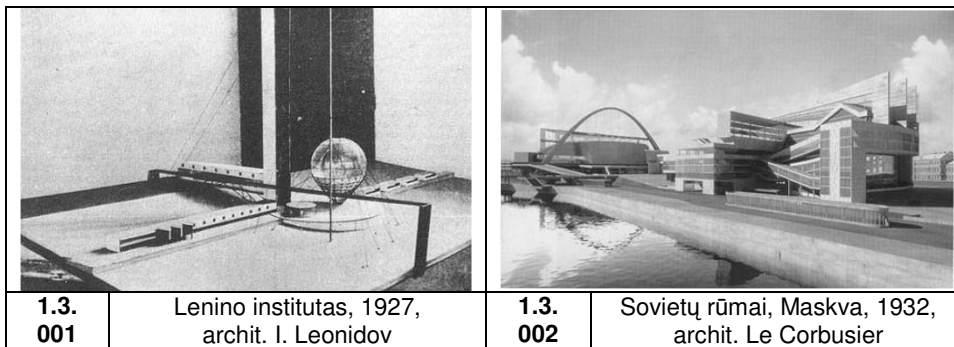
Kita vertus, naivoka šnekėti apie objektyvų padėties suvokimą, kai, pavyzdžiui, spaudoje pristatant architektūros objektą buvo pateikiama vos viena dvi nuotraukos, dažnai be planų, fasadų ar kitokios projektinės medžiagos. Apie sovietinės spaudos kokybę neverta nė šnekėti. Kritinėse studijose galima buvo pateikti daugiau informacijos, bet ji dažnai buvo fragmentuojama. Tai neleido objekto suvokti bent kiek kompleksčiau. Pateikiama informacija dažnai būdavo ne pirmo naujumo. Tačiau visa ši medžiaga buvo pateikiama kaip „baigtinė ir neskundžiama“.

Laisvę rinktis informaciją turėjo tik nedaugelis. Reikšmingą įtaką daliai to meto kūrėjų darė leidiniai, nepatekę į oficialius „rekomenduojamos literatūros“ sąrašus – „geltonoji literatūra“. Jų įvairovė dėl fizinio pasiekiamumo sąlygų taip pat buvo ribota: dažniau minimi siuntiniai iš išeivijoje gyvenančių giminaičių (pvz., JAV), rečiau savarankiškai parsivežti leidiniai. Gyvai apžiūrėti naujausius Vakarų architektūros kūrinius pasisekė tik mažai daliai Lietuvos architektų. Dažniau buvo lankoma Suomija, rečiau – Prancūzija. Tiesa, R. Banhamas, aprašydamas naujųjų brutalistų žavesį JAV popkultūros pasiekimais, atkreipė dėmesį, kad britai tuomet retai turėję sąlygų gyvai apžiūrėti anapus Atlanto įgyvendintus kūrinius. Jų požiūris taip pat buvo formuojamas žiniasklaidos. Apie ribotas europiečių galimybes gyvai susipažinti su kūrybiniais rezultatais JAV užsimena ir E. Lucie-Smithas [135, p. 133], aptardamas valstijose kūręsio britų menininko Richardo Smitho įtaką britų popmeniui.

Žinoma, būtina įvertinti šį subjektyvų aspektą. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad lygiagrečiai vykę panašūs procesai ar plėtotos idėjos neretai sovietinio bloko ir Vakarų gyventojams reikšdavo skirtingus dalykus. Proletariato visuomenės formavimo principai tuomet grįsti V. I. Lenino fraze

„moralu visa, kas naudinga revoliucijai!“ [278, p. 298–318], kuri tapo viena dažniausiai kartotų ir parafrazuotų minčių sovietinėje erdvėje („<...> tai, ką įsako kompartijos CK; nemoralu – tai, ką jis draudžia“; „<...> tai, kas padeda komunizmo statyboje“; „<...> tai, kas naikina senąjį pasaulį“ ir pan.). Požiūris, kad moralu visa, kas pateisinama „tinkamais“ tikslais, plito ne tik komunistinio bloko, bet ir Vakarų valstybėse. Tačiau pastarosiose procesus neretai koreguodavo viešasis interesas ir krikščioniškoji tradicija [261, p. 182]. Totalitarinio pobūdžio valstybėse tai buvo keičiama politiniu interesu.

Dėsninga, kad ekspansyvi kultūrinė politika kelia ir pasipriešinimą. Rusijos inteligentija dar XIX a. antroje pusėje pradėjo svarstyti galimas alternatyvas europocentristinei pasaulėžiūrai. Nikolajaus Danilevskio 1871 m. išleista knyga *Rusija ir Europa* tapo XX a. pirmosios pusės rusų išeivijos inteligentų įkvėpimo šaltiniu plėtojant eurazizmo (Rusijos kaip Čingischano imperijos paveldėtojos) koncepciją. Nors ryškesnių socialinių procesų šios knygos pasirodymas neinspiravo, 1921 m. pasirodęs kunigaikščio, lingvisto Nikolajaus Trubeckojaus (1890–1938) veikalas *Europa ir Eurazija* aktualizavo N. Danilevskio keltas eurazizmo teorijas [149]. Kaip viename iš straipsnių apie eurazizmą rašo Andrius Martinkus [148], euraziečių sąjūdis gimė jau esant valdžioje Benitui Mussoliniui, o jo plėtros raida sutapo su vis didėjančia demokratijos ir parlamentarizmo krize Europoje, kuri 1933 m., Adolfui Hitleriui tapus Vokietijos kancleriu, baigėsi katastrofa.

Dėl šių įvykių nemažai daliai to meto Europos mąstytojų ir kūrėjų liberalizmo, demokratijos ir ekonominės konkurencijos idėjos nekėlė didelio susižavėjimo. Tai iš dalies paaiškina socialistinę modernizmo orientaciją ir Vakarų architektų simpatijas sovietų režimui. Pavyzdžiui, Le Corbusier, atvirai žavėjęsis šalyje tuomet vykusiais pokyčiais, Maskvą vadindęs architektų „pažadėtąja žeme“, pats įsijungė į permainingą kūrimą įgyvendindamas Maskvos *Centrosojuz* administracinio pastato projektą (1928–36 m.). Tuomet sovietinėje architektūroje dominavo rusiškasis avangardas – konstruktyvizmas (il. 1.3. 001). Reikšmingas Alfredo Kastnerio, Franko Loydo Wrighto, Le Corbusier ir kitų

Vakarų modernistų teorinis ir praktinis indėlis į SSRS architektūrą [267, 283, 264]. Tačiau XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje Rusijoje galutinai įsiviešpatavo tos pačios prieštaros europocentrizmui stimuliuojama, tačiau, skirtingai nuo eurazizmo, plėtojusi internacionalistines nuostatas, bolševizmo ideologija. Nuo 1930 m., dėl pakitusios valstybinės politikos pradėjus diegti istoristinę architektūros estetiką, Le Corbusier gynė moderniosios architektūros pozicijas – reaguodamas į Sovietų rūmų (1932) Maskvoje konkurso, kuriame ir pats dalyvavo (il. 1.3. 002) [277, p. 114–117], rezultatus, rašė laiškus ne tik savo bičiuliui rusų konstruktyvistui Aleksandriui Vesninui, bet ir su kolegomis iš CIAM (Walteriu Gropiusu, José Lluís Sert Lópezu, Sigfriedu Giedionu, V. Bourgeois, Cornelis van Eesterenu) raštu kreipėsi į Josifą Staliną, prašydami panaikinti „sensacingus“ konkurso rezultatus [283, p. 33]. Pasitelkiant istorizmo ideologiją politinės „ikonos“ kurtos ne tik Rusijos, bet ir fašistinės Italijos, nacistinės Vokietijos mene bei architektūroje.

Nors chruščiovinių reformų metu buvo atsisakyta „nesaikingumo“ architektūroje ir grįžta prie modernistinės estetikos, dėl 1930–54 m. trukusio stalininės stilistikos etapo, rusiškasis „avangardas“ virto „ariergardu“. Tai atsispindėjo ir tolesnėje stilios raidoje – europinis funkcionalizmas buvo grindžiamas filosofija, ekonominių ir socialinių kontekstų tyrimais, o sovietinis (kartu ir lietuviškasis) buvo įgyvendinamas remiantis industrialistinėmis ir utilitaristinėmis nuostatomis – tuomet vadintomis socioekonominiais plėtros reikalavimais [284, p. 11]. Istorizmo etapas dėl karo ir okupacinės adaptacijos Lietuvoje truko dešimtmečiu trumpiau nei Rusijoje. Dėl šios priežasties bei dėl pokario ekonominės padėties istorizmo stilistikos architektūros įgyvendinta mažiau nei kitose sovietinėse respublikose.

Architektūros kūrinių bei jų autorių premijavimas valstybiniais apdovanojimais atspindi konkrečios valstybės architektūros politiką. Žymiausios SSRS premijos, kuriomis apdovanota ir už pasiekimus architektūroje: Lenino, Valstybinė, SSRS Ministrų Tarybos, Visasąjunginės Lenino Komunistinės jaunimo sąjungos Centro Komiteto (VLKJS CK, nuo 1966 m.) [257]. Architektams buvo suteikiami respublikos ar sąjungos nusipelnusių architektų, meno ir mokslo veikėjų, liaudies architektų vardai [57; 95; 138]. Rengti specializuoti visasąjunginiai konkursai. Vienas tokių buvo skirtas kolūkinėms gyvenvietėms. Šio konkurso laureatu du kartus tapo Skaistgirio gyvenvietė (Joniškio raj., „Pergalės“ kol. centrinė gyv.).

Vienas aukščiausių SSRS apdovanojimų – Lenino premija (10000 rub.) [257], teikta 1925–35 m. ir nuo 1957 m. kasmet (po 50 premijų), o nuo 1967 m. kas dveji metai (po 30 premijų). Penkios jų buvo skiriamos už pasiekimus literatūros, meno ir architektūros srityje. 1974 m. Lenino premija buvo skirta už Vilniaus Lazdynų gyvenamojo rajono projektavimą ir statybą. SSRS tai buvo pirmoji Lenino premija, suteikta už gyvenamąjį rajoną. Laureatais tuomet tapo architektai E. V. Čekanauskas, Vytautas Kazimieras Balčiūnas, V. Brėdikis ir

Gediminas Valiuškis, inžinieriai Algimantas Kleinotas, Vincentas Šileika [257]. Šią premiją 1963 m. už skulptūrą *Motina* Pirčiupiuose gavo skulptorius Gediminas Jokūbonis. Memorialas 1960 m. apdovanotas LTSR respublikine premija. Tačiau duomenų apie tai, kad šių premijų laureatu būtų tapęs Pirčiupių memorialo architektas Vytautas Gabriūnas, neaptikta [138, p. 281; 257]. 1982 m. Lenino premijos laureatu tapo lietuvis Leonas Aranauskas. Apdovanojimas architektui (kartu su kitais) buvo suteiktas už 1980 m. Maskvos olimpiadai skirtą sporto kompleksą „Olimpiyskiy“. 1988 m. premiją gavo Juknaičių gyvenvietės (1977–85) autoriai ir statytojai [246], tarp kurių architektas Stanislovas Kalinka [138, p. 330]. Taigi, Lenino premija buvo išties išskirtinai aukštas (dėl to retas) architektūros įvertinimas, žymėjęs strateginę statinio reikšmę.

Antras pagal rangą apdovanojimas – Valstybinė premija (5000 rub.) [257] – buvo dviejų rūšių: nuo 1966 m. teikta SSRS Valstybinė (iki 50 premijų kasmet) ir sąjunginių respublikų Valstybinės premijos (iki 1980 m. vadintos respublikinėmis; iki 11 premijų). SSRS Valstybinės premijos laureatais Lietuvoje tapo architektai: 1968 m. B. Kasperavičienė-Palukaitytė ir B. Krūminis (už Žirmūnų raj. Vilniuje); 1971 m. R. Kamaitis, V. Šimkus (už buv. „Leonolio“ paukštininkystės tarybinio ūkio centrinės gyvenvietės Dainava, Ukmergės raj. suplanavimą ir įgyvendinimą); 1983 m. A. ir V. Nasvyčiai (už Valstybinio akademinio dramos teatro rekonstrukciją). Respublikinė Valstybinė premija: 1967 m. skirta Feliksui Bielinskiui; 1971 m. skirta Dailės parodų rūmų Vilniuje architektui E. V. Čekanauskui; 1973 m. Vilniaus koncertų ir sporto rūmų autoriams E. Chlomauskui, J. Kriukeliui, Z. Liandzbergiui; 1985 m. už Kauno IX fortą G. Baravykui ir V. A. Veliui.

Nuo 1969 m. darbuotojų kolektyvams teikta specializuota SSRS Ministrų Tarybos premija – už laimėjimus, pasiektus projektuojant ir įgyvendinant statybos objektus^{VII} [257]. 1971 m. šia premija apdovanoti Dailės parodų rūmų Vilniuje architektas E. V. Čekanauskas; 1973 m. – G. Tiškus už administracinio pastato Nidoje (dabar Neringos savivaldybės pastatas) projektą; 1976 m. – Santuokų rūmų Vilniuje architektas G. Baravykas; 1980 m. už Ryšių kompleksą Vilniuje – J. Šeibokas; 1982 m. už Liaudies ūkio pasiekimų parodų rūmus Vilniuje – E. Stasiulis; 1983 m. už Kauno Kalniečių III-ąjį gyvenamąjį Mikrorajoną – A. Steponavičius; 1984 m. už Druskininkų Balneofizioterapijos gydyklą – A. ir R. Šilinskai ir Kauno Laisvės alėjos rekonstrukcijos autoriai A. Paulauskas bei V. Paleckienė.

Dauguma šių premijų ir apdovanojimų menkai atspindėjo objektų meninę vertę. Dažniau tai rodė atitikimą laikmečio architektūros politikos nuostatoms, brėžė propaguojamas ir plėtojamas architektūrinės miestų kaitos kryptis. Vis dėlto novatoriškos idėjos buvo vienas svarbiausių įrankių kuriant „pridėtinę“ tokių projektų vertę. Į kūrybines vertes labiau orientuotos buvo Lietuvos

^{VII} Nuo 1976 m. – ir už mokslo technikos tyrimus, atradimus ir jų diegimą į gamybą.

architektų sąjungos organizuotos peržiūros. Čia rinkti „geriausi metų projektai“, kurie atstovaudavo Lietuvą sąjunginiuose konkursuose. Kaip tuomet teigta [281, p. 283], siekiant brandinti profesinę atsakomybę ir profesionalumą, peržiūroms pateiktiems darbams buvo keliami aukšti reikalavimai. To meto lietuvių architektūrą, J. Minkevičiaus įsitikinimu, galima suvokti „kaip ne visuomet išoriškai akcentuotą, bet viduje užkoduotą nenutrūkstamos opozicijos sovietinei tvarkai ir jos tikslams veiklą“. Dėl to, autoriaus manymu, Lietuvos architektūros lygis buvo kur kas aukštesnis nei likusioje SSRS ir tapo oficialiai pripažintu įvertinant aukščiausio laipsnio premijomis [163].

Įveikus pokario krizę, XX a. 6-ajame dešimtmetyje Vakaruose pradėta globaliai tirti ir viešai svarstyti gamtos išteklių ribotumo, aplinkos užterštumo ir kitas žmogiškosios veiklos sukeltas problemas. Laikmečiui būdinga visuomeninių organizacijų, užsiimančių globalinių reiškinių moksliniais tyrimais, jų organizavimų gausa. Viena reikšmingiausių tokių organizacijų yra Romos klubas, įkurtas italų pramonininko Aurelio Peccei ir škotų mokslininko Alexanderio Kingo 1968 m., vienijantis pasaulio politikos, finansų, kultūros ir mokslo elitą. Klubas yra globalios problematikos tyrimų pradininkas, organizuoja didelio masto biosferos ir plėtros mokslinius tyrimus, propaguoja žmogaus ir gamtos santykių harmoniją. Atsakydami į klubo suformuluotus klausimus, žymūs pasaulio mokslininkai sukūrė seriją ataskaitų bendrai pavadintų *Žmonijos sunkumais* (angl. *The Predicament of Mankind*). Tarptautinį pripažinimą klubas pelnė 1972 m., paskelbęs ataskaitą „Augimo ribos“^{VIII}. Knygos autoriai, naudodami kompiuterinio stimuliavimo metodus, nagrinėjo žmonijos ir Žemės sąveikos padarinius. Nors ši problematika gvildenta jau ne pirmą šimtmetį (pvz. Thomas Robertas Malthus, *An Essay on the Principle of Population*, 1798), metodikos novatoriškumas žymėjo naujos tyrimų eros pradžią. Vėliau klubas paskelbė ataskaitų atliekų perdirbimo, energetikos, visuomenės organizacijos temomis. SSRS veikė Sąjunginis sisteminių tyrimų institutas^{IX}.

Sparčiai ryškėjant miesto kultūrinio ir fizinio indiferentiškumo, architektūros hipertrofuoto mastelio problemoms, tapo akivaizdu, kad funkciniu aspektu plėtoti miestai nebuvo pasirengę priimti naujų plėtros iššūkių. Pasekmė – XX a. 7-ojo dešimtmečio pabaigoje žemyninėje Europoje kyla socialinės ir ekonominės plėtros ekologizacijos procesai. Tiek Lietuvoje, tiek ir Vakarų Europoje 8-ojo dešimtmečio pabaigos urbanistinį planavimą vis labiau lemia ekologinės nuostatos. Pirmasis postūmis erdvinio planavimo link Lietuvoje – 9-ajame dešimtmetyje rengta Lietuvos gamtos apsaugos kompleksinė schema (GAKS), kurios tikslas buvo pagrįsti gamtos apsaugos ir gamtos išteklių racionalaus panaudojimo strategines kryptis, atsižvelgiant į ekonominio ir socialinio vystymo planus [59]. Šiais principais rėmėsi ir keli to meto miestų generaliniai planai. Tai

^{VIII} Donella H. Meadows ir kiti. *Limits to Growth*. Išversta į 30 kalbų.

^{IX} Rus. *Всесоюзный институт системных исследований*.

buvo esminis požiūris į miestą lūžis iš miesto kaip „mašinos“ į miestą kaip „antropoekosistemą“. Kaip tvirtina A. E. Gutnovas [267] ir J. Wujekas [264], analogiškos tendencijos ryškėjo ir kituose sovietinės įtakos kraštuose.

Tačiau Vakarų Europoje žengta dar toliau: pradėta svarstyti urbanizacijos globalaus valdymo mechanizmus. Šie siekiai neatsiejami nuo pokaryje įsivyravusių naujų europocentrinės (plėtros ir modernizacijos) ideologijos sklaidos metodų [200; 208; 209]. Europietiškas kultūrinis imperializmas iki Antrojo pasaulinio karo, kaip ir SSRS, vykdytas kolonijinės politikos priemonėmis. Tačiau XX a. antroje pusėje dėl tobulėjančių valdymo technologijų europietiškoji kultūrinė ekspansija įgavo „viršnacionalinio“ planavimo pavidalą. Visa tai grįsta siekiu spręsti bendrus „žmonijos sunkumus“. 7-ojo dešimtmečio pradžioje Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja inicijuoja regioninio planavimo studijas. 1970 m. Bonoje (VFR) surengiama 45-ųjų Europos Tarybos šalių ministrų, atsakingų už regioninį planavimą, konferencija^X, toliau CEMAT), kurioje sutarta dėl bendro poreikio darniai erdviškai planuoti visą Europos teritoriją [226]. 1983 m. VI CEMAT suvažiavime Torremolinos mieste Ispanijoje buvo pasirašyta Europos regioninio/erdvinio planavimo chartija^{XI}. Erdvinio planavimo paradigma grįsta sanglaudos, organiško papildomumo ir konkurencijos (angl. *cohesion, subsidiarity, competitiveness*) principais. Dokumentu siekta pagerinti gyvenimo kokybę, racionaliau naudoti gamtos išteklius ir tausoti aplinką, darniai vystant socialinius ir ekonominius Europos regionų aspektus. Kaip teigiama dokumente, planavimo samprata apima tiek mokslinį, tiek administracinį, tiek ir plėtros politikos lygmenį, kaip tarpdisciplininis, organiškas požiūris, siekiant vykdyti subalansuotą regiono plėtrą ir fiziškai formuojant erdvę. Vėliau priimta Europos regioninio planavimo strategija^{XII} (1988 m., VIII CEMAT Lusanne, Šveicarija) ir nuspręsta steigti Erdvinio planavimo komitetą^{XIII} (1991 m., Haga). Tuo pat metu bendro planavimo ir policentrinės miestų sistemos klausimus svarstė Europos komisija^{XIV} ir Europos mokslininkai^{XV}. Šių ataskaitų ir tyrimų pagrindų parengti Europos sąjungos narių valstybių susitarimai^{XVI}.

^X Council of Europe, *European Conference of Ministers responsible for Regional Planning*.

^{XI} *The European Regional/Spatial Planning Charter*. Dėl tarptautinio pobūdžio dar vadinama *Real European planning*.

^{XII} *The European Regional Planning Strategy*.

^{XIII} *Committee on Spatial Development*.

^{XIV} 1991 m. – „Europa 2000: požiūriai į Sąjungos teritorijos vystymą“ (angl. „Europe 2000: Views on the Development of the Territory of the Community“; 1994 m. – šis dokumentas atnaujintas, papildytas (angl. „Europe 2000+: Co-operation for the Spatial Development of Europe“).

^{XV} Dortmundo universiteto mokslininkai Klausas Kunzmannas ir Michaelis Wegeneris pagrindė policentrinės miestų sistemos pranašumą prieš monocentrinę, o Olandijos Fizinio planavimo agentūros parengtoje ataskaitoje „Perspektyvos Europoje“ (Dutch National Physical Planning Agency report „Perspectives in Europe“) išplėta viršnacionalinio planavimo koncepcija.

^{XVI} 1991 m. Maastrichto sutartis; 1994 Leipcige (Leipzig) sutarta laikytis policentriškosios urbanistinės sistemos, žinių ir infrastruktūros viešumo bei gamtos, kultūros paveldo ir šiuolaikinių

Iš tiesų, erdvinio planavimo procesai buvo dar platesnio masto Pasaulio šalių vadovų susitikimuose gvildento „darnaus vystymo“ projekto dalis. 1972 m. liepą Švedijoje surengtoje Jungtinių Tautų Žmogiškosios aplinkos konferencijoje (*United Nations Conference on the Human Environment*) [58], siekiant spręsti aplinkos nykimo problemą, priimta Stokholmo deklaracija, nusakanti pagrindinius žmogaus teisių, gamtos išteklių naudojimo, taršos prevencijos ir aplinkos bei plėtros pusiausvyros principus. 1987 m. Brundtlando komisija (*World Commission on Environment and Development*, WCED, įprastai vadinama pirmininkė Gro Harlem) sprendama esminių plėtros tikslų „vystymasis-progresas-augimas“ ir „stabilumas-saugumas-aplinka“ sankirtos problemas suformulavo darnios plėtros/vystymo (angl. *sustainable development*) sampratą: „plėtra, kuri atitinka šiandienos poreikius, bei nemenkina būsimųjų kartų galimybės tenkinti jų poreikius“ (iš: *Brundtland ataskaita*). Remiantis komisijos ataskaita ir vykdant 1989 m. JT Generalinės Asamblėjos įgaliojimus, 178 valstybių vyriausybės, 1992 m. Rio de Žaneire, Brazilijoje, Jungtinių Tautų aplinkos ir plėtros konferencijoje, dar žinomoje kaip „Žemės konferencija“, priėmė Rio deklaraciją ir darnios plėtros veiksmų programą „Darbotvarkė 21“ [206]. Konferencijos generalinis sekretorius Maurice'as F. Strongas naują pasaulinės raidos etapą įvardijo kaip „naują pramonės revoliuciją – ekologinę revoliuciją“ [206, p. 5]. Šis susitarimas atnaujintas JT Žemės viršūnių susitikime 2002 m. Johanesburge, PAR, pasirašant Johanesburgo darnios plėtros deklaraciją [106] ir priimant įgyvendinimo planą [198].

Vėliau sekė regioninio lygmens susitarimai, kuriais buvo siekiama sukonkretinti regionui aktualių veiksmų planą. 1998 m. birželio mėn. Baltijos jūros regiono užsienio reikalų ministrai, tarp jų ir Lietuvos, priėmė „Baltijos jūros regiono darbotvarkę 21– Baltija 21“. Veiksmų programa nustato tikslus aštuoniems sektoriams ir erdviniam planavimui bei septynioms jungtinių veiksmų (transnacionalinių ir tarpsektorinių) temoms. Baltijos jūros regiono šalių ministrų, atsakingų už teritorijų planavimą, suvažiavime priimta regiono erdvinio planavimo koncepcija „Vizija ir strategijos aplink Baltiją 2010“ (VASAB 2010).

Susitarimai parodo pritarusių šalių moralinius įsipareigojimus, juridinės galios jie neturi. Tačiau išpūdingi globalių susitarimų mastai paveikė visas pagrindines žmogiškosios veiklos sritis, taip pat ir architektūrą. Šių procesų kontekste savalaikiai ir logiški atrodo struktūralistų architektų holistiniai siekiai išrasti „universalias bendruomenių modeliavimo sistemas“ ar „reguliariai

urbanistinės plėtros poreikių suderinamumo. Susitikimo metu Erdvinio planavimo komitetas buvo įpareigotas parengti ataskaitą „Europos erdvinės plėtros perspektyva“ („European Spatial Development Perspective“, ESDP), kuris 1999 m. Potsdame, Vokietijoje, buvo pasirašytas. Taip pat buvo sutarta dėl erdvinio planavimo ir kaitos tyrimų bei stebėjimų tinklo steigimo, kuris vėliau įgyvendintas kaip ESPON. 2000 m., XII CEMAT metu, Hanoveryje sutarta dėl principinių Europos tvaraus erdvinio planavimo gairių (The Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent).

revizuoti naujų technologijų tobulėjimą“ ir rūpintis šių ir kitų novacijų „integracija“ į architektūrą. Lietuvos padėtį šių globalių procesų kontekste galima prilyginti tik analogišką raidą išgyvenusioms Latvijai ir Estijai, iš dalies buvusioms socialistinėms šalims. Dauguma pastarųjų sovietmečiu turėjo didesnę savarankiškumą, dėl to, žlugus SSRS, šių šalių „startinės pozicijos“ buvo kur kas dėkingesnės. Trys Baltijos šalys XX a. eilinių kartų tapo fronto linija tarp dviejų kolonijinių ideologijų. Vakarietiška Lietuvos architektūros tradicija XX a. 5-ajame–9-ajame dešimtmečiuose svariai prisidėjo prie „pažangios“ sovietinės architektūros įvaizdžio formavimo, o nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio leido gana sklandžiai integruotis į pasaulines planavimo struktūras ir įsijungti į jų plėtojamus procesus. Vakaruose plėtojamų darnios plėtros, erdvinio planavimo ir visuomenės integravimo į urbanizacijos procesus paradigmų Lietuvoje nuspręsta laikytis jau pirmuoju Teritorijų planavimo įstatymu (1995). Šiandieninė šalies urbanistinė politika grindžiama Nacionaline darnaus vystymosi strategija (Žin., 2003, Nr. 89-4029), Lietuvos Respublikos architektūros politikos krypties aprašu (Žin., 2005, Nr. 64-2302), Leipcigo tvariųjų Europos miestų chartijos (2007), Europos urbanistikos chartijos (1993), Aalborgo Europos miestų tolydžios plėtros chartijos (1994) ir kitų architektūros ir urbanistikos, kultūros ir gamtos paveldo apsaugos bei darnios plėtros dokumentų esminėmis nuostatomis. Kylančios miestų plėtros sunkumai svarstomi viešuose tarpdalykiniuose urbanistiniuose forumuose, į kuriuos sukviečiami Lietuvos ir užsienio specialistai, atsakingi valstybės ir savivaldybių tarnautojai. Forumo dalyviai teikia pasiūlymus skelbdami rezoliucijas.

1.4. Pirmojo skyriaus apibendrinimai

1. XVII a. viduryje, sparčiai pradėjus plėtoti mokslą, technologijas ir pramonę, dauguma industrinių valstybių įsitraukė į technologinės galios demonstravimo lenktynes. Lietuvos teritorijoje visuomet vyravo mažesni nei stambiose pramoninėse valstybėse urbanizacijos mastai. Todėl dėsninga, kad šalyje retai kildavo poreikis taikyti naujausius (t. y. ir brangiausius) technologinius pasiekimus, vystyti stambius sudėtingus plėtros projektus. Tačiau iki XX a. vidurio Lietuvoje statybos technologijų raida vyko nuosekliai, pagal poreikius laipsniškai įsisavinant tobulėjančius architektūros formavimo įrankius bei priemones. Tai sudarė patenkinamas sąlygas technicistinių architektūros tendencijų (pvz., konstruktyvizmo, funkcionalizmo, racionalizmo, vėliau struktūralizmo) plitimui.

2. XX a. viduryje, Lietuvos ūkį pradėjus plėtoti okupacijos sąlygomis, architektūra buvo įgyvendinama SSRS primestoje teisinėje, valdymo ir ekonominėje aplinkoje. Projektai vystyti remiantis politiniais motyvais. Dėl to architektūra grįsta politizuotais socialiniais ir moksliniais kriterijais. SSRS dažnai buvo taikomi Vakarų ir net socialistinėse Rytų Europos šalyse nepasiteisinę

projektiniai sprendiniai. Planinio ūkio modelis neskatino konkurencijos, kartu ir technologinio tobulėjimo, taigi nekildavo poreikis revizuoti veiksmus, ieškoti naujų sprendimų. Tokia politika komplikavo ir ekonominę architektūros vystymo galią. Pasekmė – retai laiku pavykdavo praktiškai patikrinti projektinius sprendinius ir dėl to vėliau išryškėdavo projektų trūkumai. Lietuvoje kolektyvizacijos ir industrializacijos procesai prasidėjo pokaryje, t. y. keliais dešimtmečiais vėliau nei daugumoje kitų sovietinių respublikų. Tuomet jau buvo išryškėję nemažai SSRS plėtros modelio trūkumų. Trumpiau šalyje truko ir sovietinio istoristinio stiliaus etapas. XX a. 7-ajame dešimtmetyje pradėta „eksperimentavimo kaimo statybose“ politika sudarė palankesnes sąlygas naujų architektūros idėjų plėtojimui. Kaime, dėl švelnesnės centralizuotos statybų kontrolės, anksčiau nei mieste, pradėti diegti architektūros ir urbanistikos sprendiniai, būdingi tuometinei Vakarų architektūrai. Tarp tokių buvo ir struktūralistinės tinklinio modeliavimo, skirtingų būsto tipų derinimo, tūrio artikuliacijos bei organišką planavimo idėjos. Tačiau architektūros rezultatai atspindėjo komplikotą SSRS ūkio būklę: projektuose numatyti inovatyvūs technologiniai sprendimai, ypač būdingi struktūralistinei architektūros tendencijai, retai buvo įgyvendinami.

3. Greta mokslo, kaip pažinimo rezultato, SSRS egzistavo „mokslas“, kaip politinės propagandos įrankis, kuriuo buvo legitimuoti ne tik estetiniai kanonai, bet ir visuomenės sąrangos modeliai. Sovietinė sistema, kontroliuojamos informacinės sklaidos ir apriboto piliečio mobilumo priemonėmis, plėtojo ir savitą „individo laisvės“ modelį. Tai koregavo daugumą Lietuvoje vyravusių kultūrinių (tarp jų ir struktūralizmo) sampratų. XX a. 6-ajame dešimtmetyje SSRS pasirinkta „saikingumo“ politika lietuvių architektams suteikė daugiau kūrybinės laisvės. Abstrakčiosios estetikos savybės buvo palankios neakivaizdžiai oponuoti santvarkai. Pageidaujamos architektūros raidos gairės daugumoje pasaulio kraštų formuojamos teikiant valstybines premijas ir apdovanojimus. Įgyvendinant sovietinę architektūros politiką Lietuvoje tokia praktika pradėta taikyti nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio pabaigos. Nors dauguma architektūros kūrėjams skirtų sovietinių premijų ir apdovanojimų menkai atspindėjo objektų meninę vertę, novatoriškos idėjos buvo vienas svarbiausių įrankių kuriant tokių projektų pridėtinę vertę. Lietuvos architektūros balansavimas tarp dviejų kultūrinių tradicijų leido išsaugoti anksčiau susiformavusius vakarietiškus bruožus ir plėtoti naujas tendencijas – taip pat ir struktūralizmą. Tai sovietinėje erdvėje suformavo pažangios Lietuvos architektūros įvaizdį. Atkūrus Nepriklausomybę tai padėjo išsaugoti lietuvių architektų populiarumą posovietinėje erdvėje ir teigiamai paveikė profesinės reintegracijos į pasaulines struktūras procesus. Vakaruose plėtojamų, su struktūralistinio požiūrio raida susijusių, darnios plėtros, erdvinio planavimo ir visuomenės integravimo į urbanizacijos procesus paradigmų Lietuvoje apsispręsta laikytis jau pirmuoju Teritorijų planavimo įstatymu (1995).

2

Pagrindiniai struktūralistinės architektūros konceptai

Tiriant Lietuvos struktūralistinės architektūros idėjas, tikslinga nustatyti jų geografines ir tarpdalykines sąsajas. Sprendžiant šiuos uždavinius skyriuje apžvelgiamos 1) struktūralizmo sąvokos ir samprata architektūrologijoje; 2) nagrinėjama struktūralizmo idėjų raiška, raida ir geografinė sklaida architektūroje; 3) ieškoma sąsajų tarp skirtingose mokslo ir meno disciplinose paraleliai plėtotų idėjų.

2.1. Struktūralizmo sąvoka architektūrologijoje

Bendriausia prasme struktūralistinė architektūra apibūdinama kaip nekintančių archetipinių formų, ženklinių sistemų paieška architektūros istorijos ir mokslo teorijos erdvėse bei kūrybiškas jų taikymas projektuojant statinius. Šių paieškų materializacija išvelgiama kai kuriuose Le Corbusier darbuose (pvz., *Jaoul* namas, Venecija, 1956, il. 2.1. 001; vėliau – neįgyvendintas Venecijos ligoninės projektas) [133, p. 8]. Šio architekto kūrybinė kalba siejama su vienomis reikšmingiausių struktūralistinės architektūros figūrų darbais: Louis I. Kahno (pvz., Richards medicinos centras, Filadelfija, Pensilvanija, JAV, 1957–61, il. 2.1. 002; Jonas Salk instituto laboratorija, Sandiegas, Kalifornija, JAV, 1959–65), Alison ir Peteris Smithsonai (pvz., kartu su Peter Sigmond Berlyno planas, 1957–58, il. 2.1. 004), Jaapo Bakema (pvz., Psichiatrijos ligoninė,

Midelharnisas, Nyderlandai, 1973–74), Aldo van Eycko (pvz., Našlaičių namai, Amsterdamas, Nyderlandai, 1957–60, il. 2.2. 028), Hermano Hertzbergerio (pvz., Montessori mokykla, Delft, Nyderlandai, 1966–70; Centrinė draudimo kompanijos „Beheer“ būstinė, Apeldorn, Nyderlandai, 1970–72, il. 2.2. 029, p. 65) Candilis-Josic-Woodso (pvz., Berlyno Laisvasis universitetas (Freie Universität Berlin), 1963–79, il. 2.1. 003), Ralfo Erskine'o (pvz., Clare Hall koledžas, Kembridžas, JK, 1967–68) ir Paulio Rudolpho (pvz., Yale universiteto Menų ir architektūros fakultetas, New Haven, JAV, 1961–63, il. 2.1. 005) [55, p. 148–149, 659; 151, p. 122; 217].

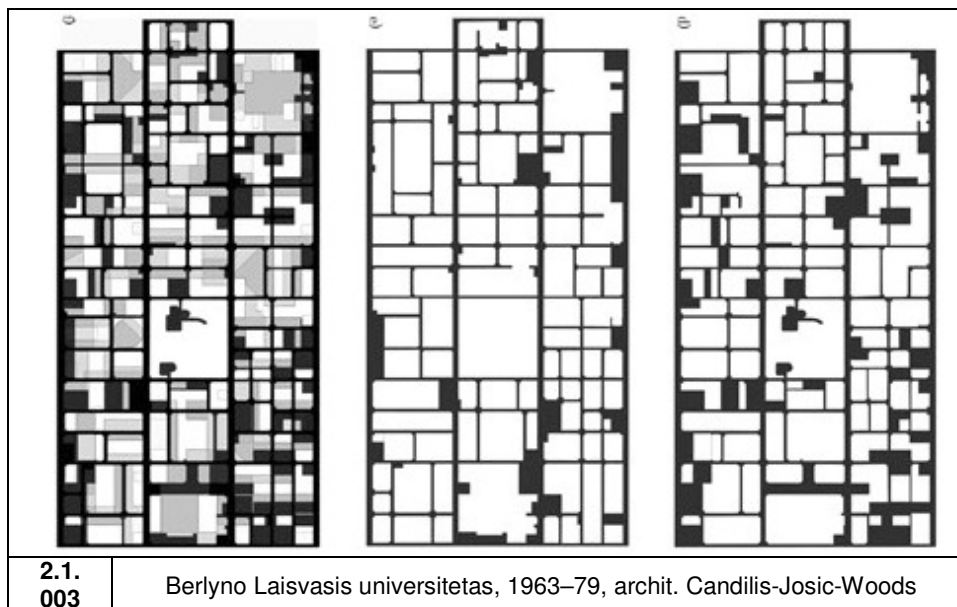
	
<p>2.1. 001 <i>Jaoul</i> namas, Venecija, 1956, archit. Le Corbusier</p>	<p>2.1. 002 Richards medicinos centras, Filadelfija, Pensilvanija, JAV, 1957–61, archit. L. I. Kahn</p>

Ideologinėmis reiškiniu ištakomis laikomas architektų sambūrio, pasivadinusio *Team 10*, 1954 m. paskelbtas Doorno manifestas ir šios grupės pastangos atnaujinti CIAM nuostatus [133; 226 ir kiti]. Atsinaujinimo siekis tapo savotišku judėjimo stimulatoriumi, suteikusių reiškiniui revoliucijos požymių. Tačiau tuo pačiu tai buvo grįžimas prie ankstyvojo Tarptautinio modernios architektūros kongreso (Congres Internationaux d'Architecture Moderne – toliau CIAM ideologijos ištakų. *Team 10* lyderių manymu, idėjas įgyvendinti reikėjo tomis pačiomis priemonėmis, tačiau vadovaujantis kitais principais. Atmetę mechanizuoto funkcionalistinio miesto *erdvėlaikio* konceptą reformatoriai susitelkė į „socialinių ir aplinkos struktūrų sąryšio“ tyrimus. Tai formavo naują požiūrį į urbanistinių planavimą bei architektūrą. Ši kaita turėjo dokumentuotą lūžio tašką. 1957 m., La Sarras mieste (Prancūzija) CIAM reorganizacijos komitetas ir taryba priėmė deklaraciją, kuri skelbė kad nuo šiol Tarptautinis modernios architektūros kongresas pervadinamas į Darbo grupę ryšiams tarp socialinių ir statinių struktūrų tirti^{XVII}. 1959 m. Otterlo mieste (Nyderlandai), dalyvaujant maždaug 40 narių, tarp kurių L. Kahnas, K. Tange, A ir P. Smithsonai, J. Bakema, A. van Eyckas ir kiti, paskelbiama apie CIAM

^{XVII} Pranc. *Groupe de Recherchers des Interrelations Sociales et Plastiques*.

pabaigą. Ši data, pasak Arnulfo Lüchingerio, pagrįstai gali būti laikoma oficialia struktūralizmo pradžia architektūroje [133, p. 11].

Struktūralistinės architektūros tyrinėtojai struktūralistinių idėjų populiarėjimą sieja su pokario modernizmo architektūros krize [55, p. 149, 644, 659; 90, p. 10; 74, p. 297–300 ir kiti]. A. Lüchingeris įsitikinęs, kad funkcionalizmas ir struktūralizmas yra įtakingiausias ir esminės XX a. architektūros filosofijos kryptys, chronologiškai pakeitusios viena kitą [133, p. 11]. Autoriaus manymu, visi kiti amžiaus reiškiniai buvo tik šių dviejų pasekmės. Dar 1966 m. panašias nuostatas išdėstė ir K. Tange rašinyje „Funkcija, struktūra, simbolis“ [289]. Tai atskleidžia vieną esminių struktūralistinės architektūros bruožų – objektyviai suvokta ir apibūdinta ji gali būti tik lyginama su CIAM plėtotomis nuostatomis.

Struktūralizmas Lietuvos architektūroje, kaip teigia Rimantas Buivydas, taip pat formavosi kaip reakcija į pabodusio tarptautinio stiliaus stereotipiškumą, banalų horizontaliomis ir vertikaliomis juostomis sudalytą „dėžės“ morfotipą, paviršutinišką fasadiškumą bei planavimo primityvumą [46]. Tačiau autorius pabrėžia, kad užsienio architektūros tendencijas to meto projektuotojai suvokdavo fragmentiškai ir formaliai.

Svarbus reiškinio bruožas yra tai, kad nors ir sklandęs architektų K. Tange (1966, 1970), N. J. Habrakeno (1967), A. van Eycko (1947, 1959) ir Wimo van Bodegraveno (1952, 1959) viešojo retorikoje, kaip architektūrologinė sąvoka *struktūralizmas* pradėtas vartoti tik 1969 m. (aptariant H. Hertzbergerio

Amsterdamo rotušės projektą) [28, 29]. Nuo 1974 m. struktūralizmas siejamas su architektūros demokratizacijos procesais [132]. 1975 m. jis pripažįstamas kaip savitas architektūros reiškiny [131]. 1977 m. [126, p. 47–66] ir 1978 m. [190] aktualizuojamas Nyderlandų architektų vaidmuo plėtojant struktūralistines idėjas. 1980 m. [105] ir 1981 m. [133] struktūralizmas kaip kūrybinė kryptis architektūrologijoje įgyja pilnavertį statusą.

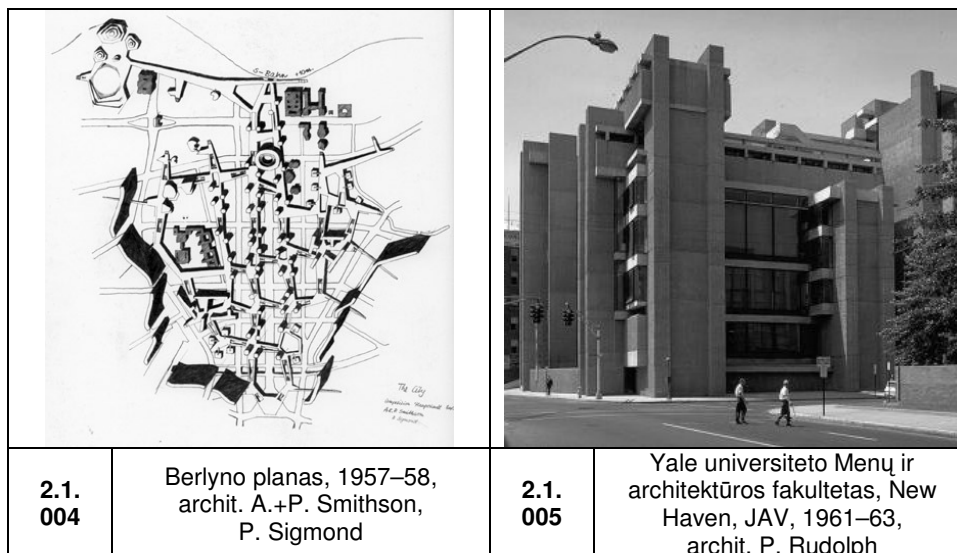
Lietuvos architektūroje struktūralizmo sąvoka taip pat pradėta taikyti jau įgyvendintiems architektūros kūriniams. Jų autoriai, nors ir suvokė skirtingų struktūralistinės architektūros srovių artimą prigimtį, dėl tuometinės ideologinės SSRS politikos vengdavo deklaruoti savo kūrybos principus. Vis dėlto reikia pažymėti, kad Jono Minkevičiaus [161, p. 8; 281, p. 177 ir kiti], Gedimino Baravyko [17, 18, 20, 21, 22 ir kiti] ir kitų architektų tekstuose buvo svarstoma struktūralizmui aktuali problematika ir jam būdinga terminija.

Nors jaunesnės kartos architektai jau rėmėsi kitų mokslo disciplinų struktūrinėmis teorijomis, reformos pionierius A. van Eyckas, kaip pastebi A. Lüchingeris [133, p.19], nebuvo susipažinęs su panašiu metu plitusių struktūralizmo apologeto prancūzų antropologo Claude'o Levi-Strausso ir kiek ankstyvesnėmis vokiečių kilmės amerikiečių antropologo Franzo Boas ar kitų autorių idėjomis, teorijomis bei metodais. Tai, kad 1959 m. *Team 10* organizuotame kongrese Otterlo mieste (Nyderlandai) A. van Eycko retorika buvo labai artima struktūralistinės teorijos nuostatoms, rodo reiškinio visuotinumą, nepriklausomą nuo jo atstovų tarpusavio ryšių.

Mentalinis bendrumas būdingas struktūralizmui apskritai, nepaisant kurioje disciplinoje jo apraiškas nagrinėtume. Roland'o Barthes'o teigimu, struktūralizmas – tai „ne mokykla ir netgi ne judėjimas, nes dauguma autorių, kuriuos paprastai jungia šis žodis, visiškai nesijaučia siejami nei bendros doktrinos, nei bendros kovos“ [24, p. 158–159]. Kalbėdamas apie struktūralistinę architektūrą analogiškai samprotauja ir Wimas J. van Heuvelis [90, p. 20]. Šias nuostatas patvirtina A. Lüchingeris [133, p. 19] ir pabrėžia, kad struktūralistinis mąstymas architektūroje reprezentuojamas kaip tam tikros aktualios laikmečio idėjos, įgalinančios spręsti konkrečiu atveju išskylančias problemas. Tai sąvoka, įsigalėjusi kaip terminas, pabrėžiantis tam tikrus požymius atitinkančius ryšius tarp skirtingų veiklos grupių ar objektų konkrečiu metu. Įdomu, kad horizontali idėjų sąsaja atitinka vieną esminių struktūrinio metodo postulatų – *synchroniją*^{xviii}. Tam tikra prasme struktūralizmas yra terminas, kilęs iš paties struktūralizmo principo. Tad ir menotyriiniu požiūriu struktūralizmas įsigalėjo kaip synchroninį bendrumą žyminti sąvoka. Kennethas Framptonas struktūralizmą sieja su brolių Robo ir Leono Krierių *credo* – „funkcija seka formą“, – jų antitechnokratišku požiūriu ir aktualizuota vietos kultūrine svarba

^{xviii} Esminis struktūralizmo principas reikalauja griežtai skirti synchroninį (sistemos būsenos ir jos funkcionavimo tyrimą tam tikru momentu) ir diachroninį požiūrius (sistemos istorijos, jos laipsniško kitimo tyrimą) (L. Seve).

[74, p. 297]. K. Framptono įsitikinimu, visų šių idėjų ir A. van Eycko plėtotų priešišku europocentrizmui bei CIAM nuostatų paralelės išsamiausiai atspindėtos nyderlandų architekto H. Hertzbergerio kūrinuose.

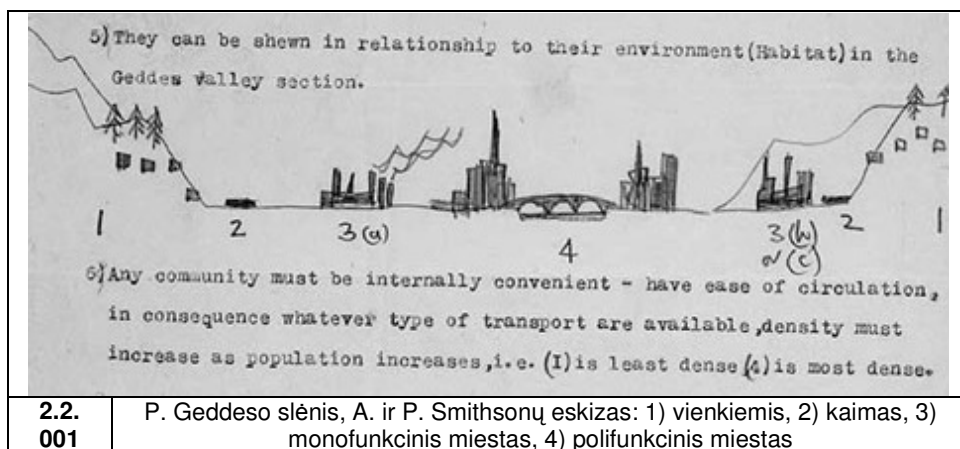
Mokslininkų R. Buivido [45, 46, 47], W. J. van. Heuvelio [90] ir A. Lüchingerio [133] tyrimų rezultatai rodo, kad struktūralistinės architektūros samprata apima ne tik olandiškojo segmentinio struktūralizmo atstovų, jų pirmtakų ar sekėjų darbus, bet ir britiškojo naujojo brutalizmo bei japoniškojo metabolizmo architektūros kūrinius. Vis dėlto pastebėtina, kad sąvoka *struktūralizmas* architektūroje nėra taip tvirtai įsigalėjusi kaip kitos šiūolaikines sroves apibūdinančios sąvokos: konstruktyvizmas, minimalizmas, funkcionalizmas ir pan. Struktūralizmo terminas plačiai taikomas apibūdinant olandiškąją reiškinių šaką, tačiau brutalizmo ir metabolizmo kūrėjų darbai dažnai nagrinėjami kaip savarankiški reiškiniai. Tokių tyrimų autoriai neneigia, o neretai ir pabrėžia aptariamų avangardinių architektūros srovių prigimtinį bendrumą. Pavyzdžiui, Reyneris Banhamas [263], Kennethas Framptonas [74], Viačeslavas Glazyčevas [265], H.-U. Khanas [107], J. Melvinas [151], Jonas Minkevičius [162], nagrinėdami vieną šių grupių, kitas struktūralistinės architektūros sudedamąsias pateikia kaip artimą kontekstą. Todėl, manytina, išvardyti moksliniai tyrimai yra pakankamas pagrindas laikytis aptartų architektūros reiškinių bendrumo nuostatos, plačiau jos neaptariant.

Galima daryti apibendrintą prielaidą, kad teorinis struktūralizmo architektūroje pagrindas yra modernizmo reforma, priešišškai orientuota tuomet vyravusiems CIAM principams (tačiau ne priemonėms), o jos kūrybiniai padariniai, modernizmo sampratos rėmuose, vėliau pavadinti „struktūralizmu

architektūroje“ (K. Framptonas, W. J. van. Heuvelis, A. Lüchingeris, J. Melvinas), ar „struktūralistinė architektūra“ (R. Buivydas). Ji yra integrali meninio ir mokslinio struktūralizmo dalis, mentališkai, o vėlesniame etape ir fiziškai besisiejanti su kitų disciplinų tokio pobūdžio veiklomis.

2.2. Struktūralistinės architektūros raiška ir forma

Nuostatą, kad struktūralizmas architektūroje susiformavo kaip reakcija į Atėnų chartijoje (1933) įteisintą kultūrinio ir fizinio identiteto, žmogiško mastelio praradimą, patvirtina CIAM susirinkimų chronologija, kai po Antrojo pasaulinio karo ėmėsi bręsti utilitaristinė virtusios architektūros ir jos politikos kritika peraugo į Doorno manifestą, CIAM reformas ir kongreso pabaigą. 1951 m. Hoddesono (JK, CIAM VIII) ir 1953 m. Aix-en-Provence'o (Prancūzija, CIAM IX) kongresuose vis stiprėjo pasipriešinimas prieškyrėje suformuotoms pigaus būsto neturtingiems žmonėms koncepcijos nuostatomis – maksimalaus tankio monotoniškas gamtinės teritorijos užstatymas, miesto funkcijų separacija, struktūralistų manymu, yra viena pagrindinių miesto monotoniškos ir indiferentiškumo priežasčių [90, p. 10–12].

1954 m. Nyderlanduose paskelbtas Doorno manifestas išskirtinai orientuotas į socialinės sąrangos ir gyvenamųjų struktūrų dermės poreikio aktualizavimą. *Team 10*, remdamiesi škotų novatoriaus Patricko Geddeso statistiškai argumentuota gyvųjų biologinių bendruomenių klasifikacija pagal teritoriją, užimtumą ir organizmus (1881), bei šios teorijos pagrindu architektų pasiūlyta urbanistinė koncepcija (il. 2.2. 001), teigė ir visų žmonių bendruomenių analogišką sąrangą. Taip „Dešimtoji komanda“ ėmė kelti universalios bendruomenių modeliavimo sistemos idėją „įgyvendinamą“ šiandienos utopiją, kuri, skirtingai nuo savo pirmtakių, turėjusi grąžinti miestą žmogui [216]. Būsto,

aplinkos ir bendruomenės harmonijos modeliavimas buvo grįstas sociumo ir aplinkos ryšių tyrimais, tiesa, pabrėžiant architektūros novacijos viršenybę.

Architektai „disidentai“ savo keltas idėjas pademonstravo 1956 m. Dubrovniko (buvusi Jugoslavija) vykusiame CIAM X. Dėmesys buvo sutelktas į keturių koncepcijų plėtojimą – *kekės* (arba *spiečiai*, angl. *cluster*), *paslankumas* (angl. *mobility*), *augimas ir kaita* (angl. *growth and change*), *gyvenamoji aplinka* (angl. *habitat*). Šios pirminės nuostatos vėlesnėje struktūralistinės architektūros raidoje tapo kertinėmis ir nekintančiomis. Kongrese buvo demonstruoti septyni *Team 10* narių projektai. Grupė MARS, Johnas Voelckeris, Billas Howellas, Johnas Killickas ir Johnas Partridge'as projektuose įvairiai adaptavo *kekės* idėją. Tai leido lanksčiai įgyvendinti *Team 10* aktualizuotą bendruomenės ir architektūrinių formų sąsają bei pagrindę teorinę A.+P. Smithsonų Geddeso slėniu grįstą *pakopinės bendruomenės* diagramą. James'as Stirlingas pateikė lanksčią, tradicinių konstrukcijų sistemą kaimo statyboms. Olandiškieji *Team 10* taip pat pristatė keletą projektų: J. Bakema (kartu su L. Stokla) – Roterdamo Alexanderpolder gyvenamojo rajono projektą, paremtą teritorijos planinės raidos analize nuo 1949 iki 1956 m. [207, p. 54]. Remdamasis socialiniais tyrimais A. van Eyckas parengė naujo *Nagele* miesto projektą [64, 207, p. 58]. *Team 10* savo projektais demonstravo, kad iš paradigminių vienetų kūrybiškai komponuojant nedidelius urbanistinius darinius, sprendimus grindžiant morfologine ir sociokultūrine analize, galima įgyvendinti *šiandienos utopiją*. Pagrindinė architektų „ugnis“ nukreipta į miesto kaip utilitaraus-techninio įrenginio idėjas. Dabar miestas tampa gyvu, erdvėje ir laike besivystančiu, lanksčiu organizmu.

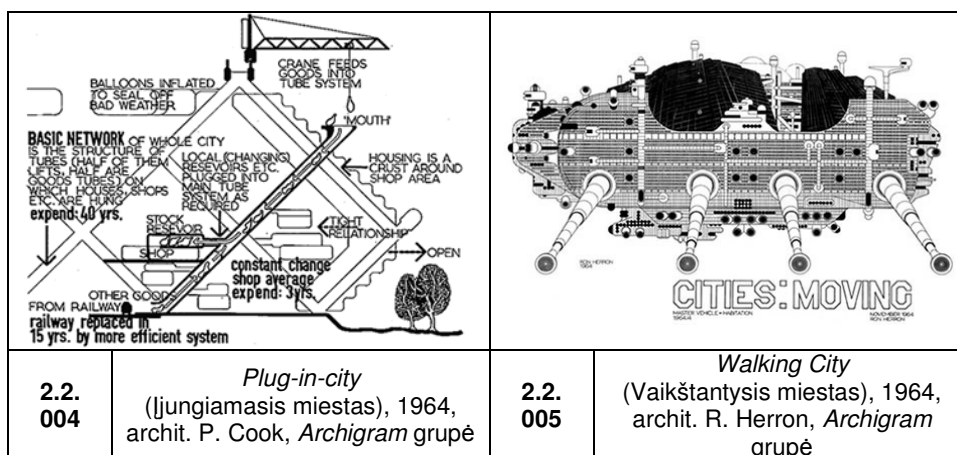
	
2.2.002 Vidurinė mokykla Hunstantone, Norfolk, Anglija, JK, 1949–54, archit. A.+P. Smithson	2.2.003 <i>Spatial City</i> (Erdvinis miestas), 1958–59, archit. Y. Friedman

Kitas svarbus šio proceso tęstinis dokumentas buvo 1962 m. A. van Eycko ir tais pačiais metais (I redakcija) bei 1968 m. (II redakcija) Alison Smithson parengtos *Team 10* tezės [101, p. 218]. Čia išsamiau apibūdinami grupės siekiai, principai, veiklos uždaviniai ir priemonės. Dar kartą pabrėžiama sociumo ir

statinių struktūrų sąryšio svarba, aktualizuota architekto atsakomybė prieš visuomenę. Dokumente akcentuojama būtinybė veikti ir suformuluotos principinės nuostatos, galinčios išspręsti funkcionalizmo padarinius: infrastruktūros ir miesto integracija (transportas kaip vienijanti jėga); architektūros dispersijos, mobilumo ir funkcijų sąryšio revizija įvertinant naujųjų komunikacijų plėtrą; daugiakelių technologijų supratimas ir panaudojimas kuriant naują aplinkos tipą – lankstų funkcijų kaitai; statinių technologijų estetizavimas; įveikti moralinį masinių statybų nusidėvėjimą, ieškant XX a. technologinio būsto įvaizdžio – patogus, saugus ir nebrangus; sukurti sveikas gyvenimo sąlygas. Taigi, suformuluojama šiuolaikinio, organiškai plėtojamo miesto vizija. Skirtingai nei funkcionalizme, čia prioritetu tampa daugiafunkciškumas, kaita, augimas, sąryšingumas. Pasitelkiant naujas technologijas, miestas bandomas plėtoti ne tik erdvėje (inžinerines), bet ir laike (komunikacines). Aktualizuojama vėliau populiarė gatvės, kaip viešosios erdvės, idėja.

Lygiagrečiai buvo plėtojamos „nacionalinės politikos“. 1955 m. britų žurnale *Architectural Design* paskelbta apie naujojo brutalizmo koncepciją. Prielaidas tam sudarė A. ir P. Smithsonų įgyvendintas vidurinės mokyklos projektas (Hunstanton, Norfolk, Anglija, JK, 1949–54 m., il. 2.2. 002). Dažnai samprotaujama, kad *brutalizmas* kildintinas iš Le Corbusier termino *beton brut*, taikyto jo paties projektui *Unite d'habitation*, kartais plėtojama ir hipotezė apie švedišką architektūrinį žargoną. Tačiau 1966 m. pasirodžiusioje R. Banhamo knygoje *Naujasis brutalizmas: Etika ar estetika?* [263, p. 10–11] autorius atkreipė dėmesį į dvi, jo manymu, skirtingas nuostatas deklaruojančias sąvokas – *neobrutalizmą* ir *naująjį brutalizmą*. Visų pirma, pasak R. Banhamo, judėjimo iniciatoriai vartojo terminą *naujasis brutalizmas*; antra – *neobrutalizmas* traktuotinas kaip stilistinė išraiška (pvz., neoklasicizmas, neogotika ir pan.), o *naujasis brutalizmas*, kaip „etika, bet ne estetika“, reiškia veiksmų planą ar požiūrį į architektūrą. Brutalistai deklaravo būtinybę objektyviai traktuoti tikrovę. Jų kritika buvo nukreipta į CIAM veiklos rezultatus. A. ir P. Smithsonai teigė [216], kad ši ideologija yra vienintelis būdas spręsti susidariusias laikmečio problemas. Šiuo teiginiu brutalistinė filosofija išengė į naują laikmetį – nebekuriama architektūra visiems laikams, sprendimai priimami konkrečiam uždaviniui, konkrečiu laiku spręsti. Tai, kaip pastebi V. Glazyčevas [265, p. 9], tam tikra prasme yra nusigręžimas nuo autoritarinių architektūros tradicijų. Siekiamybe architektai laikė Japonijos architektūrą, kuri Europos modernistų buvusi adaptuota tik formaliai. Tačiau japonams ši architektūra – gyvenimo būdas ar idėja. Pabrėžta pirmąjį statybinių medžiagų japonų architektūroje kultūra. Archetipinių būsto formų integravimas į architektūrą tapo šio judėjimo vienu pagrindinių konceptų, priešpastatytu tiek istorinėms inspiracijoms, tiek ir modernistiniam *tabula rasa*. Nusisukimas nuo autoritarizmo, simpatijos „antiherojiškai“ japonų tradicijai verčia išvelgti ir bandymą nusigręžti nuo

europinės (kaip antikinės tęsėjos) tradicijos apskritai. Vienas raiškesnių tai patvirtinančių pavyzdžių – 1962 m. A. van Eycko griežtas pasisakymas apie tai, kad Vakarų civilizacija ir jos plėtojama imperinė kultūra, pretendavusi į neklytamumą, prarado savo aktualumą, išskirtinumą, suprimityvėjo, kitaip tariant – „bankrutavo“ [74, p. 298]. Tokio pobūdžio nuostatos plito ne tik architektūroje. Jos būdingas daugumai to laikmečio intelektualinių judėjimų.

Dar viena britiškosios tradicijos architektų grupė *Archigram*^{XIX} taip pat dažnai siejama su struktūralizmu [53]. Peterio Cooko, Warreno Chalko, Rono Herrono, Denniso Cromptono ir Michaelio Webbo 1960 m. suburta grupė (gyvavo iki 1975 m.) ryšių su *Team 10* nepalaikė, tačiau jų kūrybinė filosofija buvo artima struktūralistinės architektūros kūrėjams, ypač vengrų kilmės prancūzų architektui Yona Friedmanui ir jo plėtotoms technologinio, mobilaus, erdvinio ateities miesto vizijoms (il. 2.2. 003). *Archigram* veikla taip pat susijusi su reakcija į modernizmo kaitą – to meto architektūros dogmatškumui ir skurdumui jie priešpastatė atsinaujinančias, perdirbamas, sąryšingas, kintančias erdvinės miesto struktūras. Įkvėpti italų architekto Antonio San't Elia (1888–1916), amerikiečių architekto futuristo, išradėjo bei vizionieriaus Richardo Buckminsterio Fullerio (1895–1983) ir vokiečių kilmės amerikiečių architekto Konrado Wachsmanno (1901–80) *Archigram* sukūrė *Plug-in-City* (P. Cook, 1964, il. 2.2. 004)^{XX}, *The Walking City* (R. Herron, 1964, il. 2.2. 005)^{XXI}, *Instant City*^{XXII} (il. 2.2. 006), *Tuned Suburb*^{XXIII} (il. 2.2. 007) ir kitas ateities miestų vizijas. Viename interviu Kisho Kurokawa teigė, kad architektūra nėra amžina,

^{XIX} *Arch[itecture]-gram* palyginti su *tele[graph]-gram*.

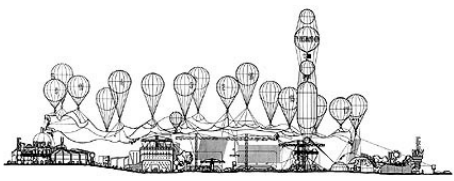

^{XX} *Ijungiamasis miestas* – neriboto dydžio struktūra su keičiamais standartizuotais moduliais.

^{XXI} *Vaikstantis miestas* – Le Corbusier „namo, kaip mašinos gyventi“ interpretacija.

^{XXII} Greitamiestis plg. greitamaistis.

^{XXIII} Darnus priemiestis, kuris savime adaptuojasi prie esamo miesto.

net ir Graikijos ar Romos statiniai neatlaikė laiko išbandymų. Filosofija, architekto įsitikinimu, yra vienintelis dalykas, darantis įtaką ne tik amžininkams, bet ir vėlesnėms kartoms [36]. *Archigram* šiai pastabai yra vienas tinkamiausių šiuolaikinės architektūros pavyzdžių. Nors grupės darbai darė įtaką Gianfranco Franchini, *Future Systems*, Richardo Rogerso su Renzo Piano^{XXIV}, japonų metabolistų, Normano Fosterio kūrybai, įgyvendinti vos keli pačios *Archigram* grupės projektai. Nuo 1961 m. grupė leido bukletą *Archigram*, kuriame buvo ne tik skelbiami grupės darbai ir kūrybinė ideologija, bet ir plito tuomet ne tik architektūrai novatoriškos sąvokos: *high tech*, *light weight*, *infra-structural*.

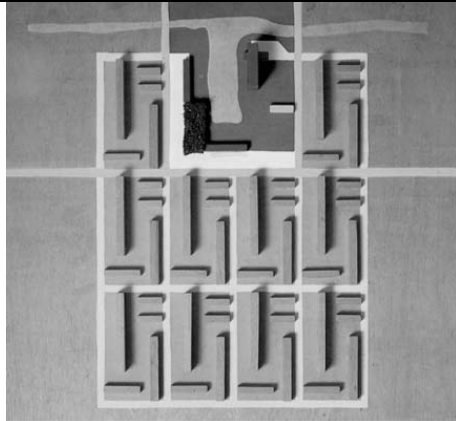
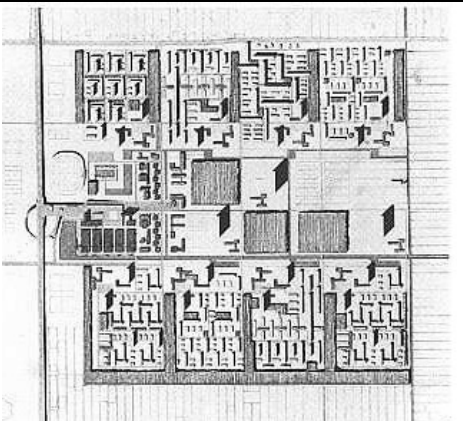
			
<p>2.2. 006</p>	<p><i>Instant City</i> (Greitamiestis), archit. <i>Archigram</i> grupė</p>	<p>2.2. 007</p>	<p><i>Tuned Suburb</i> (Darnusis miestas), archit. <i>Archigram</i> grupė</p>

Nyderlanduose struktūralistinių idėjų sėkmingą sklaidą lėmė architektūros žurnale *Forum* nuo 1959 m. vykdyta informacinė kampanija. Tuo metu žurnalą ėmėsi redaguoti struktūralistinių idėjų puoselėtojai (vėliau vadinti *Forum* grupe): Dickas Aponas, Aldo van Eyckas, Jacobas Bakema, Gertas Boonas, Joopas Hardy, Hermanas Hertzbergeris ir Jurriaanas Schroferis. Naujosios redakcinės kolegijos debiutas buvo pavadintas „Pasakojimas apie kitokią idėją“ (*Forum*, 1959, Nr. 6/7). Šis numeris skirtas *Team 10* Otterlo mieste (Nyderlandai) vykusiam kongresui, kuriame, kaip anksčiau minėta, buvo paskelbta apie CIAM pabaigą. Tad neatsitiktinai leidinys buvo kupinas aštrios retorikos apie neišnaudotas galimybes, profesionalumo nuosmukį, Nyderlandus kaip gyvenimui netinkamą šalį bei CIAM nesugebėjimą įsisavinti „perdėm individualių“ architektūros novatoriaus Le Corbusier 1935 m. studijoje *La Ville Radieuse* paskelbtų idėjų. Šiame žurnalo numeryje pasirodo tokie terminai, kaip *tikrasis bendruomenės interjeras* – kai kiekvienas gyventojas žino, kur ir kas jis yra (A. van Eyckas). Kaip *kitokios* idėjos pavyzdys (vėliau tyrimuose vadinta *Forum* idėja) pateikti Roterdamo Pendrecht (ilustr. 2.2. 008) ir Alexanderpolder (il. 2.2. 009) kvartalų projektai. Nors daugiau parodomųjų projektų tuomet nelabai buvo, pasak W. J. van Heuvelio, pokario architektūros kritika buvo išskirtinai kryptinga ir aiškiai formuluota. Vėliau *Forum* grupė pradėjo skelbti

^{XXIV} Georges Pompidou centras, Paryžius, 1971m. konkursas, 1977–1981 m. projektavimas, statyba.

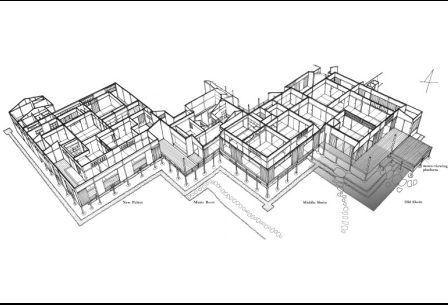
apie *slenksčio*, kaip jungties tarp interjero ir eksterjero, svarbą (*Forum*, 1959, Nr. 8). Tai tapo vienu pagrindinių *Forum* idėjos principų. Kaip tuomet teigė A. van Eyckas, tai nėra vien interjero ir eksterjero sandūros klausimas, tai ir architektūros, o tuo pačiu ir gyvenamosios aplinkos kokybės garantas. Kiekvienos durys turi būti svetingos, langas kaip veidas. Kiekvienos durys ar langas – dėmė. Dėmių grupės sudaro namo, miesto kekes. Kiekvienas kuriamas namas, architekto manymu, turi būti kaip mažas miestas, o miestas – kaip didelis namas [90, p. 12].

Sėkminga idėjų sklaida nuo profesinės spaudos priklausoma buvo ir kitose šalyse. Jungtinėje Karalystėje vyko aštri diskusija tarp *Architectural Review* ir *Architectural Design* [38] (1945–1960), Prancūzijos architektūrinį gyvenimą reprezentavo *L'Architecture d'Aujourd'hui* [35], Italijos – *Domus* [171], 1957–1958 m. Helsinkio CIAM grupė pradėjo leisti tarptautinį žurnalą *Le Carre Bleu* [207, p. 81].

			
2.2. 008	Pendrecht gyvenamasis rajonas, Rotterdamas, Nyderlandai, 1949, archit. Van den Broek, J. Bakema, OPBOUW grupė	2.2. 009	Alexanderpolder gyvenamasis rajonas, Rotterdamas, Nyderlandai, 1953–56, archit. Van den Broek, J. Bakema, PBOUW grupė

Kitokios civilizacinės tradicijos, bet artimos avangardinės prigimties [45] metabolistų judėjimas „įteisintas“ 1960 m. Doorno manifestas, CIAM reformos ir pabaiga inspiravo ir japonų architektus. Fragmentiškai dalyvavę *Team 10* veikloje japonai Kisho Kurokawa, Fumihiko Maki, Kiyonori Kikutake, Arata Isozaki ir Kenzo Tange, besirengdamu Pasaulinei dizaino konferencijai Tokijuje, 1958 m. susibūrė į grupę, vėliau pavadintą *Metabolistiniu judėjimu*. 1959 m. K. Kurokawa paskelbė apie posūkį „nuo mašinų amžiaus gyvenimo amžiaus link“. Tuomet į architektūros terminologiją įtrauktos tokios principinės sąvokos kaip *metabolizmas* (metabolizė ir daugiacykliškumas), *ekologija*,

subalansuotumas, simbiozė, tarpinės teritorijos (binariškumas) ir *visuomenės dalyvavimas*. 1960 m. metabolistai konferencijoje paskelbė pirmąjį manifestą *Metabolizmas 1960. Naujieji urbanizacijos siūlymai*. K. Tange 1966 m. paskelbė deklaracijos pobūdžio tekstą *Funkcija, struktūra, simbolis*. K. Kurokawa įsitikinimu, metabolizmas ir simbiozė yra tos pačios „struktūros teorijos“ sudedamosios dalys [36]. Pavyzdžiui, Kuala Lumpur tarptautinio oro uosto (Malaizija, proj. 1992–94, įgyv. 1995–98; il. 2.2. 010) projekte K. Kurokawa suformavo iš paradigminių vienetų sudarytą metabolinę sistemą, kuri simbiotiniais ryšiais siejasi su greta esančiu mišku. Statinio *high-tech* architektūra simbioziškai susijusi su vietos kultūra.

			
<p>2.2. 010</p>	<p>Kuala Lumpur tarptautinis oro uostas, Malaizija, proj. 1992–94, įgyv. 1995–98, archit. K. Kurokawa</p>	<p>2.2. 011</p>	<p>Katsura vienkiemis, Kyoto, Japonija, XVI a.</p>

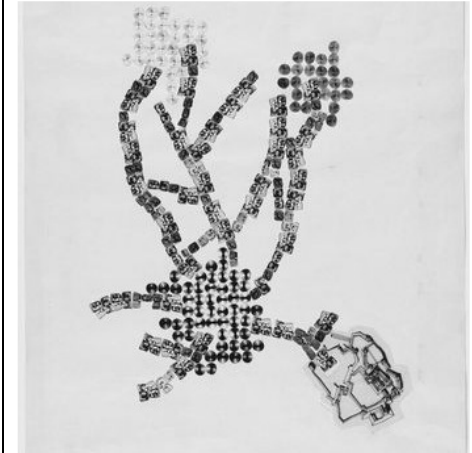
Bendriausia prasme metabolizmas suprantamas, kaip lankstūs, dinamiški, laike ir erdvėje plėtojami urbanistiniai organizmai. K. Kurokawa pabrėžia [36], kad svarbiausia šios architektūrinės filosofijos idėja yra daugiacykliškumas. Pavyzdžiui, Nakagin kapsuliniame bokšte (Tokijas, Japonija, įgyv. 1972 m., il. 2.2. 012)^{XXV} visos mechaninės ir inžinerinės sistemos įrengtos paviršiuje. Todėl, pasak architekto, nevienodai ilgai tarnaujančios statinio dalys gali būti keičiamos neliečiant likusios statinio sistemos. Daugiacykliškumo principas metabolistų suprantamas kaip architektūros ekologija. Metabolinių struktūrų atvirumas plėtrai grįstas japonų tradicinei architektūrai būdinga asimetrine kompozicija (pvz., Katsura vienkiemis, Kyoto, Japonija, XVI a.; il. 2.2. 011), nes simetrija yra uždara plėtrai sistema. K. Kurokawa pabrėžia, kad metabolistinė architektūra yra tradicinė šiuolaikinėmis priemonėmis įgyvendinta japonų architektūra. Pagrindinis metabolistų veiklos tikslas – visuomenės perėjimas nuo

^{XXV} *Nakagin* bokštas sumontuotas iš 140 gamykloje pagamintų kapsulių, kurios keturiais varžtais pritvirtintos prie šerdies. Jas galima bet kada keisti, nuimti remontui ir pan. Ironiška, kad per 34 gyvavimo metus šis statinys nė karto nebuvo remontuotas ir dabar yra griauamas. Tarptautinės paveldo grupės *DoCoMoMo* bandymai išsaugoti unikalų eksperimentinį pastatą buvo nesėkmingi.

mašinų amžiaus prie gyvenimo amžiaus. Jie pripažįsta, kad Le Corbusier architektūros abstraktumas atliko svarbų vaidmenį kovoje su nepagrįstu dekoratyvumu. Tačiau K. Kurokawa teigia, kad mašinos principas yra universalumo simbiozė, o šiuolaikiniam miestui reikalinga ir universalumo simbiozė su vietos tapatumu.

		
2.2. 012	2.2. 013	2.2. 014
Nakagin kapsulinis bokštas, Tokijas, Japonija, igyv. 1972 m., archit. K. Kurokawa	„Shizuoka“ spaudos ir televizijos centras, Tokijas, Japonija, 1967, archit. K. Tange	Žižkovo televizijos bokštas, Praha, Čekija, 1985–92, archit. V. Aulický, konstr. J. Kozák, A. Bém

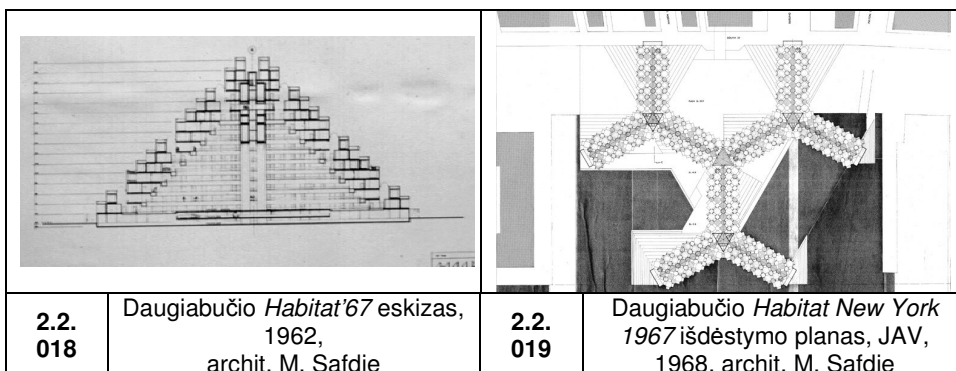
Pastebėtina, kad reformos iniciatorių pozicija funkcionalizmo atžvilgiu nebuvo tokia radikali ir vienareikšmė, kaip gali atrodyti žvelgiant iš tam tikros laiko perspektyvos. Bendraja prasme modernizmas (ypač ankstyvasis) buvo vertinamas pozityviai. Nemaža dalis *Team 10* aktualizuotų problemų ir siūlytų sprendinių formavosi dar tarpukaryje. Kritika greičiau buvo susijusi su netinkama veiklos strategija, dėl ko CIAM nesugebėjo įsisavinti „reikiamų“ idėjų. Juk ankstyvajam modernizmui taip pat netrūko vitališkumo reformuojant „haussmannizacijos“ planavimo rezultatus [267, p. 10]. Teigta naujo planavimo idėja konsoliduojant mokslo ir meno jėgas atspindėta gausybėje naujų miestų, jų dalių ir gyvenviečių projektų, įgyvendintų plačiai po įvairius žemynus pasklidusiose Europos valstybių kolonijose [30, p. 203–209].

			
2.2. 015	Tokijo struktūros pakeitimų pasiūlymai, 1960, archit. K. Tange grupė	2.2. 016	Spiralinis miestas, Tokijas, Japonija, 1961, archit. K. Kurokawa

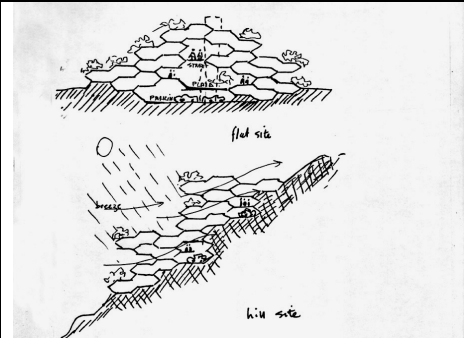
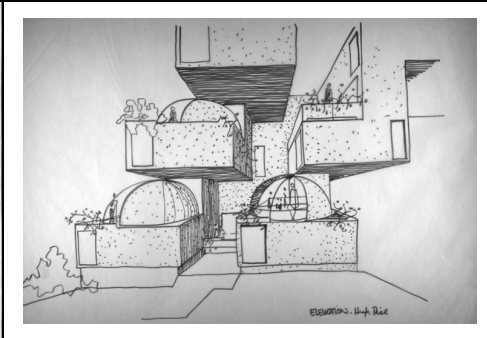
K. Tange 1966 m. straipsnyje *Funkcija, struktūra, simbolis* [289] pripažino, kad žmogaus ir erdvės problema yra amžina ir istorijoje įvairiai spręsta. Tačiau atkreipia dėmesį, kad XX a. ji jau išgyveno du kokybiškai skirtingus etapus: pirmasis truko nuo 1920-ųjų iki 1960-ųjų, antrasis prasidėjo 1960-aisiais. Juos skiria dvi esminės aplinkybės: auganti visuomenės techninė galia ir dinamiška visuomenės kaita, kurią lėmė komunikacijų plėtra. Lytėjimo, klausos ir vizualinės komunikacijos, judėjimas pėsčiomis ir transportu, informacinis ryšys plečia komunikacijų lauką iki kosminių platumų, o tai lemia erdvės sąrangos organiškumą. Kurti architektūrą ar miestus tokiomis sąlygomis, pasak K. Tange, reiškia komunikacijų tinklą vizualizuoti erdvėje [289]. Nuo 3-čiojo iki 7-tojo dešimtmečio trukusį periodą autorius apibūdina kaip statišką, kurio doktrinos esmė buvo funkcijos ir erdvės priklausomybė – laikyta, kad kiekviena funkcija turi sietis su erdve. Miestą sudaro gyvenamoji, poilsio, darbo ir susisiekimo erdvės. Erdvės funkcinio zonavimo doktrina atliko tam tikrą teigiamą vaidmenį naujausių laikų architektūros istorijoje. Tačiau šio požiūrio trūkumas – nesuvokimas, kad funkcinis vienetas kinta, kai jį koridoriais ir gatvėmis jungiame su kitais funkciniais vienetais. Tai reiškia, kad kai kurios šiuolaikinės erdvės sąrangos problemos neišsprendžiamos vien funkcinio metodu. Todėl, autoriaus įsitikinimu, greta funkcinio reikalingas ir struktūrinis metodas, jungiantis funkcinis vienetus į vieningą visumą. Iš to seka, kad šiuolaikinės architektūros kūrėjo užduotis yra jau egzistuojanti, sudėtinga, skirtingų komunikacijų tinklą sumodeliuoti taip, kad jis būtų aiškiai suvokiamos sąrangos, lengvai panaudojamas bei valdomas. Čia prisimintinas prancūzų mąstytojo R. Barthes'o „struktūrinis žmogus“, kuris apibūdinamas ne tik savo idėjomis, kalbomis, bet ir

gebėjimu įsivaizduoti, t. y. „savybingu būdu išgyventi struktūrą“ [24, p. 158–159].

Priešingai lygiagrečiai sklype išdėstytiems galeriniams daugiabučiams, struktūralistai siūlė skaidyti stačiakampius-gretasienius tūrius į smulkesnius funkcinius blokus (pvz., butus) ar konstrukcinius elementus (pvz., sienos panelius) ir iš jų komponuoti kūrybiškesnes formas. Praplėstos kompozicinės priemonės nereikalautų papildomų kaštų (nes būtų naudojami tie patys statybos gaminiai bei įprastos technologijos). Tačiau toks skaidymo-montavimo principas leistų smulkinti statinio tūrį ir erdves, dėl to gyvėtų gatvių perspektyvos, mažėtų monotonijos. Įgyvendinant šį principą buvo taikomos dvi pagrindinės priemonės: statinio tūrio skaidymas (artikuliacija) ir statinio konstrukcinės sąrangos ekspozicija. Kaip tuomet skelbė L. Kahnas – architektūrinė erdvė turi atskleisti iš ko ji pagaminta. J. Bakema'os plėtrai lanksčių konstrukcijų paieškos rezultatas buvo gyvenamasis kvartalas *'t Hoo!* (Eindhoven, Nyderlandai). Projektas artimas tradiciniam olandų gyvenamajam kvartalui, kur vienbučiai namai išdėstyti eilėmis. Tačiau savitas tuo, kad būstai projektuoti su plėtimo galimybe. Išaugus šeimos ploto poreikiui galima įsigyti įvairius gamyklinius elementus (pvz., sienas su iš anksto integruotomis komunikacijomis) ar tūrius. Architektas suprojektavo daug galimų statinio konfigūracijų. Šį projektą J. Bakema *Forum* (1962, Nr. 2) puslapiuose pateikė kaip įrodymą, jog yra sprendimų, kurie leistų statinį plėsti, keisti jo funkcinę programą, tačiau neprarasti sąryšingumo.

H. Hertzbergeris, svarstydamas galimybes praplėsti ankštą buto erdvę, pasiūlė koncepciją, kaip vietoje mažų balkonų minimaliomis sąnaudomis įrengti erdvas terasas. Architektas daugiabutį namą pavaizdavo kaip krūvą degtukų dėžučių, kurias galima sudėti į vientisą bloką (kaip tai darė funkcionalistai), bet jas galima pastumti ir pasukti skirtingu kampu viena kitos atžvilgiu. Taip buto terasai įrengti panaudojamas žemiau esančio buto stogas.

	
<p>2.2. 020</p> <p><i>Habitat Puerto Rico</i> 1968, archit. M. Safdie. Šešiakampio plano moduliai, Hato Rey (neįgyvendintas, 1968–1969) ir Berwin Farm (įgyv. 1969–73) gyvenamųjų rajonų socialiniai būstai, San Juan, Puerto Rikas</p>	<p>2.2. 021</p> <p><i>Habitat Tehran</i> 1976, archit. M. Safdie. Vidurinėsios klasės tarnautojams skirtas šeimyninis būstas (1–4 miegamųjų), Iranas, 1976–1978 (neįgyvendintas).</p>

Forum populiarintą *kitokio būsto* („Another housing“ buvo pavadintas žurnalo numeris) filosofiją, kaip *Forum* idėjos dalį, įtikinamai atspindėjo iš Izraelio kilusio, JAV ir Kanadoje dirbančio, L. Kahno mokinio, architekto Moshe Safdie vėlesnio eksperimento *Habitat'67* publikuoti eskizai (*Forum*, 1962, Nr. 5, il. 2.2. 018). Pasaulinės Expo'67 parodos Monrealyje (Kanada) simbolis, atspindėjęs parodos temą „Žmogus ir jo pasaulis“, daugiabutis namas^{XXVI} tapo savotišku *kitokio būsto* manifestu (il. 2.2. 017). Deja, dalinis projekto įgyvendinimas lėmė didelę statinio savikainą. Ekonominis nerentabilumas lėmė tai, kad vėlesni analogiški M. Safdie eksperimentai *Habitat New York* 1967 (il. 2.2. 019)^{XXVII}, *Habitat Puerto Rico* 1968 (il. 2.2. 020)^{XXVIII}, *Habitat Israel*

^{XXVI} Iš anksto pagaminti 354 (planuota 950) kartotiniai blokai sumontuoti į 22 aukštų visomis kryptimis išplėtotą karakasinę struktūrą; kiekvienas būstas turi asmeninę terasą su želdiniais; segmentai orientuoti taip, kad matytųsi miesto ir krantinės panorama; blokus jungia erdvinės pėsčiųjų gatvės. Projektas ir dalinis įgyvendinimas 1964–65 m. Pierre Dupuy Avenue, Montrealis, Kvebekas, Kanada.

^{XXVII} Aukštos klasės būstų, biurų ir komercinių patalpų kompleksas sudarytas iš trijų penkiolikaaukščių kūginių struktūrų (taip atsižvelgta į galimą dalinį įgyvendinimą); moduliai aštuoniakampio plano. JAV, 1968.

1969^{XXIX}, *Habitat Rochester* 1971^{XXX}, *Habitat Tehran* 1976 (il. 2.2. 021)^{XXXI} liko neįgyvendinti [84]. Tačiau, Monrealio Saint Lawrence upės Marc-Drouin pusiasalyje „sustingusi banga“ įkvėpė ne tik įvairių šalių architektus, bet ir kino, dailės bei muzikos kūrėjus. Neabejojama ir dėl *Habitat'67* vietos architektūros istorijoje. *Habitat* projektų sprendiniai atsispindėjo vėlesniuose architekto projektuose: Bar Ilan universitetas (Telavivas, Israelis, 1974–84) ir daugiabučiai *Ardmore* (Singapūras, 1980–85) bei *Esplanade* (Kembridžas, Masačiusetas, JAV, 1986–89). M. Safdie atvėrė naujas erdves ne tik pusfabrikačių bei masinės gamybos statybos sistemų naudojimui architektūroje, bet ir įgyvendino dar XIX–XX a. sandūroje keltas miesto ir kaimo, buto ir namo integracijos idėjas. Tai svarbus lūžis gyvenamosios aplinkos sampratos raidoje.

2.2. 022	„Mummers“ teatro pastatas, Oklahoma, JAV, 1970, archit. J. M. Johansen, (atnaujintas 1992, archit. <i>Rand Elliot and Associates</i>)	2.2. 023	Transporto ministerija, Tbilisis, Gruzija, 1974, archit. Georgy Čachava ir kiti; SSRS Ministrų tarybos premija

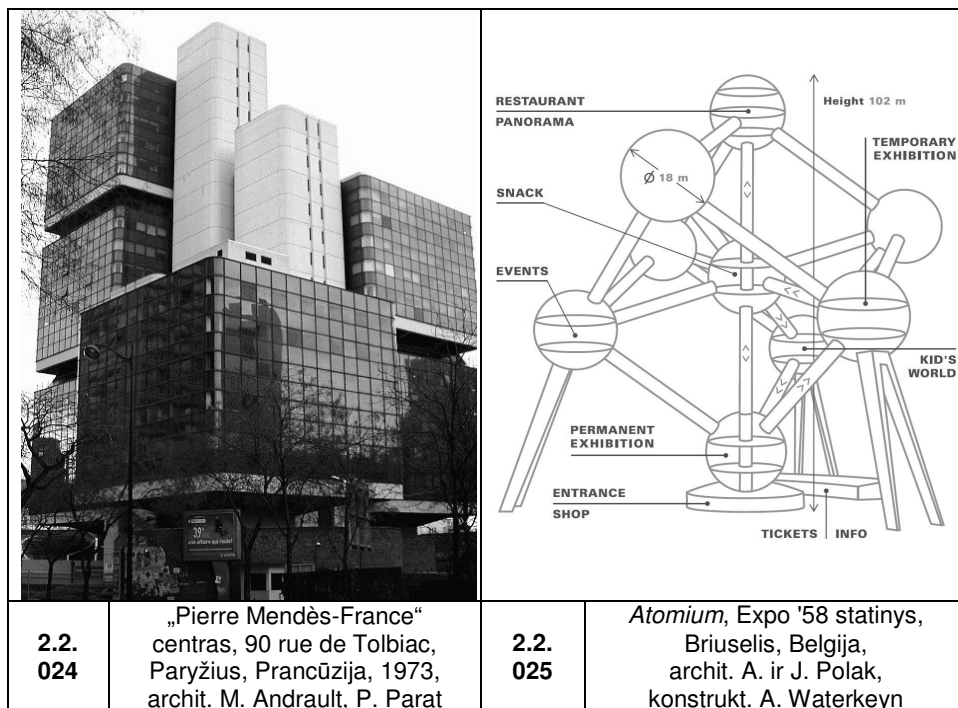
^{XXVIII} Šešiakampio plano moduliai, Hato Rey (neįgyvendintas, 1968–69) ir Berwin Farm gyvenamųjų rajonų socialiniai būstai. San Juan, Puerto Rikas.

^{XXIX} Struktūra darniai derinama prie smėlingo ir kalnuoto šalies kraštovaizdžio; moduliai sudaryti iš kubo ir pusapvalio stiklo pluošto kupolo.

^{XXX} 1200 modulių statinys; butą sudaro du stačiakampiai gretasieniai moduliai, tačiau skirtingai nuo Monrealyje realizuoto statinio, čia numatytas dar ir vienslaidis stogas, kurio dėka paaukštinama gyvenamoji zona. Kartu su architektu John Fujiwara, Niujorkas, JAV, 1971.

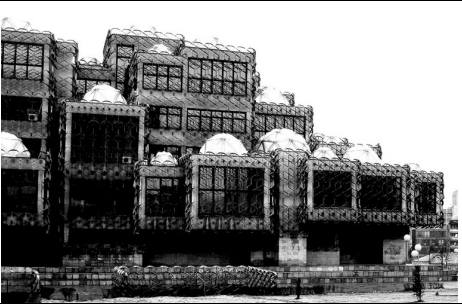
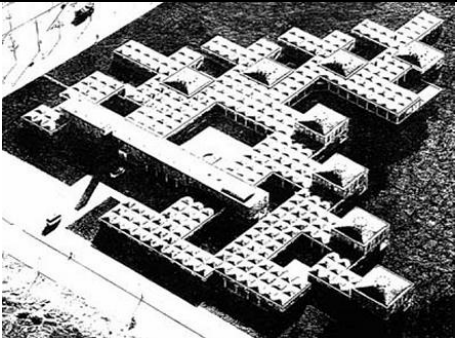

^{XXXI} Butą sudaro keletas stačiakampių gretasienių modulių, kuriuos dėlioiant ratu ir dviem aukštais suformuojamas atriumas; konfiguracija būdinga šalies tradicinei architektūrai; vidurinėsios klasės tarnautojams skirtas šeimyninis būstas (1–4 miegamųjų); Iranas, 1976–1978.

Nagrinėjama laikmetyje tokia technologija statiniai statyti įvairiuose kraštuose. Jie padarė didelę įtaką tolesnei erdvės struktūravimo raidai. Vieni reikšmingesnių šios grupės pastatų, be jau minėtų M. Safdie *Habitat* ir K. Kurokawa *Nakagin* projektų, – amerikiečio Johno MacLane Johanseno „Mummers“ teatro pastatas (Oklahoma, JAV, 1970, il. 2.2. 022)^{XXXII}. Taip pat K. Tange „Shizuoka“ spaudos ir televizijos centras (Tokijas, Japonija, 1967, il. 2.2. 013), Youji Watanabe *Dangoraižis Nr. 3* (Tokijas, Japonija, 1970), T. Nakajima Jaunimo centras (Kibogaka, Japonija, 1972), Michelio Andrault ir Pierre'o Parat „Pierre Mendès-France“ centras (Tolbiac, Paryžius, 1973, il. 2.2. 024), P. Blomo Teatras su gyvenamuoju kompleksu, (Helmond, Nyderlandai, 1975–1977, il. 2.2. 026), Zvi Heckeris daugiabutis *Ramot I* (Jeruzalė, 1972–85), architektų Andre ir Jeano Polakų bei konstruktoriaus André Waterkeyno *Atomium* (Briuselis, 1958, il. 2.2. 025).

^{XXXII} Taip pat žinomas kaip „Stage Center“ ir „Oklahoma Theater Center“. Ekscentriškos išvaizdos, žaislinį konstruktorių primenantis statinys sudarytas iš trijų pagrindinių betoninių tūrių, tarpusavyje sujungtų ryškiais įvairiaspalviais metaliniais tilteliais, vamzdžiais bei tuneliais; dviejuose didesniuose tūriuose įrengtos teatro salės, mažesniajame – kabaretas, repetacijų bei administracinės patalpos. Pastatas laikomas sėkmingiausiu J. M. Johanseno kūrinium, kurį nacionaliniu lygmeniu profesinė bendruomenė pripažino 1972 ir 1983 m.. Oklahoma, JAV, 1970 m. (atnaujintas 1992, archit. *Rand Elliot and Associates*).

Sovietinėje erdvėje taip pat sukurta raiškių šio tipo statinių: Transporto ministerija (Tbilisis, Gruzija, įgyv. 1974, archit. Georgy Čachava ir kiti; SSRS Ministrų tarybos premija; il. 2.2. 023), sanatorija „Družba“ (Jalta, Ukraina, 1986, archit. Igoris Vasilevsky), Žižkovo televizijos bokštas (Praha, 1985–92, archit. Václav Aulický, konstr. Jiří Kozák, Alex Bém; il. 2.2. 014), Telekomunikacijų pastatas (Skopje, Makedonija, 1969, archit. Naum Jovkovsk), Nacionalinė biblioteka (Priština, Kosovas, 1982, archit. Andrija Mutnjakovic; il. 2.2. 027). R. Buivydas šią tūrių grupę siūlo sąlyginai vadinti „erdviniais blokais“ [45].

			
2.2. 026	Teatras ir gyvenamasis kompleksas, Helmond, Nyderlandai, 1975–77, archit. P. Blom	2.2. 027	Nacionalinė biblioteka, Priština, Kosovas, 1982, archit. A. Mutnjakovic
			
2.2. 028	Vaikų prieglauda Amsterdame, 1955–60, archit. A. van Eyck	2.2. 029	Dogon kaimas, Sachara

Kiek kitokio pobūdžio „artikuliacija“ plėtojo olandiškosios tradicijos architektai. Vienu raiškiausiai *Forum* idėją atspindinčių statinių daugumos tyrinėtojų [45; 90, p. 16; 133, p. 78–80] įvardijamas A. van Eycko Vaikų prieglaudos (*Burgerweeshuis*) Amsterdame projektas (1955–60; il. 2.2. 028). Šis plataus tarptautinio pripažinimo susilaukęs projektas laikomas ir vienu pirmųjų olandiškojo struktūralizmo pavyzdžių [90, p. 16]. Architektas teigė, kad šiandieninis miestas prarado žmogiškąjį mastelį, todėl aptariamame komplekse

jis formavo naują gyvenamosios aplinkos sampratą. Dinamiškos kompozicijos našlaičių prieglauda – tarsi mažas miestas, o drauge ir vienas statinys, sudarytas iš stačiakampių pasikartojančių elementų, formuojančių asmenines ir viešiasias erdves. Komplekse nėra griežtos ribos tarp vidaus ir išorės – didelės stiklo plokštumos išorinę erdvę vizualiai integruoja į pastato vidų. Ašinės ir decentralizuotos struktūrų samplaika leido atskirai sugrupuotus namelių blokus apjungti į bendrą visumą tiek funkciškai, tiek ir vizualiai. Paradigminiai vienetai^{xxxiii} sukomponuoti į vieningą struktūrą ir pagal tą patį konstrukcinį principą. Taip siekta sukurti žmogui atpažįstamą formą – paterną^{xxxiv}, vienu metu išlaikant individualumą ir bendruomeniškumą. Tos pačios vidaus ir išorės medžiagos (apvalios kolonos, architravas, stiklas, mūras, stiklo plytos; stogo konstrukcija: gamyklinė betoninė su kupolu), dengti ir atviri kiemai, didelės stiklo plokštumos, natūralus apšvietumas – tai ta pati *Forum* priešpriešų sąryšingumo idėja, kuri turėtų lemti ir atitinkamą pastatą naudojančios bendruomenės sąrangą. Projekto autorius siekė sukurti atvirą bendruomenę – vaikai mokyklą ir būrelius lanko mieste, į prieglaudą atsiveda draugų; kompleksas pritaikytas skirtingo amžiaus vaikams. Projekte atpažįstamas Amsterdamo architektūros mokyklos braižas, jaučiama „Zonnestaal“ sanatorijos ir „Openlucht“ mokyklos (archit. Jan Duiker), Afrikos bendruomenių gyvenviečių (pvz., Dogon kaimas Sacharoje, il. 2.2. 029) architektūros įtaka. Našlaičių prieglaudos architektūros filosofija įkvėpė ir kitus Nyderlandų architektus. Netrukus ėmė plisti įvairaus pobūdžio eksperimentai, kuriuose buvo aiškiai atpažįstamos A. van Eycko koncepcijos.

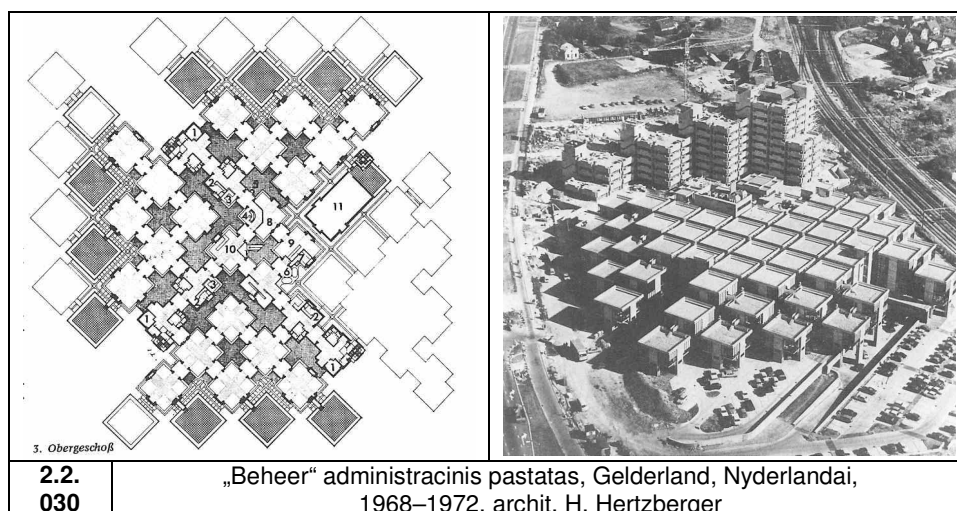
1962 m. *Prix de Rome* apdovanojimų finalistais tapo du olandų architektai, kurių projektuose taip pat atpažįstama *Forum* idėja. Laimėtojas P. Blomas pateikė „struktūrišką“ vaikų kaimo projektą su aiškiai hierarchizuota viešųjų ir privačiųjų erdvių sistema, tačiau statinių konstrukcinis sprendimas buvo tradicinis – mūras. *Forum* idėjai vertikaliąją dimensiją suteikė kitas finalistas – Joopas van Stigtas. Šio autoriaus vaikų kaimo funkcinė sistema buvo artima A. van Eycko Amsterdamo prieglaudai^{xxxv}, pvz., interjero ir eksterjero erdvių sankaupa aplink gatves, kiemus, skverus (šie kaip riba tarp komplekso vidaus ir išorės). Tačiau J. van Stigto statinys plėtotas ir į aukštį. Tai daug didesnė bei sudėtingesnė struktūra, komponuota iš kubo formos tūrių, pastarieji sudėti taip, kad tarp jų suformuotoje erdvėje įrengta 600 vietų žiūrovų salė.

^{xxxiii} Paradigma (gr. pavyzdys) – tai mažiausias galimas objektų kiekis, iš kurio renkamės, cituodami objektą, jam suteikdami aktualią prasmę. Paradigminis objektas pasižymi jį su kitais objektais siejančiu panašumo arba skirtingumo ryšiu: du vienos paradigmos vienetai turi būti tam tikru būdu panašūs dėl to, kad jų skirtumas taptų visai akivaizdus (R. Barthes). Kita reikšmė: teorinių ir metodologinių prielaidų visuma.

^{xxxiv} Projektavimo paternas – prototipinis pavyzdys, forma ar sprendinys taikomas sprendžiant kai kurias pasikartojančias projektavimo problemas (C. Alexander).

^{xxxv} J. van Stigtas rengė Amsterdamo prieglaudos sklypo sutvarkymo sprendinius, tad šis projektas jam buvo gerai žinomas.

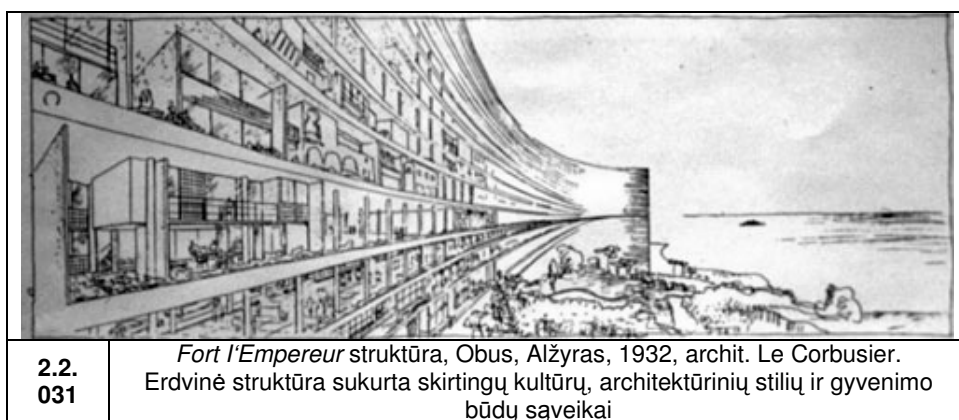
Išskirtinis šios grupės pavyzdys – H. Hertzbergerio „Beheer“ administracinis pastatas (Gelderland, Nyderlandai, 1968–1972; il. 2.2. 030). Tūkstančiui darbuotojų skirtas statinys sudarytas iš „tinkliškai“ sugrupuotų 9 kv. m. ploto modulinė tūrių – pėsčiųjų gatvėmis ir tiltais apjungtų darbo vietų. Anksčiau architektas parengė analogiškos struktūros Valkenswaardo (1961) ir Amsterdamo (1967) rotušių konkursinius projektus. Šie projektai konkursų nelaimėjo, todėl nebuvo įgyvendinti.

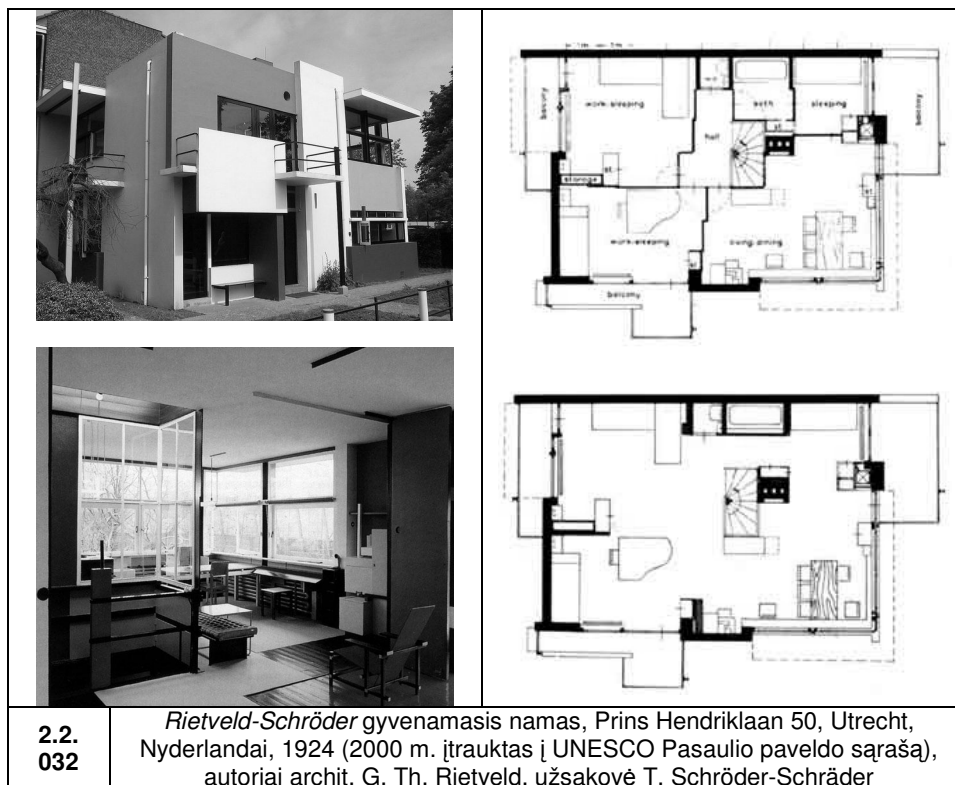
Aptariamas „erdvės struktūravimo“ principas grįstas tinkline struktūros sąranga (angl. *grid*, *gridiron* – tinklelis, grotelės). Architektūroje tokio tinklo reikšmė prilyginta tvarkančiam muzikos dydžiui – ritmui. *Gridas* architektūroje tapo priemone leidžiančia sudaryti laike ir erdvėje besivystančias statinių sistemas, kurių kaita galima be struktūrinių pokyčių. Tokios sistemos-struktūros poreikį aktualizavo Willemas van Bodegravenas dar 1952 m. (*Forum*, 1952 Nr. 6/7, 1959 Nr. 7). Architektas teigė [133, p. 43; 90, p. 14], kad būtina išrasti struktūrą ar formą, gebančią išsaugoti sąryšingumą ir atpažįstamumą bet kurioje augimo stadijoje. Vėliau augimo ir sąryšingumo klausimas tapo vienu pagrindinių architektūros uždavinių, nepaisant ar projektuojama statinio konstrukcija, ar konfigūracija, ar miesto bendrasis planas.

Pokario visuomenės kaita, lėmė keletą svarbių architektūros pokyčių. Kaip jau minėta, struktūralistinės architektūros plitimas buvo susijęs su perėjimu nuo autoritarinių prie demokratinių kūrybos ir planavimo nuostatų. Tai reiškė, kad žmogui, kaip architektūros užsakovui, turi būti suteiktos tam tikros teisės ir pareigos planavimo procese. Tačiau kitas svarbus laikmečio bruožas buvo nepageidaujama visuomenės segregacija. Siekiant keisti nepasiteisinusius bendruomenių modeliavimo mechanizmus reikėjo ieškoti naujų architektūrinių

priemonių, kaip sutaikyti skirtingas visuomenės grupes bei parinkti racionaliausias jų mišinių. Tam buvo imtasi kelių priemonių: pakopinės bendruomenės ir bendruomeninių „mišinių“ modeliavimo. A. ir P. Smithsonai 1953 m. CIAM susirinkime rytinio Londono rajono Bethnal Green analizės pagrindu pateikė žmogiškosios asociacijos hierarchinę struktūrą: namas (asmeninė erdvė), gatvė (gyvo bendravimo erdvė), rajonas (suartina bendruomenę), miestas (intelektuali socialinės organizacijos tikrovė). Architektai teigė, kad tuometinis būstų grupavimas neatspindi socialinės organizacijos, atvirkščiai – tai dažniau politiniai, ekonominiai ar mechaniniai veiksniai [133, p. 31].

Kolegialumas, kaip architektūros formantas, nebuvo nei naujas, nei spontaniškas reiškinys. Demokratėjanti visuomenė, laisvėjanti pasaulėvoka ir kūrybos istorinės inspiracijos (populiarėjančios kultūrų ir istorijos studijos), natūraliai subrandino tiek užsakovą, tiek ir architektą. Viena vertus, buvo suvokiama, kad savaiminga neprofesionalios architektūros raida didmiestyje negalima. Kita vertus, visuotinai buvo pripažįstama įvairovės ir tapatumo stoka. Taigi, buvo prieita išvados, kad nuo šiol reikalingas tik profesionalus konsultantas – „formos suteikėjas“, kaip architektą vadino H. Hertzbergeris, – kuris padėtų žmogui pačiam susikurti gyvenamąją aplinką. Unikalių statinių projektavimas prarado aktualumą. Identiteto kūrimas pradėtas nuo individualumo, t. y. nuo individualaus būsto identiteto, formavimo. Georges’as Candilis rašė (*AD*, 1955, Nr. 1): „Būstas suplanuotas vienodai nuo Škotijos iki Ganos. Mūsų tikslas – sukurti struktūrą, kurioje individas vėl taptų savo būsto autoriumi“. Taip nuo autorinių statinių „kūrybos“ pereita prie struktūrų „modeliavimo“, t. y. prie nekintančių ryšių nustatymo. Visa kita atiduota visuomenės saviraiškai. A. van Eyckas (*Forum*, 1962, Nr. 3) skelbė, kad būtina išrasti tokią miesto struktūrą, kurią atpažintų kiekvienas miestietis ir joje matytų save patį, per savo skirtingu laiku ir vis kitoje vietoje bei pagal savo poreikius įgyvendintus pakeitimus [90, p. 14].

2.2.
032

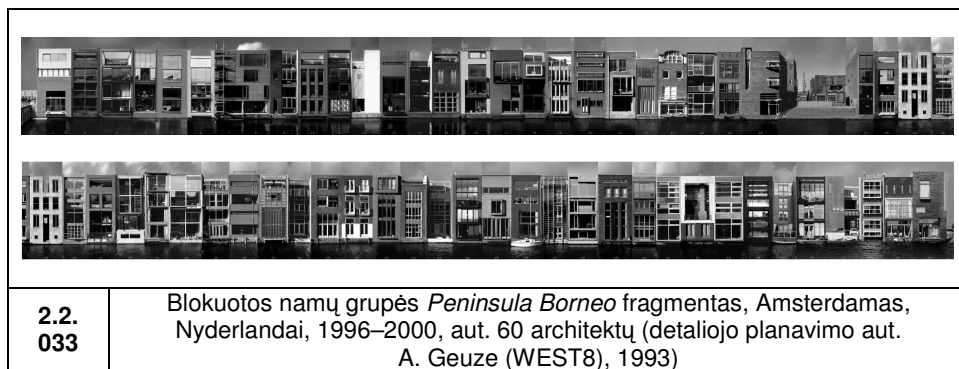
Rietveld-Schröder gyvenamasis namas, Prins Hendriklaan 50, Utrecht, Nyderlandai, 1924 (2000 m. įtrauktas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą), autoriai archit. G. Th. Rietveld, užsakovė T. Schröder-Schräder

Kaip ir dauguma struktūralistinės architektūros nuostatų, ši idėja nebuvo nauja. Šią kūrybinę problemą dar prieškaryje bandė spręsti Le Corbusier [133, p. 60; 277]. Vienas ankstyvesnių architekto bandymų šioje srityje buvo *Dom-Ino* namas (1914–15) – karkasas su būtiniausia įranga (pvz., laiptais, inžinerija). Visgi, reikšmingesniu mastu kolegialumo principas atspindėtas Pessac gyvenamojo kvartalo (Rue Henri Frugès, Pessac, Prancūzija, 1924–26) koncepcijoje. Pagal architekto parengtą projektą buvo pastatyta 51 vila „pusfabrikatis“, kuriuos gyventojai turėjo įsirengti patys. Individualiai interpretuodami, žmonės sukurtų 51 unikalų statinį^{xxxvi}. Dar vienas kolegialios kūrybos pavyzdys yra Le Corbusier projektas *Fort l'Empereur* (1931–34, il. 2.2. 031), kurtas vienam iš Alžyro naujųjų palydovinių miestelių. Nepavykus Pessac projektui architektas ėmėsi kardinaliai priešingo principo tam pačiam tikslui įgyvendinti. Tai buvo daugiaaukštis statinys ant jūros kranto. Le Corbusier sukūrė karkasinę struktūrą su perdangomis kas antrame aukšte ir būtinąja

^{xxxvi} Deja, tuomet sprendimas pasirodė pernelyg novatoriškas. Statiniai buvo parduoti tik 1929 m., po specialių vietos valdžios veiksmų, kurie nulėmė tai, kad šiuose statiniuose apsigyveno žemesnio socialinio sluoksnio visuomenės dalis nei planuota. XX a. 8-ajame dešimtmetyje kvartalas restauruotas ir pradėtas saugoti kaip nacionalinis paveldas.

infrastruktūra. Struktūroje „vietą“ įsigijęs gyventojas savarankiškai ar su asmeninio architekto pagalba galėjo statyti „namą“ su „kiemo“ želdiniais ir pan. Statinio-įterpinio stilius taip pat galėjo būti pagal kliento pageidavimą. Nesvarbu, ar tai būtų itališko renesanso, ar šiuolaikinių dizaino eksperimentų pavyzdys. Gatvė, parkingai ir būstai numatyti skirtinguose aukštuose.

Kolegialios architektūros raidai svarbus *De Stijl* estetiškos tradicijos *Rietveld-Schröder* gyvenamasis namas (Prins Hendriklaan 50, Utrecht, Nyderlandai, 1924, il. 2.2. 032) – bendras olandų architekto Gerrito Thomas Rietveldo (1888–1964) ir užsakovės Truus Schröder-Schräder (1889–1985) kūrinys, 2000 m. įtrauktas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą [204; 205]. Projektuojant namą pagrindinis dėmesys buvo sutelktas į vidaus ir išorės sąryšį. Statybai naudotos tradicinės medžiagos: betonas, medis, metalas [90, p. 8].

2.2.
033

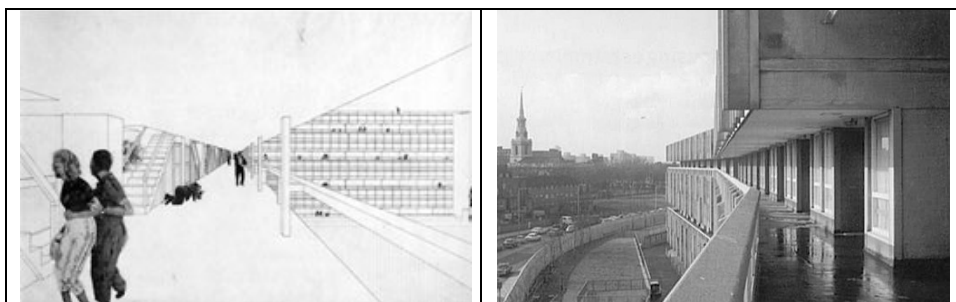
Blokuotos namų grupės *Peninsula Borneo* fragmentas, Amsterdamas, Nyderlandai, 1996–2000, aut. 60 architektų (detaliojo planavimo aut. A. Geuze (WEST8), 1993)

Šį projektavimo metodą A. Lüchingeris vadina „dvikomponenčiu požiūriu į statybą“ (*2-Komponenten-Bauweise*) [134]. Anot A. Lüchingerio, reikšmingesni šio pobūdžio darbai: K. Tange Tokijo struktūros pakeitimų plano pasiūlymai (1960; ryškiausia to meto utopija – tęstinė linijinė struktūra skaidoma į dvi smulkesnes struktūras); H. Hertzbergerio 8 eksperimentinių namų grupė *Diagoon* (Delft, Nyderlandai, 1971) ir centrinės „Beheer“ būstinės interjero sprendimas (1972); belgo Lucieno Krollo *St. Lambrechts-Woluwe* hostelis (Briuselis, Belgija, 1970–77); 60 architektų projektuota blokuotų namų grupė *Peninsula Borneo* (Amsterdamas, Nyderlandai, 1996–2000, detaliojo planavimo aut. A. Geuze (WEST8), 1993, il. 2.2. 033). Teoriniu lygmeniu divalentį požiūrį raiškiausiai išplėtojo iš Indonezijos kilęs olandų architektas N. Johnas Habrakenas (g. 1928). Autorius masinės statybos trūkumus taip pat siūlė spręsti įtraukiant į projektavimo procesą gyventojus. J. N. Habrakeno manymu, architektas turėtų projektuoti tik esminę statinio struktūrą, likusią dalį patikėdamas gyventojų saviraiškai (spalva, funkcija ir kita) [86]. Anot jo, partnerystė yra geriausias kovos prieš beveidę masinę statybą būdas – gyventojai įsikuria fabrikiniuose elementuose savaip, taip susikuria sau patogią aplinką, išreiškia individualumą

bei sukuria įvairovę („Gyvybinga įvairovė“, 1961). H. Hertzbergeris kaip vieną funkcionalizmo esminių trūkumų nurodo tai, kad vartotojas neturi interpretacijos galimybės (1962) [133, p. 52]. Formos dvivalentiškumas ir sprendinių kolegialumas, architekto manymu, geriausias monotonijos, susvetimėjimo, nesuvokiamumo priešnuodis. Jis pateikia Amsterdamo pavyzdį, kur kiekvienas sprendžia, kur ir ką daryti, tačiau kažkodėl pastarosios kelioms kartoms politikai ir architektai ėmė tai nurodinėti. Prototipas – kolektyvinių patarnų individuali interpretacija (1963). Jo teigimu, kadangi šiandieninio miesto sąlygomis neįmanoma kiekvienam sukurti asmeninio statinio (plg. kuriami individualūs kostiumai), turime sudaryti sąlygas individualiai interpretacijai.

2.2. 034 *Robin Hood Gardens* gyvenamasis kvartalas, Poplar, rytinis Londonas, 1969 ir 1972, archit. A.+P. Smithson

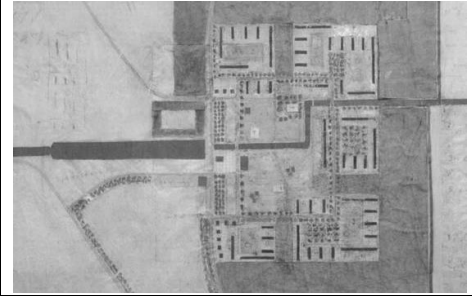

2.2. 035 Konkursinis 1000 gyventojų *Golden Lane* kvartalo projektas, Londonas, 1952, archit. A.+P. Smithson

2.2. 036 *Robin Hood Gardens* gyvenamasis kvartalas, Poplar, rytinis Londonas, 1969 ir 1972, archit. A.+P. Smithson

Antroji identiteto formavimo pakopa, struktūralistų supratimu, yra namo ir gatvės ryšys. Individualų būstą nuo gatvės skiria slenkstis, kuris tuo pačiu yra ir slenkstis tarp dviejų identiteto lygmenų. 1953 m. CIAM konferencijoje A. ir P. Smithsonai teigė: „namas – žmogaus kiautas, kuris vidumi žiūri į šeimą, o išore į visuomenę. Gatvė yra namo tęsinys – tai vieta, kur vaikai pirmiausia

mokosi gyvenimo ne šeimoje, tai mikrokosmosas, kuriame gatvės žaidimai kinta priklausomai nuo metų ar dienos laiko. Priemiesčiuose bei lūšnynuose ryšys tarp namo ir gatvės vis dar išlikęs: ramioje gatvėje bėgioja vaikai, bendrauja susitikę žmonės, tu pažįsti pieno išnešiotą, tu stovi lauke, tavo namas – tavo gatvėje. Gatvė yra vieta, o ne koridorius ar balkonas“ [133, p. 31]. *Forum* grupė populiarino ir ties kiek ankstyvesnį Michielio B. Brinkmano (1873–1925) darbą – *Spangen* gyvenamąjį kvartalą (Potgieterstraat, Roterdamas, Nyderlandai, 1919–21) [90, p. 14]. Čia galerijos išplėtos iki erdvių gatvių, įrengti patogūs dideli liftai, kur, kaip teigta publikacijoje, „kepėjas ir pienininkas galėjo keltis liftu su savo karučiais“ (*Forum*, 1960/61, Nr. 5). Savaip šią idėją išplėtojo A. ir P. Smithsonai blokuotų namų projekte (*Teraced housing units*), kurį architektai demonstravo CIAM konferencijos Otterlo mieste metu. Skaidri, skaitoma statinio konstrukcija įgyvendinta *Campus Drienerlo* 1962 m. *Prix de Rome* laureatų bendrame projekte – fermerio namą konvertuojant į studentų valgyklą [90, p. 18]. P. Blomas vietoje buvusio stogo sukonstravo naują, interjero ir eksterjero ryšį sukūrė įrengęs didelius langus. J. van Stigtas suprojektavo keturis kryžiaus formos elementus su integruotais langais.

			
2.2. 037	<i>Nagele</i> gyvenvietė, Nyderlandai, archit. A. Van Eyck	2.2. 038	<i>Matteotti</i> gyvenvietė. Terni, Italija, 1972–76, archit. G. de Carlo

Trečiuoju tapatumo formavimo etapu pradedamas formuoti gyvenamasis rajonas. Sėkmingas miesto dalies susiformavimas ir raida suartina bendruomenę. A. ir P. Smithsonai 1953 m. CIAM konferencijoje apgailestavo, kad būstų grupavimas neatspindi socialinės organizacijos. Atvirkščiai tai, pasak architektų, dažniau politiniai, ekonominiai ar mechaniniai veiksniai. Ištis, XX a. 5-ajame–7-ajame dešimtmečiuose JAV ir Vakarų Europoje buvo įgyvendintas ne vienas socialinį aspektą ignoravęs gyvenamųjų rajonų projektas: *Pruitt-Igoe* (St. Louis, Missouri, JAV, proj. 1951, įgyv. 1954, nugriautas 1972), *Cabrini-Green* (Čikaga, JAV, 1942, 1958, 1962, dabar griauamas), *Ballymun* (Dublinas, Airija, XX a. 7-asis dešimmetis, dabar griauamas), *Red Road* (Balornock ir Barmulloch, Springburn, Glasgow, Škotija, 1962, 1964, 1969, dauguma nugriauta). Dauguma šių projektų buvo grįsti tik ekonominės naudos skaičiavimais. Politinio pobūdžio

projektai, tokie kaip *Superquadra* (Brazilija, il. 1.2. 009), taip pat vertinti labai kontraversiškai. Šie faktai patvirtina A. ir P. Smithsonų ir jų bendražygių susirūpinimo savalaikį aktualumą.

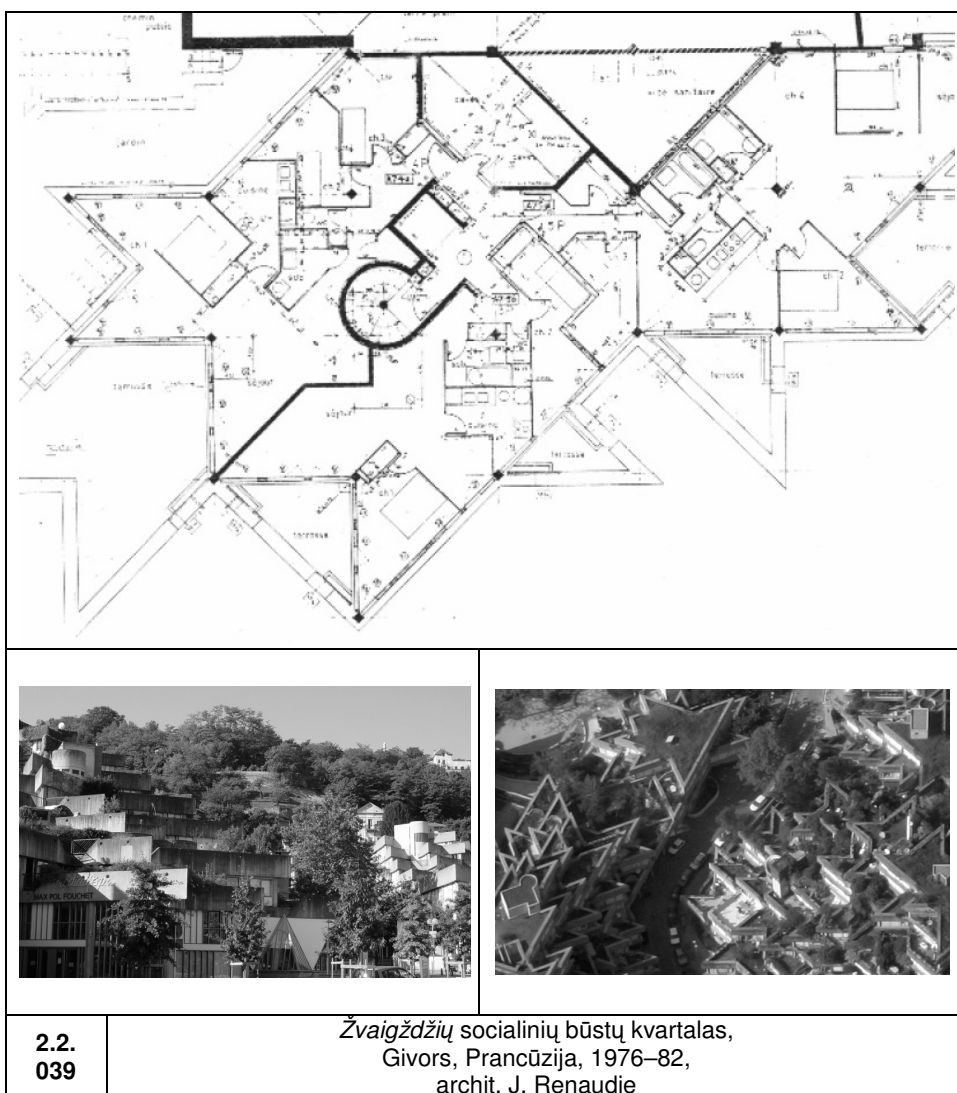
Be jau minėtų Roterdamo Pendrecht ir Alexanderpolder (J. Bakema, L. Stokla) kvartalų, kur mažesni statinių junginiai formuoja didelius urbanistinius darinius [207, p. 54], svarbūs šiuo aspektu yra: A. Van Eycko (socialiniais tyrimais grįstas) naujos *Nagele* gyvenvietės projektas (il. 2.2. 037) [64; 207, p. 58]; J. Bakema Kennemerland planas (morfologine raida grįstas regioninio planavimo pavyzdys) [207, p. 64]; Johannes Hendriko van den Broeko ir J. Bakema Leeuwardeno miesto šiaurinės dalies plėtros planas [207, p. 67]; Ralpho Erskine *Arktinis miestas*, 1958, [207, p. 72]; A. ir P. Smithsonų Berlyno planas (il. 2.1. 004) [207, p.76; 217] ir Hamburgo planas (kartu su J. Bakema, G. Candilis) [207, p. 93], G. Candilis Toulouse, Le Mirail, Bilbao ir kitų miestų planai [207, p. 96], G. De Carlo Matteotti gyvenvietės projektas (1972–75, il. 2.2. 038).

Lietuviškajam kontekstui artimas Suomijos Tapiola miesto-sodo pavyzdys (pirminio miesto plano autorius Otto-Iivari Meurman, vėliau – Aarne Ervi vadovaujama grupė; vakarinė didžiojo Helsinkio dalis, statytas 1950–60 m.). Vienas bendraautorių, Reima Pietila, teigė, kad Tapiolos (1969) *genius loci* reiškiniai jam buvo sklype esantys beržai ir žemės paviršius. Pasak architekto, Savikumpu šilo skleidžiama morfologija atliko tarsi meninio sumanymo „katalizatoriaus“ vaidmenį, pasufleravo „gamtišką mastelį“ ir lėmė sklypo planavimo pobūdį, namų bei jų fragmentų dydžius, formas, langų ir durų išdėstymą, medžiagų ir spalvų parinkimą“ [48].

Išskirtinai sėkmingai miesto tapatumo, humaniškumo ir kitas struktūralistų keltas problemas sprendė prancūzų architektas Jeanas Renaudie (1925–81). Nors architekto kūryboje jaučiama *Team 10* įtaka, tiesioginių ryšių su šia grupe jis nepalaikė. Sėkmingiausias jo darbas – *Žvaigždžių* socialinių būstų kvartalas (Givors, Prancūzija, 1976–82; 1978 – Prancūzijos Kultūros ministerijos Nacionalinė premija; il. 2.2. 039). Architekto kūryboje nerasime perdėto žavesio paternais, simboliais, multiplikavimu, nėra ir kolegialumo ar projektavimą veikiančių visuomeninių konsultacijų. Tačiau tai priešiška industrializacijai, demokratiška ir „patogi gyventi“ architektūra [212].

Galima apibendrinti, kad struktūralistų architektų tikslas – sukurti struktūrą ar formą gebančią išsaugoti sąryšingumą ir atpažįtamumą bet kurioje augimo stadijoje. Kitusi veiklos strategija lėmė naujų principų formavimąsi: architektūra – gyvenimo būdas (ne politika); tik holistinis mąstymas įgalina spręsti plėtros problemas (atomistinis požiūris į miestą, kaip funkcijų rinkinį diskredituotas); statybinių medžiagų pirmapradiškumas – atvirumo bei kovos prieš netikrumą ir nepagrįstą dekoratyvumą išraiška; formų archetipiškumas – būdas grąžinti žmogiškąjį mastelį (bei kovoti su funkcionalizmui būdingais monotoniškais tūriais); vietovės tapatumo atskleidimas ir integracija į architektūrą

atpažįstamumo formantas. Veikla vykdoma pasitelkus tokias priemones: sociumo ir aplinkos ryšių tyrimus (prieš *erdvėlaikio* konceptą); infrastruktūros integracija į miestą (transportas kaip vienijanti jėga); architektūros dispersijos, mobilumo ir funkcijų sąryšio revizija įvertinant naujų komunikacijų plėtrą; daugiacykliškumo technologijų supratimas ir panaudojimas kuriant naują aplinkos tipą – lankstų funkcijų kaitai (prieš funkcijų separaciją); statinių technologijų estetizavimas; XX a. technologinio būsto įvaizdžio kūrimas; morfologiniai ir semantiniai vietovių tyrimai (prieš istorines replikas ir industrializuotą abstraktumą).

2.2.
039

Žvaigždžių socialinių būstų kvartalas,
Givors, Prancūzija, 1976–82,
archit. J. Renaudie

2.3. Mokslo ir meno principų sąveika struktūralizme

Siekiant struktūralistinės architektūros reiškinį suvokti kaip integralią struktūralizmo dalį, tikslinga įvertinti šios architektūros tendencijos sąsajas su struktūralistiniais reiškiniais, plitusiai kitose mokslo ir meno disciplinose. Struktūralizmo raidos klausimai skirtingais aspektais plačiai ir išsamiai nagrinėti daugybės užsienio mokslininkų veikaluose.

2.3. 001	„Vasarely“ fondo pastatas, Aix-en-Provence, Prancūzija, 1976, aut. V. Vasarely
-------------	---

Lietuvoje išsamiausias apibendrinantis struktūralizmo tyrimas yra filosofės Vidos Gumauskaitės studija *Struktūralizmo apmatai. Sąvokos, metodas, filosofija* [81]. Čia reiškinys svarstomas kaip metodas ir filosofija. Autorė atskleidžia istorinę ir loginę struktūralizmo genezę, nagrinėja pamatines sąvokas ir sąsajas su matematinėmis struktūromis, pateikia esminius struktūrinio metodo taikymo principus, bendrais bruožais išskleidžia struktūralizmo filosofinį lygmenį. Studijoje apžvelgiamos pagrindinės struktūrinio metodo taikymo kryptys. Tačiau šiame darbe, kaip ir daugelyje kitų tokio pobūdžio tyrimų, struktūralistinės dailės ir architektūros klausimai neaptariami. „Humanitarinio“ struktūralizmo raidos tyrimuose sąsajos su tikslųjų ir fundamentinių mokslų šakomis nagrinėjamos neišsiplėstai. Architektūros ir dailės struktūralistinius reiškinius nagrinėjantys autoriai menkai svarsto sąsajas su mokslu. Šiuose darbuose dažnai nurodomi skirtingų disciplinų formalūs terminijos ar metodikos panašumai.

Apibendrintai struktūralizmas traktuojamas kaip: įžvalgos, mąstymo būdas, intelektinis judėjimas ar mada, atsiradusi Prancūzijoje; viena XX a. mokslinės minties tendencijų; metodologinė visuomenės mokslų kryptis ir metodas, struktūrinės analizės (tiek gamtos, tiksliuosiuose, tiek ir socialiniuose bei humanitariniuose moksluose) sinonimas; viena iš Prancūzijoje susiformavusių šiuolaikinės filosofijos krypčių [116, p. 468; 81, p. 9; 257; 111, p. 239].

Svarbiausias XX a. struktūralizmo reiškinys yra struktūrinė lingvistika, kuri leido vėliau sukurti mašininį vertimą ir dirbtines kalbas, reikalingas kibernetinėms mašinoms funkcionuoti. Struktūralizmas ne tik lingvistiką, bet ir kitus humanitarinius bei socialinius mokslus integravo į tikslųjų mokslų disciplinas: matematiką, logiką, kibernetiką, elektroniką ir gamtos mokslus.

Struktūrinės lingvistikos erą XX a. pradžioje atvėrė šveicarų kalbininkas Ferdinandas de Saussure'as. Mokslininko lingvistinės pažiūros brendo Port Rojaliao gramatikų^{xxxvii}, Maskvos lingvistinės^{xxxviii} ir Kazanės^{xxxix} mokyklų nepakankamai sėkmingų sisteminimų šviesoje. F. de Saussure'as pripažįstamas pirmuoju kalbininku, iki galo suvokusiu sistemos reikšmę kalbai [81, p. 17–18]. Mokslininko suformuluoti teoriniai principai, leidžiantys tirti kalbą kaip tam tikrą ženklų sistemą, ne tik lėmė struktūrinės lingvistikos atsiradimą, bet buvo pradėti taikyti taip pat kitose socialinėse ir humanitarinėse srityse. Iškėlęs universalaus mokslo apie ženklines sistemas idėją, F. de Saussure'as pagrįstai laikomas vienu semiotikos pradininkų (šalia Charles'o Sanderso Peirce'o ir Charles'o W. Morriso). F. de Saussure'o mokymą galutinai susistemino jo mokiniai (ypač Charles'as Bally), įkūrę vadinamąją Ženevos mokyklą. Struktūrinei lingvistikai daugiausia atstovauja ir dar trys klasikinės kryptys: Prahos, Kopenhagos mokyklos ir amerikiečių deskriptyvinė lingvistika, susiformavusi beveik nepriklausomai nuo F. de Saussure'o mokymo [81, p. 18–20].

Filosofinio struktūralizmo brandai palankios sąlygos susiklostė Prancūzijoje, kur dar nuo XVII a. pradžios, kai René Descartes'as ėmėsi mąstymo tyrimų [186, p. 5], buvo stiprios racionalistinės tradicijos. Filosofinį struktūralizmą taip pat paveikė 1968 m. gegužės mėnesį Prancūzijoje kilęs studentų judėjimas, kuris buvo nukreiptas prieš autoritarizmą, dogmatizmą, biurokratizmą, būdingą tuometei šalies akademinio švietimo sistemai. Struktūralistų keliamos ir sprendžiamos filosofinės problemos daugiausia susijusios su klasikinio racionalizmo kritika ir struktūralizmo atstovaujamo *naujojo racionalizmo* atskleidimu. Priešingai nei tradicinis pozityvizmas, teigiantis empirinių faktų pirmumą teorijos atžvilgiu, struktūralizmas jungia empirinį patyrimą su teorija, siekia įvesti teorinius apibendrinimus į įvairias socialinių ir kultūrinių reiškinių tyrimo sritis.

Struktūralistai siekė socialinius ir humanitarinius mokslus paversti teorinėmis disciplinomis, kurioms būtų būdingas objektyvumas, metodologinis griežtumas ir visuotinumas. Struktūralistų nuomone, kaip tik mokslas padeda permąstyti senuosius pagrindus ir sukurti naujus. Struktūralizmo polemikoje su

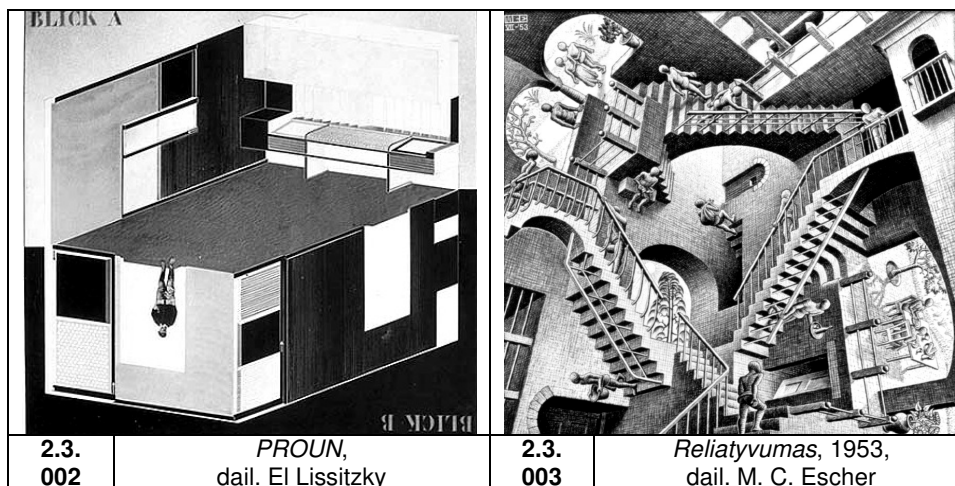
^{xxxvii} Gramatikai savo darbuose suformavo universalios gramatinės teorijos idėją, kuri buvo viena pirmųjų semiotinių idėjų lingvistikoje.

^{xxxviii} Mokyklos vadovas F. F. Fortunatovas siekė nustatyti konkrečių kalbos faktų dėsninumus. Kalbą jis suprato kaip tam tikrą ženklų visumą, sistemą, kurios tyrimą reikia pradėti nuo formalaus jos aspekto.

^{xxxix} Vadovas J. Boudouinas de Courtenay pirmąkart suformulavo daugelį reikšmingų struktūrinės lingvistikos idėjų: pasiūlė skirti *koloktyvo kalbą* (šiuolaikine prasme pranc. *langue*) nuo *individuo kalbos* (pranc. *parole*); evoliucinį kalbos faktų aiškinimą nuo jų aiškinimo tam tikru laiko momentu; ragino tirti dabartinę kalbos būklę; atkreipė dėmesį į funkcionalųjį kalbos aspektą; fonemos koncepcija. M. Kruševskis atskleidė dviejų tipų santykius: gretimumo asociacijas (vėliau pavadintas sintagmatiniais santykiais) ir panašumo asociacijas (paradigmatinius santykius).

subjektyvizmu subrendo nuostata, kad kiekvienas istorinis laikotarpis turi savo specifika, kurią reikia atkurti neužgožiant jos dabarties kriterijais [118].

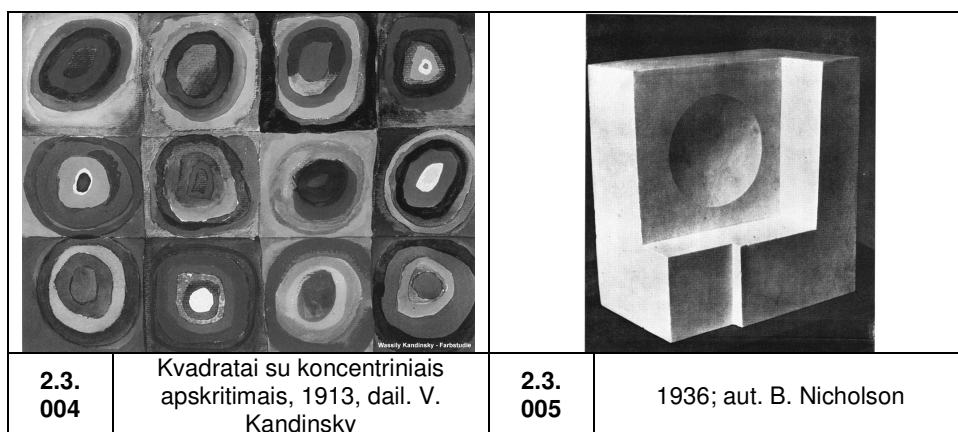
Struktūralizmo kontekste svarbus semiotikos vaidmuo. Semiotika susiformavo apibendrinus žinias apie šnekos ir natūralios gamtos ženklinių sistemų organizuotumą. Semiotikos sampratos ženklas, *komunikacija* ir *semiozė*^{XL} padarė didelę įtaką ne tik lingvistikai, bet daugumai to meto struktūralistinėmis vadinamų disciplinų. Semiotikos, kaip metamokslo apie ženklus, tyrimų laukas aprėpia žmogiškąją ir gyvūnų komunikaciją, informacinius ir socialinius procesus, kultūros funkcionavimą ir vystymąsi, visas menų rūšis ir kita. Semiotika skiriama į sritis: *sintagmatika* (sintaksė) tiria santykius tarp ženklų ir juos sudarančiųjų elementų; *semantika* tiria santykius tarp reiškėjo ir reiškiamojo; *pragmatika* nagrinėja santykius tarp ženklo ir vartotojo. F. de Saussure'as (suformulavęs semiotikos pradmenis) semiotiką įsivaizdavo kaip psichologinį humanitarinį mokslą. Ch. S. Peirce'as (suformulavęs semiotikos tikslus ir uždavinius) semiotiką įsivaizdavo kaip universalią santykių algebrą. Ch. W. Morrisas suformavo semiotikos struktūrą. 1923 m. vokiečių filosofas Ernstas Kassireris publikavo simbolių filosofijai skirtą studiją.

Lingvistikos metodai buvo naudojami ir kitose srityse. Janas Mukaržovski Prahos lingvistų ratelio išvestus metodus naudojo meno kaip ženklinio fenomeno tyrimui. Vėliau struktūrinį metodą socialinių ir kultūrinių reiškinių tyrimui naudojo prancūzų ir italų struktūralizmo atstovai Roland'as Barthes'as, Claude'as Lévi-Strauss'as bei Umberto Eco. Didelis lietuvių kilmės prancūzų semiotiko Algirdo Juliaus Greimo įnašas į struktūralistinių idėjų sklaidą.

^{XL} Procesas, kuriame funkcionuoja ženklas ir atsiskleidžia jo reikšmė.

Semiotikos (arba, kaip siūlė vadinti Borisas Uspenski, „antrinių modeliuojančių sistemų“) [286] tyrimų srityje reikšmingos buvo tarybinės lingvistinė Maskvos (Viačeslavas Ivanovas, Vladimiras Toporovas, B. Uspenski; ^{XLI}) ir literatūrologinė Tartu (Jurijus Lotmanas, Michailas Gasparovas; ^{XLII}) semiotikos mokyklos. Semiotinių architektūros tyrimų paskelbė Rolan’as Barthes’as [25; 26], Umberto Eco [65; 66].

Psichologinės (Wilhelmas Wundtas) ir antropologinės (Edwardas Burnettas Tyloras, Lewis Henry Morganas) teorijų raida XX a. turi aiškias paraleles. Abi mokslo šakos iškilo XIX a. pabaigoje ir sparčiai vystėsi tiek Europoje (remiantis W. Wundto filosofinėmis idėjomis), tiek Amerikoje (perimant W. Wundto metodologiją). XX a. pradžioje išryškėjo dvi pagrindinės kryptys: empirikai ir bihevioristai, kurie, užuot kūrę teorijas, užsiėmė konkrečių duomenų rinkimu, išskeldami individualių psichologinių ir aplinkos veiksnių reikšmę; kiti – introspekcinės ir filosofinės krypties šalininkai – kūrė sudėtingas teorijas apie žmogaus prigimtį, pasitikėjo savistaba ir skyrė didelę reikšmę paveldimumui bei tradicijoms.

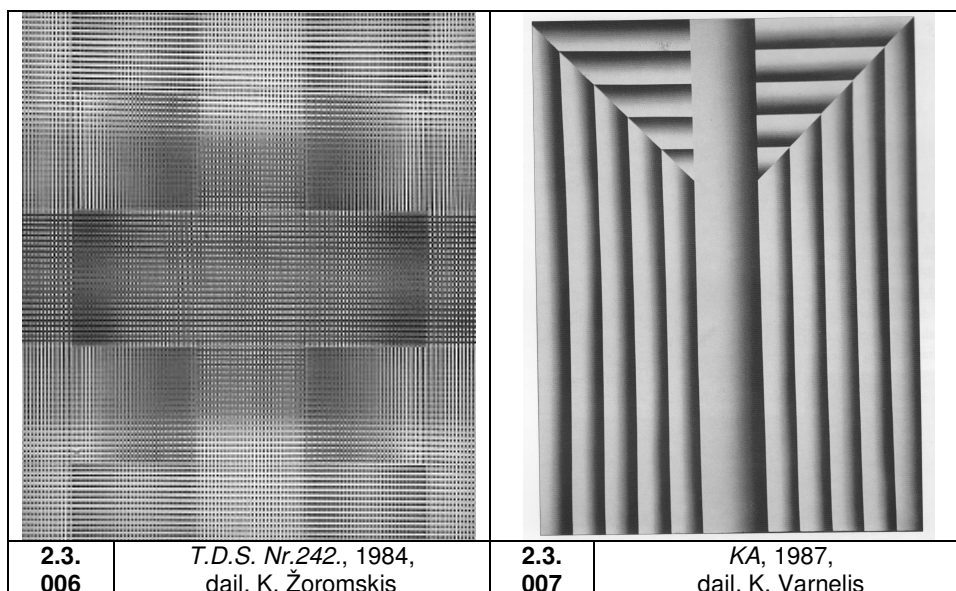
Šių krypčių junginys atsirado ne iš karto. Kelyje į struktūralizmą iškilo kai kurios tarpinės grandys: psichologijoje – geštaltpsichologija^{XLIII} ir psichoanalizės

^{XLI} Struktūrinės lingvistikos, kibernetikos ir informatikos metodai.

^{XLII} Esminiu objektu laikė tekstą, ypač meninį, kuriuo jis apibūdina ir kultūrai apskritai.

^{XLIII} Vok. *die Gestalt* – pavidalas, forma. Geštaltpsichologijos atstovai psichinius procesus laikė vientisais ir neskaidomais į elementus. Jų manymu, protas ne paprastai atspindi realų pasaulį, o sutvarko bei struktūrizuoja elgesį ir suvokimą taip, kad rezultuojanti struktūra įgyja tam tikras būdingas savybes, kurios nėra paprasta jos sudėtingų elementų savybių suma.

teorija (Sigmundas Freudas; ^{XLIV}), antropologijoje – Bronisławo Kaspero Malinowski^{XLV}, Marcelio Mausso („Dovana“) ir Alfredo Reginaldo Radcliffe-Brown^{XLVI} teorijos [81, p. 25–30]. Menotyriminkai geštalpsichologijos įtaką išvelgia Victorio Vasarely (il. 2.3. 001), Kazimiero Žoromskio (il. 2.3. 006), Kazio Varnelio (il. 2.3. 007), Jesús Rafaelio Soto, Polo Bury (il. 2.3. 009), Yaacov Agam op arte ir kinetiniame mene, Josefo Alberso (il. 2.3. 013) potapybiniame abstrakcionizme, unikalioje Mauritso C. Escherio grafikoje (il. 2.3. 003). Šios krypties psichologijos metodais ir rezultatais naudojosi ne tik Bauhauso, bet ir kontekstualumo uždavinius sprendę plėtodami *stadtgestalt*^{XLVII} idėją *Team 10* nariai.

Jau ankstyvajame modernizme, kovojant prieš „hausmanniškąjį“ požiūrį į miestą [267, p. 10], imta kalbėti apie mokslo ir meno jėgų konsolidacijos būtinybę. Vienas naujų idėjų ieškojimo bruožų buvo siekis atsiriboti nuo istorinės patirties. Taip ėmė bręsti abstrahuotų geometrinių tūrių proporcionavimo nuostatos, kurios paveikė ir architektūros estetinę raišką. Šis požiūris XX a. 6-

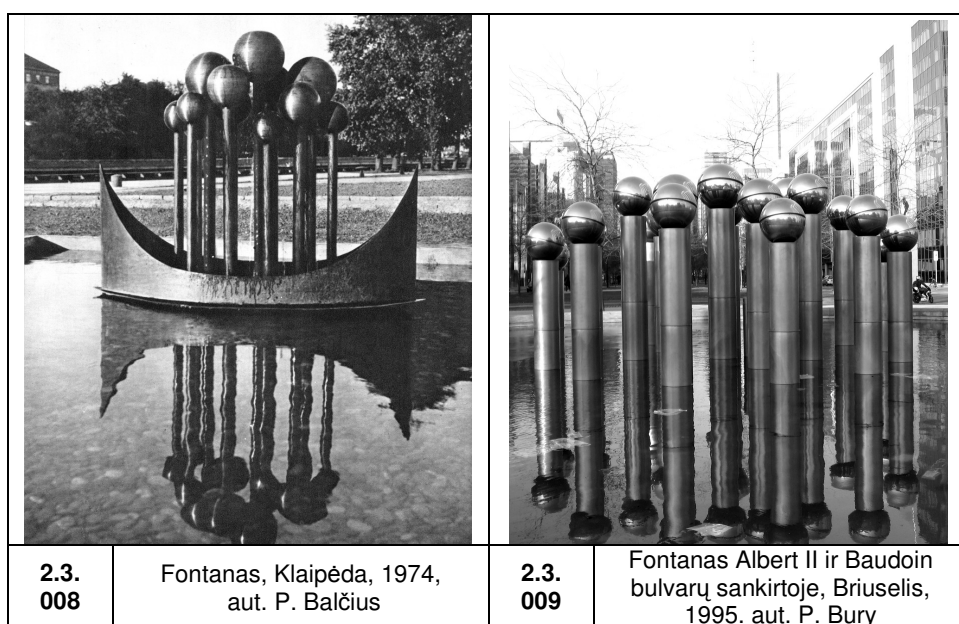
^{XLIV} S. Freudas siekė atskleisti žmogaus sąmonės struktūrą ir jos funkcionavimo principus.

^{XLV} B. K. Malinowski, remdamasis betarpiškai stebimais elgesio faktais, atskleidė funkcines kultūros elementų ir individualių žmogaus poreikių tarpusavio priklausomybes.

^{XLVI} A. R. Radcliffe-Brown socialinė struktūra yra realiai egzistuojančių ir tiesiogiai matomų santykių visuma.

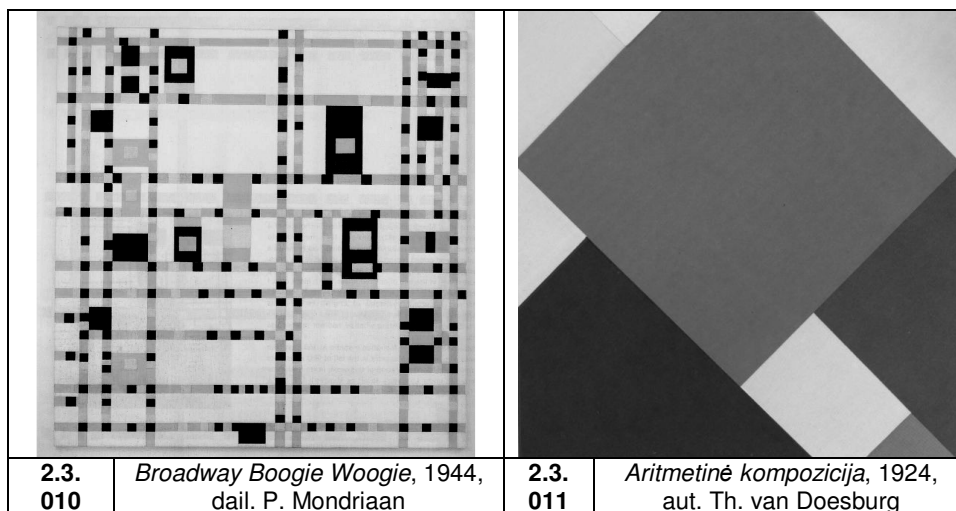
^{XLVII} *Stadtgestalt*, kaip urbanistinis geštalas.

ajame dešimtmetyje sulaukė griežtos kritikos ir pasipriešinimo. Tačiau akivaizdu, kad abstrakcionistinė doktrina paliko ryškią žymę vėlesnėse kūrėjų estetinėse nuostatose. Šiame raidos etape ypatingą vaidmenį atliko rusiškojo avangardo dailininkai ir architektai. Jie ne tik sukūrė unikalią dailės, dizaino ir architektūros mokyklą, bet emigravę pakitus SSRS kultūros politikai tiesiogiai paveikė Vakarų Europos moderniojo meno (pvz., įtaka juntama Teo van Doesburgo darbuose; il. 2.3. 011) ir architektūros (pvz., Vasilijus Kandinsky, El Lissitzky dėstė Bauhaus mokykloje; il. 2.3. 002, 004) raidą.

Nagrinėjamas architektūros laikmetis išsiskyrė semantinių interpretacijų gausa tiek teorijoje, tiek ir praktikoje. K. Tange susiklosčiusių urbanizacijos problemų sprendimą ir darnią miestų ateitį matė Norberto Wienerio (1894–1964) plėtojamose kibernetinėse teorijose [289], *Team 10* nariai – socialiniuose moksluose ir antropologijoje. Iš tiesų, skirtingose disciplinose plačiai sklido struktūralizmo ideologo prancūzų antropologo Claude'o Levi-Strauss'o (g. 1908 m.) plėtotas visuomenės ir kultūrų tyrimo metodas. A. van Eyckas architektūroje paraleliai vartojo artimą struktūrinei antropologijai ir lingvistikai terminologiją (binarinės priešpriešos, paternai) bei plėtojo giminingas filosofines nuostatas (linijinio progreso sampratos kritika; nauja savimonė grįsta pastoviais žmogiškosios egzistencijos principais; žmogus visur ir visada tas pats, bet reaguoja į tuos pačius dalykus skirtingai) [133, p. 15–20]. Svarbų vaidmenį diegiant filosofines ir metodologines struktūralizmo idėjas architektūroje atliko H. Hertzbergeris, kuris architektūrologijoje įtvirtino šiuolaikinei architektūrai

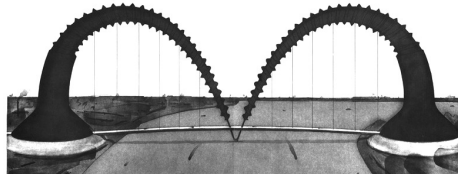

reikšmingus struktūralizmo postulatus: *kalba ir šneka* (pranc. *langue et parole*) bei *atminties vaizdinių kolekcija* (pranc. *musee imaginaire*). Plėtodamas kalbos, kaip statinio struktūros, ir *šnekos*, kaip struktūros užpildo teoriją, H. Hertzbergeris suformulavo savitą termino *ko-determinacija* (angl. *co-determination*, kaip kolegialūs architekto ir vartotojo projektiniai sprendiniai) sampratą – *gyventojų/naudotojų šneka*. *Atminties vaizdinių kolekcija* – kolektyvinis žinių laukas, iš kurio architektas semiasi formų – *architekto šneka*.

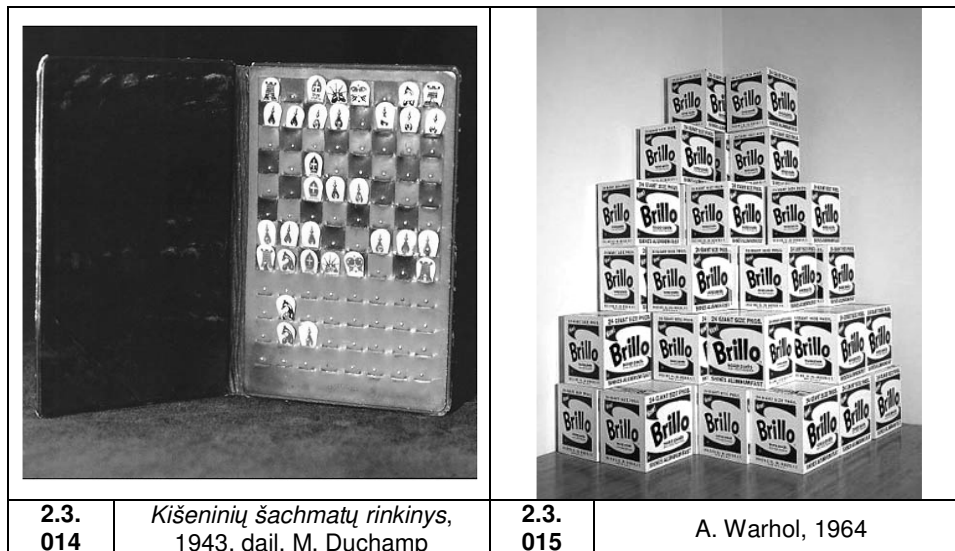
Tačiau K. Framptonas [74, p. 299] abejoja, ar šių filosofinių nuostatų taikymas bent kiek socializavo architektūrą. J. Melvino įsitikinimu [151, p. 122], A. van Eycko teiginių apie fizinių formų tarnavimą socialiniams santykiams realybėje beveik nepavyko įgyvendinti nei *Team 10* nei Le Corbusier (Ligoninė Venecijoje, 1965). Aukščiausiu pasiekimu įgyvendinant šią nuostatą autorius laiko Candilis-Josic-Woodso projektuotą Berlyno Laisvojo universiteto (Freie Universität Berlin) kompleksą (1963). I. Scalbert [212] taip pat kritiškai vertina praktikos ir teorijos santykį struktūralistinėje architektūroje bei teigia, kad galima kalbėti nebent apie J. Renaudie kūryboje sėkmingai įgyvendintas struktūralizmo idėjas. Autorė atkreipia dėmesį, kad nors savo retorikoje A. van Eyckas ir vartojo antropologijai artimą terminologiją, jo darbai esmingai skiriasi nuo C. Lewi-Strausso plėtotų teorijų. Abejonių yra ir išsakęs olandiškosios struktūralistinės architektūros tyrinėtojas W. J. van Heuvelis [90, p. 38]. Jis teigė, kad savybės, kurias kiti tyrinėtojai pateikia kaip struktūralizmo įrodymą architektūroje, gali būti išvelgtos muzikoje ar šachmatuose, kur pasirinkta žaidimo taisyklės atitinkanti veikimo strategija gali būti suprantama kaip individualumas. H. Hertzbergeris nesureikšmina termino „struktūralistinė architektūra“ ir traktuoja jį kaip profesinį žargoną: „visa, kas architektūroje yra atviros

konstrukcijos ir sudaryta iš pasikartojančių elementų ir yra tinklinės ar karkasinės struktūros ir demonstruoja bent kokį sąryšingumą, nepriklausomai nuo kokybės ar kitų savybių, priskiriama struktūralistiniam braižui“ [87, p. 92–93].

Dažnai CIAM konferencijos La Sarraz mieste (Prancūzija, 1957) reorganizacijos komiteto ir tarybos priimtas sprendimas Tarptautinį modernios architektūros kongresą pervadinti į Darbo grupę ryšiams tarp socialinių ir statinių struktūrų tirti (Groupe de Recherchers des Interrealations Sociales et Plastiques) traktuojamas kaip architektūros posūčio struktūrinių antropologijos ir sociologijos mokslų link. Doorno manifeste (3 punktas) teigiama, kad būstas susijęs su konkrečiu namu tam tikro tipo bendruomenėje, o bendruomenės visur ir visada tos pačios, vienodai priklausančios nuo keturių gyvenamosios aplinkos tipų (4 punktas): vienkiemio, kaimo, miesto ir didmiesčio (il. 2.2. 001). Taigi galima teigti, kad holizmo ir sąryšingumo nuostatos iš tiesų sieja architektūrą su struktūralizmo nuostatomis. Tačiau dokumento baigiamasis (8 punktas) teiginys, kad tinkamas problemos sprendimas dažniau glūdi architektūrinėje novacijoje nei socialinėje antropologijoje, kelia klausimą dėl mokslinių metodų statuso architektūroje. Tai siekis objektyvizuoti architektūrą, ar tik vienas iš kūrybinės interpretacijos būdų?

			
<p>2.3. 012</p>	<p><i>Medvaržčių tiltas (State II),</i> 1980, aut. C. Oldenburg</p>	<p>2.3. 013</p>	<p>Lizdiniai stalai, Moellenhof namas, Berlynas, Vokietija, 1926–27, aut. J. Albers, gamintojas „Vitra“</p>

R. Barthes'as [24] pabrėžia, kad žodžių „struktūra“ ar „struktūralizmas“ vartojimas dėl per plačios šių sąvokų sklaidos negali būti skiriamuoju kieno nors bruožu. Struktūralizmą, kaip tam tikro kiekio mąstymo operacijų nuoseklumą, R. Barthes'as siūlo apibrėžti kaip veiklą. Struktūralistinės veiklos tikslas – atskleisti objekto veikimo („funkcijų“) taisykles. Architektūros teorijoje šios nuostatos artimos: K. Tange [289] siūlymui vizualizuoti funkcijų ryšius; A. van Eycko siekiui išrasti miesto struktūrą, kurią atpažintų kiekvienas miestietis ir matytų joje save patį, per savo įgyvendintus pakeitimus [90, p. 14].

2.3. 014 *Kišeninių šachmatų rinkinys, 1943, dail. M. Duchamp*

2.3. 015 *A. Warhol, 1964*

„Kūrybos“ virsmo „veikla“ pradžia sietina su XX a. pradžios dailės ir architektūros avangardo banga Europoje ir Rusijoje. Tuomet tikėta, kad mokslo pažanga sukurs naujas formas be jokios užuominos apie tradicijas [151, p. 102]. Dar XIX a. technologijų kokybinis šuolis išprovokavo konstrukcinės architektūros (struktūrinio racionalizmo) populiarėjimą. XX a. pergyvenęs keletą raiškos etapų, skurdžios pokario ekonomikos sąlygomis architektūros „technicizmas“ virto „industrializmu“. Tuomet, pasak K. Kurokawa, Le Corbusier iš avangardisto tapo „stiliaus kūrėju“ [36]. Technokratinė idėjų krizė sudarė palankias sąlygas architektūrinių sąjūdžių, tokių kaip struktūralizmas, aktyvėjimui. Tuomet subręsta „architekto“ kaip „formos suteikėjo“ samprata (H. Hertzbergeris).

Dailėtyroje taip pat prabylama apie nusivylimą prastai artikuliuota abstrakcija, kuri jau virto nuvalkiota tarptautine idioma. 1961 m. Niujorko Moderniojo meno muziejuje vykusios parodos *Asambliažo menas* katalogo įžangoje Williamas C. Seitzas rašė: „Dabartinė asambliažo banga <...> žymi posūkį nuo subjektyvaus ir neapčiuopiamo abstrakčiojo meno prie naujai suvoktų ryšių su aplinka“ [213]. Švedų menininkas Claesas Oldenburgas (il. 2.3. 012) yra sakęs: „Aš imituoju <...> daiktus, kurie nebuvo sukurti kaip meno objektai, bet slepia tam tikrą naivią šiuolaikinę funkcinę magiją. Savo nedirbtinu naiviu stiliumi aš stengiuosi tai dar labiau išryškinti <...>, tai yra suteikti daugiau išraiškos jėgos, išlukštinti jų nuorodas. <...> Aš juos imituoju, nes noriu, kad žmonės įprastų atpažinti objektų galią“ [23].

Roy'us Lichtensteinas teigė, kad menas yra organizuotas suvokimas, ir kad žiūrėjimo į paveikslą aktas neturi nieko bendra su išoriniu paveikslo pavidalu, kad ir koks jis būtų, svarbu tik tai, kaip sukurama vieninga žiūrėjimo sistema.

Pokaryje muzikos kūrėjo statusas taip pat iš esmės pakinta. Kaip teigė Johnas Cage'as: „Jeigu žodis „muzika“ yra šventas ir tausojamas XVIII ir XIX a. instrumentams, mes galime pakeisti jį prasmės požiūriu talpesniu terminu: garso organizavimas“ [51, p. 13].

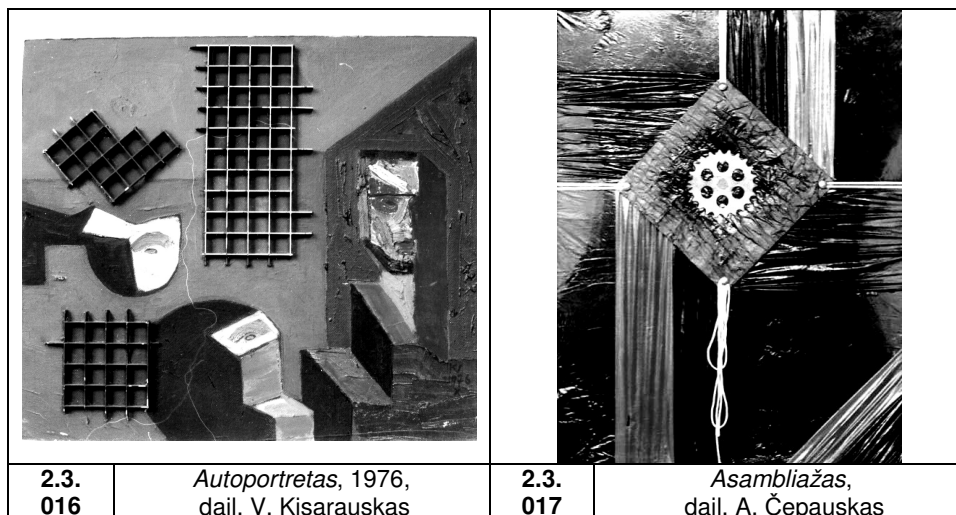
Siekiant atskleisti objekto veikimo taisykles, R. Barthes'o teigimu [24], rekonstruojant natūralų objektą reikia sukurti tokį jo modelį, kuris parodytų kažką anksčiau nematomą ar nesuprantamą. Objekto rekonstrukcija jungia savyje dvi operacijas: skaidymą ir montavimą. Skaidyti pirminį modeliuojamą objektą reiškia išskirti jame esančias mobilias dalis – paradigmas, – kurių išsidėstymas įgyja tam tikrą prasmę – pačios savaime šios dalys neturi prasmės, bet jos yra tokios, jog menkiausi pakeitimai jų konfiguracijoje kelia visumos pakeitimus. P. Mondriano *Kvadratas*, posmas iš Michelio Butoro „Mobile“, C. Lévi-Strausso „mitema“, fonologų fonemos, kai kurių literatūros kritikų „tema“ – šie visi vienetai (nesvarbu kokia jų visų vidinė struktūra ir dydis, kartais labai skirtingi) įgyja reikšmingą būti tikrai savo ribomis, kurios juos skiria nuo kitų aktualių diskurso vienetų, taip pat ir juos skiriančios nuo kitų virtualių vienetų, kurie kartu su jais sudaro tam tikrą klasę. Nustačius vienetus reikia išsiaiškinti ir prie jų „pritvirtinti“ tarpusavio ryšių taisykles. Ši montavimo operacija turi antropologinę vertę: ji yra pats žmogus, jo istorija, jo situacija, jo laisvė, netgi pasipriešinimas, kurį gamtą nukreipia prieš jo protą.

Apibendrintai gali sakyti, kad „struktūrinis žmogus“ (savybingais idėjiniais kalbėjimo, mąstymo principais išgyvenantis struktūrą) ima tikrovę, ją skaido, po to sujungia. Šie modeliuojantys veiksmai gimdo suprantamumą, kuris teikia rekonstruojamam objektui prasmę. Tai lemia meno vertę. Kūryba, kaip atspindėjimas ar substancijų analogija, struktūralizme nėra laikoma originalia pasaulio „impresija“. Tikras pasaulio kūrimas susijęs su funkcijų analogija grįstu sekimu tikrove (mimeziu). Tad, kaip pastebi R. Barthes'as [24], nėra jokio techninio skirtumo tarp mokslinio ir meninio struktūralizmo.

Objekto rekonstrukcija yra būdinga daugumai XX a. pirmosios pusės avangardinio meno kryptių. R. Barthes'as pirmąją struktūralistine apraiška literatūroje įvardija siurrealizmą [24]. „Struktūrinio žmogaus“ siekis suprasti objektą identifikuojamas vėlyvojoje Pablo Picasso kūryboje (variacijos, sukurtos garsių praeities menininkų, pvz., Diego Velazquez'o ar Eugène'o Delacroix, darbų temomis). Pasak britų dailėtyrininko Edwardo Lucie-Smitho, P. Picasso perėmė Claude'o Monet pomėgį kurti ciklus, jis tarsi išpakuodavo originalą ir pateikdavo žiūrovui ištyrinėti, dar pridėjęs savo komentarą [135, p. 51].

Modeliuojančios veiklos idėjos, architektūroje plėtotos, kaip architektūros industrializacijos pasekmė, mene įgavo koliažo, vėliau, klasikinės dailės atžvilgiu, radikalesnį – asambliažo – pavidalą. Koliažą, kaip priemonę skirtumams tarp realybės ir atvaizdo tyrinėti, išrado kubistai. Siurrealistai ir dadaistai išplėtojo koliažo galimybes, nes jis puikiai išreiškė šių menininkų pasirinktą antimeno kryptį. Pokario menininkų karta koliažą išplėtojo iki

asambliužo, kai kūriniai surenkami beveik vien iš jau egzistuojančių elementų. Tad menininkas jau nebekuria objektų, jo įnašas – juos sukombinuoti sukuriant tarpusavio ryšius. Marcelio Duchampo *gaminio* (angl. *ready-made*) idėja buvo viena iš pagrindinių dadaizmo naujovių (il. 2.3. 014). 7-ajame dešimtmetyje Lietuvoje asambliažą pradėjo kurti Valentinas Antanavičius, Vincas Kisarauskas (il. 2.3. 016) ir Marija Teresė Rožanskaitė. Jaunesnės kartos atstovas Alfonsas Čepauskas (il. 2.3. 017) savo asambliažus konstruoja iš rastų niekam nereikalingų ir nenaudingų medžiagų – senų polietileno plėvelių, vielos gabalų, siūlų atplaišų, vinių, išmestų ir sugadintų žaislų, surūdijusių ar tiesiog neveikiančių aparatų, įrankių ir mechanizmų detalių ir t. t. Menininko tikslas – beprasmybę transformuoti į prasmę, beverčius daiktus paversti estetiniu objektu [108].

Išskirtinai ryškiai objekto rekonstrukcija išplėtojama popmene (Jim Dine, Claes Oldenburg, James Rosenquist, Roy Lichtenstein, Andy Warhol; il. 2.3. 012, 015), kur eksperimentuota su tiesioginėmis realybės kopijomis. 1965 m. pirmosios A. Warholo parodos katalogo įžangoje Samuelis Adamsas Greenas rašė: „Jo vaizdų kalbą sudaro stereotipai. Jokioje kitoje kultūroje iki mūsų laikų nėra buvę tiek daug visai beasmėnių, mašinų pagamintų ir žmogaus rankos nepaliestų prekių. A. Warhol savo mene remiasi vaizdo stiprumu ir gyvybingumu – metodais, jau seniai išbandytais reklamos pasaulio, kuriame labiau rūpinamasi apvalkalu, o ne tuo, kas tame apvalkale. Užuoat abejojęs, A. Warhol priima mūsų įpročius ir herojus. Priėmus kaip neišvengiamybę, su jais daug lengviau tvarkytis, nei būtų įmanoma bandant prieštarauti. <...> Garsią legendą mes priimame mieliau nei savo tiesioginės patirties realybę, juolab kad legenda jau tapusi banalybe ir praradusi tas savybes, kurios mus domino iš pradžių.“ [135, p. 152]

Viena pagrindinių J. Cage'o idėjų buvo išplėsti žiūrovo sąmonę: menininkas nekuria ko nors atskiro ar uždaro, bet siekia to, kas žiūrovą labiau atvertų, leistų jam geriau suvokti save ir savo aplinką. J. Cage'as teigė: „Nauja muzika: naujas būdas klausytis. Nereikia suprasti, kas sakoma, nes jei kas būtų sakoma, garsams būtų suteikti žodžių pavidalai. Dėmesio tereikia tam, ką daro garsai“ [51, p. 21].

Dauguma naujosios muzikos „organizatorių“ konstatavo to meto vertybių krizę. Todėl jie iš principo atsisakė nusistovėjusios vakarietiškos muzikinės tradicijos. Muzikai įkvėpimo ėmė ieškoti Europos viduramžių (pvz., Ambrozietiška ir grigališka choraluose) ir etninėse (pvz., Indonezijos gamelano, japonų gagaku, Tibeto ir kitų budistų sakralių ritualų, Lotynų Amerikos, Okeanijos, Afrikos ir šiaurės platumų čiabuvių bei kitose europizacijos procesų nepalietose) kultūrose. Kuriamos naujos raiškos formos, nauji komponavimo būdai, naujos tradicijos. Orientuojamasi ne į didingas grandiozines kompozicijas, skirtas klausytojo nuotaikai pakelti, bet į giluminius būties klodus. Mėginama adekvačiai perteikti konkrečius sielos virpesius, siekiant maksimalaus jų identiškumo. Muzikine medžiaga tampa bet kuris aplinkos reiškinys, muzikiniu instrumentu – bet kuris garsas (negarsas) skleidžiantis daiktinis objektas (pvz., J. Cage'o tylos kūrinys 4'33'', György Sándor Ligeti *100-ai kamertonų*, Steve'o Reicho *Keliems svyruojantiems mikrofonams*). Naujosios (kokybės, o ne laiko prasme) muzikos tradicijas 5-ajame ir 6-ajame dešimtmėčiuose vystė išskirtinai akademiniai kompozitoriai. Tačiau jau 7-ajame dešimtmetyje į šią veiklą įsijungė džiazas (Johnas Coltrane'as, Ornette Coleman, *sun Ra*), roko (*Pink Floyd*, Jimi Hendrix, *Captain Beefheart*) atstovai. Iš svingo, regtaimo, bopo ir repo išsivystė improvizacinė muzika (Derekas Bailey, Evas Parkeris, Paulis Lovensas). Pasirodo pirmieji muzikinių srovių jungties rezultatai: džiazas ir roko (*Soft Machine*), roko ir akademių kompozitorių (*Spooky Tooth*, Pierre'as Henry), akademių kompozitorių ir improvizacinės muzikos (Cornelius Cardew suburia AMM, Alvinas Curranas ir Fredericas Rzewski – *Musica Elettronica Viva*). 8-ajame dešimtmetyje – *King Crimson*, *Faust*, *Henry Cow* – geriausi kūrybinio roko pavyzdžiai. Muzikinio asamblėja kolektyvas, didieji šaržo, grotesko ir absurdo meistrai – *The Residents* – stimuliuo dar laisvesnių muzikinių formų atsiradimą ir darė įtaką bene kūrybingiausiai šiuo metu naujosios muzikos šakai – sąlyginai vadinamai *konstruktyvizmu* [110].

2.4. Antrojo skyriaus apibendrinimai

1. Teorinis struktūralizmo architektūroje pagrindas yra XX a. 6-ajame dešimtmetyje pradėta moderniosios architektūros reforma, priešiška orientuota tuomet vyravusiems CIAM principams. Lietuvos architektūroje, nors projektuotojų suvoktas fragmentiškai ir formaliai, struktūralizmas taip pat formavimosi kaip reakcija į tuometės moderniosios architektūros

stereotipiškumą, banalumą ir primityvizmą. Šios filosofinės tendencijos kūrybiniai padariniai „struktūralistiniais“ Europoje pradėti vadinti tik XX a. 8-ajame dešimtmetyje, o Lietuvoje – XXI a. pradžioje. Struktūralistinės architektūros samprata apima olandiškojo segmentinio struktūralizmo atstovų, jų pirmtakų ir sekėjų darbus, britiškojo naujojo brutalizmo bei japoniškojo metabolizmo architektūros kūrinius. Lietuvos struktūralistinės architektūros autoriai nors ir suvokė skirtingų struktūralizmo srovių artimą prigimtį, dėl tuometinės ideologinės SSRS politikos vengdavo deklaruoti savo kūrybos principus.

2. Struktūralistinius kūrybos principus plėtoję Vakarų architektai siekė sukurti tokią struktūrą, kuri gebėtų išsaugoti sąryšingumą ir atpažįstamumą visose augimo stadijose. Struktūralistinių principų plitimas architektūroje lėmė naujas kūrybos nuostatas: skelbta, kad architektūra turi atspindėti visuomenės gyvenimo būdą, o ne valstybių politinius siekius; holistinis požiūris, priešpriešintas iki tol architektūroje vyravusiai funkcijų separacijai; kovojant prieš netikrumą ir nepagrįstą dekoratyvumą populiarintas pirmapradžių statybinių medžiagų naudojimas ir statinių konstrukcinės sąrangos eksponavimas; struktūralistai, siekdami gražinti gyvenamajai aplinkai tapatumą ir žmogiškąjį mastelį, kūryboje naudojo nekintančias archetipines formas, ženklines sistemas. Siekiant mokslo pasiekimus pritaikyti architektūros praktikoje ypatingas dėmesys skiriamas inovatyvių technologijų taikymui, morfologiniams ir semantiniams vietovių tyrimams. Struktūralistinės architektūros vertės kriterijai – daugiakikliškumas, mobilumas, funkcijų sąryšingumas ir lanksčios kaitos galimybės.

3. Struktūralizmas – viena reikšmingiausių ir įtakingiausių XX a. intelektualinių krypčių – siejamas ne tik su radikaliomis mokslo, bet ir meno permainomis. Praėjusio amžiaus 6-ajame dešimtmetyje subjektyvistinių (egzistencializmo, fenomenologijos) srovių individo problematika užleidžia vietą sąmoningai funkcionuojančių ženklinių kultūros sistemų tyrimams ir apmąstymams. Struktūralizmas, suformuotas prancūzų kalbininko Ferdinando de Saussure'o (1857–1913) sukurtos struktūrinės lingvistikos pagrindu, įsiliejęs į gausybę mokslo (tiek socialinio ir humanitarinio, tiek tiksliojo) ir meno (vaizduojamojo, taikomojo) veiklos sričių išsaugojo pagrindines holistinio požiūrio, rekonstrukcinio metodo savybes. Architektūrai, kaip ir dailei bei muzikai, didžiausią įtaką darė struktūrinės antropologijos ir sociologijos filosofinės nuostatos, lingvistikos, kibernetikos ir semiotikos metodologiniai pasiekimai. Struktūralistinė architektūra yra integrali meninio ir mokslinio struktūralizmo dalis, mentališkai, o vėlesniame etape ir fiziškai besisiejanti su kitomis disciplinomis.

3

Europinių struktūralizmo idėjų paralelės Lietuvos architektūroje

Nagrinėjant europinės struktūralistinės architektūros raišką ir formas nustatyta, kad struktūralizmo idėjos taikytos siekiant indeterminuoti miesto struktūrą neprarandant sąryšingumo, tapatumo ir žmogiškojo mastelio. Todėl siekiant nustatyti struktūralistinių idėjų svarbą ir apraiškas Lietuvos architektūroje reikia atsakyti į klausimus: 1) kaip spręstos tapatumo, projektavimo kolegialumo, tūrių masteliškumo idėjos? 2) kokiais būdais bandyta indeterminuoti architektūrinę struktūrą? 3) kokios struktūralistinių idėjų tęstinumo prielaidos?

3.1. Tapatumas kaip kūrybos tikslas

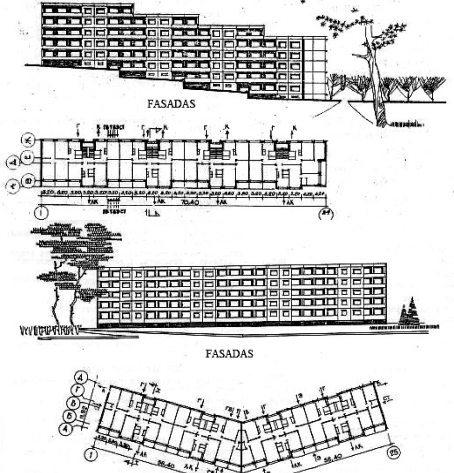

Miesto humanizavimo idėjos XX a. antrojoje pusėje Lietuvos architektūroje reiškėsi kaip viena architektūros intelektualizavimo priemonių. Vietos tapatumo, architektūros organiškumo ir mastelio paieškos buvo nukreiptos prieš tuomet plitusių „universalios“, „bereikšmės“ architektūros idėjų rezultatus, teigusius „nekvėstionuojamą socialistinę pažangą teigiančią tiesą“ [46].

Vietos tapatumo raišką architektūroje sąlyginai galima skirti į gamtines ir architektūrines vertes respektavusius kūrinius. Gamtinio formanto įtaka bene vaizdžiausiai išreikšta XX a. 7-ojo dešimtmečio pabaigoje statytame Vilniaus Lazdynų gyvenamajame rajone (proj. 1964–67, įgyv. 1967–73, archit. Vytautas

Kazimieras Balčiūnas, Vytautas Brėdikis, Vytautas Edmundas Čekanauskas; 1974 Lenino premija) [33, p. 69–71; 98, p. 214/115; 234; 232, p. H18]. Lazdynų statyba pradėjo naują sostinės urbanistinės raidos etapą – iki tol augęs Neries ir Vilnelės upių slėnyje, miestas persikėlė į maždaug pusšimčiu metrų aukščiau esančią viršutinę Neries terasą. Naujasis rajonas, tuometinės valdžios sumanytas kaip Šiaurės Vakarų gyvenamasis masivas, turėjo būti didžiulė urbanizuota teritorija, kurioje dabar yra Lazdynai, Viršuliškės ir Karoliniškės. Būtų reikėję išnaikinti daug miško, todėl, kaip teigė vienas bendraautorių, architektas V. E. Čekanauskas, Helsinkio miesto planavimo pavyzdžiu, pasiūlė palikti dalį žaliųjų plotų ir taip „suskaldyti“ šią teritoriją. Rajono architektai dar 1959 m. lankėsi Suomijoje, kur susipažino su prie Helsinkio esančiame Savikumpu rajone įgyvendintu Tapiolos gyvenvietės projektu (1950–69) [63]. Sprendžiant iš V. Brėdikio ir V. E. Čekanausko prisiminimų ir vėliau sukurtų projektų, ši kelionė pagrįstai gali būti laikoma tiek gamtinio (natūralaus reljefo ir aplinkos), tiek ir medžiaginio (medžio, akmens, raudonų plytų) tapatumo paieškų Lietuvos architektūroje pradžia. Tai liudija ir artima Tapiolos architektams Lazdynų autorių retorika, kūrybinė motyvacija. Lazdynų rajono projekto bendraautoris V. Brėdikis viename duotų interviu teigė, kad „<...> aplinką reikia prisijaukinti. Ji pati tau siūlo sprendimą, bet jei nesugebi jo pajusti ir pamatyti, lieki kvailio vietoje“ [215, p. 46]. Česlovas Mazūras, Lazdynuose projektavęs daugumą visuomeninių pastatų, viename interviu teigė: „Mano tikslas – remiantis visais galimais šaltiniais išanalizuoti situaciją: aplinką, reljefą, santykį su šalia esančiais pastatais, objekto paskirties ypatybes. Norėčiau, kad architektūroje, o ir mano darbuose atsispindėtų ne tik funkcinis, bet ir emocinis kontaktas su žmogumi. Norėčiau įsivaizduoti žmones, gyvenančius architektūros suformuotoje erdvėje, kurioje, kaip teatro scenoje, kondensuotai išreikštos idėjos ir sumanymai“ [62].

Globaliu mastu Lazdynai yra pastatyti Baltijos Aukštumos ir Pietryčių Lygumos riboje. Šie elementai (aukštuma, lygumos) yra matomi rajono reljefe (il. 3.1. 002). Kadangi ne iš karto pavyko pajusti dabartinių Lazdynų „dvasią“ ir „vietos siūlomus sprendimus“, V. Brėdikio teigimu, rajono projektas vyko dviem etapais: 1962–63 m. parengtas projektas buvo koreguojamas 1965–66 m. Būtent korektūros metu architektūriniais sprendiniais išryškinta miškinga, terasuota rajono teritorija. Rajono architektūriniai ir urbanistiniai sprendimai, atsižvelgiant į gamtinę situaciją [169, p. 88], žymėjo naujas miestų planavimo tendencijas. Vėliau gamtinis motyvas sėkmingai panaudotas ir greta formuotuose Karoliniškių bei Viršuliškių rajonuose. Ne tik tarpusavyje, bet ir su istorine sostinės dalimi rajonai jungti gamtiniais elementais. Specialiai Lazdynams buvo parengta net 15 tipinių gyvenamųjų namų serija. Nors ir nelankstūs kartotiniai projektai buvo taikyti prie gamtinės aplinkos, išdėstant juos sekcijomis skirtingose reljefo terasose ir „laužyto“ plano daugiabučiai (il. 3.1. 001). Kraštovaizdžio savitumus pabrėžė ir kai kurie autoriniai projektai. Vieni unikaliesnių terasuotų pastatų rajone yra 40-oji ir 50-oji vidurinės mokyklos

(archit. Č. Mazūras, il. 3.2. 046). Reljefo terasų peraukštėjimas pabrėžtas šešiolikaaukščiais daugiabučiais, išdėstytais išilgai rajono pagal terasų peraukštėjimą (il. 3.1. 003).

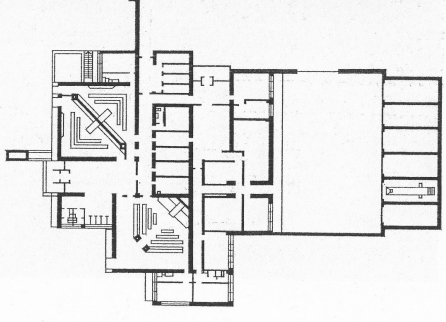
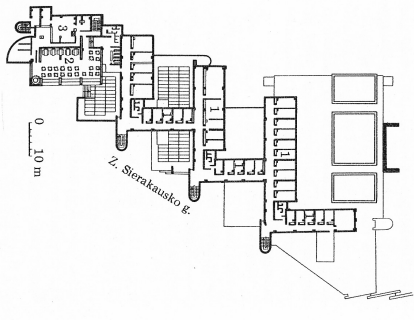
 <p>The left side of the table contains architectural drawings. At the top is a perspective view of a building facade with the word 'FASADAS' below it. Below that is a cross-section of the building showing internal structure and levels. At the bottom is another perspective view of a different facade, also labeled 'FASADAS', with a corresponding floor plan below it.</p>	 <p>The right side of the table shows a photograph of a modern, multi-story residential building with a grid-like facade, situated in a landscaped area with trees. The building is identified as 'Būdinga Lazdynų panorama. Vilnius'.</p>		
<p>3.1. 001</p>	<p>Kartotinio daugiabučio sekcijos išdėstytos skirtingose reljefo terasose „laužtiniu“ būdu. Lazdynai, Vilnius</p>	<p>3.1. 002</p>	<p>Būdinga Lazdynų panorama. Vilnius</p>

 <p>The bottom table features a large aerial photograph of a residential development in Lazdynai, Vilnius. The image shows a dense cluster of multi-story apartment buildings arranged in a grid-like pattern, interspersed with green spaces and a winding path or road. The buildings are situated on a sloping terrain, illustrating the 'reljefo peraukštėjimą' (relief terracing) mentioned in the caption.</p>	
<p>3.1. 003</p>	<p>Reljefo peraukštėjimą nuspręsta pabrėžti taškiniu aukštuminiu užstatymu. Lazdynai, Vilnius</p>

Tokie sprendimai artimi tarpukario modernistinės urbanistikos etalonui – Amsterdamo miesto plėtros planui. Atpažįstami ir *Team 10* Tulūzos Le Mirel (Prancūzija) ir kitų projektų bruožai. Dėl gamtinių intarpų išvengta vientisų, funkcionalistinei tradicijai būdingų, urbanizuotų teritorijų, spręsta gyventojų rekreacijos miesto sąlygomis (miškai-parkai) bei istorinės ir naujosios miesto dalių jungties problema. Viena sėkmingiau įgyvendintų tokių jungčių buvo tarp

Lazdynų ir Karoliniškių rajonų įkurtas „Pasakų parkas“ (1986–87, archit. R. Jurgilis).

„Gamtiškais“ principais formuotų erdvių keliamą psichologinį ir emocinį efektą architektūrologas Algimantas Miškinis lygina ir su lietuviškose kūrybos tradicijose besiformavusiais kaimais ir miesteliais. Jis Lazdynų kompozicijoje išvelgia ir kai kurių Vilniaus senamiesčio bruožų – „susiliejančios erdvės, netikėtai išskylančios akcentai, beveik visur matomos vertikalės“ [169, p. 98].

	
	
<p>3.1. 004</p> <p>Ritualinių paslaugų rūmai Olandų g. 22, Vilnius; I korpusas – 1975, II – 1984–88; įgyv. iš dalties; archit. Č. Mazūras</p>	<p>3.1. 005</p> <p>Žemės ūkio ekonomikos mokslo tyrimo institutas V. Kudirkos g. 18, Vilnius, 1979, archit. V. E. Čekanauskas</p>

Architektūros integracijos į gamtinę aplinką klausimą originaliai išsprendė Č. Mazūras projektuodamas Ritualinių paslaugų rūmus Olandų g. 22, Vilniuje (I korpusas – 1975, II – 1984–88; įgyv. iš dalties; il. 3.1. 004). Statinys stovi atokiai nuo Olandų gatvės, tarp kalvų esančioje neapstatytoje Krivių g. dalyje, Pavilnių regioninio parko teritorijoje. Statinį sudaro trys šarvojimo salės su pagalbinėmis patalpomis ir administracinė-ūkinė dalis su garažais [98, p. 246/141; 232, p. 15]. Pastato dominantė – du įstrižai nusklembti kubai. Įstriži dvišlaičiai, sustambinto tūrio stogai nuo apatinių tūrių dalių atskirti punktyriškais langų juostomis. Taip sukomponuoti ritmiški tūriai išreiškia rimties ir susikaupimo nuotaiką. Brutalistiškos estetikos statinio sąsaja su gamtine aplinka sunkiai jaučiama esant greta. Tačiau žvelgiant iš naujojo miesto

centro, dešiniajame Neris krante atsiveria unikalus vaizdas: žalumoje skendinčioje tarpukalvėje įkomponuotas statinys atrodo lyg pleištas ar inkrustacija. Čia galima išvelgti ir aliuziją į miesto tarp septynių kalvų idėją, plėtotą rusų semiotiko Vladimiro Toporovo [230, p. 37].

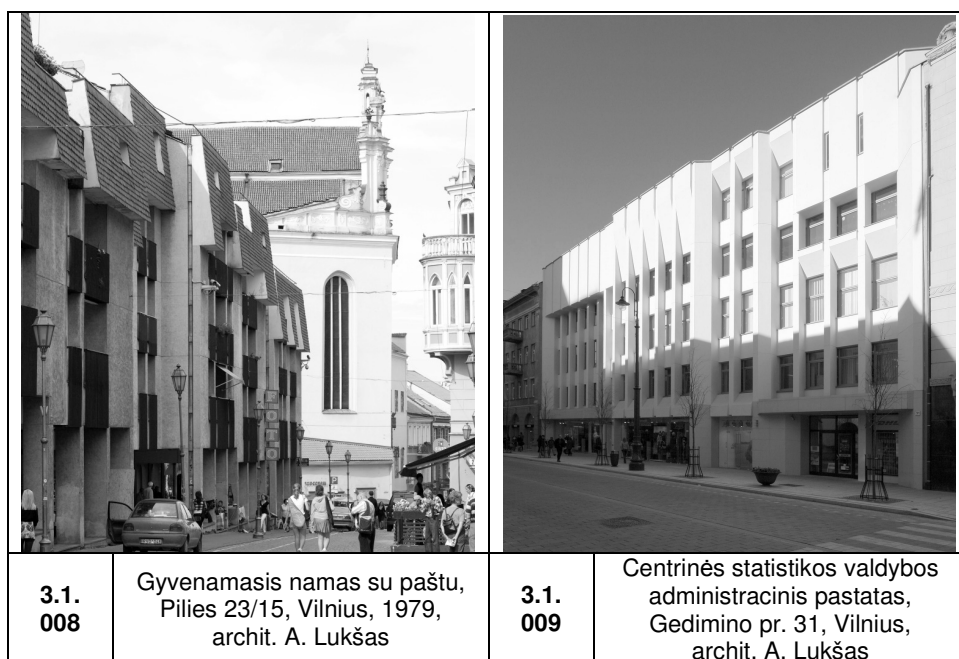
Organiškai į miesto gamtinę aplinką įsilieja Žemės ūkio ekonomikos mokslo tyrimo institutas (V. Kudirkos g. 18, Vilniuje, įgyv. 1979, archit. V. E. Čekanauskas, il. 3.1. 005). Statinys konstruotas Tauro kalno terasose išdėstant stačiakampius gretasienius tūrius ir juos jungiančius suapvalintų kiek aukštesnių laiptinių blokus. Tūrių ritmą pabrėžia vertikalios langų juostos [33, p. 444–446; 98, p. 276–277/157].

	
3.1. 006	Gyvenamasis namas su knygynu, Klaipėda, 1975, archit. E. Arkušauskas
3.1. 007	Policijos ir banko pastatas, Nida, 1979, archit. J. Panavas

Vietos istoriją ar morfogenezę reprezentuojančius kūrinius galima skirti į *istorinę atmintį respektuojančius* ir *istoriją kuriančius* sprendinius. Istorinės atminties ar tęstinumo idėjos plėtos dažniau senamiestinėse miestų dalyse. Jų tūrinės architektūros raiška dažnai artima taip vadinamam „kritiniam regionalizmui“ [73]. Savita senamiestinių tradicijų šiuolaikinėmis priemonėmis interpretacija išsiskiria Klaipėdos Turgaus aikštėje pagal architekto Eugenijaus Arkušausko projektą pastatytas Gyvenamasis namas su knygynu (1975, il. 3.1. 006) – miesto centrai būdingo aukščio (3–4 aukštai su mansarda), vienodų tūrių kompozicija primena siaurų senamiesčio posesijų diktuojamą architektūros masteliškumą; pirmas aukštas įtrauktas, taip kompoziciškai „palengvinama“ bendra statinio masė ir praplečiama pėsčiųjų zona; nuo žemės „atkelti“ raudono mūro tūriai ir juos laikančios gembinės betono konstrukcijos – Klaipėdai būdingo fachverko interpretacija. Panašiais principais vadovavosi ir architektas Juozas Panavas projektuodamas Policijos ir banko pastatą (1979, il. 3.1. 007) Nidos centrinėje dalyje. Dviejų aukštų su mansarda statinio tūris, kaip ir Klaipėdoje, skaidomas į žemutinę įtrauktą ir ant gembių esančią aukštutinę dalį. Šlaitinio stogo tūris sudarytas iš dviejų vienšlaičių veidrodžiškai komponuotų stogų, tarp jų sukuriant terasinę erdvę. Šis „kraigo iškirpimas“ aptinkamas ne tik Lietuvos (pvz., Vanagupė), bet ir Nyderlandų to meto architektūroje.

Savaip istorinę aplinką interpretavo architektas Aleksandras Lukšas Vilniuje kurdamas Gyvenamąjį namą su paštu (1979, il. 3.1. 008) Pilies 23/15. Tai 4 aukštų, sekcinis, „U“ raidės plano naujosios architektūros pastatas su seniau čia

stovėjusių pastatų gotikiniais rūšiais. Pirmajame aukšte iš Pilies gatvės pusės įrengta pasažinė galerija. Namų pamatams įrengti naudoti specialūs monolitiniai rėmai, saugantys rūsius. Fasadų plokštumų dydžiai, angų ritmas ir bendras statinio tūris artimas čia stovėjusiems pastatams. Visuose fasaduose dominuoja aritmiška išstumtų ir įtrauktų gatvės atžvilgiu sekcijų kaita. Taip išvengta monotoniškos gatvės perspektyvos (Pilies gatvės fasado ilgis 110 m). Fasadai vertikaliai skaidomi skersinėmis laikančiosiomis konstrukcijomis pasažinėje galerijoje virstančios kolonomis, mastelį smulkina mansardas imituojančios raudonų čerpių plokštumos, rudos metalinės balkonų atramos [33, p. 203–204].

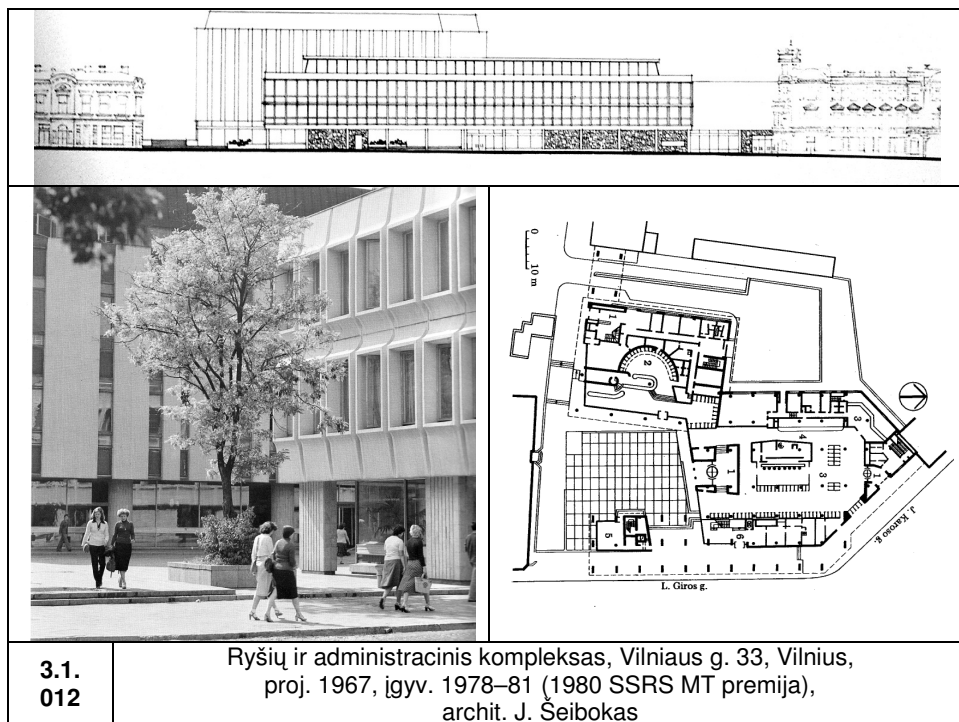
Netoliese, Rotušės aikštėje įgyvendintas Gedimino Baravyko „Maskvos“ *kino teatro* projektas (28 m pločio interpas; Didžioji g. 28, Vilnius, 1976; vėliau k./t. „Helios“, dar vėliau klubas „Helios“; rekonstr. archit. Leonidas Merkinas, il. 3.1. 010) „kalbėjo“ artima, tačiau kiek kitokia kalba. Statinys pastatytas Antrojo pasaulinio karo metais sugriautų statinių vietoje [98, p. 165–166/93; 232, p. 13]. Aukštingumu ir medžiagine (čerpėmis dengtas stogas, raudonų plytų mūras, tinkuoti vertikalūs konstrukciniai elementai) raiška artimas greta esantiems istoriniams statiniams, tačiau kiek nebūdingos tūrio proporcijos ir įtrauktas pirmas aukštas vertintas kontraversiškai. Gatvės fasadas skersinėmis laikančiosiomis konstrukcijomis sudalintas į penkias vienodas ir vieną didesnę dalį. Taip tarsi kuriama senamiesčiui būdinga smulkių, siaurąją kraštine prie gatvės besiglaudžiančių posesijų grupė; platesnioji dalis nužymi įeigą. Tačiau

Vytautas Petrušonis kelia klausimą: „kodėl tokios mažos posesijos ir kodėl jose tokie vienodi namukai ir dar be langų?“ [195]. V. Jurkšto teigimu, harmoningą sąryšį tarp naujo ir seno šiame projekte padeda pasiekti „gatvės linkį atkartojantis fasado išlinkimas, jo skaidymas, stogo ir karnizo aukštis, formų bei detalių masteliškumas, medžiagų spalva ir faktūra“ [44, p. 12]. R. Buivydas pažymi, kad pastato autorius vengė aplinkinių pastatų mėgdžiojimo, jis siekė „jautriai interpretuojant Vilniaus senamiesčio architektūros dvasią, darniai „įsirašyti“ į susiformavusį kontekstą“ [44, p. 118]. G. Baravykas buvo įsitikinęs, kad „neutralūs“ (senamiesčio užstatymas prilyginamas archeologinių iškasenų rekonstravimui, „kada trūkstamos dalys atstatomos iš gipso, kad išryškintų autentiškumą“) tarpai pažeistų senamiesčio tektoninę sistemą [19]. Tačiau asmeninių kūrybinių ambicijų demonstravimas senamiesčio aplinkoje, V. Petrušonio įsitikinimu, trikdo senamiesčio organiško vienalytiškumo įspūdį: „Pastatas įstringa į vaizduotę ir lydi tave, kol tu esi jo vizualinės įtakos zonoje. To nepasakytum apie kitus aikštės statinius. Praėjai ir „užmiršai“ juos kaip „individus“ – tik lieka jauki aikštės visuma su periferiškai regimais svarbiausiais akcentais – Rotušė, bažnyčios. Gal būt taip yra todėl, kad buvo ignoruotas gatvės tektonės „hidrodinaminis“ aspektas. Šiuo atveju pastatas psichologiškai lyg kliūtis – rėva. Bet rėva, kad nespėtum atkreipti dėmesio į kitus – istoriškai vertingus statinius – Rotušę, Šv. Kazimiero bažnyčią. Rėva, prie kurios stabtelėjus, ar nešiojant ją atmintyje turėsi užkvaršintą sąmonę, būsi priverstas galvoti apie kažką kitą, o ne apie aikštės visumą“ [195].

Ankstyvuojų tokio projektavimo pavyzdžiu galima laikyti XIX a. architektūros aplinkoje įsiterpusį kino teatro „Vilnius“ pastatą (Gedimino pr. 5A, Vilnius, archit. Jonas Kasperavičius, 1963, il. 3.1. 011) [33, p. 337; 232, p. H7]. Įdomus ir vėlyvesnis šios aplinkos intarpas – A. Lukšo projektuotas Centrinės statistikos valdybos administracinis pastatas (Gedimino pr. 31, Vilnius, il. 3.1. 009) [33, p. 348–349]. Aiškiai struktūruotas, vertikaliomis puskolonėmis

ir raiškiais horizontaliais, Naujamiesčiui būdingais, tūriais fasadas demonstruoja šiuolaikinės architektūros estetines ir medžiagines savybes.

**3.1.
012**

Ryšių ir administracinis kompleksas, Vilniaus g. 33, Vilnius,
proj. 1967, įgyv. 1978–81 (1980 SSRS MT premija),
archit. J. Šeibokas

Nuosaikėjant modernistinėms *tabula rasa* nuostatoms XX a. 7-ajame–8-ajame dešimtmečiuose istoriniams miestams sukurta nemažai naujų „ląstelių“. Ryšių ir administracinis kompleksas (Vilniaus g. 33, Vilnius, proj. 1967, įgyv. 1978–81; 1980 SSRS MT premija; archit. Justinas Šeibokas, il. 3.1. 012) pastatytas XIX–XX a. pr. formuotoje teritorijoje [119; 33, p. 188–189; 281, p. 138; 80; 98, p. 117/48; 222; 232, p. 14]. Kompleksą sudaro trys skirtingos paskirties ir struktūros tarpusavyje apjungti korpusai: buv. LSSR ryšių ministerijos (dabar LR Sveikatos apsaugos ministerija) Centrinė automatinė miesto telefonų stotis, Ryšių skyrius. Ministerijos korpusas pritrauktas prie gatvės, pirmasis aukštas įtrauktas į sklypo gilumą, taip sukuriant erdvę pėsčiųjų praėjimui; viršutinis aukštas formuotas kaip mansardinis. Taip vizualiai sumažintas korpuso tūris mažiau kontrastuoja su aplinkiniu esamu užstatymu. Sklypo gilumoje pastatytas keturių aukštų telefonų stoties korpusas – kiek masyvesnio, beveik aklino tūrio. Šiuos du korpusus jungia dviaukštis Ryšių skyriaus tūris. Netaisyklinga plano struktūra tarsi gretinama prie greta esančių istorinių statinių charakterio. Korpusai formuoja iš vienos pusės atvirą vidaus kiemelį, kuris veikia ir kaip skersinė kvartalo gatvė, jungianti miesto Palangos

gatvę su Islandijos ir Vilniaus g. sankirta. Ryšių skyriaus interjero erdvių kompozicija – aliuzija į senamiesčio erdves.

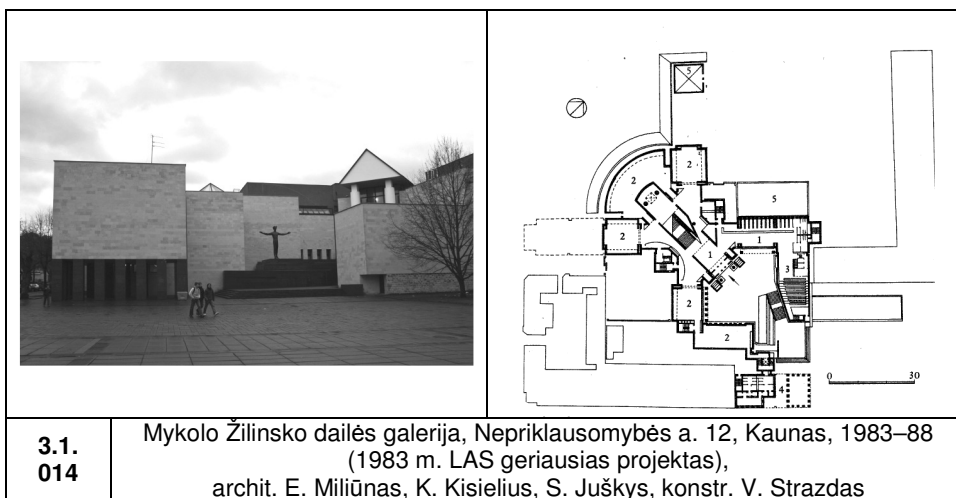

3.1. 013	<p>Administracinių pastatų kompleksas (Gedimino pr. 53, Vilnius):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo rūmai (dabar LR Seimo rūmai), 1982, archit. A. ir V. Nasvyčiai, R. Stasėnas; 2) Respublikinė Profesinių Sąjungų Taryba (dabar LRS III rūmai), 1979, archit. Č. Mazūras, M. Valevičius (interjeras); 3) Finansų ministerija (dabar LRS II rūmai), 1978, archit. A. Gudaitis
---------------------	---

Stambiausias Lietuvoje administracinių pastatų kompleksas (Gedimino pr. 53, Vilnius): 1) Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo rūmai (dabar LR Seimo rūmai, 1982, archit. A. ir V. Nasvyčiai, Robertas Stasėnas); 2) Respublikinė Profesinių Sąjungų Taryba (dabar LRS III rūmai, 1979, archit. Č. Mazūras, M. Valevičius (interjeras)); 3) Finansų ministerija (dabar LRS II rūmai, 1978, archit. A. Gudaitis, il. 3.1. 013) [33, p. 355–359; 139, p. 158–181; 192; 201; 98, p. 227/126; 281, p. 133; 232, p. I7–I9] – statytas XIX–XX a. susiformavusioje aplinkoje. Tai ir miesto centro kompozicinės ašies – Gedimino prospekto pabaiga. Todėl buvo siekta sukurti architektūrinį kompleksą su viešųjų erdvių sistema. Aukščiausios Tarybos statinį šiek tiek atitraukus nuo prospekto, suformuota kurdonerinė erdvė prieš pastatą bei tarp šių rūmų, greta esančių bibliotekos ir gyvenamųjų namų – aikštė su fontanu, želdiniais. Ši aikštė įrengta virš tuneliu nutiestos magistralinės gatvės, jungiančios miesto šiaurinę ir pietvakarinę dalis. Nors ir uždaras visuomenei, kompleksas turėjo simbolizuoti naują miesto kvartalą su skersinėmis gatvėmis, vidaus kiemais, fontanais, želdiniais.

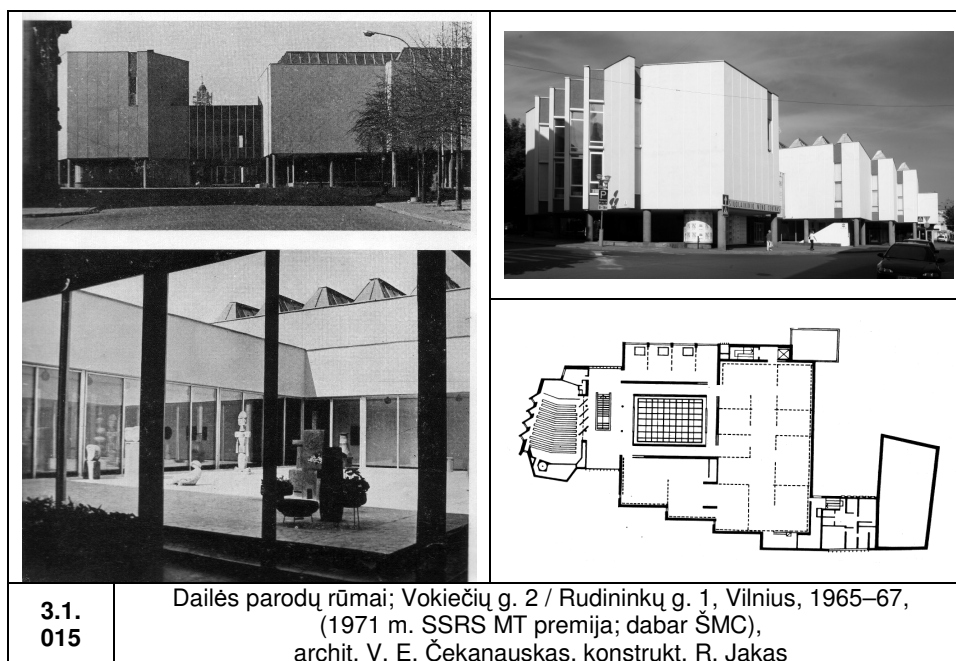
Svarstant vietos tapatumo klausimą svarbi architekto Eugenijaus Miliūno kūrybinė nuostata „įauginti“, o ne „įstatyti“ pastatą į vietą [196]. Į kvartalo gilumą, rytų-vakarų ašimi, išplėtęs Mykolo Žilinsko dailės galerijos (Nepriklausomybės a. 12, Kaunas, 1983–88, archit. Eugenijus Miliūnas, Kęstutis

Kisielius, Saulius Juškys, konstr. V. Strazdas; 1983 m. LAS geriausias projektas; il. 3.1. 014) [97, p. 186–188/65] pastatas, derinant prie smulkaus gretimo užstatymo mastelio, modeliuotas iš atskirų tūrių. Masyvūs, aklini, plokščiais stogais dengti tūriai kuria foną dvišlaičiu stogu dengtam įėjimo tūriui – portikui. Reikšmingas kompozicijos elementas – laiptai, kurie statiniui suteikia iškilmingumo, pabrėžia galerijos dvasinę svarbą. Kaip pastebi V. Petrušonis [196], E. Miliūno laiptų samprata artima architektų Luis'o I. Kahn'o ir Arato Isozakio traktuotei. Laiptais siekiama akcentuoti amžinųjų žmogiškųjų vertybių svarbą. 4200 kv. m ploto statinys yra trijų antžeminių ir cokolinio (ūkinės patalpos ir saugyklos) aukštų. Pastato erdvinė sąranga – ašinė: kvartalo atžvilgiu įstriža statinio šerdis, prieigose kartu su auditorijų ir administraciniu korpusu formuoja pusiau uždara kiemelį, kuriame bronzinė P. Mazūro sukurta skulptūra *Kūrėjas*; administracinis korpusas pakeltas ant kolonų, su įrengtu pėsčiųjų praėjimu; ekspozicijų salių tūriai sutelkti aplink šerdį, prasidedančią minėtu kiemeliu ir pasibaigiančią pusapvale keičiamų ekspozicijų sale; ašies pradžia ir pabaiga žymi portikai, kurių nišose esantys vitražai kontrastuoja su aklomis tūrių plokštumomis.

Dailės parodų rūmai (Vokiečių g. 2 / Rudininkų g. 1, Vilnius, 1965–67; 1971 m. SSRS Ministrų Tarybos premija; archit. V. E. Čekanauskas, konstrukt. Romualdas Jakas; dabar ŠMC; il. 3.1. 015) [33, p. 371–372; 63; 281, p. 135; 98, p. 237–239; 161, p. 6; 232, p. H13] statyti istorinėje aplinkoje, Rotušės užnugaryje. Užstatymu formuota Vokiečių ir Rudininkų gatvių sankirta. Tolygiai Rotušės link aukštėjantis statinys tapo savita jungtimi tarp esamo Vokiečių g. 4 triaukščio namo ir Didžiosios g. 33 penkiaaukščio namo. Ties įėjimu pažemintas statinio tūris nuo Didžiosios g. leidžia pamatyti bendramiestę dominantę – Visų

Šventųjų bažnyčios varpinę. Vidaus sprendimai taip pat deklaruoja sąryšingumą su aplinka. Įeigos korpuso pirmojo ir antrojo aukšto fojė per dideles stiklintas plokštumas atsiveria panoraminiai vaizdai į Rotušės aikštę ir Didžiąją gatvę bei į priešingą pusę, bažnyčios link vedančią Rudininkų gatvę. Taip vizualiai ir psichologiškai sukuriama skersinės gatvės erdvė. Greta antrojo aukšto fojė įrengtas skulptūrų ekspozicijai skirtas vidaus kiemelis, kuris dar tvirčiau pabrėžia lokalių viešųjų erdvių sistemos giminingumą senamiesčiui. Progresyviai tuometiniame kontekste turėjo atrodyti ir ekspozicijų salių transformacijos galimybės. Tai architektūros kūrinys, savitai suderinęs laikmečio industrializacijos siekius, vietos architektūros tradicijas ir įtikinamai aktualizavęs statinio vietos reikšmės bei architektūros kontekstualumo klausimus.

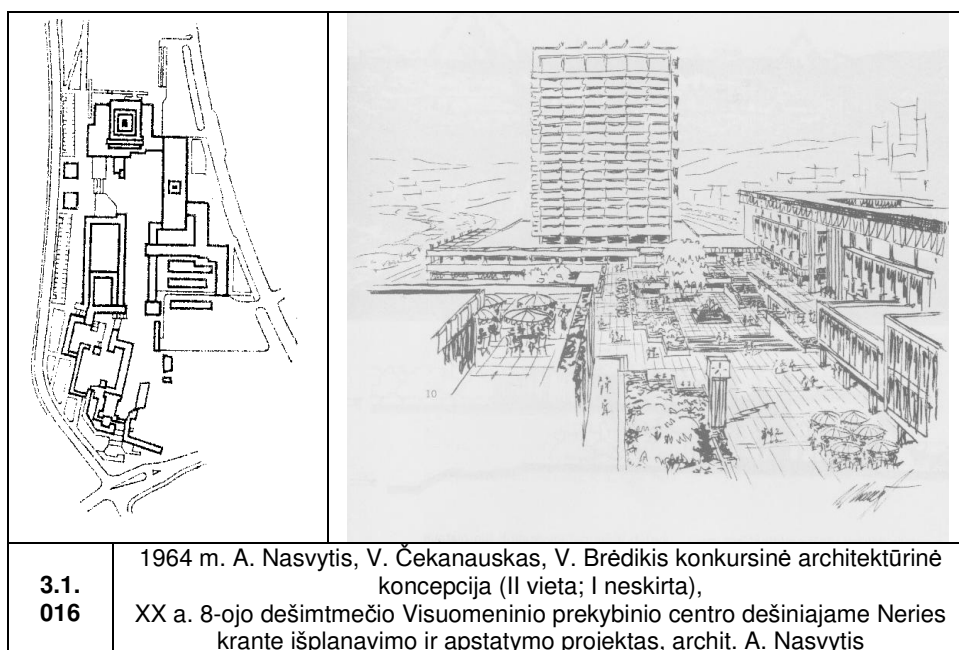

**3.1.
015**

Dailės parodų rūmai; Vokiečių g. 2 / Rudininkų g. 1, Vilnius, 1965–67,
(1971 m. SSRS MT premija; dabar ŠMC),
archit. V. E. Čekanauskas, konstrukt. R. Jakas

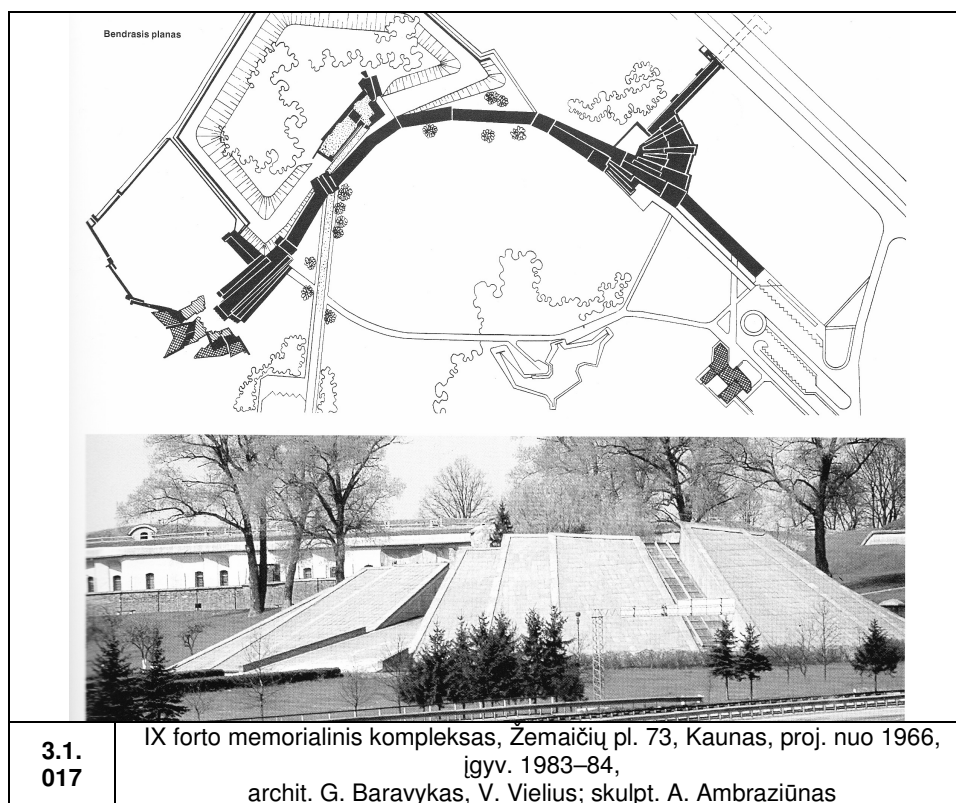
Savitų istorinių interpretacijų galima išvelgti Vilniaus dešiniajame Neries krante XX a. 7-ajame–8-ajame dešimtmečiuose statytame visuomeniniame centre (il. 3.1. 016) [33, p. 506–508; 98, p. 326–327/185; 139, p. 199–209]. Perplanavus šią miesto dalį pakito gatvių trasos, dėl to nunyko kai kurios senųjų gatvių atšakos. Tačiau senojo Ukmergės kelio atšaka nuo Žaliojo tilto iki tilto prie Pedagoginio universiteto turėjo tapti visuomenine pėsčiųjų zona. Pirmajame pokario generaliniame plane šioje miesto dalyje buvo planuojama kurti įprastinį gyvenamąjį daugiaaukštį apstatymą, o miesto centras turėjo plėstis Pylimo ir Mindaugo gatvių kryptimi [60]. Dešiniojo kranto šiandieninė koncepcija gimė 1964 m., kai buvo organizuotas konkursas miesto centro suplanavimo ir

užstatymo projektui paruošti. 8-ojo dešimtmečio pirmojoje pusėje architektas A. Nasvytis, pagal jo ir architektų V. Čekanausko bei V. Brėdikio 1964 m. pateiktą konkursinę šios zonos architektūrinę koncepciją (įvertinta II vieta; I – neskirta) paruošė visuomeninio prekybinio centro dešiniajame Neries krante išplanavimo ir apstatymo projektą [239; 192], kuris tapo ne tik to meto, bet ir šiandienos statybų pagrindu. Projektas tuomet įgyvendintas iš dalies. Nors dabar teritorija aktyviai plėtojama, pirminė „Žiemgalių kelio“, kaip šiuolaikiškos visuomeninės erdvės – gatvės (ne transporto trasos), idėja užmiršta. Dauguma naujai kuriamų objektų neintegruojami į esamą viešųjų erdvių sistemą.

7-ajame dešimtmetyje sukurta naujojo centro idėja atitiko tiek praktinius, tiek ir ideologinius to meto reikalavimus. Tai buvo progresyvus projektas, turėjęs visuomeninėms reikmėms išnaudoti centrinę dešiniojo Neries kranto dalį ir kartu atitikti naujus visuomenės poreikius – pastatyta nauja universali parduotuvė, du viešbučiai, planetariumas, buitinio aptarnavimo centras, Revoliucijos muziejus ir prekybos pasažai vienuolyno teritorijoje. A. Nasvyčio projekte taip pat planuoti kino teatras, konservatorijos pastatų kompleksas su 1500 vietų koncertų sale [60]. Pastatų aukštis turėjo neviršyti vienos aiškios ribos – Šv. Jonų bažnyčios varpinės (Pilies ir Šv. Jono g.) aukščio. Ši aukščio riba nustatyta atsižvelgiant į centrinės miesto dalies reljefo specifiką, norint nesuardyti esamų dominančių ir išlaikyti atviras žaliųjų šlaitų zonas – „žaliąjį žiedą“. Tai gi, šiame projekte nesiekama interpretuoti istorinės architektūros ar posesinės struktūros, tačiau šiuolaikinėmis

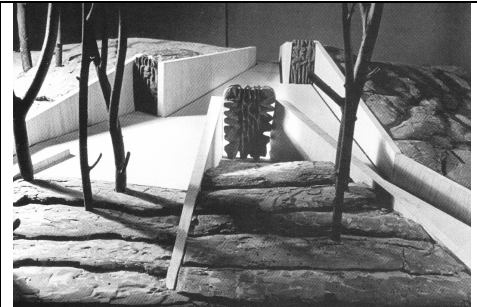
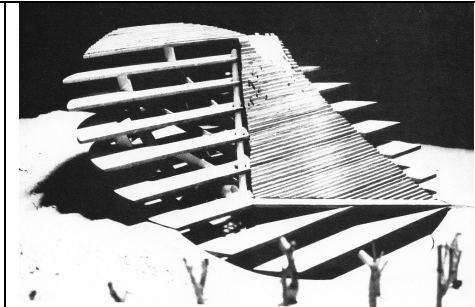
priemonėmis nužymimas vienas svarbiausių miesto istorinių kelių ir laikomasi tam tikrų esamam miestovaizdžiui būdingų taisyklių (vertikalių aukštingumas, jų sankaupa).

Vietos įprasminimas žmogiškaisiais išgyvenimais, patirtimis būdingas memorialinei architektūrai. Šiai kūrinii grupei būdinga lygiavertė aplinkos, architektūros, meno ir istorijos formantų sąveika. Vieni išraiškingiausių tokio pobūdžio darbų yra G. Baravyko su bendraautoriais sukurti trys analogiškais meniniais ir filosofiniais principais grįsti memorialiniai kompleksai Pagėgiuose (1977) ir Kaune (1979, 1983) bei neįgyvendintas monumentas Charkove (1975). Netiesmukai interpretuotos metaforos principu kurti G. Baravyko monumentai tuo metu atvėrė naujas tokių objektų raiškos erdves ir įrodė, kad tai gali būti ne tik kolosai [195].

Stambiausias šios viešųjų erdvių grupės kūrinys yra IX forto memorialinis kompleksas (Žemaičių pl. 73, Kaunas, proj. nuo 1966; įgyv. 1983–84, archit. G. Baravykas, V. Vielius, skulpt. A. Ambraziūnas; il. 3.1. 017) [44, p. 166–175; [97, p. 224/74; 281, p. 169; 155; 78]. Tai 32 ha teritoriją užimantis (muziejaus ir

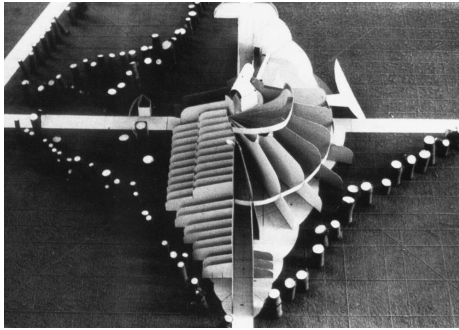

aptarnavimo patalpų plotas 14900 kv. m) kūrinys – architektūros ir skulptūros priemonėmis išryškinęs bei sujungęs į harmoningą visumą istorinius veiksnius ir susiklosčiusį kraštovaizdį. Pagrindinė kompozicijos ašis – betoninis kelias jungia istorinius ir naujai suprojektuotus elementus, veda lankytoją per memorialinį ansamblių, akcentuoja ir paryškina svarbiausias ansamblio vietas. Memorialo pradžią žymi supleišėjęs žemės motyvas – muziejus. Pastatas suformuotas iš nuožulnių pasvyrusių įvairiame aukštyje išdėstytų plokštumų, sudarančių vėduoklinio plano kūginį tūrį. Memorialo teritorija – terasuota. Aukščiausioje vietoje (memorialo tolimiausioje dalyje), kuriamos „dramos“ pikas pasiektas trimis monolitinio betono skulptūrinėmis grupėmis, sudarančiomis dinamišką kompoziciją (įvykusi tragedija ir žmogaus dvasios nenugalimumas).

	
3.1. 018	Memorialas žuvusiems pogrindininkams, Kaunas, 1979, archit. G. Baravykas ir V. Vielius; skulpt. S. Šarapovas
3.1. 019	Monumentas mokslui, Charkovas, Ukraina, konkursinis proj. 1975, archit. G. Baravykas, K. Pempė, G. Ramunis, skulpt. S. Šarapovas, E. Stanelis

Vienas pirmųjų Lietuvoje įgyvendintų „aplinkos meno“ pavyzdžių [44, p. 194] yra Memorialas žuvusiems pogrindininkams (Kaunas, 1979, archit. G. Baravykas ir V. Vielius, skulpt. Steponas Šarapovas, il. 3.1. 018) [44, p. 194–197]. Komplexas kurtas lygiavertėmis architektūros ir skulptūros priemonėmis formuojant projektuojamo skvero kalvą: į kalvą įgilintas takų tinklas nužymėtas tarpusavyje hierarchizuotais skulptūriniais akcentais: tūrine kompozicija ir dviem bareljefais. Šie meniniai akcentai atlieka komplekso riboženklių ar orientyrų (angl. *landmark*) funkciją.

Memorialas koncentracijos stovyklos „OFLAG-53“ vietoje (Pagėgiai, 1977, archit. G. Baravykas, skulpt. S. Šarapovas) [44, p. 176–179], lyginant su anksčiau aptartais šios grupės objektais, yra „gamtiškiausias“. Šiame objekte vietos prasmė kuriama architektūrinėmis ir skulptūrinėmis priemonėmis akcentuojant esamą gamtinę aplinką. Vietos miškui suteikiamas istorinių įvykių liudytojo vaidmuo, o meninės priemonės naudojamos tų įvykių materialiam ženklavimui. Monumentas mokslui (Charkovas, Ukraina, konkursinis proj. 1975, archit. G. Baravykas, Kęstutis Pempė, Gytis Ramunis, skulpt. S. Šarapovas, E.

Stanelis, 3.1. 019), autorių teigimu, yra Charkovo miesto fenomeno interpretacija „visa savo daugiaplane egzistencija atskleidžiantis mokslo minties raidą ir esminius jo laimėjimus“ [44, p. 180–183].

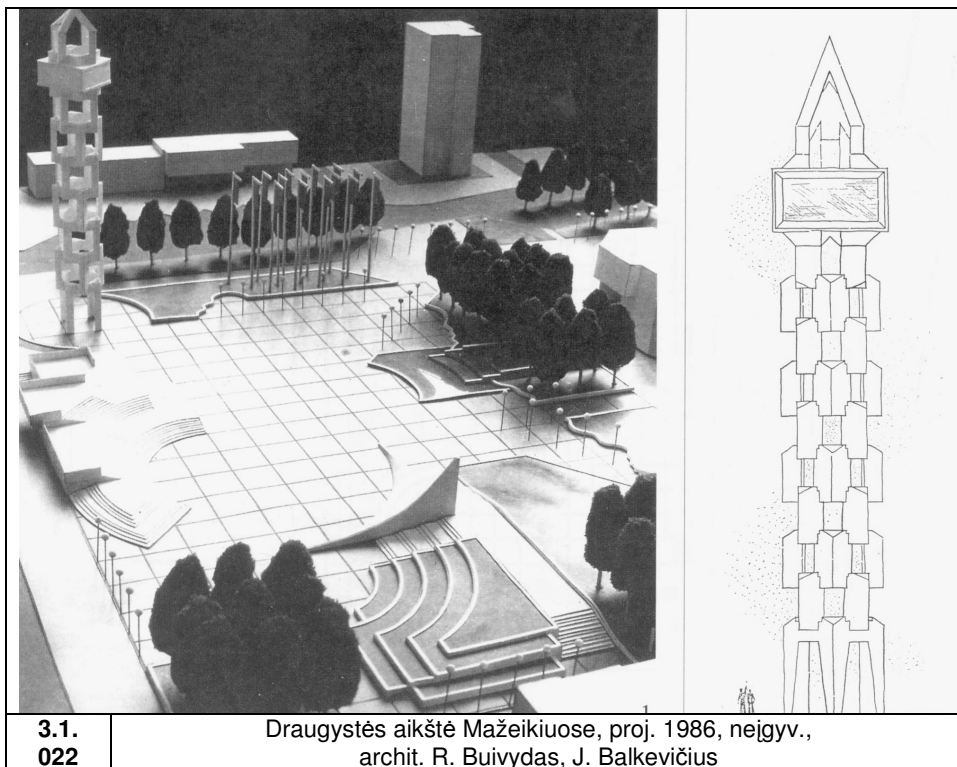
			
<p>3.1. 020</p>	<p>Jaunimo centras, Vanagupė, Palanga, proj. 1985, neįgyv., archit. I. Likšienė, G. Likša</p>	<p>3.1. 021</p>	<p>Plaukimo baseinų kompleksas, Vanagupės g., Palanga, proj. 1976–77, 1984, archit. A. Lėckas, L. Merkinas, S. Šarkinas</p>

Poetines vietos alegorijas simbolizuojanti statinių grupė jungia tiek objektus savo forma tiesiogiai asocijuotus su konkrečiais vietą charakterizuojančiais prototipais, tiek savo tūrio sąranga interpretuojančiais vietos prasmę. Formos analogiją galima išvelgti Vanagupės Jaunimo centro projekte (proj. 1985, neįgyv., archit. I. Likšienė, G. Likša, il. 3.1. 020) [154]. Žvelgiant iš oro statinys primintų krante apverstą žvejų valtį. Kaip žinia, Palangos kurortas formavosi kelių pajūrio žvejų kaimų vietoje. Vandens motyvas architektūrinėje formoje įkūnytas ir Plaukimo baseinų komplekse (Vanagupės g., Palanga, proj. 1976–77, 1984, archit. A. Lėckas, L. Merkinas, S. Šarkinas, il. 3.1. 021) [146]. Stambaus mastelio poilsio namų rajone suformuotoje aikštės tipo erdvėje baseinų kompleksas savo forma primena dažną aikštės atributą – fontaną.

Kitoks vietos interpretacijos pavyzdys – poilsio namų „Guboja“ projektas (Šventoji, 1976, archit. R. Buivydas, il. 3.2. 047). Čia interpretuojamas bioninio prototipo veikimo principas. Kompleksas – ant pilonų pakelta, dėsningai erdvėje rikiuojamų gyvenamųjų blokų struktūra, pasak projekto architekto R. Buivido, kuria „vėjų išpustytų kopų įvaizdį“ [46]. Šiame projekte įgyvendinta ir kita, plačiai europinėje architektūroje paplitusi, „slenksčio filosofija“: kiekvieno gyvenamosioms patalpoms skirtos erdvėje kabančio bloko stogas tuo pačiu yra ir aukščiau esančio bloko atvira terasa. Modeliuojamas remiantis bioninio prototipo (kopų) savybėmis, objektas tuo pačiu demonstruoja racionalų kiekvieno statinio elemento panaudojimą (pvz., stogas-terasa). Architekto pasirinktas pirminis struktūrinis elementas – gyvenamasis blokas – savaip atspindi dar 1922 m. Le Corbusier siūlytą gyvenamąjį bloką, kaip buto-sodo idėją. Likęs neužstatytas

žemės paviršius naudojamas kaip viešoji erdvė. Čia atspindėta ir struktūralistų propaguota erdvės diferenciacijos idėja: terasa – asmeninė, o kas po pastatu neužstatyta – viešoji erdvė.

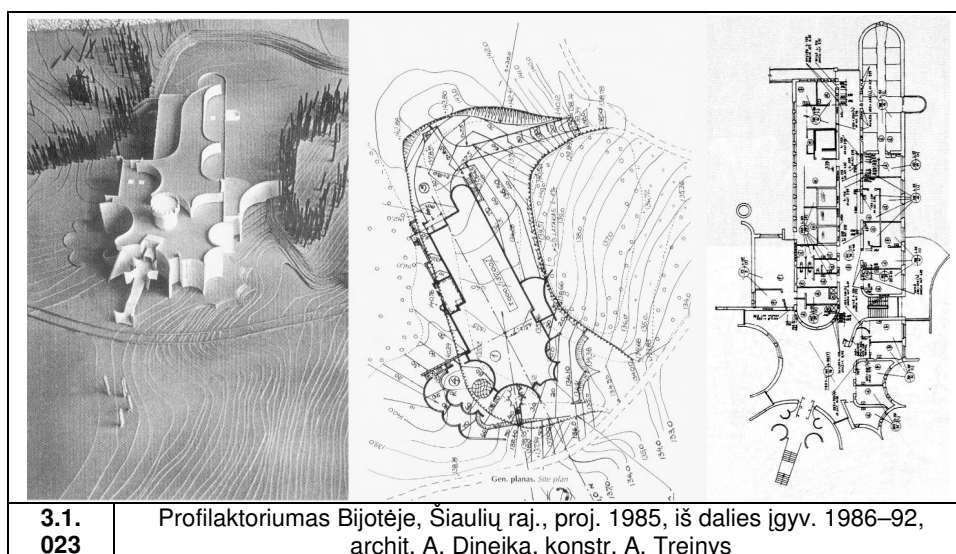
Kiek kitaip vietą interpretavo R. Buivydas ir J. Balkevičius, kurdami Mažeikių Draugystės aikštę (proj. 1986, neįgyv., il. 3.1. 022). Aikštei skirta vieta naujojoje Mažeikių miesto „miegamajame“ dalyje, greta gatvių sankirtos, kino teatro ir kultūros namų. Pastarieji yra periodinio lankymo objektai. Todėl reikėjo ieškoti architektūrinio sprendimo, kuris sukurtų nuolat naudojamą, gyvą erdvę. Aikštės funkcinė sudėtis daugiavandė. Čia numatytos erdvės tiek ramiam, tiek ir aktyviam poilsiui, ta pati įranga (pvz., tribūna) gali būti naudojamos kasdien ir renginių metu. Aikštės vertikalus akcentas – 45 m aukščio iš surenkamų gelžbetonio elementų projektuotas bokštas (konstr. Viktoras Ražaitis). Tai, Pauliaus Kulikausko įsitikinimu, tampa tarsi „naftininkų miesto simboliu perspėjimu, technikos triumfo ir potencialios ekologinės katastrofos samplaikos ženklu“ [109]. Kompozicinė ir semantinė bokšto opozicija – dekoratyvinė stela mozaika (dail. Romas Dalinkevičius) – balti paukščiai virš techninių elementų raizginio, dar gyvos gamtos ir industrijos konflikto atvaizdavimas.

3.1.
022

Draugystės aikštė Mažeikiuose, proj. 1986, neįgyv.,
archit. R. Buivydas, J. Balkevičius

Gamtinių motyvų poetinė interpretacija vaizdžiai įgyvendinta Arno Dineikos Profilaktoriumo Bijotėje projekte (Šiaulių raj., proj. 1985, įgyv. 1986–92, konstr. A. Treinys, iš dalies įgyv., il. 3.1. 023) [70]. Bioninis statinio prototipas – tykštančio vandens purlai – buvo pasirinkti, kaip priemonė naujai įprasminti suniokotam kraštovaizdžiui (buv. karjero dauba). Tokiai gamtinių prototipų kalbai galima skirti ir A. ir R. Šilinskių Balneofizioterapijos gydyklų (Druskininkai, 1981; 1984 SSRS MT premija; il. 1.1. 004), poilsio namų „Sūrutis“ (Druskininkai, 1982, il. 1.1. 003) ir Vandens ir purvo gydyklų (Birštonas, 1984, nebaigta, archit. A. Šilinskienė, R. Šilinskas) projektus.

**3.1.
023**

Profilaktoriumas Bijotėje, Šiaulių raj., proj. 1985, iš dalies įgyv. 1986–92, archit. A. Dineika, konstr. A. Treinys

Architektūrinėmis priemonėmis Lietuvoje ieškota ne tik statinio atskirų dalių bet ir namo, gatvės, rajono, miesto tarpusavio sąryšingumo. Savitais statinio vietos interpretacijos ir tūrio integracijos į miesto audinį sprendimais išsiskiria architekto Justino Šeiboko projektuotas Lietkoopsajungos administracinis pastatas (Gedimino pr. 28, Vilnius, proj. 1975, įgyv. 1987, il. 3.1. 012) [80; 232, p. 120]. Ant vertikalios ašies „sunerti“ skirtingos konfigūracijos mažėjantys aukštai yra su erdviomis, ant žemiau esančių aukštų stogų įrengtomis, terasomis. Pasak statinio architekto, taip bandyta interpretuoti kabančių sodų idėją, kurią inspiravo sklype prieš karą žaliavęs liepų skveras.

Statinio integracija į supamą aplinką subtiliai įgyvendinta gėlių parodų-pardavimo paviljono „Varsa“ projekte (Pylimo g. 21B, Vilnius, įgyv. 1968, archit. Nijolė Vaičiūnienė, il. 3.2. 034). Siekiant integruoti pastatą į turgaus aikštės vietoje naujai kuriamą skverą korio akies formos skaidraus stiklo moduliai dėstyti apie vieną skvero medžių, taip sukuriant vidaus kiemelį.

Skaidrių modulių dėka ne tik panaikinta griežta vidaus ir išorės riba, bet ir originalus akcentas tapo integralia skvero dalimi.

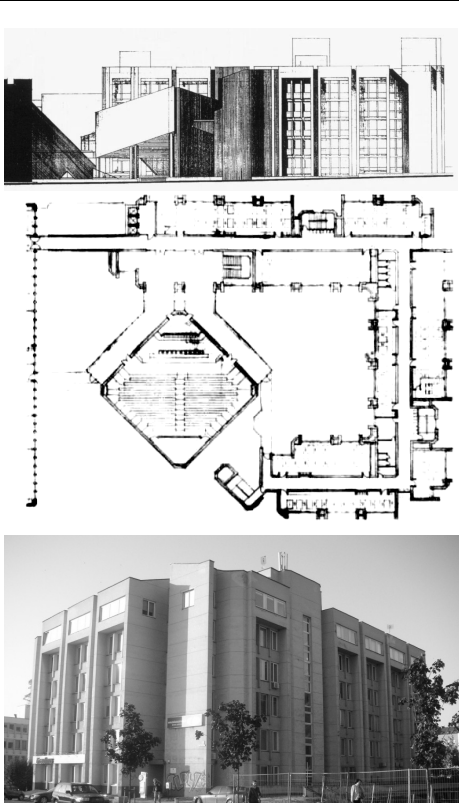
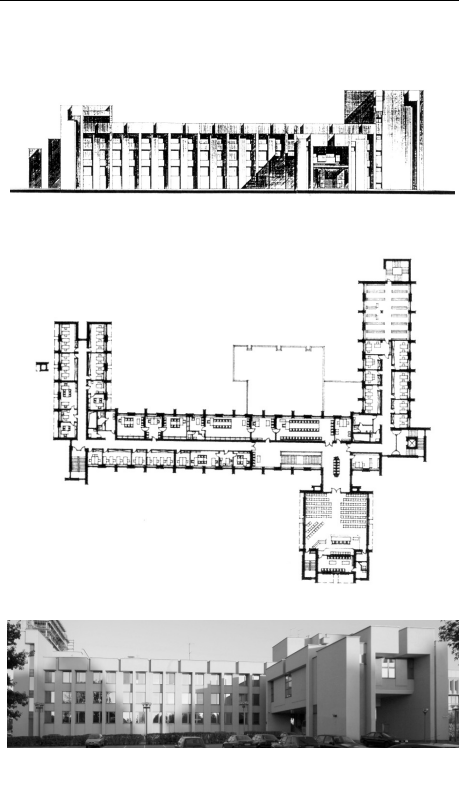
Trečia aplinkos ir statinio erdvių sąveikos forma yra aplinkos integravimas į statinio vidaus erdvių struktūrą. Tokia kompozicinė priemonė raiškiai įgyvendinta Vilniaus koncertų ir sporto rūmų (Rinktinės g. 1; 1971, archit. E. Chlomauskas, J. Kriukelis, Z. Liandzbergis; il. 1.1. 006) bei Operos ir baleto teatro (A. Vienuolio g. 1, 1974, archit. N. E. Bučiūtė; il. 3.2. 023) statinių projektuose. Šie pastatai į aplinką komponuojami kontrasto principu, ne itin paisoma jų poveikio aplinkai. Tačiau aplinkai parodomas deramas dėmesys projektuojant statinio vidaus erdves. Abiejų pastatų pagrindiniai holai nuo išorės ribojami vientisų stiklo plokštumų; jų orientacija parinkta taip, kad iš vidaus holų atsivertų vaizdžiausios aplinkos panoramos. Taip aplinka tarytum praturtina statinių vidaus erdves.

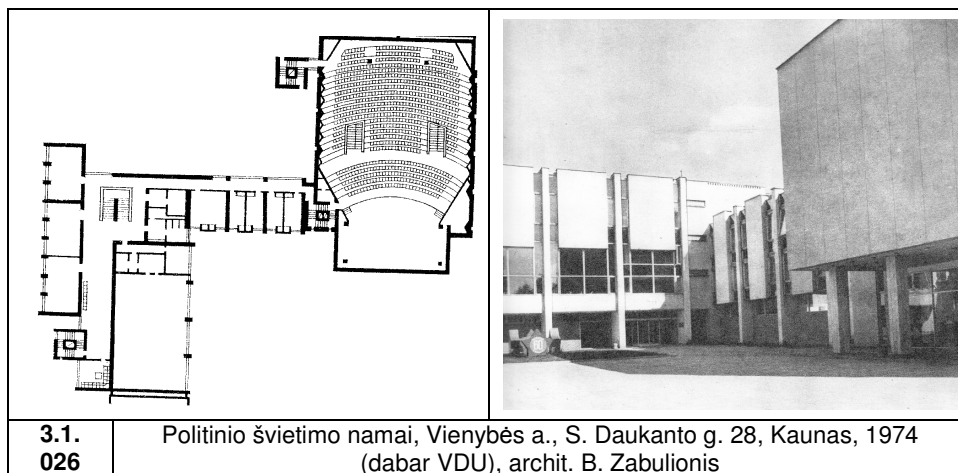
Pokaryje išryškėjusias architektūros masteliškumo problemas pradėta spresti dar XX a. 7-ajame dešimtyje. Tačiau raiškesnių mastelio smulkinimo rezultatų sukurta XX a. 8-ojo dešimtmečio pabaigoje–9-ojo dešimtmečio pradžioje. Tipinė administracinių statinių sudėtis – darbo patalpos koridoriais jungiamos į grupes. Funkcionalistinės tradicijos administraciniuose pastatuose tokie blokai buvo komponuojami į vieną stačiakampį tūrį (pvz., mokslo ir projektavimo institutų kompleksas Goštauto g., teismo pastatas Gynėjų g., Vilniuje). Įvairūs kompoziciniai sprendimai buvo taikomi statinio dalių proporcijoms ir atskiroms detalėms (pvz., langams, įeigos stogeliams, laiptinėms). Stambėjant statiniams iškilo poreikis ieškoti tūrio skaidymo metodikų, kurios leistų vizualiai sutrumpinti ilgą arba pažeminti per aukštą statinio tūrį. Reikėjo ieškoti sprendimų, kaip į administracinės paskirties statinius sklandžiai integruoti stambius žiūrovų salių tūrius.

Lakonišką tūrių artikuliacijos metodiką ir savitą pusiausvyrą tarp biurų ir auditorinių blokų taikė architektas A. Gudaitis [33, p. 358–359; 201]. Vienas tokių architekto projektų yra Kolūkių statybos projektavimo institutas (Konstitucijos pr. 23, Vilnius, 1976; dabar administracinis pastatas; il. 3.1. 024), antras – Finansų ministerijos pastatas (Gedimino pr. 53, Vilnius, 1982; dabar LRS II rūmai; il. 3.1. 025). Abu šie projektai rengti vadovaujantis analogiškais kompozicinėmis nuostatomis. Statiniai formuojami iš biurų blokų ir žiūrovų salių tūrių. Visiškai skirtingo mastelio tūriai jungiami komunikaciniais kanalais – pėsčiųjų koridoriais. Biurų blokai komponuojami linijiniu principu. Struktūriniai atskirų blokų ryšiai formuojami statinių fasaduose išryškinant statinių laikančiąsias konstrukcijas. Angų ir tarpangių kompozicija abiejuose pastatuose keliasluoksni – vieni tarpangiai išstumti į priekį ir laiko išstambintą parapetą, kiti su langais vienoje plokštumoje – tarsi antras struktūrinis sluoksnis. Lokalios abiejų statinių dominantės – ant kolonų pakeltos žiūrovų salės: ministerijos pastate ji pakelta virš įeigos, po ja iki rekonstrukcijos buvo pravažiavimas (taip

pakeltas tūris atliko ir įėjimo stogelio funkcija); institute salė įkomponuota pusiau uždaramame vidaus kieme.

Politinio švietimo namų (Vienybės a., S. Daukanto g. 28, Kaunas, 1974; dabar VDU, archit. B. Zabulionis; il. 3.1. 026) [97, p. 311/119] triaukščio statinio kompozicija sumodeliuota du stambius tūrius jungiant smulkesniu korpusu. Statinio tūriai dėstomi pagal dvi kvadratinės kurdonerinės erdvės kraštines. Komplexo kompozicija yra organiška viešųjų erdvių sistemos, kurią sudaro S. Daukanto ir K. Donelaičio gatvių sankirta bei Vienybės aikštė, dalis [197]. Pastato kompozicinis akcentas yra didysis tūris, kuriame įrengta 800 vietų salė. Kitų blokų fasadų kompozicija grįsta angų ir tarpangių, žyminčiu statinio konstrukcinį „žingsnį“, ritmu. Siekiant pabrėžti statinio daugiaturškumą, kiekvienas blokas struktūruojamas pagal skirtingą schemą.

			
<p>3.1. 024</p>	<p>Kolūkių statybos projektavimo institutas, Konstitucijos pr. 23, Vilnius, 1976 (dabar administracinis pastatas), archit. A. Gudaitis</p>	<p>3.1. 025</p>	<p>Finansų ministerijos pastatas, Gedimino pr. 53, Vilnius, 1982 (dabar II LRS rūmai), archit. A. Gudaitis</p>

**3.1.
026**

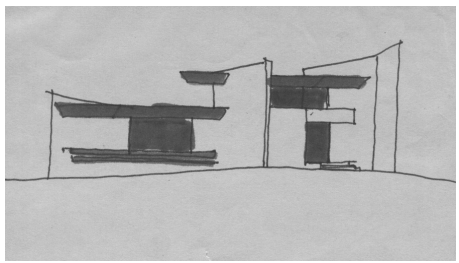
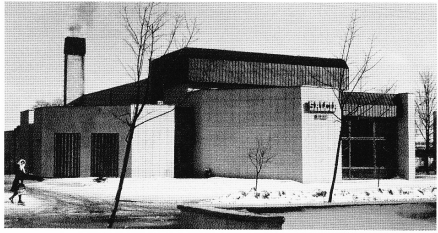

Politinio švietimo namai, Vienybės a., S. Daukanto g. 28, Kaunas, 1974
(dabar VDU), archit. B. Zabulionis

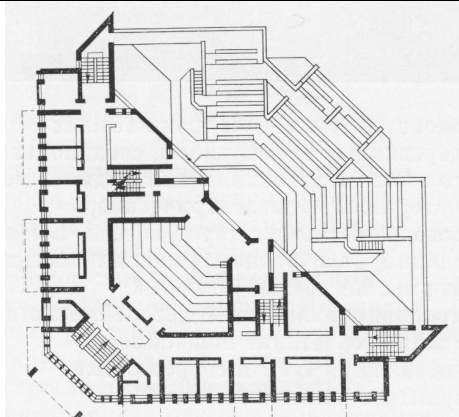

**3.1.
027**

Vyriausybės rūmai, Gedimino pr. 11, Vilnius, 1982,
archit. V. E. Čekanauskas

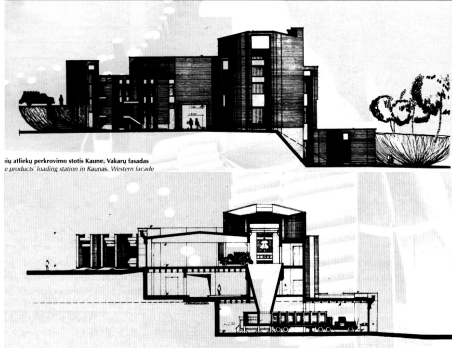
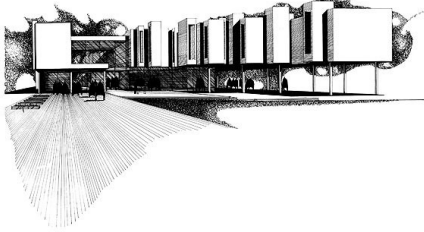
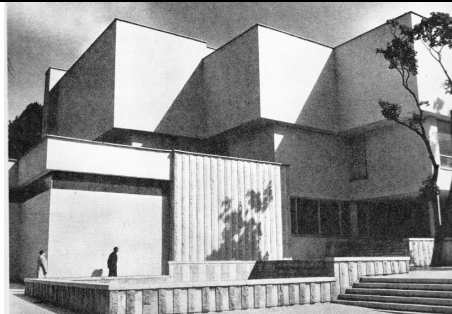
Statinio funkcinių blokų vizualus kompozicinis savarankiškumas ir skirtinga jų skaidymo kompozicija taikyta ir dabartinių Vyriausybės rūmų (Gedimino pr. 11, Vilnius, 1982, archit. V. E. Čekanauskas; il. 3.1. 027) pastate [33, p. 341–342; 232, p. I15]. Projektuojant Žemės ūkio ekonomikos mokslo tyrimo institutą (V. Kudirkos g. 18, Vilniuje, įgyv. 1979, archit. V. E. Čekanauskas; il. 3.1. 005) [33, p. 444–445; 98, p. 276–277/157; 232, p. I10] taikyta kiek kitokia smulkinimo metodika. Statinys komponuotas iš vienodų „L“ formos triaukščių darbo kabinetų blokų su gatvės link išstumtomis užapvalintomis laiptinėmis. Jungčių grandinė, aukščiausioje sklypo dalyje užbaigiama kompoziciniu akcentu – stambesniu užapvalintu žiūrovų salės tūriu.

			
<p>bendras vaizdas</p>			
			
<p>3.1. 028</p>	<p>Kino teatras „Šalčia“, Šalčininkai, 1973, archit. L. R. Vaitys</p>	<p>3.1. 029</p>	<p>Kavinė „Nendrė“, Trakai, 1976–84, archit. V. J. Dičius, P. L. Ziberkas</p>

	
<p>3.1. 030</p>	<p>Vaikų muzikos mokykla, Gintaro g. ir Maironio g. sankirta, Palanga, 1981, archit. I. Likšienė</p>

Su paprastesniu uždaviniu susidūrė architektai, projektavę statinius, kurių pagrindines patalpas sudarė salės (žiūrovų, ekspozicijų, maitinimo). Todėl šios grupės pastatų kompozicija artimesnė abstrakčios geometrizuotos skulptūros formoms. Tokių kompozicijų siluetas vieningesnis, mažiau kontrastingas. Leonardas Raimundas Vaitys 1973 m. Šalčininkuose rekonstravo pokario metais pagal Rusijos kartotinį projektą statytą kino teatrą „Šalčia“ (il. 3.1. 028) [165, p. 10, 67–68]. Senasis statinys „apaugintas“ naujais tūriais. Įstrižai

nusklembti naujų dalių plano kampai, reguliaraus tinklo piešiniu dekoruotų stambių tinkuotų plokštumų ir didelių stiklo vitrinų kompozicija suteikė pastatui ekspresyvumo. Kitas ekspresyvos architektūrinės kompozicijos pavyzdys – kavinės „Nendrė“ (Trakai, 1976–84, archit. Vytautas Jurgis Dičius, Pranas Leonidas Ziberkas; il. 3.1. 029) pastatas [194]. Dinamiška geometrinių tūrių kompozicija vainikuojama išstambintais į viršų plėtėjančiais karnizais. Pastarieji pastato elementai vizualiai asocijuodamiesi su karaimų tradicinės architektūros (stogas) ir aprangos (kepurė) formomis, suteikia statiniui kontekstualumo. 1981 m. Palangoje pagal Irenos Likšienės projektą pastatyta vaikų muzikos mokykla (Gintaro g. ir Maironio g. sankirta; il. 3.1. 030) [281, p. 196] išsiskiria tūrinės kompozicijos lakoniškumu. Gatvių sankirtą formuojantis statinys komponuotas iš keturių vienodų, sklypo perimetru dėstomų, blokų. Ties gatvių sankirta suformuotas analogiškos kompozicijos kampinis modulis, kuriame įrengiama pagrindinė pastato įeiga, virš jos žiūrovų salės patalpos.

			
3.1. 031	Trakų kultūros namai, Vytauto g. 69, 1978, archit. A. Paulauskas	3.1. 032	Kietųjų atliekų perkrovimo ir presavimo stotis, Kaunas, 1978, archit. G. Likša
			
3.1. 033	Restoranas „Žilvinas“, Joniškis, 1975, archit. A. Paulauskas	3.1. 034	Paveikslų galerija, K. Donelaičio g. 16, Kaunas, 1978 archit. L. Gedgaudienė, J. Navakas

Trakų kultūros namų (Vytauto g. 69, 1978, archit. A. Paulauskas; il. 3.1. 030) [193] tūrių kompozicijoje taip pat galima išvelgti vietos tradicinių formų, kurios labiau sietinos ne tiek su karaimais, kiek su fortifikacinės architektūros elementais: keleto skirtingų mastelių tūrių kompozicija papildyta kampiniais bokštais – donžonais. Kompoziciniu požiūriu artimas statinys yra Kietujų atliekų perkrovimo ir presavimo stotis (Kaunas, 1978, archit. G. P. Likša; il. 3.1. 031) [154].

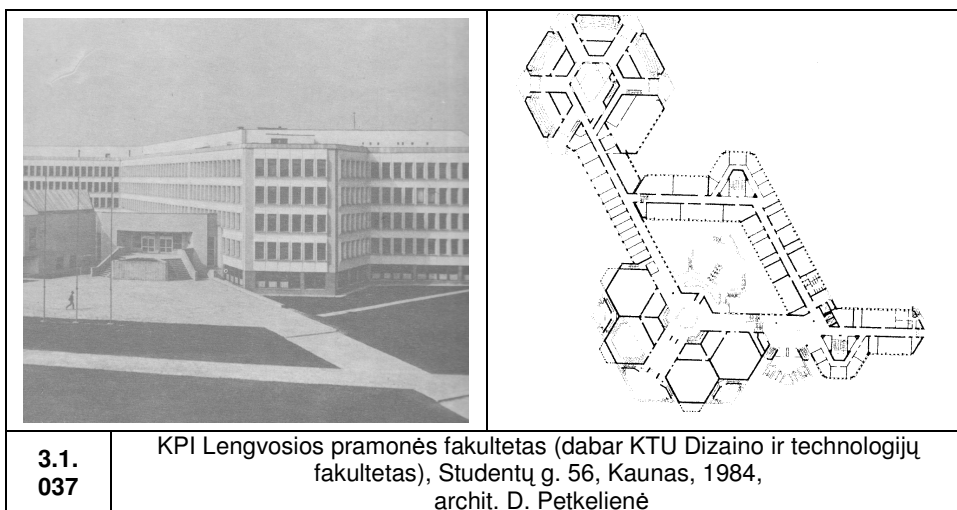
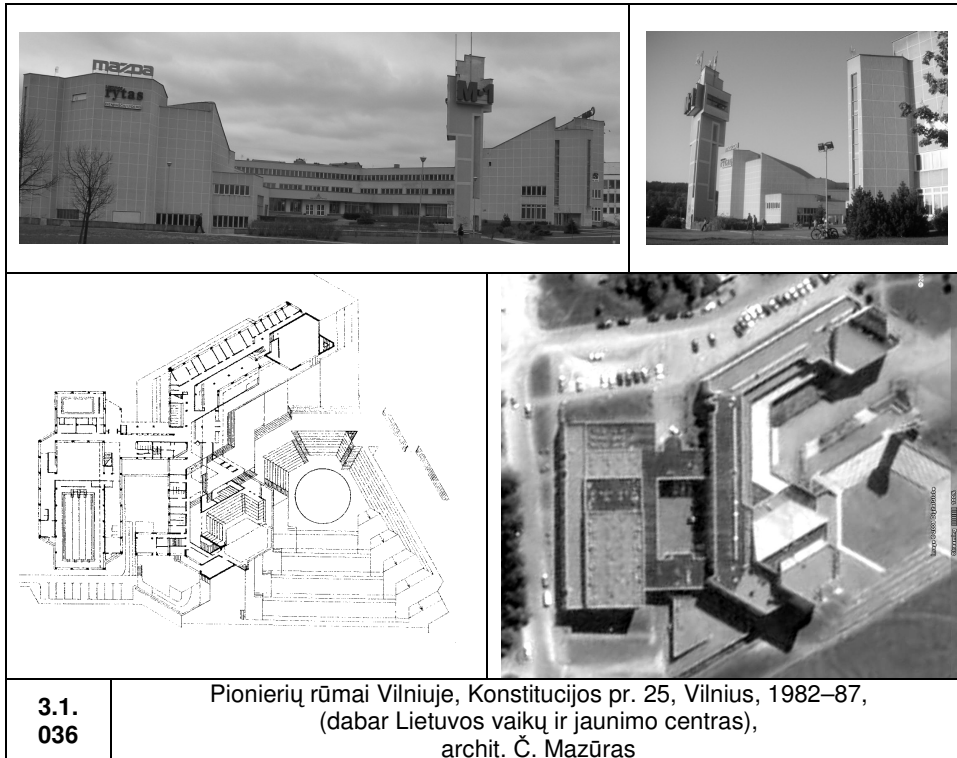

**3.1.
035**

Alksnupių gyvenvietės visuomeninis centras, Radviliškio raj., 1977–87,
archit. A. Mačiulis

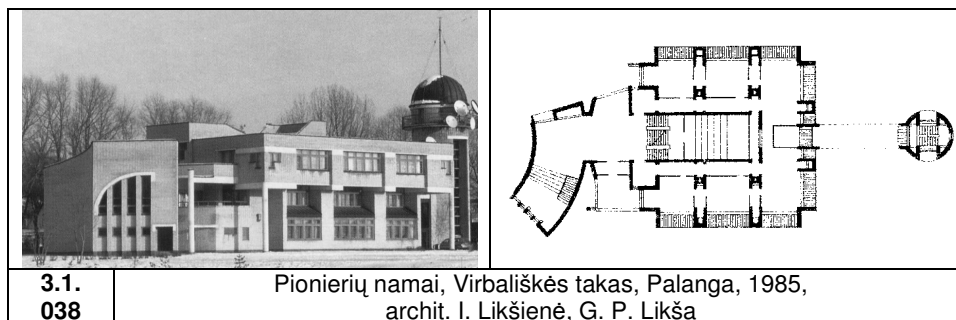
Nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio vidurio halinio tipo pastatams imta plačiai taikyti stačiakampių gretasienių komponavimo metodą. Paminėtini ankstyvieji tokio pobūdžio įgyvendinti statiniai: restoranas „Žilvinas“ (Joniškis, 1975, archit. A. Paulauskas; il. 3.1. 033) [193], Paveikslų galerijos (K. Donelaičio g. 16, Kaunas, archit. L. Gedgaudienė, Jonas Navakas, 1978; il. 3.1. 034) [97, p. 88/15; 161, p. 43]. Toks komponavimo būdas ilgam išsigalėjo šiuolaikinėje Lietuvos architektūroje. Šiais principais rėmėsi A. Mačiulis projektuodamas Alksnupių gyvenvietės visuomeninį centrą (Radviliškio raj., 1977–87; il. 3.1. 035) [214], Edvardas Vytautas Beinortas – visuomeninius prekybos centrus „Ūla“ (Varėna, 1983) ir „Jotvingis“ (Naujoji g. 5, Alytus, 1990), Henrikas Antanas Balčiūnas – „Ekranas“ kultūros namus (Panevėžys, 1987), E. P. Stasiulis – Kongresų rūmus (Vilniaus g. 6/14, Vilnius, 1984–2002; SSRS architektų sąjungos pripažintas geriausiu metų projektu). Aptartos statinių grupės tūriniai moduliai dažniausiai buvo parenkami artimo dydžio arba skirtingų gabaritų tūriai niveliuojami siekiant išvengti mastelio kontrasto.

Priešinga metodika taikyta Č. Mazūro projektuotuose Pionierių rūmuose, Vilniuje (Konstitucijos pr. 25, 1982–87; dabar Lietuvos vaikų ir jaunimo centras; 3.1. 035) [281, p. 165; 232, p. 16]. Amfiteatrinės konfigūracijos statinio tūris susideda iš dviejų stambių salių bloką, juos jungiančio pailgo plano, triaukščio kabinetų ir auditorijų bloko ir iš kitos pusės „pajungto“ sporto komplekso. Pastato bendras tūris integruotas su šalia esančiu į žemę įgilintu lauko amfiteatru. Įgilintų ir antžeminių ansamblio dalių kompozicinė pusiausvyra „balansuojama“ aplink vertikalų komplekso akcentą bokštą-švyturį.

Kauno politechnikos instituto Lengvosios pramonės fakulteto (Studentų g. 56, Kaunas, 1984, archit. Danutė Petkelienė; dabar Kauno technologijos universiteto Dizaino ir technologijų fakultetas; 3.1. 037) [97, p. 108/24;

281, p. 200] pastato kompozicinis akcentas trys šešiakampiai blokai (mokomasis, laboratorijų ir administracinis), kurie jungti 65 laipsnių kampu pakreiptais stačiakampiais pailgais korpusais. Tarp korpusų suformuotame vidaus kiemelyje įrengtas amfiteatras. Mokomajam laboratorijų bloke patalpos dėstomos abipus koridorių, auditorijų – aplink vidaus kiemelius.

**3.1.
038**

Pionierių namai, Virbališkės takas, Palanga, 1985,
archit. I. Likšienė, G. P. Likša

Jeigu anksčiau aptartuose pavyzdžiuose statinių tūriai komponuojami iš kelių skirtingų formų, tai G. P. Likšos Pionierių rūmai (1985) ir „lego“ (taip vadina G. P. Likša; il. 3.1. 038) principu konstruoti viešbučiai „ELTA“ (1988) ir „Atgirys“ (1989) Palangoje demonstruoja kompozicinę įvairiaformių tūrių pusiausvyrą [281, p. 158; 154; 187]. Šiuose autoriaus projektuose dar gausiau naudojamos skirtingos stilistinės pakraipos detalės. Be pagrindinių modulinį tūrių naudojama daug papildomų. Tūrių komponavimas mažiau reguliarus, aiškiai pabrėžiamas kompozicijos ritmiškumas. Pastatuose ima ryškėti postmodernios dekonstrukcijos tendencijos, kurios vėlesniuose G. P. Likšos projektuose dar labiau išplėtotos. Tačiau struktūralistinis skaidymo montavimo principas aiškiai atpažįstamas.

Iki šiol aptartiems „smulkintiems“ statiniams būdinga (funkcijos lemta) patalpų gausa. Tai leidžia nesunkiai rasti tūrio „skėlimo“ vietą. Sudėtingesnis uždavinys buvo susmulkinti vienos dominuojančios patalpos statinius. XX a. 8-ajame dešimtmetyje buvo įgyvendinta keletas išskirtinai lakoniškos kompozicijos pastatų, kurie balansavo tarp vienatūrio funkcionalizmo ir struktūralizmo, skelbiančio konstrukcijų estetizavimo būtinybę idėjų. Vilniaus Ledo rūmų (Olimpiečių g. 3, 1977, archit. E. Chlomauskas; il. 3.1. 039) salės tūris pakabintas ant išorėje įrengtų „L“ formos pilonų.

Kauno Taksi parko garažo (Betygalos g. 2, Kaunas, 1976, archit. K. Vytas; il. 3.1. 038) projekte tūris skaidytas medžiaginėmis priemonėmis. Gelžbetonio karkaso konstrukcija iš išorės dengta stiklo ir stambiaplokštėmis panelėmis. Sunkios ir lengvos medžiagos vizualus kontrastingumas panaudotas kaip kompozicinė priemonė: tūris nuo antrojo aukšto vertikalčiai dengiamas trigubomis fasadinių panelių eilėmis (eilėje po 7 plokštes), tarp jų paliekant vienos plokštės pločio tarpą; pirmojo aukšto lygyje ir tarp plokščių – stiklinta. Tokiomis

priemonėmis sukurtas dvigubo fasado įspūdis: ant stiklinio statinio tūrio tarsi užvilкта perforuota gelžbetoninė liemenė.

			
3.1. 039	Vilniaus Ledo rūmai, Olimpiečių g. 3, 1977, archit. E. Chlomauskas	3.1. 040	Kauno taksi parko garažas, Betygalos g. 2, Kaunas, 1976, archit. K. Vytas
			
3.1. 041	Parduotuvė „Saturnas“, Klaipėda, 1974–75, neišliko, archit. G. A. Tiškus	3.1. 042	Universali parduotuvė „Merkurijus“, Laisvės al. ir S. Daukanto g. sankirta, Kaunas, 1983 m., archit. A. A. Sprindys

Parduotuvės „Saturnas“ (Klaipėda, 1974–75, neišliko, archit. Gytis Alfredas Tiškus; il. 3.1. 039) [191] pagrindinis tūris taip pat stačiakampio gretasienio formos, gelžbetonio karkaso konstrukcijos ir dengtas fasadiniais stambiaplokščiais paneliais. Kaip ir Ledo rūmų bei Taksi parko garažo projektuose tūris vizualiai „atkeliamas“ nuo žemės. Skirtingai nei garaže, fasadai dengiami aklinai, paliekant po vieną vertikalią stiklo juostą kiekviename fasade. Statinio dominantė – į išorę išstumti stiklu dengti laiptų maršai – pagrindinį tūrį niveliuoja, paverčia jį foniniu.

Panašia kompozicine schema, tačiau dekoratyvesnėmis priemonėmis grįsta Algimanto Antano Sprindžio projektuotos universalios parduotuvės „Merkurijus“ tūrio sąranga (Laisvės al. / S. Daukanto g., Kaunas, 1983 m.; il. 3.1. 040) [97, p. 144/41; 9]. Pagrindinis pastato tūris atitrauktas nuo Laisvės alėjos

užstatymo linijos suformuoja kurdonerinę erdvę, kurios ribą fiksuoja vertikali statinio dominantė – laiptinės bokštas. Erdvę zonoja akmeniniais bortais apjuosti gazonėliai ir dekoratyvūs takai. Fasadų kompozicija sumodeliuota iš vertikalių pasikartojančių tūrių ir juos jungiančių horizontalių jungčių. Pastarąsias kompoziciškai „laiko“ tvirtų proporcijų vertikalus laiptinės bokštas. Pastatas keturių aukštų su rūsiu. Pirmojo aukšto lygyje fasadas įtrauktas į pastato gilumą, sukurtas pėsčiųjų pasažas. Antrojo ir trečiojo aukštų belangis tūris apjungtas, ketvirtasis aukštas konsolinis, su langais – lyg mansardinis. Viršutinė horizontali fasado jungtis kompoziciškai atlieka karnizo funkciją, apatinė – nuo žemės atkelto cokolio. Tokiomis priemonėmis bandyta smulkinti stambų (lyginant su istoriškai susiformavusiu aplinkiniu užstatymu) statinio tūrį.

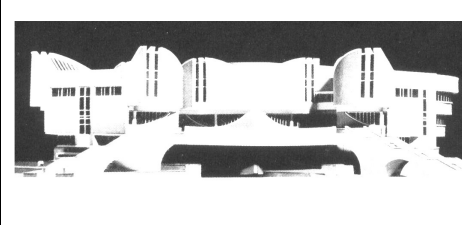
Kolegialaus projektavimo idėja ir visuomenės dalyvavimas planavimo procesuose autoritariniu principu valdomoje valstybėje, tokioje kaip SSRS, suprantama, buvo simbolinis, o dažniau fiktyvus. Esama nuorodų į socialines apklausas [281, p. 241, 261], siekiant išsiaiškinti gyventojų požiūrį į vienokios ar kitokios plėtros planus, tačiau sunku teigti šių apklausų rezultatų autentiškumą, patikimumą ir tikrąją poveikio planavimui reikšmę. Aptinkama ir faktų apie protestus prieš vykdomus projektus (pvz., Kauno HE). J. Vanagas, nagrinėdamas miesto sociologijos klausimus, pabrėžia, kad nors Rusijoje XX a. 3-ajame dešimtmetyje vyravo labai novatoriškos idėjos, 4-ojo–5-ojo dešimtmečių socialistinio istorizmo periodas šį procesą nutraukė, o sociologija tapo „buržuaziniu mokslu“ [235, p. 17]. Nuo 1955 m. tuometėje SSRS padėtis pakito. Tačiau J. Vanagas atkreipia dėmesį į tai, kad tai buvo ne tiek Ch. Jencks ir J. Bakema miesto humanizavimo idėjų atspindys, kiek politine vizija grįsto visuomenės modelio formavimo darbai: „Nuo 1955 metų buvusioje SSRS (taigi ir Lietuvoje iki Nepriklausomybės atkūrimo) kelis dešimtmečius buvo projektuojama ir įgyvendinama didelių gyvenamųjų kompleksų statyba industriniu būdu, masiškai taikant tipinius projektus, nesuteikiančius pasirinkimo standartinius namus su labai ankštais butais. Tai buvo padiktuota ne vien skurdžių ekonominių galimybių, butų trūkumo. Be rimtesnio mokslinio pagrindo, vadovaujantis vien komandiniais metodais, buvo dirbtinai kuriama ir socialinė šitokių gyvenamųjų kompleksų funkcionavimo doktrina. Artima „kolektyvinės buities“ principams žmonių aptarnavimo sistema, iliuzorinė gyventojų visuomeninės veiklos, bendravimo „pagal gyvenamąją vietą“ idėja, kuriai tarnavo visa auklėjimo ir švietimo samprata, – visa tai turėjo priverstinės artimos kaimynystės pagrindu kurti patriarchalinio tipo bendruomenes.“ [235, p. 19]

Kaip teigia autorius, ši idėja sukėlė priešingą reakciją – susvetimėjimą. Tačiau politinių formantų diskredituota miesto humanizacijos idėja, kad ir komplikuotomis fiktyvios demokratijos, unifikacijos bei ekonomiškai skurdžios industrializacijos sąlygomis, išlaikė kai kuriuos žmogiškosios architektūrinės kalbos bruožus. Drąsiai galima teigti, kad hertzbergiškoji ko-determinacija, kaip gyventojų ar vartotojų *šneka*, sąlygų formuotis neturėjo. Tačiau architekto *šneka*

(pranc. *Musée Imaginaire*), kad ir tam tikroje „priedangoje“, neretai „tarp eilučių“, vis dėl to galėjo būti plėtojama. Kūrybinių rezultatų pavyzdys – Lazdynų, Kalniečių, Dainų ir kitų gyvenamųjų rajonų suplanavimas, architektūrinė kompozicija ir net socialiniai sprendimai, kaip teigia J. Vanagas, „sulaukė žymių užsienio specialistų susidomėjimo ir neblogą įvertinimo“ [235, p.19].

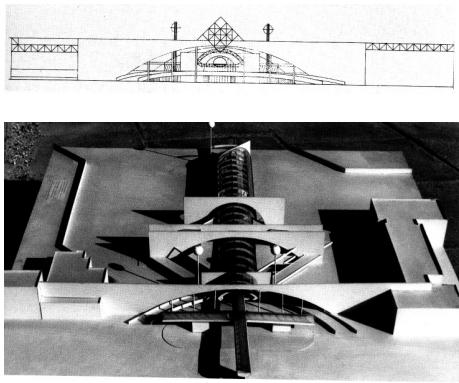
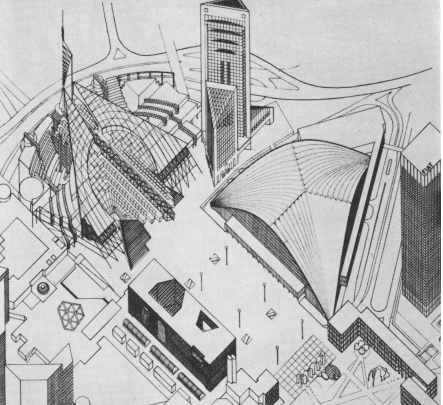
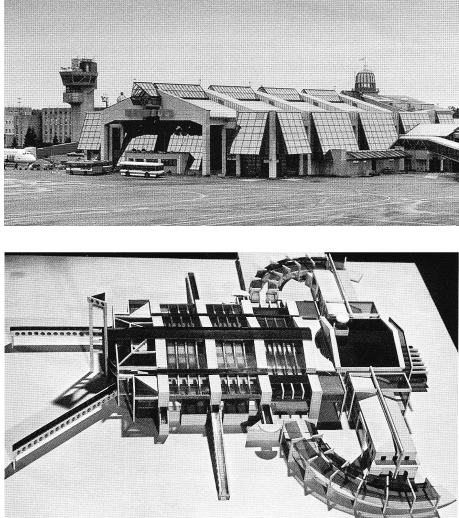

3.2. Plėtrai atviros formos paieškos

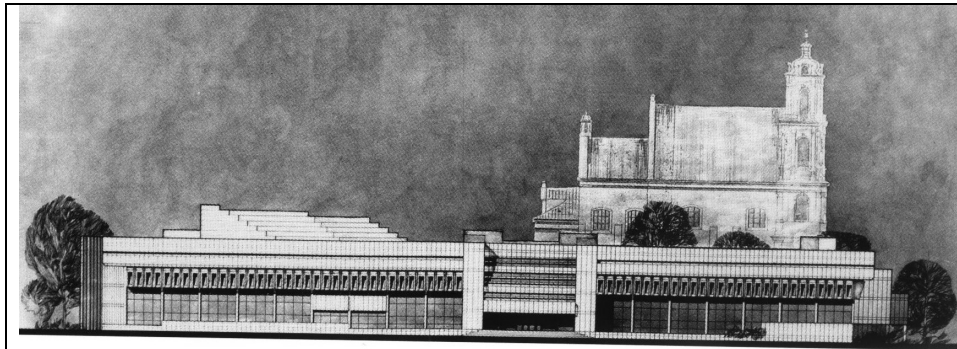
Nors Lietuvos urbanizacijos procesai XX a. antrojoje pusėje apėmė visą šalį nuo didmiesčių iki gyvenviečių ir kaimo vietovių, statybų gausa neprilygo nei SSRS, nei Vakarų Europos mastams. Vis dėlto Vakaruose populiarai architektūrinės struktūros indeterminavimo (atvėrimo plėtrai) idėja buvo giliai įsisukverbusi į vietos architektų kūrybinę kalbą. Struktūralistinei architektūrai būdinga technikos ir gamtos formų interpretacija, siejama su siekiu į humanitarinius mokslus integruoti gamtos ir tikslųjų mokslų pasiekimus [47]. Tai lėmė, kad gamtos bei technikos formų ir funkcijų analogijos kūrinuose neturėjo griežtos takoskyros – tiek organiškieji, tiek technicistiniai principai buvo grįsti moksline logika ir metodologija.

			
<p>3.2.001</p>	<p>VRM kultūros ir sporto rūmai, Žirmūnų g. 1E, Vilnius, 1982, archit. A. Mačiulis</p>	<p>3.2.002</p>	<p>Palonų kultūros namai, Radviliškio raj., proj. 1982–83, neįgyv., archit. H. Šilgalis</p>

Raiškus šios situacijos pavyzdys dviejų architektų, kartu sukūrusių ne vieną projektą, atskirai projektuoti A. Mačiulio VRM kultūros ir sporto rūmai (Žirmūnų g. 1E, Vilnius, 1982; il. 3.2. 001) [214] ir Henriko Kęstučio Šilgalio Palonų kultūros namai (Radviliškio raj., proj. 1982–83, neįgyv.; buv. M. Melnikaitės kol. centrinė gyvenvietė; il. 3.2. 002) [68]. VRM kultūros ir sporto rūmų projekte iš keturių pilonų sudarytas „įrenginio“ karkasas užpildomas reikiama agregatais. Pastarieji priklausomai nuo funkcijos yra skirtingų dydžių ir formų, tačiau jie atitinka struktūrinio karkaso parametrus. Monumentali, simetriška statinio tūrio ir vidaus erdvių kompozicija dar labiau pabrėžia technicistinę sąrangos logiką. Palonų kultūros namai išsiskiria skulptūriškumu.

Plano kompozicija grįsta ašine simetrija. Kilstelėto tūrio sąranga artima gamtos formoms (pvz., augalo žiedui). Tūris komponuojamas, kaip dinaminė vertikaliai orientuota, „atvira augimui“ kompozicija.

	<p>Kauno autobusų stoties konkursinis projektas, Vytauto pr., proj. 1978, neįgyv., (I premija), archit. A. Alekna, G. J. Telksnys ir L. R. Vaitys</p>		<p>Tarptautinio komunikacijų centro konkursinis projektas, Le Defance aikštė Paryžius, Prancūzija, 1980, archit. A. Alekna, G. J. Telksnys ir L. R. Vaitys</p>
	<p>Vilniaus oro uosto pirmasis išplėtimas, Rodūnios kelias 10A, 1983–93, archit. A. Alekna, G. J. Telksnys, L. R. Vaitys</p>		<p>Vilniaus oro uosto antrasis išplėtimas, Rodūnios kelias 10A, 2007, archit. L. R. Vaitys, R. Kučinskas</p>

3.2. 007	LKP CK administracinio pastato konkursinis projektas, Lukiškių a., Vilnius, 1970, archit. A. Alekna, G. J. Telksnys, L. R. Vaitys
---------------------	--

**3.2.
008**

Aukščiausiosios Tarybos
Prezidiumo rūmai (dabar
LRS I rūmai), Gedimino pr. 53,
Vilnius, 1982, archit.
A. Nasvytis, V. Nasvytis,
R. Stasėnas

**3.2.
009**

Profesinių Sąjungų Taryba
(dabar LRS III rūmai),
Gedimino pr. 53, Vilnius, 1980,
archit. Č. Mazūras,
konstr. J. Čivis

Labiausiai technicizuota kūrinių grupė galima laikyti statinius, sukomponuotus iš įvairių konstrukcinių karkasų. Architektų Algimanto Alekno, G. J. Telksnio ir L. R. Vaičio Kauno autobusų stoties konkursiniame projekte (Vytauto pr., proj. 1978, neįgyv.; I premija; il. 3.2. 003) [165, p. 10–11, 54–55; 172, p. 38–41] pateikti ilgos simetrinės kompozicijos konstrukcinio skaidymo būdai. Pastatas ne kartą yra prilygintas XX a. rusų konstruktyvizmo kūriniams [247, p. 104–106; 172, p. 14] ar net šumerų ir senovės Egipto architektūrai [165, p. 11]. Nors projektas nebuvo įgyvendintas, šios idėjos aiškiai atpažįstamos vėlesniame Tarptautinio komunikacijų centro konkursiniame projekte (Le Defance a., Paryžius, Prancūzija, 1980; il. 3.2. 004) [165, p. 12, 58–61; 172, p. 16, 46–47] bei projektiniuose Vilniaus oro uosto išplėtimo siūlymuose. Nors tik iš dalies, bet būtent Vilniaus oro uoste (Rodūnios kelias 10A, Vilnius, 1983–93, archit. A. Alekna, G. J. Telksnys, L. R. Vaitys; il. 3.2. 005) [165, p. 13, 70–75; 172, p. 16–17, 80–83] šias idėjas pavyko įgyvendinti. Vėliau uosto antrojo

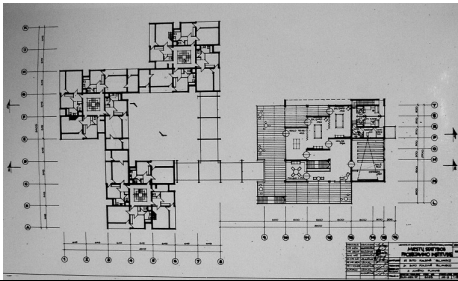

išplėtimo metu (2007, archit. L. R. Vaitys, Romas Kučinskas; il. 3.2. 006) „gyvai“ buvo įrodyta struktūros tęstinumo galimybė.

Kitas struktūros indeterminavimo metodas taip pat susijęs su karkasinių konstrukcijų kompozicija. Šios struktūros dažniau taikytos administracinės paskirties statiniams. Skirtingai nei anksčiau aptartai grupei, šioms struktūroms būdinga vertikali vizuali plėtros kryptis.

			
<p>3.2. 010</p>	<p>Viešbutis „Turistas“, Konstitucijos pr. 14, Vilnius, proj. 1965, įgyv. 1978, archit. J. Šeibokas</p>	<p>3.2. 011</p>	<p>Partinė aukštoji mokykla, (dabar VPU) T. Ševčenkos g. 31, Vilnius, 1977, archit. G. Baravykas, G. Ramunis</p>

Vienas ankstyviausių tokio pobūdžio tūrio atvėrimų „augimui“ dokumentuotas LKP CK administracinio pastato konkursiniame projekte (Lukiškių a., Vilnius, 1970, archit. G. J. Telksnys, L. R. Vaitys; II vieta; il. 3.2. 007). Tokia kompozicinė traktuotė, kai „triaukštis briaunuotas viršutinę statinio dalį vainikuojantis „karnizas“, smulkesniu dalijimu sudarantis ryškų ekspresionistinį kontrastą žemesnių aukštų sustambintai ir aritmiškai fasado plastikai“, J. Minkevičiaus spėjimu, galėjo būti ankstyviausia ne tik Lietuvoje, bet ir SSRS [165, p. 8–10]. J. Minkevičius šiame projekte išvelgia Bostono miesto rotušės (JAV, 1968, archit. Kallman, McKinnel & Knowles, su Campbell, Aldrick & Nulty ir su Le Messurier & Associates). Tačiau vienas projekto bendraautorių G. J. Telksnys šią idėją plėtojo jau 1968 m. savo diplominiame

darbe „LTSR Aukščiausiosios tarybos pastatas Černiachovskio aikštėje“ (darbo vadovas doc. Anicetas Vaivada) [172, p. 7, 10–11].

			
			
<p>3.2. 012</p>	<p>45 vietų (21buto) poilsinė (vėliau poilsio namai „Žilvinas“), Kęstučio g. 26, Palanga, proj. 1968, įgyv. 1969, archit. A. Lėckas</p>	<p>3.2. 013</p>	<p>Poilsio namai „Rugelis“, Vanagupės g. 20, Palanga, 1980–84, archit. S. Šarkinas</p>

Artimi kompoziciniai principai atpažįstami ir to paties konkurso nugalėtojų darbe (1970, archit. A. ir V. Nasvyčiai, A. Gudaitis, Antanas Lankauskas, Algimantas Strazdas, Algirdas Birieta; I vieta) [139, p. 163]. Įdomu, kad dešimtmečiu vėliau įgyvendintų Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo rūmų (Gedimino pr. 53, Vilnius, 1976–82; archit. A. ir V. Nasvyčiai, Robertas Stasėnas, konstr. Česlovas Gerliakas; dabar LRS I rūmai; il. 3.2. 008) pastato struktūroje raiškiai atspindėtos ne tik statinio autorių, bet ir A. Alekno bei L. R. Vaičio 1970 m. konkurso idėjos. Rūmų tūrio kompozicija simetriška, fasadai sudalinti vienodais tarpkoloniais, kurie apatinio dvigubai išaukštinto aukšto lygmenyje uždengiami aklina plokšte su stiklo apvadu, patekimo į kiemą vieta atvira; viduriniojo aukšto lygmenyje tarpkolonis pilnai stiklintas, viršutinė statinio dalis – konsolinė, dėl to statinio tūris į viršų ryškiai plėtėja, kuriama tarsi atvirkštinė perspektyva ar sustambintas karnizas su metriniu betoninių tarpangių ir angų bei išaukštinto parapeto kompozicija. Tame pačiame administraciniame komplekse įkurdintų Profesinių sąjungų Tarybos pastato (Gedimino pr. 53,

Vilnius, 1980, archit. Č. Mazūras, konstr. J. Čivis; dabar LRS III rūmai; il. 3.2. 009) [33, p. 357–358; 232, p. I8] salės korpusas taip pat modeliuotas į viršų plėtėjantis. Salės tūris surinktas iš aklinių betoniniu elementų, pirmasis aukštas – stiklintas. Lakoniškesnėmis priemonėmis vertikaliai stambintas viešbučio „Turistas“ (Konstitucijos pr. 14, Vilnius, proj. 1965, įgyv. 1978, archit. J. Šeibokas; il. 3.2. 010) [232, p. H36] bei Partinės aukštosios mokyklos (dabar VPU; T. Ševčenkos g. 31, Vilnius, 1977, archit. G. Baravykas, G. Ramunis; il. 3.2. 011) [44, p. 22–25] tūriai.

Stuomens tipo struktūra artima medžio augimo principui – viena tiksline kryptimi plėtojama struktūra, papildomą kryptinę ašį įgyja tik papildžius ją atšaka – nauja tiesinė struktūra. Funkciniai moduliai ir struktūrinė ašis privalo atitikti vienas kitą, t. y. turėti jungties galimybę. Likusi tūrio dalis formuojama nepaisant struktūros. Todėl tiesinio tipo struktūrose naudoti moduliai galėjo būti laisvesnių ir įvairesnių formų. Tokia struktūra gali būti komunikacinės (pvz., liftų ir laiptinių blokas) statinio šachtos ar panašaus pavidalo. Stiebinės struktūros statiniams būdinga ašinė simetrija.

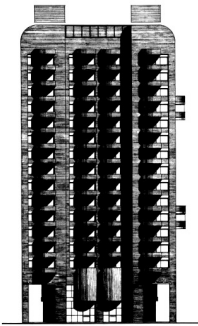
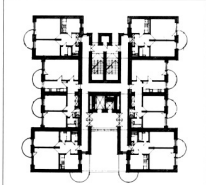
Vienas ankstyviausių stuomens tipo struktūrų – 1968 m. Algimanto Lėcko suprojektuoti ir 1969 m. įgyvendinti poilsio namai „Žilvinas“ (Kęstučio g. 26, Palanga, 45 vietų (21 buto) poilsinė; il. 3.2. 012) [46; 121]. Čia stuomenys tarpusavyje horizontaliai apjungti atitinkamai dėstant funkcinis blokus. Ant trijų vertikalių kamienų „apsivijęs“ dvylikos paradigminių modulių tūris – lyg aliuzija į žaltį Žilviną išsirangiusį tarp medžių.

			
3.2. 016	Poilsio namai „Žvorūnė“, Vanagupė, Palanga, proj. 1978–81, įgyv. 1989, archit. L. Merkinas ir kiti	3.2. 017	Daugiabutis namas Čiurlionio g. 6, Vilnius, 1980, archit. A. Lėckienė

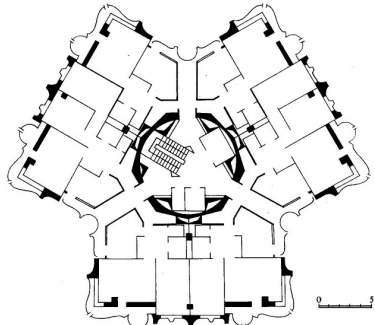
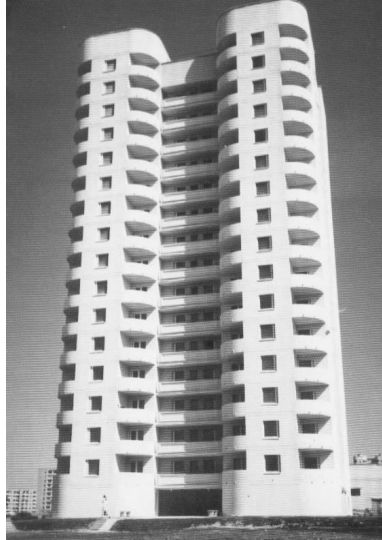
Vėliau pagal A. Lėcko ir bendraautorių projektus įgyvendinta grupė stiebinių pastatų Palangos Vanagupės rajone: poilsio namai „Linai“ (1975; il. 3.2. 015) ir Jūrininkų reabilitacijos ligoninė (1979; il. 3.2. 014). Artimas idėjas plėtojo Aida Lėckienė projektuodama daugiabutį namą Vilniuje M. K. Čiurlionio g. (1980; il. 3.2. 017) [161, p. 25]. Tačiau šių pastatų architektūrinė raiška labiau bylojo apie statybų industrializacijos laimėjimus nei išskirtinį architektūros ir gamtos dialogą. Visi šios grupės kūriniai dėstyti gamtinėje aplinkoje. Siekiant kuo didesnę sklypo dalį išnaudoti visuomeninėms reikmėms korpusai pakelti vienu ar dviem statinio lygiais. Skirtingo aukštingumo korpusai modeliuoti iš vienu ar trijų-keturių aukštų blokų nusklebiant juos šlaitiniais stogais. Aukštuminiai korpusai modeliuojami iš kelių tokių blokų, jie „atskiriami“ mažesnio ploto aukštais. Vėliau, panaudojus analogišką konstrukcinę schemą, įgyvendinti poilsiui skirtų „Žvorūnės“ (Vanagupė, Palanga, proj. 1978–81, įgyv. 1989, archit. Leonidas Merkinas ir kiti; il. 3.2. 016) [146] ir „Rugelio“ (Vanagupės g. 20, Palanga, 1980–84, archit. Saulius Šarkinas; il. 3.2. 013) [82, p. 14–15, 74–77] kompleksai. Juose architektūrinė kalba turtingesnė, pastatų struktūros formuotos sudėtingesnės, taikomi skirtingi struktūravimo metodai.

Savitą vertikalių struktūros statinių grupę sudaro aukštuminiai, monolitinės konstrukcijos, kartotiniai daugiabučiai namai miestų gyvenamuosiuose rajonuose. Lazdynuose statyti šešiolikaaukščiai gyvenamieji namai (Architektų g., Vilnius, 1980–1985, archit. Č. Mazūras ir kiti; il. 3.2. 018) ankstyviausi Lietuvoje aukštuminiai statiniai išsiskyrė ne tik kitokia būsto

filosofija^{XLVIII}, bet ir išraiškinga konstruktyvia tūrio sąranga. Du stačiakampio plano tūriai pasukti 90 laipsnių kampu vienas kito atžvilgiu ir atkartoti veidrodinės simetrijos principu. Savotiškais statinio „kontraforsais“ tapo apatinių trijų aukštų, tolygiai į apačią plėtėjančios lodžijos, o viršutinių dviejų aukštų balkonai, tarytum, užuomina į statinio karnizą. Keturių vertikalių tūrių jungtyje taip pat įrengti gyvenamieji kambariai su balkonais. Pastarasis statinio elementas kompoziciškai kuria savotišką statinio stuburo slankstelio įvaizdį. Vertikaliai sugrupuoti jie sudaro perforuotą fasado plokštumą, kontrastuojančią su stačiakampių bokštų aklinomis betono plokštumomis. Tai taip pat ir horizontalus vertikalių tūrių ryšys. Kontrastą pabrėžia ir spalvinis sprendimas – tūriai nedailinti, paliktas natūralus betonas, balkonų betoninės konstrukcijos dažytos geltonai.

 	 <p data-bbox="946 1238 1121 1261">16 a. namas dešiniame Neris krante. Fasadai 16-storey house on the right bank of Neris. Facade</p> <p data-bbox="970 1507 1098 1529">16 a. namas. Tipinio aukšto planas 16-storey house. Typical floor plan</p>
<p>3.2. 018</p> <p>16 aukštų daugiabutis namas Lazdynuose, Architektų g., Vilnius, 1980–85, archit. Č. Mazūras ir kiti</p>	<p>3.2. 019</p> <p>16 aukštų daugiabutis namas Šnipiškėse, Vilnius, 1980, archit. A. Gudaitis</p>

^{XLVIII} Pavyzdžiui, gyvenamojo kambario ir koridoriaus erdvės atskirtos stumdoma pertvara, toks sprendimas buvo taikomas tik partinei nomenklatūrai ir kitai valdininkijai statytuose daugiabučiuose.

 	
<p>3.2. 020</p> <p>16 aukštų, 90 butų namai, P. Plechavičiaus g. 2, 4, 6, Kaunas, 1984, archit. E. Andrašius</p>	<p>3.2. 021</p> <p>16 aukštų daugiabutis namas Fabijoniškėse, Vilnius, XX a. 9-asis dešimtmetis, archit. D. Ruseckas</p>

Vėliau greta statyti Karoliniškių ir Viršuliškių gyvenamieji rajonai tokių vertikalių dominančių neturėjo. XX a. 9-ajame dešimtmetyje vėl buvo bandymų įgyvendinti aukštuminius statinius. Nors tokios darnos su aplinkiniu rajonu kaip Lazdynuose pasiekti neapavyko, buvo sukurta keletas įdomių struktūralistinės architektūros projektų. Pagal Edmundo Andrašiaus projektą Kaune, Kalniečių rajone statyti savito trikampio plano šešiolikaaukščiai namai (Povilo Plechavičiaus g. 2, 4, 6, 1984; il. 3.2. 020) [97, p. 112/26]. Trys vienodi 90 butų (1, 2, 3 kambarių butai su lankstytos formos balkonais). Plano struktūra triašė, simetriška, centre kyla svarbiausia laikančioji konstrukcija – gelžbetonis cilindras, kuriame yra laiptai ir liftai. Tai vieni pirmųjų gyvenamųjų namų statytų gelžbetonio perdangų pakėlimo būdu Lietuvoje. Ši technologija leido įgyvendinti įvairesnius tūrius. Dėl to statiniai iš supančios aplinkos išsiskiria ne tik aukštingumu, bet ir formų plastika. Griežtą brutalistinę estetiką ir tvirtą struktūrą demonstruoja Vilniaus Šeškinės (archit. Bronislovas Krūminis, Danas Ruseckas) [61], Šnipiškių (archit. E. Stasiulis) [143] ir Fabijoniškių (archit. D. Ruseckas; il. 3.2. 021) [10] rajonuose esantys aukštuminiai namai. Kaune pagal R. Zimkaus projektą [281, p. 234] pastatytas 12 aukštų monolitinio, gelžbetonio konstrukcijos gyvenamasis namas su komercinėmis patalpomis taip pat aiškios kompozicinės sąrangos, puoštas gelžbetoniniu dekoratyviu „fachverko“ elementu, tačiau

bendras statinio vaizdas dominantei reikalingų bruožų neturėjo. Paminėtinas ir pagal architekto Daliaus Zigmanto Šarakausko projektą pastatytas 13 aukštų namas Kaune (Ukmergės g., Kaunas, 1986, pakartotas 1988) ir neįgyvendintas A. Gudaičio 16 aukštų daugiabutis namas su banko skyriumi (1980; il. 3.2. 019) [201], Šnipiškėse, Vilniuje.

1 aukšto planas	2 aukšto planas	Kartotinio aukšto planas
3.2. 022	Apartamentiniai gyvenamieji namai, Šventoji, Palanga, 2005, archit. H. Šilgalis	

Vienas naujausių stiebinės struktūros pavyzdžių yra kartotinis Apartamentinio gyvenamojo namo Šventojoje projektas (Palanga, 2005, archit. H. Šilgalis; il. 3.2. 022) [68]. Tinklinis metodas taikytas ne tik kvartalo sklypo, bet ir atskirų statinių planų struktūrose. Skirtingi tik pirmieji statinių aukštai, viršutinė statinio dalis formuota pagal kartotinį planą. Vienatūrio statinio plano struktūra iš išorės sunkiai įžvelgiama.

3.2. 023	Operos ir baletų teatras,; Vienuolio g. 1, Vilnius, 1974, archit. N. E. Bučiūtė
3.2. 024	Operos ir baletų teatro praplėtimo siūlymai, Vienuolio g. 1, Vilnius, 2004, archit. N. E. Bučiūtė, L. Markejevaitė, S. Mioldažytė

Stuomens tipo struktūroms galima priskirti Operos ir baletų teatrą (Vienuolio g. 1, Vilnius, 1974, archit. N. E. Bučiūtė; il. 3.2. 023) [203; 232, p. II]. Vienas dominuojantis statinio tūris tvirtintas prie stiebo ne įstrižainių sankirtos taške, kaip anksčiau aptartuose objektuose, bet pagal vieną iš kraštinių. Toks sprendimas leido lanksčiai modeliuoti išorės (po statiniu įrengta pėsčiųjų

gatvė) ir vidaus funkcijas (erdvus holas su vaizdu į Nerį ir Šv. Rapolo bažnyčią). Nagrinėjant struktūros tęstinumo galimybes, tikslinga paminėti, kad projektuojant šio statinio praplėtimą architektės pademonstravo, kaip galima esama struktūrą papildyti nauju agregatu nekeičiant esminių esamų konstrukcijų parametru (Vienolio g. 1, Vilnius; proj. 2004, neįgyv.; archit. N. E. Bučiūtė, Lada Markejevaitė, Silvija Mioldažytė; il. 3.2. 024) [117].

			
3.2. 025	Lietkoopsajungos administracinis pastatas, Gedimino pr. 28, Vilnius, proj. 1975, įgyv. 1987, archit. J. Šeibokas	3.2. 026	Viešbutis „Klaipėda“, Naujojo sodo g. 1, Klaipėda, 1980–85, archit. G. A. Tiškus

		
3.2. 027	Bendrabutis Kauno ir Algirdo g. sankirtoje, Vilnius, 1974, archit. L. R. Vaitys	

Aptariamaj grupei artimas, tačiau kitokios plano struktūros pavyzdys yra architekto J. Šeiboko projektuotas Lietkoopsajungos administracinis pastatas (Gedimino pr. 28, Vilnius, proj. 1975, įgyv. 1987, il. 3.2. 025) [80; 232, p. 120]. Aštuonių aukštų statinio tūris ryškiai išsiskiria iš aplinkinių pastatų ne tik šiuolaikinės architektūros raiška, bet ir aukštumu. Tačiau nuo greta esančių panašiu metu statytų administracinių pastatų šis skiriasi tūrio daugialypiškumu:

pirmajame aukšte įrengtos prekybinės patalpos ir pėsčiųjų takas, jungiantis A. Stulginskio gatvę su Gedimino prospektu (panaikintas plečiant prekybos patalpas); visą statinio perimetrą apima tik antrasis aukštas; visi kiti aukštai skirtingų formų, mažėjančių tūrių. Vientisos stiklo plokštumos kompoziciškai veikia kaip horizontalieji statinio tūrio ryšiai. Tolimiausioje sklypo dalyje suformuota aukščiausia statinio dalis, taip pat ir mažiausia užimamu plotu, todėl labiau primena virš pastato išskylančią jo konstrukcinę ašį nei pilnavertį aukštą.

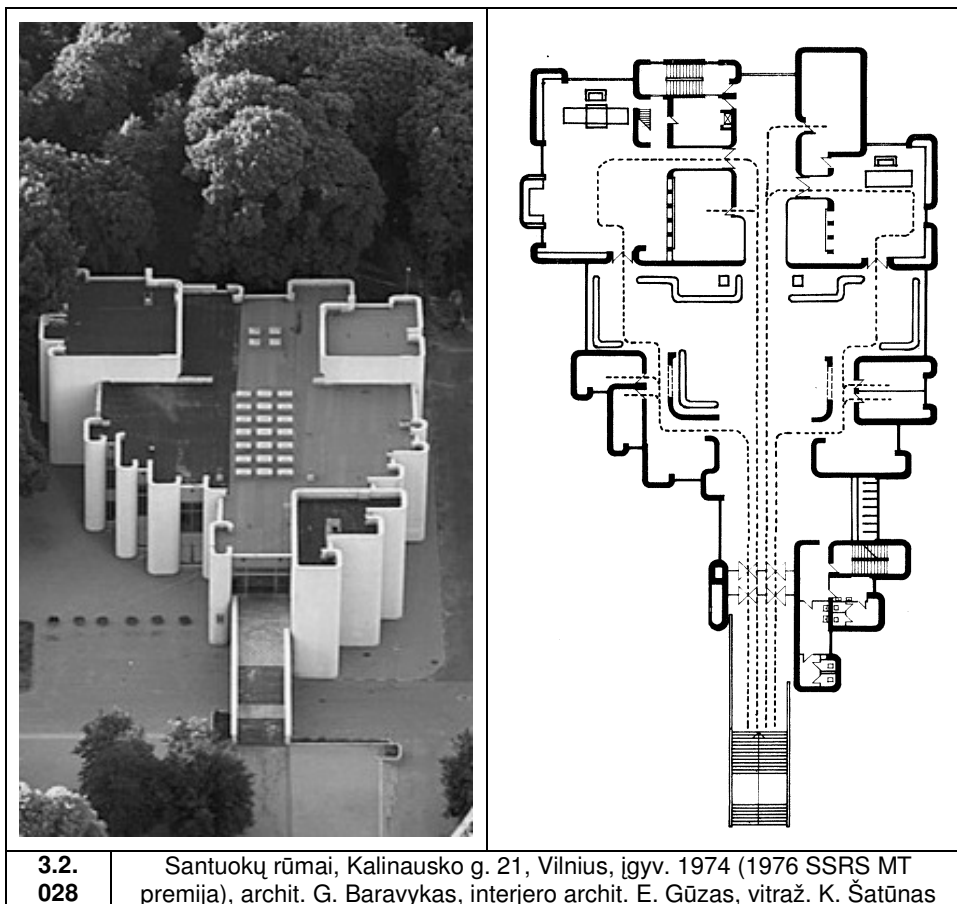
Tūriniu-erdviniu požiūriu artima stuomeninių struktūrų grupei yra triašės linijinės struktūros. Tai horizontalių ir vertikalų linijinių struktūrų samplaikos pavyzdys. Šio tipo statinių įgyvendinta vos keletas. Statiniams būdingas aiškiai struktūruotas linijinis planas; tūris formuotas akcentuojant vieną dominuojančią vertikalią statinio ašį.

Pagal L. R. Vaičio projektą 1974 m. pastatytas bendrabutis Kauno ir Algirdo g. sankirtoje (Vilnius; il. 3.2. 027) [165, p. 68]. Statinys, pramoninėje Naujamiesčio dalyje formuoja dviejų gatvių sankirtą. Tai ir vertikali bendramiestė dominantė, veikianti kaip tranzitinės Kauno gatvės perspektyvos riboženklis. Pirmuoju statinio aukštu apstatyta didžioji sklypo dalis – čia sutelktos visuomeninės paskirties patalpos. Aukštuminė dalis – „L“ konfigūracijos plano, vertikali dominuojanti ašis atitraukta į sklypo gilumą. Taip kompozicinėmis priemonėmis pabrėžta svarbi skirtingų kategorijų gatvių sankirta.

Kiek vėlesnis pagal G. A. Tiškaus projektą pastatytas viešbutis „Klaipėda“ (Naujojo sodo g. 1, Klaipėda, 1980–85; il. 3.2. 026) [191] sumodeliuotas tais pačiais principais. Pastarojo statinio funkcinis ir urbanistinis statusas lėmė ir kiek skirtingą architektūrinę kokybę. Miesto centrinėje dalyje stovintis stambiausias tuomet miesto viešbutis savitai susietas su supančia aplinka – sudėtinė buvusios Lenino aikštės kompozicijos dalis. „L“ formos viešbutis formuoja vieną aikštės kampų, o „augantis“ tūris atliko aikštės skulptūrinio akcento dinamiško fono vaidmenį. Profesinių sąjungų Tarybos pastato (Gedimino pr. 53, Vilnius, 1980, archit. Č. Mazūras, konstr. J. Čivis; dabar LRS III rūmai; il. 3.2. 009) [33, p. 357–358; 232, p. I8] 9 aukštų administracinis korpusas taip pat konstruotas laiptuotai siaurėjančio tūrio, tačiau vertikali dominantė nėra taip kontrastingai pabrėžta, kaip anksčiau aptartuose kūriniuose. Kitas skirtumas – atskiri statinio tūriai rikiuojami lygiagrečiai, o ne stačiu kampu.

Kita tūrio formavimo metodika – komponuoti funkcinius blokus juos tiesiogiai jungiant tarpusavyje. Taip agreguojamo statinio struktūra tampa modulių jungčių bei tarpmodulinių erdvių aibė. Vienas raiškiausių tarpmodulinių erdvių pavyzdžių yra Santuokų rūmai Vilniuje (Kalinausko g. 21, įgyv. 1974, archit. G. Baravykas, interjero archit. Eugenijus Gūzas, vitraž. Konstantinas Šatūnas; 1976 SSRS MT premija; il. 3.2. 028) [44, p. 12–21; 33, p. 264–266; 78; 98, p. 190–191/102; 232, p. I12]. Statinys disimetriškai modeliuotas vienos ašies kryptimi iš dviaukščių stačiakampių, skirtingo dydžio, aklinių, užapvalintų

modulių. Horizontali kompozicinė tūrių jungtis – platūs, – raiškaus mastelio laiptai ir iš tarpmodulinių erdvių sudarytas vidaus holas – aliuzija į vestuvių apeigose reikšmingą tilto motyvą. Statinio tūriai ir vidaus erdvės aiškiai hierarchizuotos pagal ritualinę svarbą: vertikaliai zonuota į administracinę dalį pirmajame aukšte ir reprezentacinę antrajame; horizontaliai antrojo aukšto funkcinė schema išdėstyta taip, kad svarbiausios santuokų ir vardynų salės su erdviais holais įrengtos statinio gilumoje, kuo arčiau įėjimo tuo patalpos smulkesnės, mažiau svarbios paskirties. Apeigų salės su didelėmis vitrinomis į greta esantį parką pabrėžia struktūros metafizinį tęstinumą – metrikacijos ritualas, kaip tiltas į kitą gyvenimo etapą. Apeigų svarba didesniojoje salėje pabrėžiama vitriną puošiant krištolo sietynu. Tūrių ir vertikalių stiklo plokštumų kontrastas ne tik integruoja statinio ir parko erdves, bet ir pabrėžia tūrių savarankiškumą. Ritmiškai artikuliuotas stambaus mastelio statinys vizualiai trumpėja, panašėja ne į vienalytį bloką, bet į atskirų tūrių dinamišką santalką.

**3.2.
028**

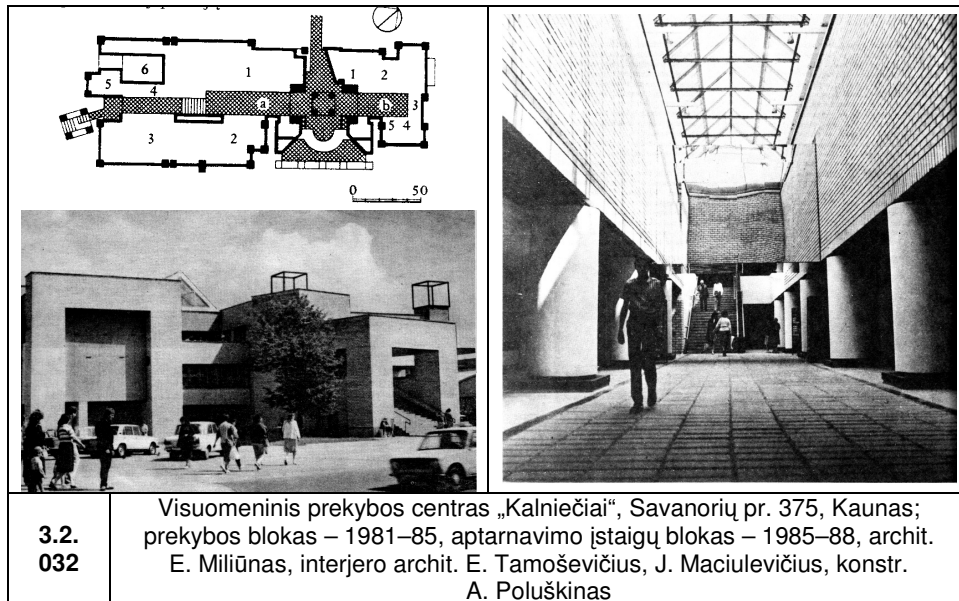
Santuokų rūmai, Kalinausko g. 21, Vilnius, įgyv. 1974 (1976 SSRS MT premija), archit. G. Baravykas, interjero archit. E. Gūzas, vitraž. K. Šatūnas

<p>3.2. 029</p>	<p>Stomatologinė poliklinika, Vytauto pr. 14, Kaunas, 1982, archit. I. Likšienė</p>	<p>3.2. 030</p>	<p>Santuokų rūmai, Respublikos g. 25, Panevėžys, 1989, archit. J. Skublickas</p>

<p>3.2. 031</p>	<p>„61 komunaro“ laivų gamyklos kultūros rūmai, Nikolajevas, Ukraina, 1970, neįgyv., archit. A. Mačiulis, H. K. Šilgalis, L. R. Vaitys</p>	

Kompoziciniu požiūriu artimas pavyzdys – Panevėžio santuokų rūmai (Respublikos g. 25, Panevėžys, 1989, archit. Juozas Skublickas; il. 3.2. 030). Šių ir Vilniaus santuokų rūmų pastatus vienija ne tik funkcijų analogija, bet ir aplinka (parkas, skveras) bei santykis su ja (vidaus ir išorės erdvių integracija). Kitas artimas pavyzdys yra Stomatologinė poliklinika Kaune (Vytauto pr. 14, 1982, archit. Irena Likšienė; il. 3.2. 029) [97, p. 339/135]. Apvalintais kampais, skirtingo dydžio tūriai jungiami komunikacine (koridorių, laiptų, laukiamųjų fojė) struktūra. Tūriai perstumti taikantis prie gatvės linijos, atitraukta nuo gatvės įeiga leidžia suformuoti kurdonerinę erdvę.

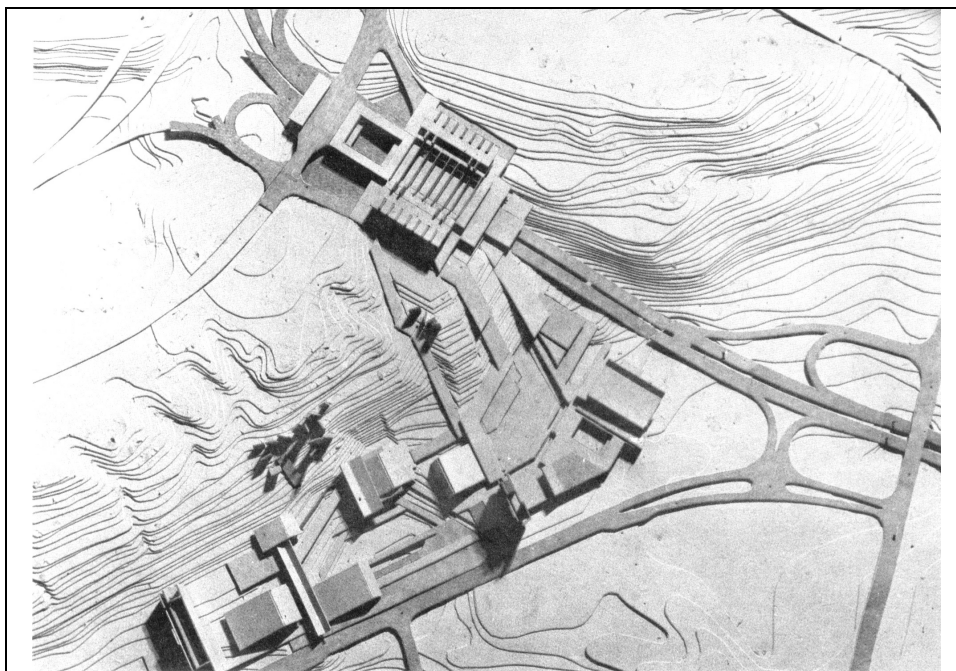
Tarpmodulinių erdvių struktūra konstruota „61 komunaro“ laivų gamyklos kultūros rūmų (Nikolajevas, Ukraina, 1970, neįgyv., archit. A. Mačiulis, H. K. Šilgalis, L. R. Vaitys; il. 3.2. 031) [8; 68; 214; 165, p. 23] projekte. Nikolajeve kompleksą struktūruojanti ašinė erdvė formuojama kaip dengta pėsčiųjų gatvė: pagrindinė statinio įeiga įtraukta giliau į kompleksą; tūris pabrėžtinai žemesnis nei aplink dėstyti funkciniai moduliai; linijinis pobūdis paryškintas eile išdėstytų stoglangių grupe. Statinys zonuotas į ūkinę, sporto ir pramogų dalis. Požeminė statinio dalis, kurioje sutelktos ūkinės funkcijos, naudojama kaip bazė pagrindinei sporto ir pramogų korpusų tūrių kompozicijai.

Visuomeninis prekybos centras „Kalniečiai“ (Savanorių pr. 375, Kaunas; prekybos blokas – 1981–85, aptarnavimo įstaigų blokas – 1985–88, archit. E. Miliūnas, interjero archit. E. Tamoševičius, J. Maciulevičius, konstr. A. Poluškinas; il. 3.2. 032) [97, p. 236/82] formuotas kaip rajono kvartalas.

Vienas didesnių to meto Pabaltijo centrų buvo ir vienas ankstyvesnių integruotos visuomeninės gatvės pavyzdžių. Centro prieigose planuotojai nenumatė steigti aikštės. Todėl E. Miliūnas visuomeninę erdvę integravo su centru [196]. Centrą sudaro du pagrindiniai tūriai: prekybos ir aptarnavimo. Juos jungia atvira terasa, kuria galima pereiti iš Savanorių prospekto į gyvenamąjį kvartalą. Planinė kompozicija dviejų statmenų ašių. Ilgoji ašis lygiagreti Savanorių prospektui, trumpoji – praėjimas. Prekybos bloke centrinė ašis formuota kaip per visą ilgį stoglangiu dengtas, lauko šaligatvio plytelėmis grįstas pėsčiųjų pasažas. Tūrinė kompozicija atspindi konstrukcinę sandarą – UK-1 gelžbetonio karkasą. Statinio tūriui būdingi pasikartojantys kubo ir laiptų motyvai. Išorės medžiagos – dekoratyvinių geltonų plytų mūras, sieninės plokštės, grubios natūralios faktūros šviesus marmuras, grynomis spalvomis dažyti konstrukciniai elementai (sijos, rėmai) atkartojami vidaus apdailoje. Statinio vienalytiškumo, vidaus ir išorės sąveikos išpūdis sustiprintas veidrodžiais.

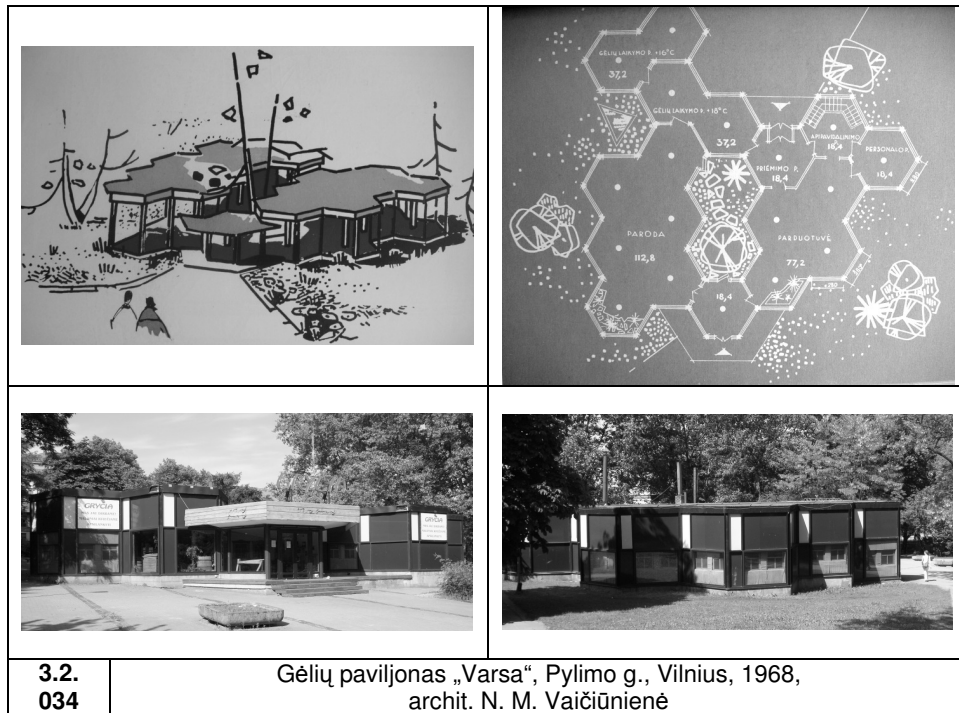
Panašiu metu šias idėjas E. Miliūnas įgyvendino kartu su K. Kisieliumi ir S. Juškii Mykolo Žilinsko dailės galerijos projekte (Nepriklausomybės a. 12, Kaunas, konstr. V. Strazdas, 1983–88; 1983 m. Lietuvos architektų sąjungos geriausias projektas; il. 3.1. 014) [97, p. 186–188/65; 196]. Nors estetinė statinio raiška artima postmoderniajai architektūrai, erdvinė sąranga grįsta struktūralistiniais principais.

3.2.
033

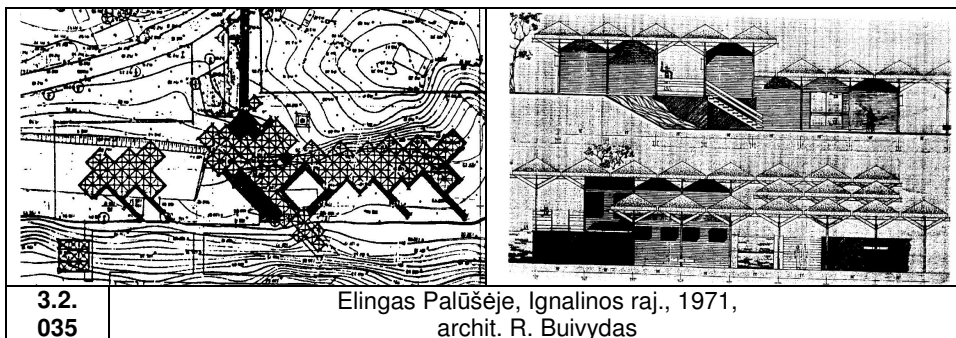
Prekybos ir kultūros centras Lazdynuose, proj. 1975, neįgyv.,
archit. Č. Mazūras

Architekto Č. Mazūro neįgyvendinto Lazdynų prekybos ir kultūros centro (1975; il. 3.2. 033) užmojai siekė ne tik pėsčiųjų gatvių, bet ir transporto magistralių integraciją [62]. Centras turėjo būti pastatytas virš Laisvės (tuomet Kosmonautų) prospekto, dalijusio Lazdynus į dvi dalis. Taigi, projektu būtų ne tik integruota miesto viešoji infrastruktūra, bet ir sujungtas tranzitine magistrale perskirtas gyvenamasis rajonas. Pastatas turėjo būti sujungtas su Architektų gatvės viaduku, iš kurio būtų automobiliu patenkama į apatinėje pastato dalyje projektuotą parkingą. Kabančioji centro dalis pėsčiųjų takais turėjo būti susieta su žemesnėje terasoje pagal Erfurto gatvę esančiais kino teatru (1972) ir baseinu bei neįgyvendintais kultūros centru, sporto kompleksu su aikštelėmis ir biblioteka.

Modulinių jungčių struktūra raiškiausiai „skaitoma“ tinklinės (angl. *grid-iron*) konfigūracijos. Tokio tūrių dėstymo funkcinis prototipas – audinys. Tokios struktūros modulis turi atitikti tam tikrus audinio-tinklo akies parametrus (gabaritą, konfigūraciją). Modulus vienijančios savybės yra jų atitikimas tinklo plokštumai. Kiti modulių parametrai (pvz., aukštis, angos, medžiagiškumas) gali būti parenkami atsižvelgiant į išorinius formantus (pvz., aplinką, kaimyninę struktūrą, estetinius sprendimus).

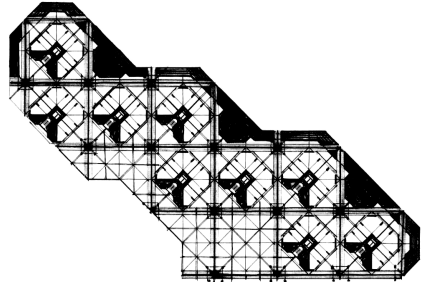

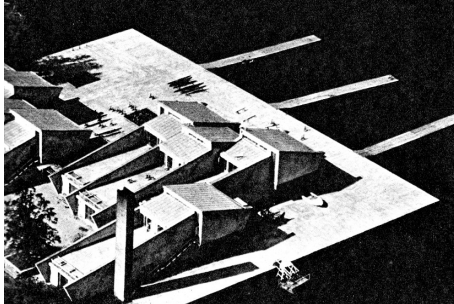
Vienas anksčiausiai įgyvendintų struktūralistinės architektūros tinklinio modeliavimo pavyzdžių yra architektės Nijolės Marės Vaičiūnienės projektuotas gėlių paviljonas „Varsa“ (Pylimo g., Vilnius, 1968; il. 3.2. 034). Tai vienas iš nedaugelio tinklinio modeliavimo pavyzdžių, kur paradigminis modeliuojamas elementas yra ne keturkampio, bet šešiakampio (korio akies) plano. Statinio tūris formuojamas tinkliškai dėstant skirtingo aukščio tūrinius modulius. Modulio aukštingumas naudojamas ne tik kaip kompozicinė priemonė, bet ir vizualiai atskirti tris pagrindines statinio funkcines dalis: įeigą, pardavimo ir parodų sales. Įeigos modulis yra žemiausias ir vienintelis su įtraukta fasado plokštuma. Parodoms skirta zona yra kiek aukštesnė už pardavimų erdvę. Moduliai dėliojami taip, kad viduryje būtų suformuotas uždaras kiemelis su „nuosavu“ svyrančiu gluosniu. Atvira plėtrai statinio struktūra, išoriškai matoma konstrukcija (metalo karkasas ir masyvūs stiklo lakštai) tuomet, manytina, turėjo statiniui suteikti išskirtinio šiuolaikiškumo įvaizdį. Deja, daugkartinė pastato paskirties kaita lėmė „estetinę komą“. Tiesa, pokyčiai daugiau medžiaginiai, erdvinis nuostolis – panaikintas kiemelis. Kitų esminių pakitimų neatlikta. Todėl viltis yra, kad ateityje jį dar galima bus pamatyti pirminės išvaizdos.

Išskirtinai „gryno“ tinklinio modeliavimo pavyzdys yra R. Buivydo elingo Palūšėje projektas (Ignalinos raj., 1971, neįgyv.; il. 3.2. 035). Statinio plano geometrinis modulis – kvadratas. Tūris formuotas iš dviejų elementų: stogo ir patalpų tūrių. Stogo struktūros paradigminis modulis sudarytas iš ant kolonos montuojamo piramidės formos stogo. Stogo moduliai formuoja bendrą statinio kontūrą – reguliarų tinklą, kuris, tam tikra tvarka, užpildomas grupėmis dėstytais kubo formos tūriais. Pastatas unikalus ir konstrukciniu sprendimu – surenkamo medinio karkaso konstrukcija to meto projektuose buvo retas dalykas. Įgyvendintų tokios plano ir konstrukcinės sandaros statinių neaptikta.

Tinklinio modeliavimo metodą ir surenkamo medinio karkaso konstrukciją R. Buivydas taikė projektuodamas ir poilsio bazės gyvenamųjų namelių bloką Akmenės raj. Bendra komplekso struktūra linijinio pobūdžio – kvadrato perimetru dėstomos namelių grupės. Aptariamą modeliavimo metodą

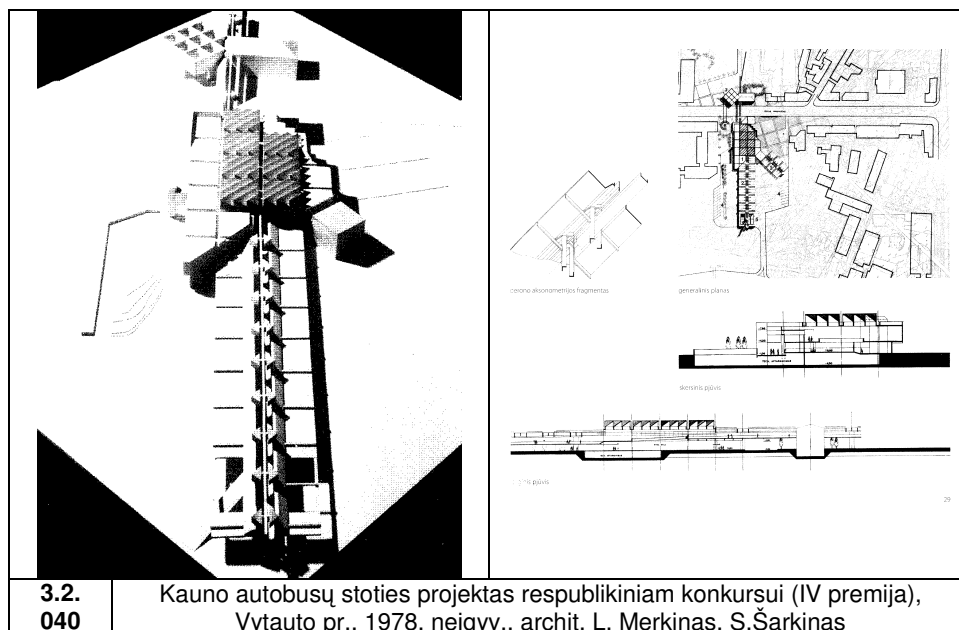
R. Buivydas naudojo projektuodamas ne tik pastatus, bet ir memorialinius statinius. Vienas tokių yra paminklas Eržvilke, įgyvendintas 1980 m. kartu su skulptoriumi V. Urbonavičiumi (Jurbarko raj.). Tinklinis modeliavimo metodas išvelgiamas ir jau aptartame Mažeikių Draugystės aikštės projekte (il. 3.1. 022). Tinklines struktūras S. Šarkinas ir L. Merkinas siūlė taikyti Sereikiškių parko rekonstrukcijoje (Vilnius, 1977; II premija; il. 3.2. 036).

	
<p>3.2. 036</p>	<p>Vilniaus Jaunimo sodo rekonstrukcijos konkursinis projektas, 1977; II premija; archit. S. Šarkinas ir L. Merkinas</p>
	
<p>3.2. 038</p>	<p>Kauno jachtklubas, proj. 1972, įgyv. 1975–81, archit. D. Petkeliėnė, V. Stauskas</p>
<p>3.2. 039</p>	<p>Trakų „Žalgirio“ irklavimo bazė, 1972, archit. M. N. Milčiūnienė</p>

Raiški tinklinė struktūra H. K. Šilgalio taikyta planuojant apartamentinius gyvenamųjų namų kvartalą Šventojoje (Palanga, 2005; il. 3.2. 037). Šis naujausių laikų architektūros objektas rodo autoriaus kūrybinių nuostatų pastovumą.

Lakoniškas, tačiau savitos raiškos, tinklinės metodikos rezultatas yra Kauno jachtklubo (proj. 1972, įgyv. 1975–81, archit. Vladas Stauskas (konceptija), D. Petkelienė; il. 3.2. 038) visuomeninis ir gyvenamieji blokai. Moduliai išdėstyti skirtingose šlaito terasose. Vienšlaičiu stogu nusklembti kubo formos dviaukščiai tūriai prastumti vienas kito atžvilgiu vienodu atstumu, tarpusavyje sujungti pėsčiųjų galerijomis. Didžiausias komplekso tūris atitrauktas nuo kranto linijos ir „pridengtas“ vertikalia dominante – švyturiu. Tokia komplekso tūrių kompozicija gamtinėje aplinkoje – tarsi, aliuzija į savaime susiformavusį pakrantės kaimą. Statinių tarpusavio išdėstymas artimas jau minėtam Policijos ir banko pastatui Nidoje (Neringa, 1979, archit. J. Panavas; il. 3.1. 007).

Trakų irklavimo bazės (1972, archit. Marija Nijolė Milčiūnienė; buv. „Žalgirio“ irklavimo bazė; il. 3.2. 039) kompleksas modeliuotas perstumiant modulius tam tikru žingsniu skersinės ašies atžvilgiu. Pailgo plano originalūs statiniai ritmiškai išdėstyti grupėmis, tartum siekiant sukurti „sustingusios bangmūšos“ įvaizdį.

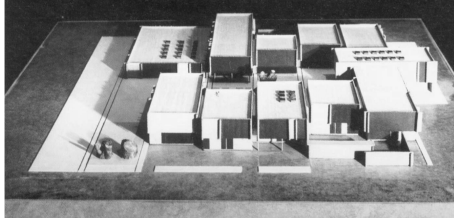
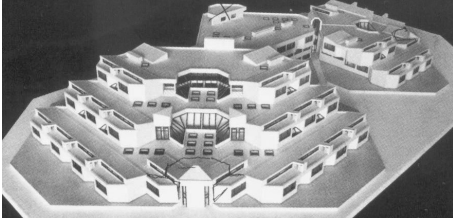

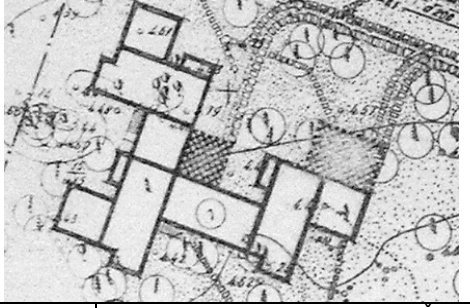
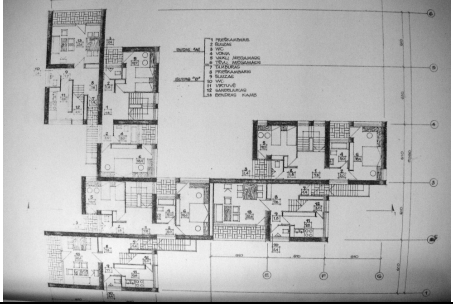
Kauno autobusų stoties (Vytauto pr., proj. 1978, neįgyv., archit. L. Merkinas, S. Šarkinas; IV premija; il. 3.2. 040) konkursiniame projekte tinklinis metodas ypač tiko dėl projektuojamo objekto funkcinės sąrangos

specifikos – stoties kompleksą paprastai sudaro koncentruoto tūrio laukimo salių dalis ir tinkliškai simetriška linijinio pobūdžio autobusų stotelių dalis. Statinio komponavimui pasirinktas kvadratinis modulis, dėstomas aplink pagrindinę komplekso ašį: aikštelių dalyje – dviem eilėm, o visuomeninis centras „papildomas“ dar dviem analogiškų (kito aukščio ir faktūros) modulių eilėmis. Siekiant suvokti šios kompozicijos novatoriškumą, galima pasitelkti kelis kitus šio tipo pastatų projektus. Tai to paties konkurso dalyvio G. Likšos brutalistinės estetikos statinys (il. 3.2. 042), kuriam netruko originalumo, tačiau tūrių kompozicija įprastesnė, mažiau radikali. Dar vienas pavyzdys – Vilniaus autobusų stotis (Sodų g. 22, Vilnius, 1974, V. Brėdikis; il. 3.2. 041), kur tūrinė kompozicija artimesnė funkcionalistinei tradicijai, nors novatoriškų struktūralistinei estetikai artimų tūrio ir apdailos sprendimų čia taip pat netruko. Projektas įgyvendintas tik iš dalies. Nepastatytas keturiolikos aukštų administracinis pastatas, kurio stuomens tipo konstrukcinis principas būtų suteikęs stoties kompleksui daug ryškesnių struktūralistinių bruožų [42].

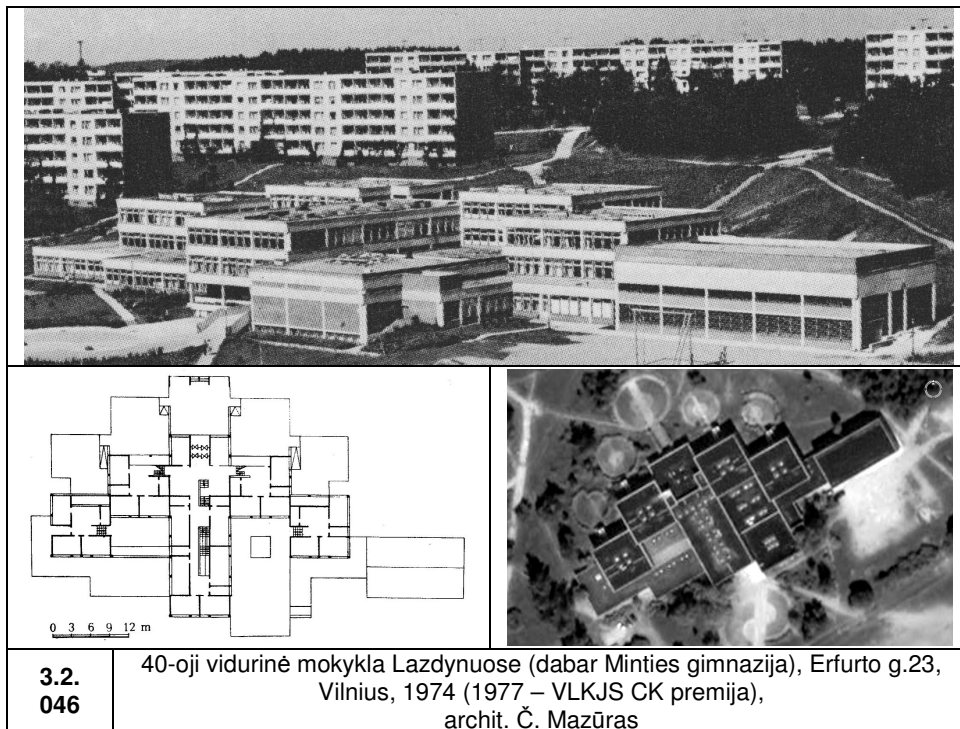
			
3.2. 041	Vilniaus autobusų stotis, Sodų g. 22, Vilnius, 1974, įgyv. iš dalies, archit. V. Brėdikis	3.2. 042	Kauno autobusų stoties projektas respublikiniam konkursui (paskatinamoji premija), Vytauto pr., 1978, neįgyv., archit. G. P. Likša

Vienas idomiausių laikmečio standartizuotos architektūros, industrializuotų statybų ir struktūralistinės tinklinio modeliavimo metodikos dermės pavyzdžių yra A. E. Paslaičio projektuotas modulinis prekybos centras (1972–78; il. 3.2. 043) [202]. Projektas skirtingu mastu įgyvendintas Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje ir kituose miestuose. Šis projektas kurtas tuomet, kai imta skatinti grupuoti iki tol atskirai statytus, prekybos ir aptarnavimo centrus į vieningus kompleksus. Tokie centrai projektuoti atsižvelgiant į konkrečių gyvenamųjų rajonų, kuriuose statoma, parametrus. Todėl galimybė komplektuoti pagal poreikius buvo ne tik novatoriška, bet ir racionali. Tinklinis metodas taikytas komponuojant Liaudies ūkio pasiekimų parodų rūmus (Laisvės pr. 5, Vilnius, 1980, archit. Edmundas Pranciškus Stasiulis, konstr. Liubovė Borcaitė; 1982 SSRS MT premija; dabar Litexpo) [143; 33, p. 306–307; 232, p. I11].

	
3.2. 043 Modulinis prekybos centras Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje ir kitur, 1972–78, archit. A. E. Paslaitis	3.2. 044 Vidurinė mokykla Nakotnėje, Latvija, 1968–76, archit. H. K. Šilgalis

	
	
3.2. 045	24 vietų pensionatas „Žilvinėlis“, Kęstučio g. 26, Palanga, 1970, archit. A. Lėckas

Retai naudota, tačiau architektūrinės kompozicijos požiūriu plačias galimybes teikianti trimatė tinklinė struktūra. Viena anksčiausiai įgyvendintų šio tipo struktūrų – H. K. Šilgalio projektuota Vidurinė mokykla Nakotnėje (Latvija, 1968–76; il. 3.2. 044) [68]. Statinys sukomponuotas iš sudėtinės plano geometrijos (stačiakampio ir trapecijos) modulio. Skirtingai nei Vilniaus gėlių paviljone „Varsa“, moduliai (mokymo patalpų blokai) skirtinguose korpusuose dėstomi dviem arba trim lygiais. Taip tarp jų suformuojamos bendrojo naudojimo erdvės. Bendrosioms patalpoms natūraliai apšviesti įrengti atriumai ir stoglangiai.

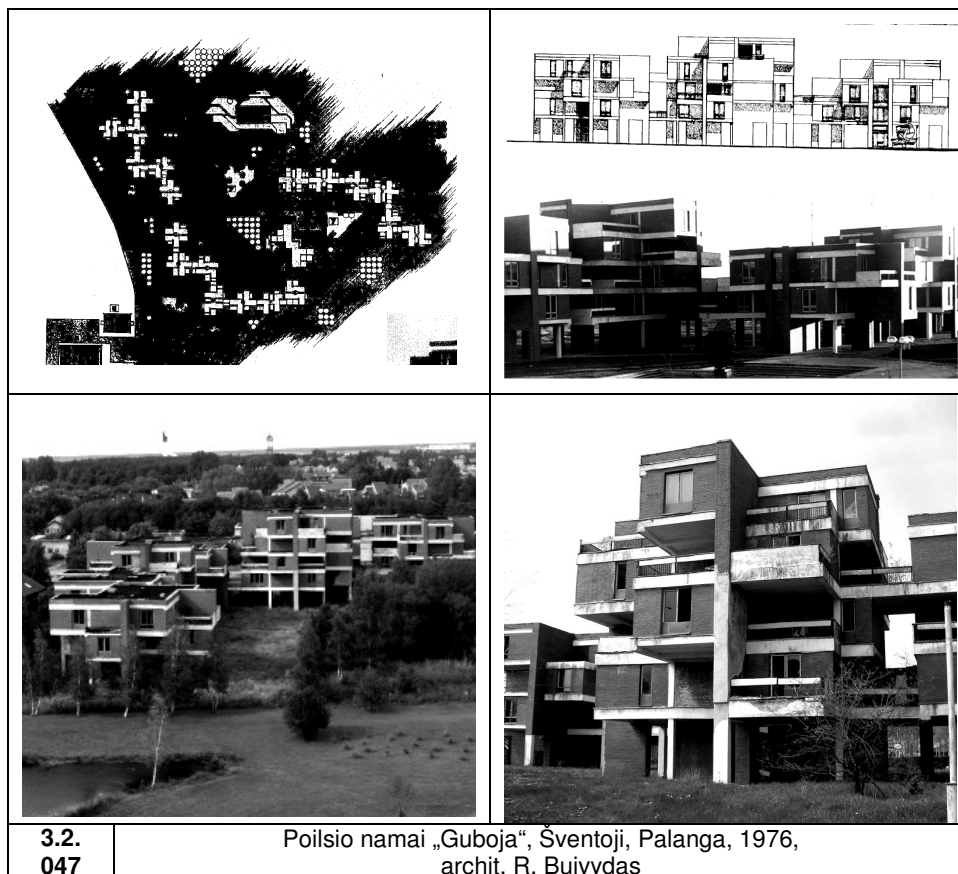

Vienas pirmųjų Lietuvoje įgyvendintų aptariamo modeliavimo pavyzdžių – pensionatas „Žilvinėlis“ (Palanga, 1970, archit. A. Lėckas, 24 vietos; il. 3.2. 045) [120]. Tūris suformuotas iš stačiakampių gretasienių paradigminių modulių, atitinkančių pensionato gyvenamąjį numerį. Paradigminis vienetas multiplikuojamas pasukant stačiu kampu ir perkeliant tam tikru žingsniu reguliariame trijų lygių kompoziciniame tinkle. Statinio užstatymo plotą atitinka antrasis aukštas, sudarytas iš šešių modulių. Pirmojo ir trečiojo plotas perpus mažesnis už antrąjį (po tris modulius). Apatinėje statinio dalyje neužstatytas plotas naudojamas viešosioms, trečiojo – privačiosioms (įrengtos numerių terasos) reikmėms. Statinio konstrukcinė sandara (mūras ir gelžbetonio karkasas) atvirai eksponuojama statinio išorėje. Spalviniu sprendimu pabrėžiamas konstrukcijos dualumas (balintas betonas ir raudonas mūras) bei sąsaja su tradicine pajūriui fachverko architektūra (plg. medžio karkasas ir mūro užpildas).

40-osios vidurinės mokyklos Lazdynuose (Erfurto g.23, Vilnius; 1974, archit. Č. Mazūras; dabar Minties gimnazija; 1977 – VLKJS CK premija; 1982 m. pakartota, kaip 50-oji vidurinė mokykla, Architektų g. 68, Lazdynai, Vilnius; dabar Ažuolyno gimnazija; il. 3.2. 046) [98, p. 216/115; 33, p. 136] pastato kompozicinis tinklas užpildomas 18X18 m dviaukščiais tūriniais blokais. Keturiuose blokuose įrengtos mokymo patalpos su individualiomis drabužinėmis, sanitarinėmis ir ūkinėmis patalpomis. Kiekvienas šių blokų turi individualų

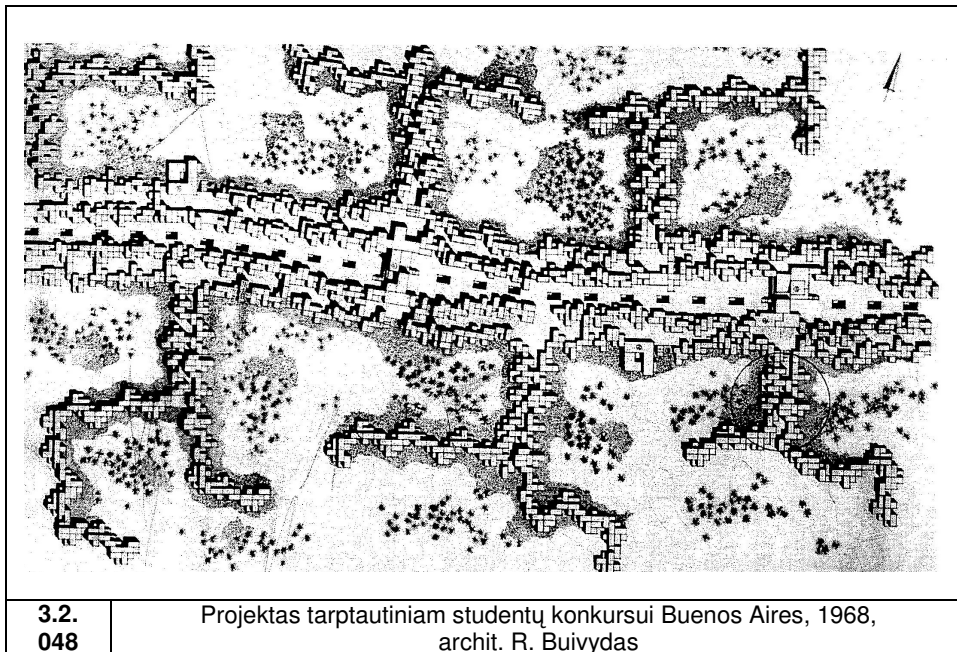
apskritimo formos rekreacinį kiemėlį. Sporto ir žiūrovų salė su fojė bei administracinės patalpos suplanuoti dvigubuose moduliniuose blokuose. Statinio vidaus erdvės natūralia šviesa apšviečiamos iš šono ir iš viršaus (per zenitinius stoglangius). Tūriai išdėstyti dviejose šlaito terasose ant kryžminės, blokus jungiančios struktūros: viena ašis išilgai, kita statmenai šlaitui. Struktūralistiniu aspektu svarbus bruožas yra interjero ir eksterjero medžiaginis vieningumas, daugialygių vidaus erdvių aiškumas, sąryšingumas.

Trimatė tinklinė struktūra ryškių erdvinio modeliavimo bruožų įgavo 1976 m. iš dalies įgyvendinus poilsio namų „Guboja“ (Šventoji, Palanga, 1976, archit. R. Buivydas; il. 3.2. 047) kompleksą. Objekto struktūra yra trijų lygių: projektuojamo statinio sklypas „dengiamas“ reguliariu tinklu, kuris užpildomas sekcijų-korpusų grupėmis; vienas gyvenamasis korpusas (jų grupėje 6–7) – ant pilonų pakelta, dėsningai erdvėje rikiuojamų gyvenamųjų blokų struktūra. Svarbu paminėti, kad architektas erdvinio modeliavimo metodu susidomėjo dar studijų metais (1968; il. 3.2. 048).

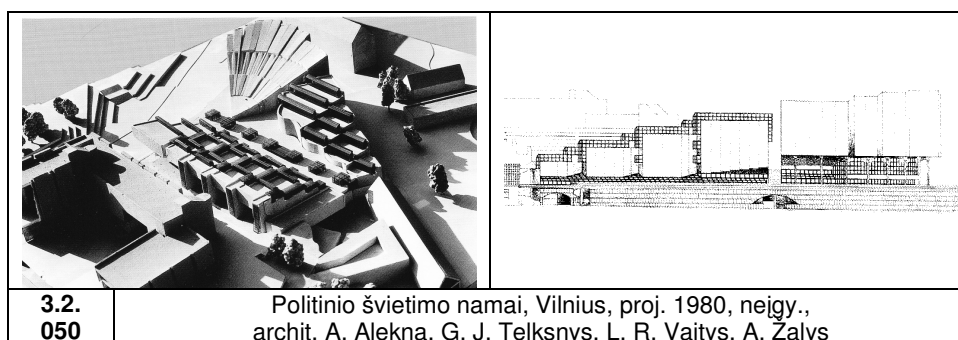
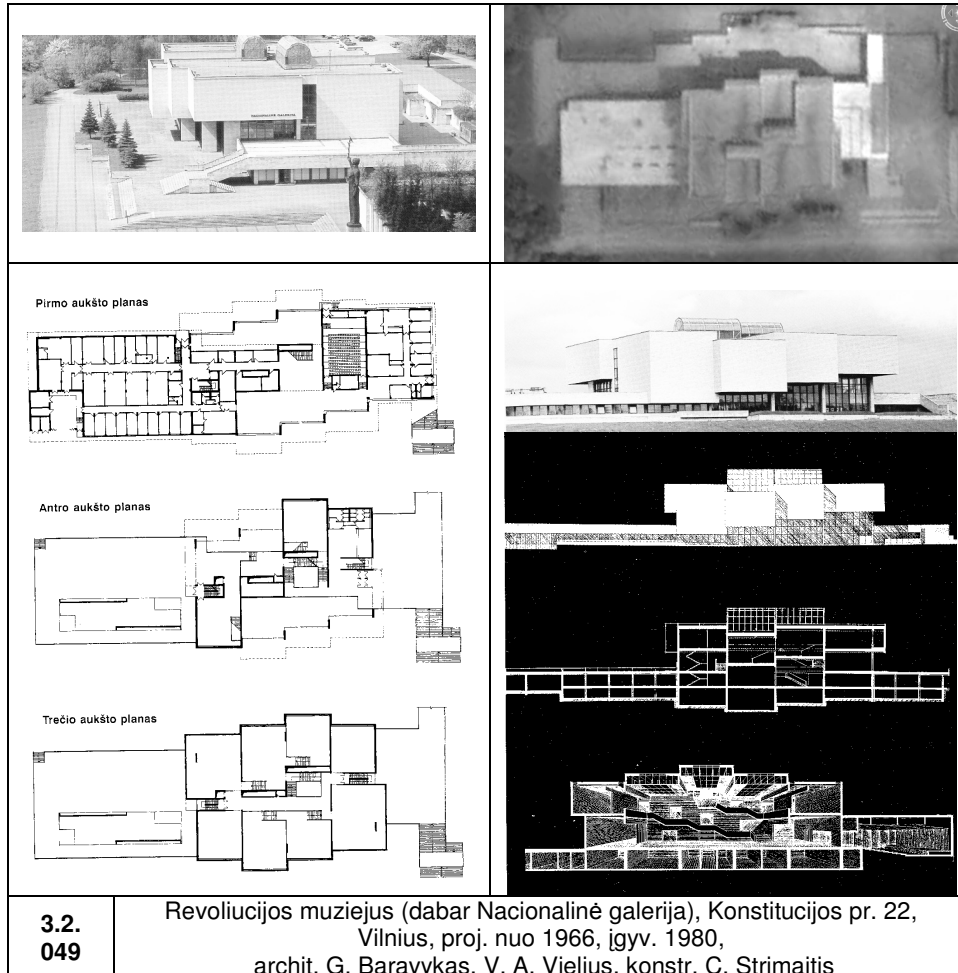

3.2.
047

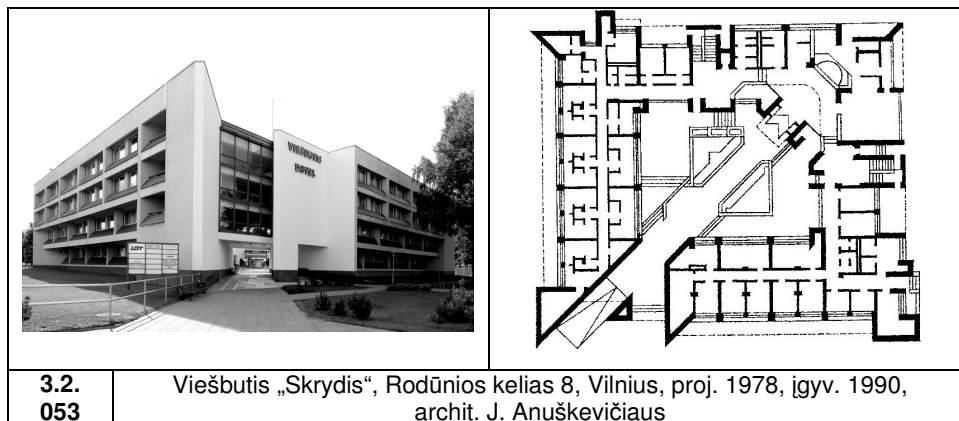
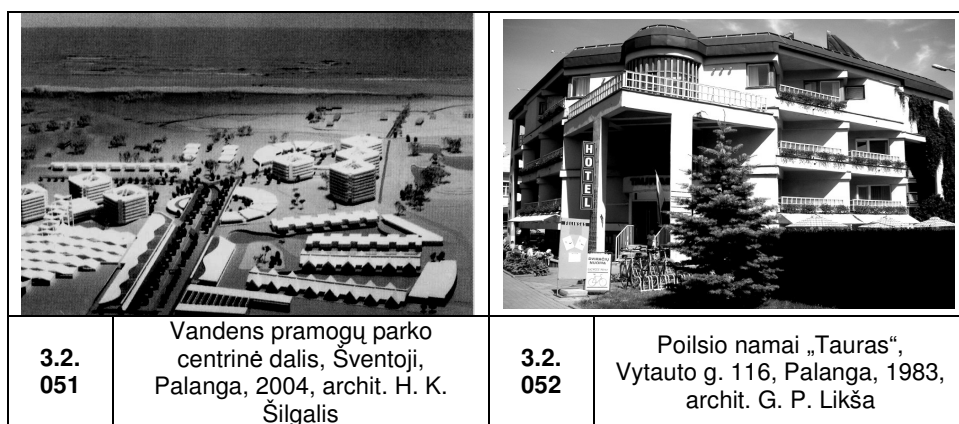
Poilsio namai „Guboja“, Šventoji, Palanga, 1976,
archit. R. Buivydas

Vienakryptė erdvinė struktūra įgyvendinta architektų G. Baravyko ir V. A. Vieliaus Revoliucijos muziejaus (Konstitucijos pr. 22, Vilniuje, proj. nuo 1966, įgyv. 1980, konstr. C. Strimaitis; dabar Nacionalinė galerija; il. 3.2. 049) projekte. Pastato konstrukcija – horizontali gembinė. Ant jos sumontuoti parodų salių tūriai [44, p. 28–35; 33, p. 508–509; 78; 155; 98, p. 284–285/166; 232, p. II2]. Muziejus yra dešiniajame Neries krante, Vilniaus naujojo centro visuomeninio komplekso dalis. Ekspozicijų plotas sudarė 2.590 kv.m.; apatinė statinio dalis, kurioje išdėstytos administracinės, saugyklų ir gamybinės patalpos, yra tarsi pagrindas keturiems ekspozicijų salių tūriams. Pastatą nuo gatvės skiria įgilintas ekspozicijų kiemas, kuris sujungtas su požemine pėsčiųjų perėja. Taip kiemas tampa miesto ir muziejaus jungties arba atskirties elementu – kiemas atskiria nuo transporto trasos, bet sujungia su požemine pėsčiųjų gatve. Pastovių ekspozicijų salės sutelktos apie centrinius laiptus ir aukštėja kiekviena po 1,8 m. Eidami per sales, lankytojai palaipsniui pakyla iki trečiojo aukšto lygio ir galerijomis nusileidžia į pirmąjį aukštą, kur yra laikinų parodų salė. Nuosekliai kylanti viena kryptimi erdvių grandinė ir išilginta statinio stilobatinė dalis byloja apie galimą šios struktūros augimą Vakarų kryptimi.

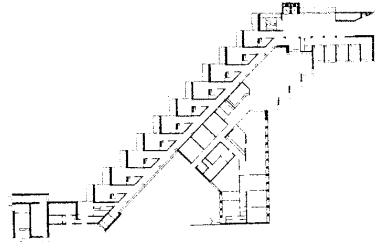

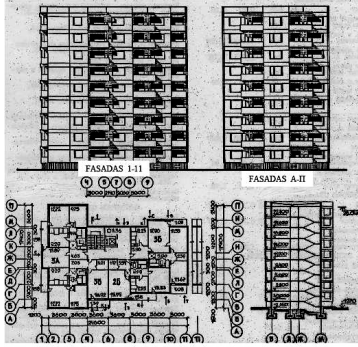

Kintančių struktūrų ir užpildų koncepcija plėtota Politinio švietimo namų (Vilnius, proj. 1980, neįgy., archit. A. Alekna, G. J. Telksnys, L. R. Vaitys, A. Žalys; il. 3.2. 050) [165, p. 56–57; 172, p. 42–43] konkursiniame projekte. Kelių mastelių tinklas užpildomas proporcingai kintančio dydžio tūriais. Ties gatvių sankirta kompleksas formuojamas vėduklinės konfigūracijos salės tūriu. Brandaus tinklinio modeliavimo pavyzdys galėtų būti H. Šilgalio Šventosios vandens pramogų parko centrinės dalies projektas (Palanga, 2004; il. 3.2. 051) [68].

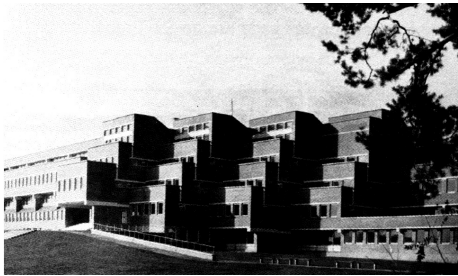

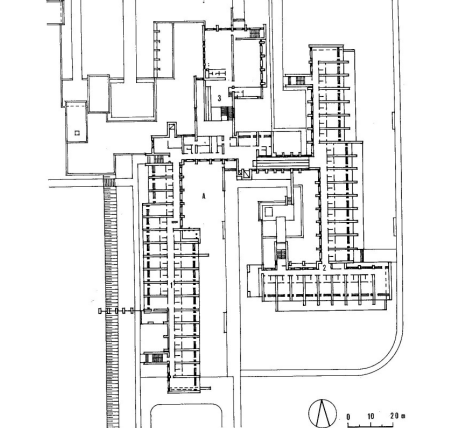
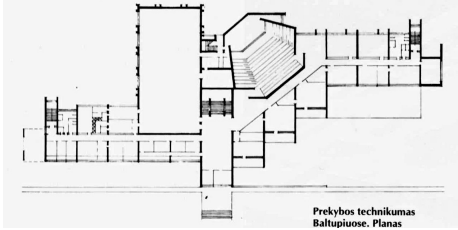

Skirtingai nei daugumoje anksčiau aptartų statinių tipų, Šiaulių „Tauro“ poilsio namai Palangoje (Vytauto g. 116, 1983, archit. G. P. Likša; il. 3.2. 052) [154] ir viešbutis „Skrydis“ Vilniuje (Rodūnios kelias 8, proj. 1978, įgyv. 1990, archit. J. Anuškevičiaus; il. 3.2. 053) [145] projektuoti kaip vienatūriai (vieno dominuojančio tūrio). Horizontalios plano struktūros šiuose statiniuose vertikaliai multiplikuojamos. „Tauro“ trijų aukštų, kvadratinio plano tūris dėstomas iš viena

gyvenamąjį numerį atitinkančių vienetų. Moduliai pasukti 45 laipsnių kampu plano kontūro atžvilgiu. Taip suformuotas įbrėžtinis aštuoniakampis. Blokai dėstyti taip, kad vidinėje dalyje būtų suformuotas atriumas. Tačiau vertikaliai tūris nekinta. Pastato kampuose suformuotos skirtingos konstrukcijos „nusako“ įėjimų paskirtį (į viešbutį, restoraną, tarnybines patalpas). Taisyklingo plano „Skrydis“ tinkliškai sukomponuotas dėstant modulius pagal statinio kontūrą, suformuotas vidaus kiemas ir skersinė gatvė. Šis principas būdingas mažaaukščiams pastatams. Vidaus ir išorės sąryšingumu, asketišku technizmu grįsti abiejų pastatų interjerai taip pat byloja apie technologijų laikmetį ir atitinkamo įvaizdžio siekį.

	 		
<p>3.2. 054</p>	<p>Sanatorija „Vilnius“, K. Dineikos g.1, Druskininkai, 1973, archit. A. ir R. Šilinskai</p>	<p>3.2. 055</p>	<p>Baltijos poilsio namų „Eglės“ korpusas, Kęstučio g., Palanga, 1973, archit. E. Tamoševičius</p>
			
<p>3.2. 056</p>	<p>Studentų bendrabučiai, Saulėtekio al., Vilnius, 1976, archit. B. Krūminis, J. Sidaravičius, P. Markvaldas</p>	<p>3.2. 057</p>	<p>9 aukštų kartotinis daugiabutis namas, Justiniškės, Vilnius, 1968–74, archit. B. Krūminis, V. Sargelis, V. Zubrius, K. Sližys</p>

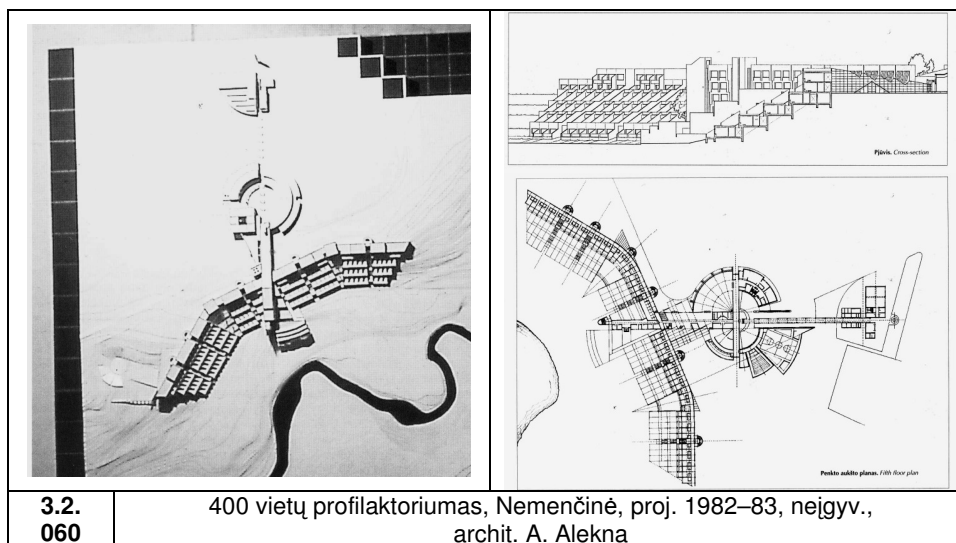
Aušros ir Romualdo Šilinskų sanatoriją „Vilnius“ Druskininkuose (1973; il. 3.2. 054), Enriko Tamoševičiaus „Baltijos“ sanatorijos „Eglės“ korpusas (1973; il. 3.2. 055), skaitiklių gamyklos poilsinė Molėtuose (1974, archit. Albinas Petras Purys), kartotinis studentų bendrabučio projektas (Saulėtekis, Vilnius, 1976, archit. B. Krūminis, J. Sidaravičius, P. Markvaldas; il. 3.2. 056) kartotiniai 5 ir 9 aukštų daugiabučiai namai (Justiniškės ir kiti Vilniaus raj. 1968-74; archit. B. Krūminis, Vidas Andrius Sargelis, V. Zubrius, K. Sližys; il. 3.2. 057) taip pat skirtini aptariamajai grupei. Šių statinių plano konfigūracija paprastesnė, racionalesnė.

	
	
 <p style="text-align: right; font-size: small;">Prekybos technikumai Baltupiuose. Planas</p>	<p>3.2. 059 Darbo veteranų pensionatas Vilniuje (dabar Gerontologijos ir rehabilitacijos centras), Kalvarijų g. 323, Baltupiai, 1977, archit. V. A. Vielius</p>
<p>3.2. 058 Prekybos technikumai Vilniuje (dabar Vilniaus kolegija), Didlaukio g. 49, Baltupiai, 1985, archit. V. A. Vielius</p>	

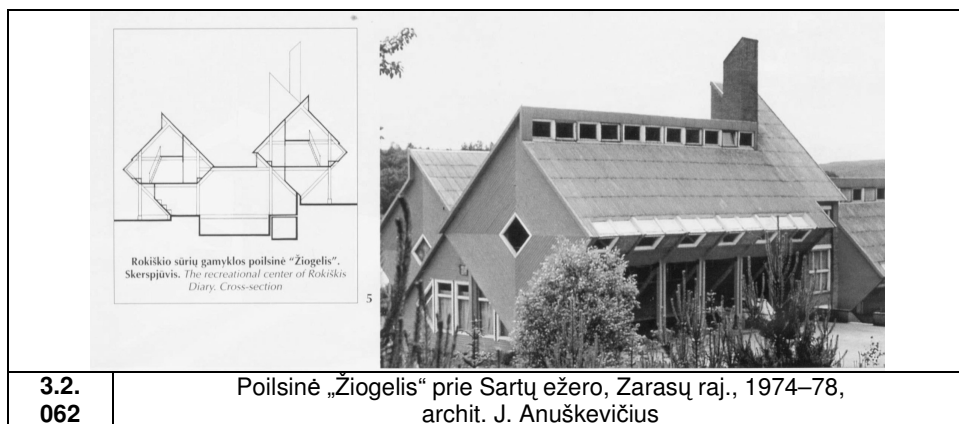
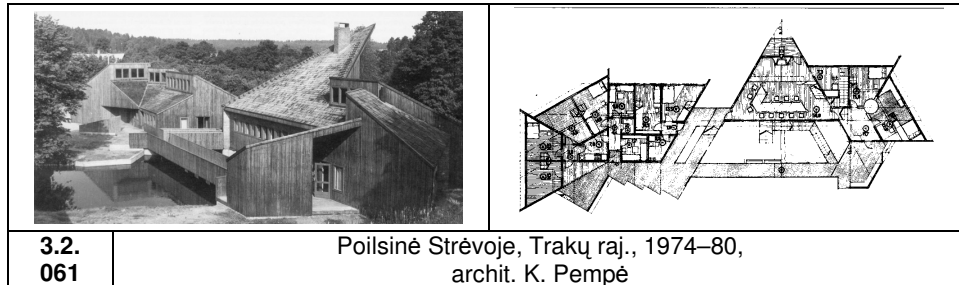
Pastatams būdingas vienas dominuojantis moduliais užpildytas tūris (pvz., stačiakampis gretasienis). Šių statinių estetinė raiška dažnai yra artimesnė funkcionalizmo epochos architektūrai. Tačiau šie objektai svarbūs kaip pirmas žingsnis nuo monoblokų prie artikuliuoto tūrio architektūros. Dauguma grupės

pastatų turi aiškiai suvokiamus fasadus. Tokiam modeliavimo metodui būdinga linijinio pobūdžio planinė kompozicija, kartais sudėtinė linijinė (pvz., kvadrato perimetras, kelių linijų sankirta ir pan.). Sudėtinio plano pavyzdys – poilsinė Molėtuose. Statinio tūris modeliuojamas iš vertikalių 3–5 aukštų tūrių (numeriu blokų). Modulinius elementus išdėsčius statinio perimetru viduje kuriamos bendro naudojimo erdvės. Statinys dengiamas įvairiaformiu daugiašlaičiu stogu. Bendras statinio įvaizdis – struktūrizuota kalva. Pastato aukštingumą žymi reguliarius balkonų tūrių tinklas, tačiau vertikalia ašimi tūris neskaidomas.

Architekto V. A. Vieliaus Darbo veteranų pensionato (Kalvarijų g. 323, Baltupiai, 1977; dabar Gerontologijos ir reabilitacijos centras; il. 3.2. 059) ir Prekybos technikumo (Didlaukio g. 49, Baltupiai, 1985, archit. V. A. Vielius; dabar Vilniaus kolegija; il. 3.2. 058) projektams būdingas linijinio pobūdžio planas [155; 33, p. 129–130]. Pensionato koridorinio plano korpusai horizontalių dalijimą įgauna tolygiai į viršų mažinant aukšto plotą. Technikumo korpusų aukštų plotai ritmiškai mažinami ir didinami. Vertikalios tinklo ašys abiejuose projektuose nužymimos konsolėmis ir pilonais. Technikumo pastate centrinė (įeigos) dalis pabrėžta raiškiai erdviškai prastumiant funkcinis blokus.

Algimanto Alekno profilaktoriumo Nemenčinėje (proj. 1982–83, neįgyv.; il. 3.2. 060) tūris taip pat terasuotas [233]. Tačiau čia terasos atitinka gamtinį elementą – dvylikos metrų aukščio upelio skardį. Todėl šis sprendinys ne tik smulkina stambų tūrį, bet ir siejasi su esama gamtine aplinka.

Poilsinės „Žiogelis“ prie Sartų ežero (Zarasų raj., 1974–78, archit. J. Anuškevičius; il. 3.2. 062) [145] tūrinės kompozicijos akcentas – ant briaunų pastatyti stačiakampiai gretasieniai. Čia kompozicinis tinklas pasukamas horizonto atžvilgiu 45 laipsnių kampu. Poilsinė Strėvoje (Trakų raj., 1974–80, archit. K. Pempė; 3.2. 061) [144] modeliuota kaip laisva, dinamiška trikampių kompozicija, kupina netikėtų, tarpusavyje sąveikaujančių vidaus ir išorės erdvių.

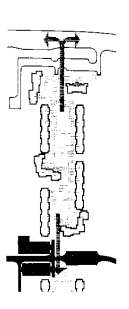

Viešųjų erdvių pagrindų formuojamas struktūras imta taikyti nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio antroje pusėje statytuose gyvenamuosiuose miestų rajonuose. Kaip nagrinėjant tūrinę architektūrą, taip ir gyvenamųjų rajonų viešąsias erdves, palyginimui galime pasitelkti funkcinio laikotarpio planavimo pavyzdį – Vilniaus Žirmūnų gyvenamąjį rajoną. Rytinė Žirmūnų dalis linijinio pobūdžio, suzonuota pagal funkcijas (iš Vakarų į Rytus): pramonė, aptarnavimas ir gyvenamoji, rekreacinė. Aptarnavimas išdėstytas pakopiškai. Viešosios erdvės tik bendrarajoninės, namai kamerinių kiemų (toliau – kaimynystės erdvių) neturi. Pėsčiųjų ir transporto srautai – dažniausiai sutapdinti.

Kokybinę viešųjų erdvių formavimo ideologijos kaitą matome Lazdynų rajone (Vilnius, proj. 1964–67, įgyv. 1967–73, archit. V. K. Balčiūnas, V. Brėdikis, V. Čekanauskas ir kiti; il. 3.1. 001–003, 3.2. 063). Aiškiai atskirti pėsčiųjų ir transporto srautai. Rajono transporto struktūrą sudaro tik viena

tranzitinė ir trys vidaus gatvės. Pėsčiųjų alėjos išdėstytos kvartalų gilumoje. Jos veda į prekybos-aparnavimo ir poilsio centrus, ugdymo įstaigas ir visuomeninio transporto stoteles^{XLIX}. Gausūs miškingi plotai tarnauja kaip parkai. Trūkumas – nėra kaimynystės erdvių.

Panašiai spręsta Justiniškių rajono viešųjų erdvių struktūra (nuo, 1978. įgyv. 1982–90, archit. V. K. Balčiūnas, Sigitas Čereškevičius, Mindaugas Adomaitis; il. 3.2. 064) [246; 138, p. 255]. Čia, kaip ir Lazdynuose, reljefas kalvotas, bet statant rajoną pritrūko dėmesio ir lėšų naujų želdynų steigimui, o senųjų, skirtingai nei Lazdynuose, Justiniškėse nebuvo. Dėl to rajonui trūksta jaukumo.

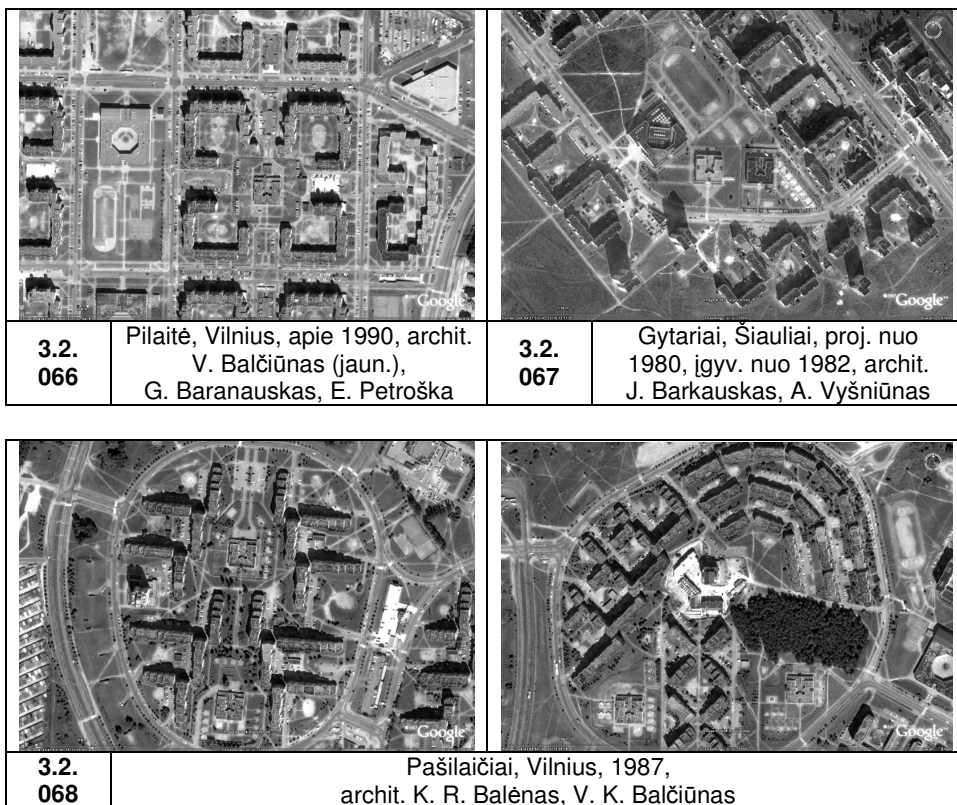
	
3.2. 063	Lazdynai, Vilnius, proj 1964–67, įgyv. 1967–73, archit. V. K. Balčiūnas, V. Brėdikis, V. Čekanauskas ir kiti
3.2. 064	Justiniškės, Vilnius, proj. nuo, 1978. įgyv. 1982–90 archit. V. K. Balčiūnas, S. Čereškevičius, M. Adomaitis

		
3.2. 065	Kalniečių III mikrorajonas, Kaunas, 1975–83 m. (1983 – MT premija), archit. A. P. Steponavičius	

Naują viešųjų erdvių etapą žymi Kauno Kalniečių III mikrorajonas (Kaunas, 1975–83 m.; 1983 – SSRS MT premija, archit. Alvydas Pranas Steponavičius; il. 3.2. 065). Tuometėje spaudoje įvertinta ne tik rajono naujoviška kompozicija, bet ir „socialinio reikšmingumo idėja – grąžinti prarastą tradicinio kiemo

^{XLIX} Kai kuriose alėjose, nutiestose statmenai „laužtinių“ namų masyvų, įrengti prekybos kioskai, tačiau jie nepasiteisino nei planinės, nei rinkos ekonomikos sąlygomis.

struktūrą“ [221]. Rajone namai grupėmis statyti statmenai į magistrales. Pastatų grupių viduje tarp namų 32 m pločio erdvėje formuotos pėsčiųjų alėjos, kurios kartu su kiemais sujungtos į vieningą, racionalią sistemą. Automobilių zonos iš kiemų iškeltos į kvartalų pakraščius. Aplink kiemus statyti penkiaaukščiai namai, devyniaaukščiai – kvartalų pakraščiuose. Jei Lazdynų kompozicijoje buvo išvelgiamos Vilniaus senamiesčiui būdingi bruožai, tai Kauno Kalniečių rajono kiemuose – asociacijos su Kauno Laisvės alėja. Tačiau, V. Petrušonis pabrėžia, kad „<...> tai padaryta atsietai nuo jos funkcinės, tipologinės esmės. Kadangi kiemų funkcijos akivaizdžiai skiriasi nuo gatvių – tegul ir pėsčiųjų – funkcijų, tai gali sukelti neigiamų sociokultūrinių pasekmių, sukelti painiavą vietovių tipų identifikacijoje ir skatinant nepalankias gyventojų elgsenos formas (kai sumaišomi elgsenos „kieme“ ir elgsenos „gatvėje“ žanrai)“ [197].

Prekybos aptarnavimo sistema panaši į Lazdynų – alėjomis į stambius prekybos centrus. Savitų tapatumo bruožų Kalniečiams suteikia namų numeracija ir gatvių pavadinimų užrašai – ant namų sienų nupiešti užrašai (3X4 m) kiekvienoje gatvėje skirtingų spalvų. 1983 m. Kiemo ir alėjų idėja plėtojama ne

viename vėlesnio laikotarpio rajone. Pilaitės rajone Vilniuje (Vilnius,; apie 1990, archit. Vytutas Balčiūnas (jaun.), Gintautas Baranauskas, Egidijus Petroška; il. 3.2. 066) buvo įgyvendintas griežtas stačiakampis planas. Kvartalą sudaro keturios namų grupės, sudarytos iš keturių kvadratu sustatytų namų. Tokiu būdu tarp namų suformuojami vidaus kiemai, o tarp namų – grupių alėjos. Transporto eismas vyksta tik tarp kvartalų, nuraminto, vienpusio eismo gatvėmis. Automobiliai, pagal projektinius sprendinius, turėtų būti laikomi tik požeminiuose garažuose, o antžeminėje dalyje įrengtos vietos svečių automobiliams^L.

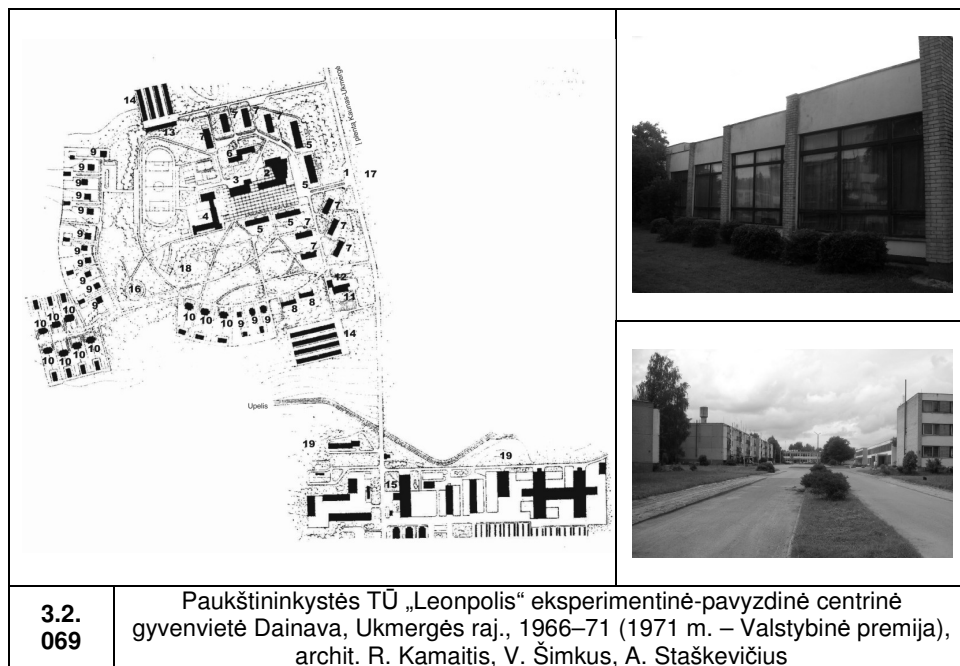
Panašaus planavimo rajonas yra Gytariai Šiauliuose (proj. nuo 1980 įgyv. nuo 1982, archit. Jonas Barkauskas, Algis Vyšniūnas; il. 3.2. 067) [57; 138, p. 222] ir iš dalies Pašilaičiai Vilniuje (1987, archit. Kazimieras Rimantas Balėnas, V. K. Balčiūnas; il. 3.2. 068). Pastarojo rajono struktūra įdomi tuo, kad skirtingai nuo tapybiškųjų Lazdynų ar kvadratiškosios Pilaitės, Pašilaičiai formuoti iš trijų skirtingų ovalo formos kvartalų. Ugdymo įstaigos dėstytos kvartalų gilumoje. Taip turbūt bandyta išnaudoti mokyklos sporto aikštynus aktyviam gyventojų poilsiui. Prekybos-aparnavimo įstaigos įkurtos tarp kvartalų. Vienas kvartalas formotas kaip architektūrinė kalva su dominante. Tai rajonas, kuris, kaip ir Lazdynai, turi raiškų gerai įsimenamą įvaizdį.

Formuojamas naujųjų gyvenviečių (kolektyvinių ir tarybinių ūkių centrinės gyvenvietės) viešųjų erdvių sistemas taip pat siekta spręsti pagal vieningą, aiškia logiką. Gyvenvietėse netrūksta eksperimentinių sprendimų, kurie pasiteisinus buvo taikomi kitose gyvenvietėse, nepasiteisinus – tapdavo pavyzdžiu, kaip daryti neverta. Pavyzdžiui, siekiant sutvarkyti Dainavos (Ukmergės raj., 1966–71; 1971 m. – Valstybinė premija; archit. Ramūnas Kamaitis, V. Šimkus, A. Staškevičius; il. 3.2. 069) gyvenamuosius kvartalus, atsisakyta ūkinių pastatų statybos prie kiekvieno gyvenamojo namo. Kiekvienai gyvenamųjų namų grupei numatyta atskira grupė ūkinių pastatų, nutolusių 200–300 metrų [281, p. 241] atstumu nuo gyvenamosios zonos. Tai statiniai, kuriuose gali būti laikomi tik smulkūs gyvuliai ir reikalingas inventoriūs. Asmeninius stambius raguočius numatyta laikyti atskirame, gamybinėje zonoje įrengtame, tvarte. Gyvenamieji namai projektuoti su ūkiniu rūsiu po visu pastatu. Taip išdėsčius ūkines erdves, prie gyvenamųjų namų atsirado vietos kaimynystės erdvėms: įrengtos vaikų žaidimo aikštelės, sutvarkyta aplinka. Šis naujoviškas sprendimas leido pagerinti sanitarines gyvenamosios erdvės sąlygas. Pagalbinis ūkis teikė tam tikrą ekonominį efektą. Tačiau išryškėjo ir trukumai – per didelis atstumas nuo gyvenamųjų iki ūkinių pastatų ir kolektyvinis dalies šių pastatų naudojimas. Todėl „Mičiurino“ Klausučiuose vėl buvo grįžta prie ūkinių statinių sodybiniuose ir sublokuoto užstatymo sklypuose. Statyti blokuoti, dviejų šeimų poreikiams

^L Deja, kadangi garažas ir butas nesusieti nuosavybės teise, ilgainiui butų savininkai liko be garažų. Dėl šios priežasties ir dėl transporto priemonių gausėjimo ši transporto schema neveikia.

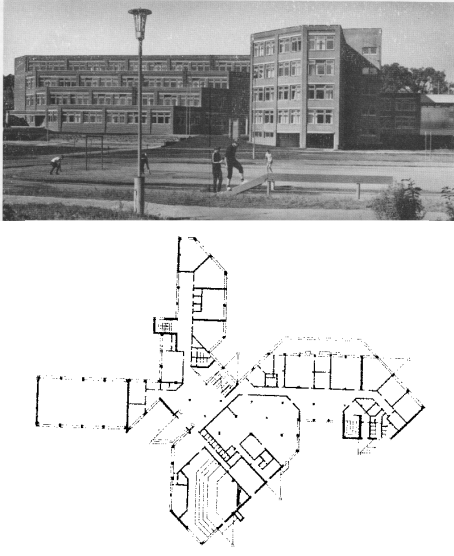
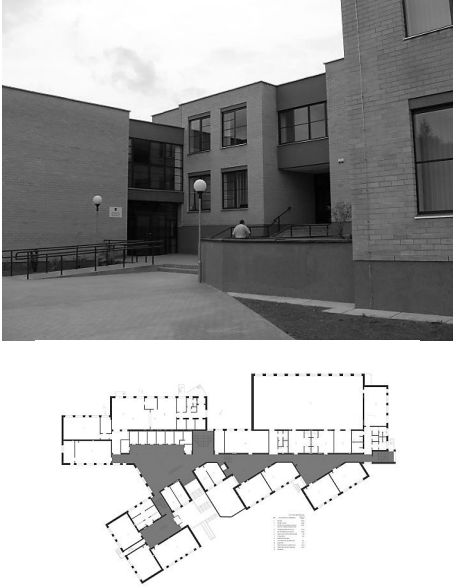
skirti ūkiniai pastatai, tikę ir galvijų laikymui [281, p. 258].

Didelis dėmesys buvo skiriamas ir bendramiestinių želdynų projektavimui. „Rumokų“ Klausučiuose planuota 14 procentų visos teritorijos skirti viešiesiems želdynams [281, p. 261]. Skaistgiryje ne tik 1964 m. įsteigtas 12 ha parkas, bet ir įgyvendintas gatvių želdinimo eksperimentas [281, p. 252] – sodybinių namų sklypuose tarp namo ir gatvės numatyta erdvė želdiniams – taip privatūs želdiniai vizualiai tampa ir gatvės žaliuoju „rūbu“. Parkai planuoti ir kitose gyvenvietėse: 8 ha parkai įrengti „Mičiurino“ Klausučiuose, Dainavoje, kitur [281, p. 260]. Deja, juos tinkamai įgyvendinti retai pavykdavo. Dainavoje įrengtas parkas taip ir nesulaukė nei meninių akcentų, nei reikiamų sodinių [281, p. 244]. Viena kompleksiškiausiai įsteigtų gyvenviečių yra kiek vėlesnio laikotarpio Juknaičiai (Juknaičiai – buvęs XXV SSKP suvažiavimo vardo tarybinis ūkis, archit. Stanislovas Kalinka, R. ir A. Kiškiai, E. Vyčius). Čia vėl atsisakyti ūkinių zonų prie gyvenamųjų namų. Miestas-sodas, praturtintas semantiniais (akmenų gatvė, sanatorija) ir meniniais (skulptūros – Stanislovo Kuzmos, vitražai – Algimanto Stoškaus, freskos – Angelinos Banytės, Juozo Vosyliaus ir kitų) [281, p. 266] akcentais, turi aiškiai identifikuojamus tapatumo bruožus. Gyvenvietės struktūra lengvai „skaitoma“. Tačiau architektūros estetika artimesnė regionalistinei tradicijai.

3.3. Struktūralistinių idėjų testinumo naujausioje Lietuvos architektūroje prielaidos

Sprendžiant pagal ankstesnėse skyriaus dalyse aptartus objektus galima daryti prielaidą, kad pirmosios pokario architektų (gimusių XX a. 3-ajame–4-ajame dešimtmečiuose) kartos kūrybai labiau būdingas intravertiškas vieno dominuojančio statinio tūrio struktūravimas. V. Brėdikio (g. 1930), N. E. Bučiūtės (g. 1930), E. Chlomausko (g. 1927), E. V. Čekanausko (g. 1930), R. A. Dineikos (1928–2006), J. Kriukelio (1927–85), A. Lėcko (g. 1934), Z. Liandzbergio (1929–93), A. Mačiulio (g. 1931), A. ir V. Nasvyčių (g. 1928), A. A. Sprindžio (g. 1928), J. Šeiboko (g. 1929), R. Šilinsko (1934–95) kūryboje išliko ryškūs ankstyvesnių modernizmo etapų bruožai. Ypač aiškiai atpažįstamos racionalios funkcionalistinės architektūros tūrio ir funkcijų organizavimas. Šių architektų taikytos naujovės labiau sietinos su technologiniu tobulėjimu nei protestu prieš ankstyvesnių architektūros tendencijų nuostatas.

			
3.3. 001	Vidurinė mokykla Šeškinėje, 1983, archit. M. Adomavičius, S. Lankelis	3.3. 002	Kalvelių lietuvių vidurinė mokykla, Vilniaus raj., 2005, archit. S. Lankelis

Antroji pokario architektų karta (gimę XX a. 5-ajame dešimtmetyje) ankstyvajame kūrybos periode jau buvo labiau linkusi į technicistines, griežtai moksliniais metodais reglamentuotas daugiaturės kompozicijas. Architektų A. Aleknos (1948–2007), J. Anuškevičiaus (g. 1947), R. Buivydo (g. 1945),

G. Baravyko (1940–95), A. G. Gudaičio (g. 1940), G. P. Likšos (g. 1943), S. Lankelio (g. 1945), L. Merkino (g. 1948), A. E. Paslaičio (g. 1942), S. Šarkino (1950–99), H. K. Šilgalio (1944–2007), G. J. Telksnio (1945–2003), L. R. Vaičio (g. 1943) kaip kūrėjų branda sutapo su tuo metu vykusia mokslinė-technine revoliucija. Tad dėsninga, kad technologizuotos metodikos (pvz., tinklinis ar erdviųjų blokų modeliavimas) populiariesnis buvo būtent šios kartos kūrėjų tarpe. Architektų plėtotas ekstravertiškas, daugiaturis statinio modeliavimas ir kūrybinių inspiracijų paieškos kibernetikos, sociologijos, psichologijos, matematikos ir humanitarinių mokslų erdvėse sudarė palankias sąlygas architektūros demokratėjimui. Vėliau daugumos architektų kūrybinės nuostatos kito postmoderniosios dekonstrukcijos link. Vienas ištikimiausių tinkliniam modeliavimui per visą savo kūrybos periodą išliko H. K. Šilgalis (il. 3.2. 002, 3.2. 022, 3.2. 037, 3.2. 044, 3.2. 051). Nepakitusias kūrybines nuostatas išlaikė ir architektas Stasys Lankelis. Tai matyti 1983 m. ir 2005 m. įgyvendintų mokyklų projektų struktūrinėje-moduliniėje tūrių sąrangoje (il. 3.3. 001–002).

Sumokslinti ir technologizuoti architektūriniai eksperimentai tapo pagrindu vėlesnės architektų kartos (gimę XX a. 6-ajame–7-ajame dešimtmetyje) drąsiems ir „pluralistiškiems“ kūrybiniams eksperimentams, kurie jau demonstravo postmoderniajai architektūrai būdingas savybes. Pastarųjų dviejų kartų kūrybinė kalba, lyginant su pirmųjų pokario architektų, įvairesnė, nepastovi – lanksčiai kinta pagal besikeičiančias sociokultūrinės sąlygas.

Būdingas Lietuvos XX a. antrosios pusės architektūros bruožas – projektų rengimas ir įgyvendinimas dažnai trukdavo net kelis dešimtmečius. Šio savitumo ekonominės, valdymo ir kitos priežastys darbe aptartos jau anksčiau. Tačiau tai lėmė, kad struktūralistinės architektūros kūrinių raiškos negalima suskirstyti į chronologinius periodus. Dauguma aptartų architektūros tendencijų vyko beveik vienu metu. Gal kiek ryškesni skirtumai jaučiami XX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigos architektūroje.

Po 1990 m. pakitusios architektūros ekonominio plėtojimo sąlygos, gausus technologijų importas ir nauji statinių normatyviniai bei funkciniai reikalavimai smarkiai pakeitė formaliąją statinių raišką. Tačiau tokie struktūralistinės architektūros idėjiniai postulatai, kaip struktūros atvėrimas plėtrai ar vietos tapatumas, išliko aktualūs ir XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje. Vietos tapatumo paieškos apskritai tapo neatsiejama šiandienos architektūros retorika. Vienas tokios raiškos būdų yra darni integracija į esamą aplinką.

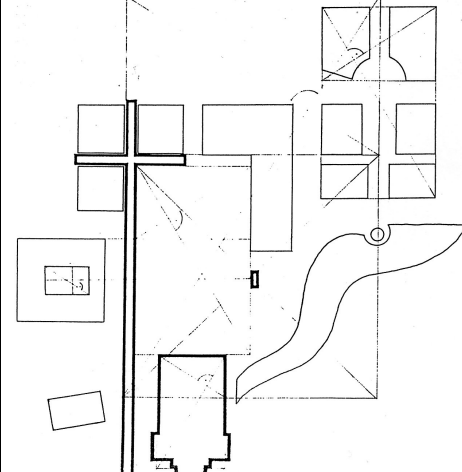

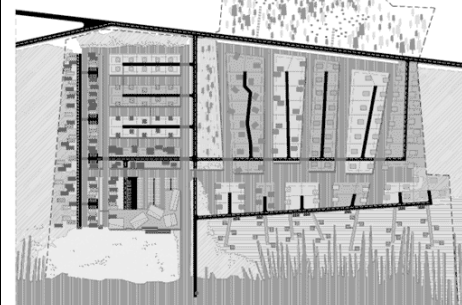
Privačios klinikos projekte (Polocko g. 21, Vilnius, proj. 2003, įgyv. 2007, archit. Tomas Grunskis, Saulius Misevičius, vėliau Viktorija Makauskaitė) vietos tapatumas spręstas pasitelkiant miesto dalies, kurioje projektuojama, morfologinius ir semantinius tyrimus [182]. Kurta senojoje Vilniaus dalyje, Užupio rajone. Sklypo kaimynystėje yra didelė gamybinė teritorija. Pokaryje apjungus kelias posesijas įsteigtas mezgimo fabrikas. Jo statiniai formuoja monotonišką ir svetimą Užupiui Polocko g. perspektyvą. Todėl rekonstrukcijos

autoriai ypatingą dėmesį skyrė gatvės erdvių analizei. Buvo siekiama ne tik išsaugoti esamas istorines erdves, bet ir suformuoti naujas. Įgyvendinus šį projektą ne tik suformuota Polocko ir Žvirgždyno gatvių sankirta, bet ir suformuotos jų perspektyvos sukurta gatvės dominantė, vizualiai formuojanti trikampę aikštę primenančią erdvę. Išsaugota erdvė tarp rekonstruojamo ir gamybinio pastato, kuria pabrėžiamas šiai teritorijai būdingas apstatymo būdas.

Sudėtingą vietos tapatumo uždavinį teko spręsti K&D komplekso Klaipėdoje projektuotojams (Naujojo sodo g. 1, 2006; archit. Edgaras Neniškis, Rolandas Liola, Rūsna Vaineikytė, Arūnas Liola, Vaida Sasnauskaitė, Linas Matulis, Eugenijus Januškevičius, konstr. Tautvydas Petras Tubis; il. 3.3. 003). Klaipėdos siluetą, kitaip nei Vilniaus ar Kauno, formuoja uosto kranai ir kiti inžineriniai statiniai. Daugumos bažnyčių vertikalių, būdingų viduramžių miestams, uostamiestis neteko XX a. karuose [178; 179]. Projektuojamame sklype detalioju planu nustatytas maksimalus 70 m aukštis. Todėl architektams buvo aišku, kad kurti reikia naują miesto vertikalę-simbolį. Tačiau artumas senamiesčiui įpareigojo ieškoti būdų, kaip į jautrią esamą morfostruktūrą integruoti naujadarą. Komplekso planinė koncepcija – per karą išnykusios miesto lastelės interpretacija, su naujai sukurtais lokaliomis visuomeninėmis erdvėmis, suformuota jaukia gatvės užstatymo linija. Įvertinę būsimus miestovaizdžio pokyčius architektai statinių tūrius pasuko taip, kad iš pagrindinės miesto Anikės aikštės praeivis mato siaurasias jų plokštumas. Fasadų struktūroje nevengta istorinių parafrazių. Dviejų skirtingos prigimties medžiagų (stiklas/raudonas mūras) integralumas brėžia tam tikrą sąsają su istorine vietos fachverko architektūra (medis/raudonas mūras). Statinys įgavo raidžių K (kaip Klaipėda) ir D (kaip greta pratekanti upė Danė) vardus. Tačiau formos prototipu, pasak architektų, greičiau buvo uosto kranų ir sandariai užsiveriančių šliuzo vartų struktūrų sintezė (iš tiesų, žvelgiant nuo praplaukiančio laivo denio, šie du tūriai, kranų dominuojamoje panoramoje, tai „atsiveria“ tai vėl „užsiveria“) [175]. K&D kompleksas prieštarai vertintas specialistų, tačiau miestiečių tarpe greitai tapo visuotinai naudojamu miesto simboliu – „uosto vartais“.

Struktūralistinių idėjų aspektu aktualus ir Krikščioniškojo kultūros centro Marijampolėje projektas (1991; archit. Gintas Vieversys, Sigitas Čereškevičius, Mindaugas Kubaitis, Audrius Menkevičius; il. 3.3. 004) [180]. Kompleksui skirta kairiajame Šešupės krante esanti neapstatyta Marijampolės teritorija. Tai architektams suteikė veiksmų laisvę formuojant ansamblio urbanistinę koncepciją. Tačiau artima miesto centro kaimynystė įpareigojo nuodugniai studijuoti teritorijos vizualinius, funkcinius bei semantinius ryšius. Projekto autoriai pasiūlė kurti bendramiestinę dominantę, kuria turėjo tapti naujosios prokatedros varpinė. Miesto plane ji, kartu su jau esamais šv. Vincento bažnyčios ir laikinosios prokatedros vertikaliais akcentais, turėjo komponuotis į trikampį. Centro kompozicinė vidaus struktūra, kaip ir dera religiniam objektui, paremta dieviškąja proporcija (aukso pjūviu). Pagrindinę ansamblio kompozicinę ašį

turėjo žymėti dengta kryžiaus formos galerija su koplyčia. Aplink pagrindinę aikštę, be jau minėtos prokatedros, varpinės ir galerijos, buvo siūloma išdėstyti kunigų seminariją su bendrabučiu, bažnytinio meno institutą su muziejumi, muzikos mokyklą bei vikariato administracinius statinius. Atokiau turėjo būti statomi kotedžai. Numatytos ir perspektyvinės plėtros kryptys.

	
<p>3.3.003</p> <p>K&D kompleksas, Naujojo sodo g. 1, Klaipėda, 2006; archit. E. Neniškis, R. Liola, R. Vaineikytė, A. Liola, V. Sasnauskaitė, L. Matulis, E. Januškevičius, konstr. T. P. Tubis</p>	<p>3.3.004</p> <p>Krikščioniškojo kultūros centro Marijampolėje projektas, 1991, neįgyv.; archit G. Vievėrys, S. Čereškevičius, M. Kubaitis, A. Menkevičius</p>
	
<p>3.3.005</p> <p>„H2Ogre“ (Uogres miesto plėtros pasiūlymai), Latvija, 2007, archit. T. Grunskis, L. Miceika</p>	<p>3.3.006</p> <p>Svencelės gyvenvietė, Klaipėdos raj., proj. 2005–08, archit. A. Baldišiūtė, A. Neniškis, M. Jusaitė, B. Brands, M. Ramanauskienė</p>

Struktūralistinio požiūrio į miesto prarastų verčių regeneraciją bruožų galima išvelgti architektų Tomo Grunskio ir Luko Miceikos *Uogrės miesto plėtros pasiūlymuose* (Uogrė, Latvija, 2007; il. 3.3. 005) [177] pateiktuose tarptautinėse kūrybinėse dirbtuvėse (I vieta). „H2Ogre“ pavadintame projekte ištyrus esamų viešųjų erdvių bei gamtinių elementų būklę ir perspektyvas bei miesto istorijos ir morfologijos savitumus, architektai pateikė siūlymą kaip šiandieniniam pramonės miestui sugražinti ne tik kurortinę funkciją, bet ir įvaizdį. Kolektyvo manymu, miesto plėtra turėtų judėti vandens link, kur vis dar išlikę nemažai kurortinę tradiciją menančių erdvių ir įrangos. Siūloma Dauguvos ir Uogrės santakoje naujai įrengti jachtų uostą, kuris turėtų tapti naujuoju miesto, kaip kurorto, akcentu ar simboliu. Miesto plėtra šiame projekte orientuota į esamų erdvių ir akcentų regeneraciją ir naujų kūrimą. Sovietmečio pramonės objektai nešalinami, tačiau jiems priešpastatomi miškingą kurortą prie vandens reprezentuojantys akcentai. Panaudojus esamus ir suformavus naujus miesto morfologinius elementus projekte siūlyta sukurti kokybiškai naują visuomeninių erdvių sistemą. Ypatingas dėmesys skirtas viešųjų erdvių prie vandens regeneracijai, dviračių ir pėsčiųjų takų sistemos formavimui. Dalis krantinių turėtų būti formuojama kaip gamtinis landšaftas rekreacijai. Į naujai kuriamą erdvių tinklą galėtų būti integruoti netoliese esantys visuomeniniai pastatai.

Naujai pamaryje projektuojamos Svencelės gyvenvietės (Klaipėdos raj., proj. 2005–08, archit. Andrė Baldišiūtė, Algimantas Neniškis, Milda Jusaitė, Bart Brands, Margarita Ramanauskienė; il. 3.3. 006) koncepciniu pagrindu tapo olandiškieji polderiniai „kaimai“ [184], tokie kaip Nagele (1956, archit. A. van Eyck; il. 2.2. 035). Gyvenvietės projektuotojai teigia, kad jų tikslas sukurti veikimo taisykles, pagal kurias ateityje turės žaisti visi Svencelės vystytojai, projektuotojai ir savininkai. Tai savaip atliepia „tinklinio“ ir „kolegialaus“ (H. Hertzberger) projektavimo idėjas bei Le Corbusier *Fort I'Empereur* struktūrą (Obus, Alžyras, 1932; il. 2.2. 030). *Forum* populiarinta nuostata kvartaluose numatyti skirtingus būstus, tinkančius įvairioms socialinėms grupėms, taip pat artima lietuviškosios pamario gyvenvietės sumanymui. Siekiant patenkinti kuo įvairesnius gyventojų poreikius vietovėje planuojami skirtingi statinių tipai: visuomeninės paskirties pastatai (kavinės, baseinas, konferencijų centras ir pan.); centrinės salos namai (aktyviojoje miestelio dalyje būsiantys nedideli, beveik vandenyje stovintys nameliai); įlankų namai (prabangesni, arti vandens ar vandenyje būsiantys statiniai) ir kanalų namai (turėsiantys ne tik laivo švartavimo vietą, bet ir unikalų nedidelį sodelį); nendrių nameliai (surenkami, mobilūs, sezoniniai, 35–50 kv. m dydžio nameliai, stovėsiantys arti marių nendrių sąžalynuose ir miestelio pakraščiuose). Statinių projektus pagal individualius užsakymus rengs skirtingi architektai. Todėl tikėtina, kad gyventojų ateityje monotonią neturėtų kamuoti. Dar vienas svarbus gyvenvietės bruožas yra lankstumas plėtrai: neapsiteisinus atskiriems

sprendiniams – juos galima keisti; neįgyvendinus kai kurių teritorijos dalių, likusi teritorija turėtų neprarasti patrauklumo išlikti patogumi gyventi.

Po 1990 m. išplėtota ir sovietmečiu mažiausiai raiškos galimybių turėjo kolegialaus projektavimo idėja. Šiandien struktūralistinės idėjos sukurti struktūrą, kurią vartotojai įsirengtų pagal savo poreikius ir taip jai suteiktų tapatumo, materializaciją galima išvelgti absoliučioje daugumoje po 1994 m. statytų daugiabučių projektų. Įdomiau tokia idėja įkūnyta Mykolo Marcinkevičiaus g., Vilniuje esančiame blokuotų gyvenamųjų namų kvartale (il. 3.3. 007). Kiekvienas vartotojas gavęs po vienodą struktūros „akį“ susiprojektavo būstą pagal savo poreikius. Reglamentuoti buvo tik užstatymo parametrai, visa kita savininkų – asmeninis ir tarpusavio susitarimo reikalas. Tikslumo dėlei reikia paminėti, kad šiame kvartale gyvena daug architektų. kvartalo plėtojimo principą galima lyginti su analogiškais principais vystytu *Peninsula Borneo* blokuotų namų projektu (Amsterdamas, Nyderlandai, 1996–2000, aut. 60 architektų, detaliojo planavimo aut. A. Geuze (WEST8) 1993; il. 2.2. 031).

Sovietmetyje plačiai architektūroje naudotos „agregatinės“ alegorijos populiarios ir šiandien. Vienas raiškesnių šio meto įrenginių yra Marinos ir Audriaus Bučų projektuotas dviejų įmonių biuras Klaipėdoje (Liepų g. 54, 2005, il. 3.3. 008) [174]. Lakoniškas funkcinis planavimas ir „švarūs“ apdailos sprendimai padėjo išvengta pigaus biuro įspūdžio – maža kvadratura (60 kv. m) tapo tarsi įvaizdžio dalimi, suprask „nieko nereikalingo“. Draugišką partnerystę apšvietimu ir stiklo gaminiais besiverčiančios įmonės įprasmino naudodamos skirtingų elektros polių, traukiančių vienas kitą, spalvas: raudona, elektroje suprantama kaip teigiamas polius, tuo pačiu simbolizuoja ir šviestuvų skleidžiamą šilumą; mėlyna, kaip neigiamas polius, – atitinka ir stikliui būdingą šaltį. Eksterjero estetika kurta kontrasto esamai aplinkai principu. Interjere gausu projektams būdingų sutartinių žymėjimų – simbolių, primenančių, jog tai ne tik prekybos salonas, bet ir projektavimo biuras. Pastate įdiegta „protingo namo“ sistema, valdanti tiek apšvietimą, tiek šildymą. Šildymo prietaisai taip pat tapo svarbiais interjero elementais – šaltuoju metų laiku statomos ant grindų, mėlyna ir raudona baterijos ne sezono metu talpinamos į joms skirtas nišas ir atlieka dekoratyvią funkciją. Tiek paradiniame fasade, tiek ir interjere naudojama reflektoriaus simbolika. Išorėje – PAR tipo lempos reflektoriaus formos detalės, kiaurą parą pulsuojančios mėlyna ir raudona spalvomis. Vidaus erdvę skirianti aliuminė užapvalintais kampais pertvara – aliuzija į halogeninio prožektoriaus reflektorių. Statinio vidaus erdvė sudalinta į klientų ir administracijos zonas. Pirmojoje nėra įprastų biuro baldų. Iš sienų kyšo laidai kompiuteriui ir metaliniai stalviršiai. „Transformatorinės spintoje“ talpinami gaminių katalogai apsaugo interjerą nuo nepageidaujamo vizualinio „triukšmo“. Kitapus pertvaros, užkulisiuose įsikūrusi administracija – įrenginio operatorinė, taip pat neapkrauta detalėmis: minimalistiniai stalai, erdvėje kabančios lentynos.

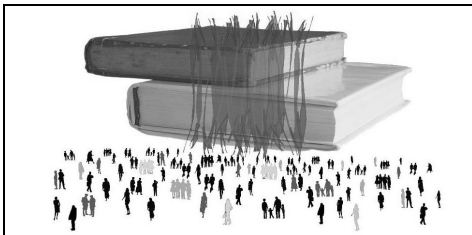
3.3. 007 Blokuotų gyvenamųjų namų grupės M. Marcinkevičiaus g. 26, 28, 30, 32, 34, 36, Vilniuje; skirtingi architektai

3.3. 008 Įmonių biuras Liepų g. 54, Klaipėda, 2005, archit. M. ir A. Bučai

3.3. 009 Lietuvos paviljonas Expo 2005, parodoje, Aiči, Japonija, 2004, archit. M. ir A. Bučai, V. Ozarinskas

3.3. 010 Utenos A. ir M. Miškinių viešoji biblioteka, Maironio g. 12, archit. D. Trainauskas, D. Baliukevičius, V. Bakšienė

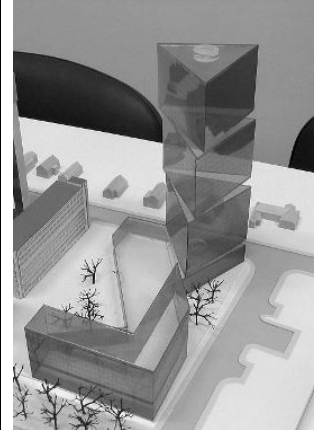

3.3. 011 Administracinis-komercinis pastatas, Švitrigailos g. 11b, Vilnius, 2003, archit. R. Bimba

3.3. 012 VGTU mokslo ir studijų centras, Saulėtekio al., Vilnius, proj. 2004, įgyvendinamas; archit. S. Kuncevičius

Architektai M. ir A. Bučai plačiai interpretuoja ne tik technines, bet ir bionines formas. Vienas pavyzdžių – Lietuvos paviljonas *Expo 2005* parodoje, Aiči, Japonijoje (kartu su Valdu Ozarinsku; il. 3.3. 009) [32]. Kitas panašios architektūrinės tradicijos pavyzdys yra mobilus ryšio operatoriaus kartotinis biuras „Plug&Play“ (2005; archit. T. Grunskis, Modestas Šipila, Edvinas Kolakauskas), kuris tarsi agregatas instaliuojamas į reikiamą statinį. Pavadinimas kilo iš bendrosios strategijos: „lengvai ir užtikrintai prisijunk ir veik tau patogioje susitikimo vietoje“. „Plug&Play“ koncepcija atsispindi ir prekių ekspozicijoje, įgavusioje valdymo pulto išvaizdą, bei kituose interjero elementuose.

			
<p>3.3. 013</p>	<p>Daugiabutis su komercinėmis patalpomis, Lvovo g. Vilnius, (skirtingi projektiniai siūlymai; abu neįgyvendinti), archit. V. Treinys</p>	<p>3.3. 014</p>	<p>Daugiabutis, Laisvės pr. 77B, Vilnius, 2003, archit. A. Vyšniauskas, S. Klumbys</p>

Pastarųjų dešimtmečių Vakarų architektūroje struktūralistinė „erdvinių blokų“ pakraipa plėtota ne kartą. Lietuvoje ši struktūravimo metodika XX a. taikyta vos keliuose projektuose, tačiau XXI a. ji tampa vis populiaresnė. Antano ir Motiejaus Miškinių viešosios bibliotekos (Maironio g. 12, Utena, proj. 2004–06, įgyv. 2007, archit. Virginija Bakšienė, Donaldas Trainauskas, Darius Baliukevičius; LAS Geriausias 2004 metų visuomeninio pastato projektas; 2004 m. konkurse I vieta; il. 3.3. 010) tūrių kompozicijos idėja – trys knygos, sudėtos viena ant kitos, sudarančios triaukštį pastatą. Architektų įsitikinimu, šiuolaikinė biblioteka – tai ne tik tradicinių knygų, bet ir „naujų komunikacijų bei atviros miesto erdvės kombinacija“ [255]. Erdvinių blokų idėja savaip interpretuota administracinių Švitrigailos g. 11B (Vilnius, 2003, archit. Remigijus Bimba; il. 3.3. 011), Saulėtekio al. (VGTU mokslo ir studijų centras, Vilnius, proj. 2004, įgyvendinamas; archit. S. Kucevičius; il. 3.3. 012) ir

daugiabučio Laisvės pr. 77B (Vilnius, 2003 archit. A. Vyšniauskas, Simonas Klumbys; il. 3.3. 0141) pastatų tūriuose. V. Treinys šią tūrio struktūravimo metodiką yra pasiūlęs daugiabučio Lvovo g. projekte (il. 3.3. 013).

3.4. Trečiojo skyriaus apibendrinimai

1. Ribotos krašto ekonominės galios bei vakarietišku idėjų siekiamybės derinys lėmė savitą technologinę, filosofinę bei meninę struktūralistinę architektūros raišką Lietuvoje. Siekis pasipriešinti industrializuotų statybų tendencijoms vietos architektus vertė ieškoti alternatyvių kūrybinių idėjų. Šalyje istoriškai susiklosčiusi architektūros tradicija vietos kūrėjus kreipė vakarietiška linkme. Ten plėtotos struktūralistinės gyvenamosios aplinkos humanizavimo ir miesto struktūros indeterminavimo idėjos gausiausiai atspindėtos XX a. 7-ajame–9-ajame dešimtmečiuose rengtuose projektuose, tuomet kai kylanti ekonomika ir vis spartėjantys industrializacijos, dėl to ir urbanizacijos, procesai paskatino spartų statybų gausėjimą, architektūrinių kompleksų stambėjimą. Ankstyviausių struktūralizmo apraiškų galima aptikti XX a. 7-ajame dešimtmetyje įgyvendintuose miestų naujų rajonų ir valstybinių ūkių gyvenviečių projektiniuose sprendiniuose. Lygiagrečiai siekta pakeisti ir gyvenamųjų namų architektūrinę raišką: vientisus blokus dešimtmečio pabaigoje bandoma skaidyti sekcijomis, dėstyti atsižvelgiant į reljefo savitumus. Projektuojant esamoje urbanistinėje aplinkoje siekta atskleisti vietos tapatumą interpretuojant gamtos, istorinius bei morfogenezės motyvus. Deja, skirtingai nei Vakaruose, Lietuvoje dalyvavimas architektūros ir planavimo procesuose dėl autoritarinės santvarkos buvo menkai įmanomas, neretai fiktyvus. Todėl XX a. 6-ajame dešimtmetyje Europoje sparčiai populiarėjusi struktūralistinė kolegialaus projektavimo idėja Lietuvoje paplito tik 10-ajame dešimtmetyje.

2. Nagrinėjamo laikmečio urbanizacijos mastams aktuali struktūralistinė architektūros indeterminavimo idėja Lietuvoje įgyvendinta skirtingomis kompozicinėmis ir technologinėmis priemonėmis. Struktūra modeliuota kaip statinio statybinė konstrukcija, komunikacinė erdvė (pvz., pėsčiųjų alėja, transporto trasa, želdynai, atriumas), jungtis (pvz., jungiant modulius tarpusavyje tiesiogiai – modulių savitarpio jungčių aibė tampa struktūra) ar jų sistemos. Struktūruotas statinio tūris (ekstravertiškai ir intravertiškai), atskiros jo dalys, vidaus erdvė. Struktūralistiniuose tūriuose aiškiai išreikšti, lengvai „perskaitomi“ kompoziciniai moduliai – funkciniai (pvz., buto, auditorijos) blokai. Pastatams būdinga reguliari, atvira plėtrai struktūra. Statiniai išsiskiria befasadiškumu, išoriškai matoma konstrukcine sąranga. Geometriniu aspektu struktūras galima skirti į ašines, plokštumines ir erdvines. Nors struktūralistinis tūrio modeliavimo metodas atvėrė naujas konstrukcijų taikymo galimybes, krašto ūkio būklė lėmė pigesnių statybos technologijų naudojimą. Įgyvendinta nemažai projektų, pagal kuriuos statiniai projektuoti iš iki tol gamintų stambiaplokščių panelių,

struktūralistinius principus taikant tik plano kompozicijoje. Lietuvos architektūroje įgyvendinta visų tipų struktūrų. Tačiau sudėtingų „erdvinių blokų“ iš jų vos keli. Tinklinis struktūralistinės architektūros modeliavimo metodas taikytas plačiau, tačiau įgyvendinti tik nedidelės apimties projektai. Stambesni jei ir būdavo statomi, dažnai likdavo nebaigti. Daugiausiai Lietuvoje aptinkama technofunkcinei struktūralistinės architektūros pakraipai skirtinų kūrinių.

3. Dėl sovietinių statybų specifikos Lietuvos struktūralistinės architektūros raidos negalima chronologizuoti. Dauguma nagrinėtų struktūralistinės architektūros tendencijų vyko beveik vienu metu. Ryškesni skirtumai jaučiami XX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje. Tačiau išvelgiami skirtingoms architektų kartoms būdingi idėjiniai savitumai. Pirmosios pokario architektų kartos (gimusių maždaug XX a. 4-ajame dešimtmetyje, pvz. E. V. Čekanauskas, A. Lėckas, A. Mačiulis, J. Šeibokas) kūrybai labiau būdingas intravertiškas vieno dominuojančio statinio tūrio struktūravimas. Jų kūryboje išliko ryškūs ankstesnių modernizmo etapų bruožai. Antroji pokario architektų karta (gimę XX a. 5-ajame dešimtmetyje, pvz. A. Alekna, R. Buivydas, G. Baravykas, A. G. Gudaitis, A. E. Paslaitis, H. K. Šilgalis) labiau linkusi į technicistines, moksliniais metodais grįstas, griežtai reglamentuotas fraktalines kompozicijas. Pastarųjų architektų plėtotas technologizuotas, ekstravertiškas, daugiaturis statinio modeliavimas ir kūrybinių inspiracijų kitose mokslo bei meno disciplinose paieškos sudarė palankias sąlygas architektūros demokratėjimui. Tai tapo pagrindu vėlesniems jų pačių bei jaunesnės architektų kartos (gime XX a. 6-ajame–7-ajame dešimtmečiuose) drąsiems ir „pliuralistiškiems“ kūrybiniais eksperimentams, kurie dažnai įgaudavo dekonstrukcijos ir kitų postmoderniajai architektūrai būdingų bruožų. Pastarųjų dviejų architektų kartų kūrybinė kalba, lyginant su pirmosios pokario kartos, įvairesnė, nepastovi – lanksčiai kinta pagal besikeičiančias sociokultūrinės sąlygas. Po 1990 m. pakitusios architektūros ekonominio plėtojimo sąlygoms, statybų technologijos bei statinių normatyviniai reikalavimai smarkiai paveikė ir struktūralistinių idėjų taikymą. Tačiau prioritetingomis ūkio sritimis tapusios aukštosios technologijos naujai aktualizuoja struktūralistinius sąryšingumo, indeterminacijos, mobilumo, daugiacykliškumo, vietos tapatumo filosofinius-idėjinius postulatus. Todėl XX a. 7-ojo–9-ojo dešimtmečių Lietuvos architektūroje plėtotos struktūralistinės idėjos, nors ir pakeitusios formaliąją ir medžiaginę išraišką, šiandieninėje architektūroje įgavo išskirtinę svarbą ir naujas reikšmes.

Bendrosios išvados

1. Struktūralizmas, kaip viena reikšmingiausių ir įtakingiausių XX a. intelektualinių krypčių, susiformavęs prancūzų struktūrinės lingvistikos pagrindu, išsiliejo į daugumą mokslo ir meno šakų. XX a. 6-ajame dešimtmetyje subjektyvistinę individo problematiką keičia sąmoningų ženklinių kultūros sistemų tyrimai, apmąstymai, kurių rezultatai pradedami naudoti kūryboje. Struktūralistinių idėjų paveikti architektai pradėjo tyrinėti vietovių morfologiją ir semantiką, visuomenės procesų ir erdvės sąrangos sąryšingumus, propaguoti technologines inovacijas, organiškų miesto plėtros principus. Struktūralistų vertės kriterijais tuomet tapo architektūros daugiacykliškumas, mobilumas, jos funkcijų sąryšingumas, atvirumas kaitai. Jie padarė didelę įtaką ir Lietuvos architektūrai.

2. Struktūralizmui, nepriklausomai nuo veiklos šakos, kurioje jis reiškiasi, būdingas holistinis požiūris, rekonstrukcinis metodas. Meninėms struktūralizmo disciplinoms – architektūrai, dailei, muzikai – didžiausią įtaką darė struktūrinės antropologijos ir sociologijos filosofinės nuostatos, lingvistikos, kibernetikos ir semiotikos metodologiniai pasiekimai. Struktūralistinė architektūra, integrali meninio ir mokslinio struktūralizmo dalis, Lietuvoje, kaip ir Vakaruose, formavosi reaguojant į tuomet vyravusią utilitaristinę architektūros politiką bei beatodairiškus statybų industrializacijos procesus, kurie lėmė miesto aplinkos indiferentiškumą, monotoniją ir hipertrofuotą mastelį. Šios tendencijos

populiarėjimas Lietuvoje sietinas su ūkio pagyvėjimu XX a. 7-ajame–9-ajame dešimtmečiuose ir dėl to padidėjusiais statybų mastais. Savybių, šiandien suvokiamų kaip struktūralizmas, geografinė sklaida vyko nepaisant nei valstybių sienų, nei politinių ideologijų. Tačiau abiejose „geležinės uždangos“ pusėse vykusius formaliai panašius kultūrinius procesus koregavo vietos sociokultūrinės sąlygos, dėl to neretai jie suvokti skirtingai.

3. Lietuvos architektūros technologinė ir estetinė raida savo raiška, formomis bei vystymosi etapais nuo seno buvo artima europietiskajai. Tačiau po Lietuvos okupacijos XX a. viduryje jos ūkis pradėtas plėtoti SSRS primestais planiniais principais. Kadangi toks ekonomikos modelis neskaito konkurencijos menkai rūpintis projektų rentabilumu, socialiniu atsakingumu. Nepaisant totalitarinių siekių riboti judėjimo ir žinių laisvę, šalies architektūroje išlieka ryški Vakarų (kartu ir struktūralizmo) idėjų įtaka. Tai lėmė ne tik istoriškai Lietuvoje susiklosčiusi vakarietiška architektūros tradicija ir prieškarinio mokyklos tęstinumas, bet ir trumpiau nei didžiojoje SSRS dalyje trukęs stalininio istorizmo laikotarpis. Šios aplinkybės leido neprarasti prieškarinio tradicijai būdingų Vakarų architektūros bruožų bei sukurti novatoriškos architektūros įvaizdį sovietinėje erdvėje. Tuomet subrandintas profesinis potencialas pookupaciniu periodu gana sėkmingai įsijungė į tarptautinius planavimo procesus ir reintegravosi į pasaulines profesines struktūras.

4. Lietuvoje, kaip ir užsienyje, pagrindinis struktūralistinės tendencijos architektūroje kriterijus buvo siekis sukurti atvirą plėtrai, sąryšingą ir atpažįstamą struktūrą. Geometriniu aspektu struktūros skirtinos į ašines, plokštumines ir erdvines. Struktūros, pagal santykį su jas užpildančiais moduliais, apibūdinamos kaip statinio statybinė konstrukcija, komunikacinė erdvė, modulių savitarpio jungčių ir tarpmodulinių erdvių aibė ar jų sistemos. Projektuojant naudoti trys pagrindiniai tūrio modeliavimo metodai: tinklinis, erdvinis arba „erdvinių blokų“ ir technofunkcinis. Lietuvoje populiariausia buvo technofunkcinio struktūralizmo pakraipa, kuri dėl savo morfologinio, konstrukcinio bei estetinio pliuralistiškumo industrializacijos sąlygomis mažiau varžė kūrybines iniciatyvas ir atitiko sovietinius „sociokultūrinius“ reikalavimus. Tinklinis modeliavimas plito rezervuotai, o šia metodika rengti projektai dažnai būdavo įgyvendinami iš dalies arba likdavo neįgyvendinti. Riboti ekonominiai ištekliai ir ekstensyvi urbanizacija lėmė tai, kad šalyje įgyvendinta vos keletas sudėtingesnės ir brangesnės technologijos „erdvinių blokų“ projektų. Lietuvos struktūralistinės architektūros raidos negalima chronologizuoti dėl nagrinėjamam laikmečiui būdingo lėto ir komplikoto statybų vystymo proceso. Tačiau pastebimi skirtingoms architektūrų kartoms būdingi struktūralistinio požiūrio savitumai. Ryškiausias jų – palaipsnis perėjimas nuo intravertiško vieno dominuojančio statinio tūrio struktūravimo prie ekstravertiško, daugiaturio modeliavimo. Tuomet populiarios kūrybinių inspiracijų kitose mokslo ir meno disciplinose paieškos sudarė palankias sąlygas architektūros demokratėjimui. Tai lėmė

vėlesnių kūrybinių eksperimentų, dažnai įglaudavusių dekonstrukcijos ir kitų postmoderniajai architektūrai būdingų bruožų, plitimą.

5. Struktūralistiniai Lietuvos architektų darbai yra šiuolaikinio meno reiškiny, padaręs svarią įtaką šalies architektūros raidai. Nors XX a. 10-ajame dešimtmetyje pakitę urbanizacijos modeliai, statinių normatyviniai reikalavimai ir statybinės technologijos pakreipė architektūros formalią raišką nauja linkme, auganti aukštųjų technologijų svarba naujai aktualizavo struktūralistines sąryšingumo, indeterminacijos, mobilumo, daugiacykliškumo, vietos tapatumo idėjas ir suteikė joms išskirtinę reikšmę.

Literatūros sąrašas

1. Agrest, D. „Design versus Non-Design“. *Architecture Theory Since 1968*. Cambridge: The MIT Press, 2000, p. 198–213.
2. Agrest, D.; Gondelsonas, M. „Semiotics and Architecture: Ideological Consumption or Theoretical Work“. *Oppositions 1*, New York: Institute for Architecture and Urban Studies, 1973, September.
3. Aksomitas, A. „Gerinkime kaimo užstatymą“. *Statyba ir architektūra*, Vilnius, 1962, rugpjūtis, p. 10–12.
4. Alexander, C. *The Timeless Way of Building*. New York: Oxford University Press, 1979.
5. Alexander, C., et al. *A Pattern Language*. New York: Oxford University Press, 1977.
6. Alexander, C., et al. *Houses Generated by Patterns*. Berkeley, California: The Centre for Environmental Structure, 1971.
7. Allard, P. „Guillermo Jullian de la Fuente and Mat-building“. *Team 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, January 5–6, 2006, p. 144–169.
8. Almonaitytė-Navickienė, V. „61 komunaro laivų gamyklos kultūros rūmų projektas“. Nikolajevas. Ukraina. *Archiforma*, Vilnius, 2000, Nr. 3, p. 84–86.
9. Almonaitytė-Navickienė, V. „Algimantas Sprindys – Nulla dies sine linea“. *Archiforma*, Vilnius, 2006, Nr. 1, p. 40–48.

10. Almonaitytė-Navickienė, V. „Danas Ruseckas – architektūra ir planavimas neatsiejami“. *Archiforma*, Vilnius, 1999, Nr. 3, p. 42–48.
11. Almonaitytė-Navickienė, V. „Jonas Minkevičius – Sursum corda!“. *Archiforma*, Vilnius, 2006, Nr. 2, p. 36–43.
12. Anušauskas, A., et al. *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vilnius: LGGRTC, 2005.
13. Bagušauskas, J. R.; Streikus A. (sud.), et al. *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990: dokumentų rinkinys*. Vilnius: LGGRTC, 2005.
14. Baird, G. „The Publication of Meaning in Architecture“. *Team 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, January 5–6, 2006, p. 72–86.
15. Baird, G. *The Space of Appearance*. Cambridge, MA, U.S.A.: MIT Press, 2003.
16. Banham, R. *The New Brutalism: Ethic or Aesthetic?* London: The Architectural Press, 1966.
17. Baravykas, G. „Akistata su žmogumi ir laiku“. *Tiesa*, Vilnius, 1984, lapkričio 10 d.
18. Baravykas, G. „Kas pučia jaunųjų bures“. *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1980, gruodžio 20 d.
19. Baravykas, G. „Naujo ir seno giminystė: pokalbis su R. Buivydu“. *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1977, gegužės 21 d.
20. Baravykas, G. „Novatoriška ir labai demokratiška kūryba“. *Lietuvos rytas*, Vilnius, 1994, gegužės 27 d.
21. Baravykas, G. „Pėdsakai erdvėje“. *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1982, gegužės 8 d.
22. Baravykas, G. „Vakarų vėjai“. *Krantai*, Vilnius, 1990, Nr.15.
23. Baro, G. „Claes Oldenburg, or the Things of this World“. *Art International*, New York, 1966, November.
24. Bartas, R. „Struktūralistinė veikla“. *Teksto malonumas*. Vilnius: Vaga, 1991, p. 158–165.
25. Barthes, R. „Semiology and the Urban“. *Rethinking Architecture: Reader in Cultural Theory* (Leach N. red.). London: Routledge, 1997, p. 166–172.
26. Barthes, R. „The Eiffel Tower“. *Rethinking Architecture: Reader in Cultural Theory* (Leach N. red.). London: Routledge, 1997, p. 172–180.
27. Barzdžiukas, B. „Parodomoji Dainavos gyvenvietė“. *Statyba ir architektūra*, 1964, lapkritis, p. 8–10.
28. Beerends, A. „Een structuur voor het raadhuis van Amsterdam“. *Wonen/T.A.B.K.*, Amsterdam, 1969, Nr. 1, p. 13–15
29. Beerends, A. „Valkenswaard – Amsterdam – Apeldoorn: een hink-stap-sprong van Herman Hertzberger“. *Wonen/T.A.B.K.*, Amsterdam, 1969, Nr. 5, p. 9–21.
30. Benevolo, L. *Europos miesto istorija*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.
31. Bergeijk, H. van. *Herman Hertzberger*. Basel: Birkhäuser, 1997.

32. Bielinis, A. „Lietuvos paviljonas Expo 2005 parodoje. Aiči. Japonija“. *Archiforma*, Vilnius, 2006, Nr. 4, p. 14–17.
33. Bielinis, J. (red. kolegijos pirm.), *et al. Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas. Vilnius*. Vilnius: VEL, 1988, t. 1.
34. Bielinis, F., *et al.* „Naujų kaimo gyvenviečių racionalaus projektavimo pagrindai“. *Statyba ir architektūra*, 1964, gruodis, p. 15–18.
35. Blain C. „Team 10, the French Context“. *Team 10 – Between Modernity and the Everyday* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, Chair of Architecture and Housing, June 5–6, 2003, p. 61–81.
36. Blum, B. J. „Interview with Kisho Kurokawa“. *Chicago Architects Oral History Project*. Chicago: The Art Institute of Chicago, 2002.
37. Boyer, Ch. „Why do architects write? The case of Team 10 and Alison and Peter Smithson“. *TEAM 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, 2006, January 5–6, p. 32–71.
38. Boyer, M. Ch. „An Encounter with History: the postwar debate between the English Journals of Architectural Review and Architectural Design (1945–1960)“. *Team 10 – Between Modernity and the Everyday* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, Chair of Architecture and Housing, June 5–6, 2003, p. 135–163.
39. Brazauskas, A. M. *Ir tuomet dirbome Lietuvai*. Vilnius: Knygiai, 2007.
40. Bučas, J. „Ką rodo gyvenviečių nustatymas Ukmergės rajone“. *Statyba ir architektūra*, Vilnius, 1964, rugsėjis, p. 8–9.
41. Budreika, E. *Architektas Vytautas Edmundas Čekanauskas*. Vilnius: VDA, 1998.
42. Budreika, E. „Vilniaus autobusų stotis“. *Mokslas ir gyvenimas*, 1966, Nr. 4, p. 16.
43. Buivydas, R. *Architektas Algimantas Zaviša: gyvenimo aidai*. Vilnius: Archiforma, 2002.
44. Buivydas, R. *Architektas Gediminas Baravykas: kūrybos pulsas*. Vilnius: Archiforma, 2000.
45. Buivydas, R. „Architektūriniai struktūralizmo idėjos reflektai“. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius: Technika, 2004, Nr. 3, priedas, t. XXVIII, p. 107–116.
46. Buivydas R. „Neįvardytas, bet svarbus šiuolaikinės architektūros reiškinys“. *Architektūra: pozityvai ir negatyvai*. Vilnius: Ex Arte, 2006, p. 48–63.
47. Buivydas, R. „Struktūralistinė architektūra: esmės ir sąveikos“. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius: Technika, 2004, Nr. 3, t. XXVIII, p. 95–101.
48. Buivydas, R. „XX a. architektūra: regionalizmas“. *Archiforma*, Vilnius, 1999, Nr. 3, p. 70–77.
49. Buivydas, R. „Naujieji meninio vaizdo ženkliniai XX a. architektūroje“. *Architektūros kompozicijos tyrimai*, Vilnius: Technika, 2003, p. 45–48.

50. Bullock, N. „Reconstruction, School Building and the Avant-Garde“. *Team 10 – Between Modernity and the Everyday* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, Chair of Architecture and Housing, June 5–6, 2003, p. 47–59.
51. Cage, J. Tyla. Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2003.
52. Colquhoun, A. „Post-modernism and Structuralism a Retrospective Glance“. *Modernity and the Classical Tradition, Architectural Essays 1980–1987*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1989.
53. Cook, P.; Chalk, W. *Archigram*. Princeton, New Jersey: Architectural Press, 1999.
54. Costa X. „Team 10 and the School of Barcelona“. *Team 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, January 5–6, 2006, p. 206–209.
55. Curl, J. S. *Dictionary of Architecture*. Oxford: University Press, 1999.
56. Čekutis, R. „Badas: priemonė valdyti“. *Atgimimas*, Vilnius, 2005-12-2–8, Nr. 46 (870).
57. Darbutienė, D. (sud., red.) et al. *Šiaulių šviesuomenė: 1918–2006*. Prieiga internete: <http://www.savb.lt> (tikrinta 2008-10-13).
58. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment. Stockholm, 1972.
59. Devinduonis, R. „Lietuvos ir Vakarų Europos regioninio ir miestų planavimo praktikos paralelės“. *Archiforma*, Vilnius, 1998, Nr. 1, p. 41–44.
60. Dragūnas, J. „Vilnius, dešinysis Neris krantas“. *Statyba ir architektūra*, Vilnius, 1970, Nr. 1, p. 2–5.
61. Drėmaitė, M. „Bronius Krūminis – ambicingas kasdienybės architektas“. *Archiforma*, Vilnius, 2007, Nr. 4, p. 38–45.
62. Drėmaitė, M. „Prekybos ir kultūros centras Lazdynuose“. *Archiforma*, Vilnius, 2001, Nr. 1, p. 81–83.
63. Drėmaitė, M. „Vytautas Edmundas Čekanauskas – romantiškos sielos modernistas“. *Archiforma*, Vilnius, 2006, Nr. 4, p. 32–39.
64. „Dubrovnik (Yugoslavia) 3–13 August 1956. CIAM X congress: scales of association“. *Team 10 Online*. Prieiga internete: <http://www.team10online.org/> (tikrinta 2008 05 21).
65. Eco U. „Function and Sign: The Semiotics of Architecture“. *Rethinking Architecture: Reader in Cultural Theory* (Leach N. red.). London: Routledge, 1997, p. 182–202.
66. Eco, U. „How an Exposition exposes Itself“. *Rethinking Architecture: Reader in Cultural Theory* (Leach N. red.). London: Routledge, 1997, p. 202–204.
67. Engel, H. „Team 10 revisited“. *Team 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, January 5–6, 2006, p. 174–205.
68. Ercmonaitė, A. „Henrikas Šilgalis“. *Archiforma*, Vilnius, 2005, Nr. 1, p. 42–48.

69. Ercmonaitė, A. „Prekybos centras *Maxima*“. Vilnius. *Archiforma*, Vilnius, 1999, Nr. 3, p. 18–21.
70. Ercmonaitė, A. „Profilaktoriumas Bijotėje“. *Archiforma*, Vilnius, 2001, Nr. 3, p. 83–86.
71. Frampton, K. „The English Crucible“. *CIAM Team 10, the English Context* (Papers from the expert meeting). Delft: TU, Faculty of Architecture, November 5th, 2001, p. 113–129.
72. Frampton, K. „The Status of Man and the Status of His Objects: A Reading of Human Condition“. *Architecture Theory Since 1968* (Hays K. M. red.). Cambridge: MIT Press, 2000, p. 358–377.
73. Frampton, K. „Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance“. *The Anti-Aesthetic: Essays on Postmodern Culture* (Hal Foster, red.), Port Townsend: Bay Press, 1983, p. 16–30.
74. Frampton, K. *Modern Architecture: A Critical History*. London: Thames & Hudson Ltd, 2007.
75. Frank, H. „From *Darmstädter Gespräch* in 1951 to the International Conference *Architekturtheorie* in Berlin, 1967“. *Team 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, January 5–6, 2006, p. 170–173.
76. Geddes, P. *Civics: as Applied Sociology*. Gutenberg Ebook, 2004.
77. Geddes, P. *Cities in Evolution: An Introduction to the Town Planning Movement and to the Study of Civics*. London: Williams & Norgate, 1915.
78. Gerliakas, K. „Gediminas Baravykas: asmenybė ir kalba“. *Archiforma*, Vilnius, 1996, Nr. 1, p. 60–64.
79. Gondelsonas, M. „Linguistics in Architecture“. *Casabella*, Italy: Press Di Distr Stampa Mult Srl, 1973, Nr. 374.
80. Gudelytė, I. „Justinas Šeibokas: keturi vieno architekto portretai“. *Archiforma*, Vilnius, 2008, Nr. 1. p. 38–45.
81. Gumauskaitė, V. *Struktūralizmo apmatai: Sąvokos, metodas, filosofija*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2000.
82. Gūzas, E. *Saulius Šarkinas: architektas*. Vilnius: Artseria, 2007.
83. Habermas, J. „Modern and Postmodern Architecture“. *The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians' Debate* (vert. NicholSEN Sh. W.). Cambridge: MIT Press, 1989.
84. *Habitat 67 web page* (the McGill Safdie Hypermedia Archive, an Industry Canada sponsored project). Prieiga internete: <http://cac.mcgill.ca/safdie/habitat/> (tikrinta 2008-07-05).
85. Habraken, N. J. „Structuralism architecture“. *TABK-Kath*, Bouwblad, 1967.
86. Habraken, N. J. *Supports: an Alternative to Mass Housing*. UK: Urban International Press, 1999.
87. Hertzberger, H. *Lessons for Students in Architecture*. Rotterdam: Uitgeverij 010 Publishers, 1991.

88. Heuvel, D. van den. „Team 10 and its Topicalities“. *Team 10 – Between Modernity and the Everyday* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, Chair of Architecture and Housing, June 5–6, 2003, p. 13–19.
89. Heuvel, D. van den. „Team 10 riddles. A few notes on mythopoesis, discourse and epistemology“. *Team 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, January 5–6, 2006, p. 88–109.
90. Heuvel, W. J. van. *Structuralism in Dutch architecture*. Rotterdam: Uitgeverij 010 Publishers, 1992.
91. Heynen, H. „Engaging Modernism“. *Team 10 – Between Modernity and the Everyday* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, Chair of Architecture and Housing, June 5–6, 2003, p. 21–32.
92. Highmore, B. „Between Modernity and the Everyday: Team 10“. *Team 10 – Between Modernity and the Everyday* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, Chair of Architecture and Housing, June 5–6, 2003, p. 35–45.
93. Horowitz, M. C. (Editor in Chief). *New Dictionary of the History of Ideas*. Detroit: Thomson Gale, 2005.
94. Ignatavičius, I. (sud.). *Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998)*. Vilnius: Vaga, 1999.
95. Isokas, G. „Vytautas Jurgis Dičius“. *Utenos krašto enciklopedija*. Utena: A. ir M. Miškinių viešoji biblioteka: 2002.
96. Jakovlevas-Mateckis, K. „Miesto raida ir želdynų socialinis vaidmuo“. *Parkas mieste – socialinis ir ekonominis veiksnys* (Tarptautinės konferencijos, įvykusios 2005 m. spalio 7 d. Vilniuje, medžiaga). Vilnius, 2005, p. 15–25.
97. Jankevičienė A. (sudaryt. ir moksl.red.), *et al. Kauno architektūra*. Vilnius: Mokslas, 1991.
98. Jankevičienė A. (sudaryt. ir moksl. red.), *et al. Vilniaus architektūra*. Vilnius: Mokslas, 1985.
99. Jaschke, K. „Mythopoesis of Place and Culture: Aldo van Eyck, Herman Haan, and the Dogon“. *Team 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, January 5–6, 2006, p. 110–125.
100. Jencks, Ch. *Modern Movements in Architecture*. New York: Penguin, 1987.
101. Jencks, Ch., Kropf K. (red.). *Theories and Manifestoes of Contemporary Architecture*. London: Wiley-Academy, 2003.
102. Jencks, Ch. *The Language of Post-Modern Architecture*. London: Academy Editions, 1991.

103. Jencks, Ch.; Baird, G. *Meaning in architecture*. New York: George Braziller, 1969.
104. Joedicke, J. *A History of Modern Architecture*. New York: Frederick A. Praeger, 1959.
105. Joedicke, J. *Strukturalismus eine der Hauptströmungen unserer Zeit*. Stuttgart, 1980.
106. *Johannesburg Declaration on Sustainable Development*. 4 September 2002.
107. Khan, H.-U. *International Style: Modernist Architecture from 1925 to 1965*. Koln: Benedikt Taschen Verlag GmbH, 1998.
108. Kuckaitė, A. „Darnos žaidimai Alfonso Čepausko kūryboje“. *Gimtinė*, 2007, lapkričio 1–30 d., Nr. 11 (223).
109. Kulikauskas, P. „Pagrindinės miesto aikštės projektas. Mažeikiai“. *Archiforma*, Vilnius, 1997, Nr. 1, p. 107–110.
110. Kundrotas, R. „Naujoji muzika“. *Tango*, Vilnius, 1990, Nr. 1.
111. Kunzmann, P., et al. *Filosofijos atlasas*. Vilnius: Alma littera, 2000.
112. Kurokawa, K. *From Metabolism to Symbiosis*. London: Academy Editions, 1992.
113. Kurokawa, K. *Metabolism in Architecture*. London: Studio Vista, 1977.
114. Kurokawa, K. „From the Age of the Machine to the Age of Life“. *l'Arca*, Milano, Nr. 219, p. 2–11.
115. Kurokawa K. *The philosophy of Symbiosis*. London: Academy Editions, 1994.
116. Kvietkauskas V. (atsakingasis red.), et al. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: VER, 1985.
117. Lanzbergienė, A. „Lietuvos nacionalinio operos ir baletų teatro Vienuolio g. 1, Vilnius architektūriniai pasiūlymai“. *Archiforma*, Vilnius, 2004, Nr. 3–4, p. 52–53.
118. Lévi-Strauss, C. *Laukinis mąstymas*. Vilnius: Baltos lankos, 1997.
119. LTSR Ministrų Tarybos Valstybinis statybos reikalų komitetas, Miestų statybos projektavimo institutas. *20000 numerių automatinė telefonų stotis L. Giros gatvėje Vilniuje*. Komplexo Nr. 2/6151. Archit.-statyb. dalis 1968 užbaigimo metai. PU stadija. 210 p.
120. LTSR Ministrų Tarybos Valstybinis statybos reikalų komitetas, Miestų statybos projektavimo institutas. *24 vietų pensionatas Palangoje*. Komplexo Nr. 6987. Archit.-statyb. dalis. 1970 užbaigimo metai. PU stadija. 70 p. VAA, F. 1036, A.P. 11, B. 675.
121. LTSR Ministrų Tarybos Valstybinis statybos reikalų komitetas, Miestų statybos projektavimo institutas. *45 vietų (21 buto) poilsinė Palangoje*. Komplexo Nr. 6455. Archit.-statyb. dalis. 1968 užbaigimo metai. PU stadija. 78 p. VAA, F. 1036, A.P. 11, B. 664.
122. LTSR Ministrų Tarybos Valstybinis statybos reikalų komitetas, Miestų statybos projektavimo institutas. *Baldų parduotuvė-paviljonas Mindaugo ir Ševčenkos gatvių kampe Vilniuje*. Komplexo Nr. 3794. Archit.-statyb.

- dalis. 1969 užbaigimo metai. PU, DB stadija. 332 p. VAA, F. 1036, A.P. 11, B. 651.
123. Lüchinger, A. *2-Komponenten-Bauweise - Struktur und Zufall*. Netherlands: Arch-Edition Den Haag, 2000.
 124. Lüchinger, A. „Aldo van Eyck – Architekt einer humanen und poetischen Baukunst“. *Schweizer Ingenieur und Architekt*. Zürich: 1999, Nr. 7, p. 4–7.
 125. Lüchinger, A. „Aldo van Eyck“. *Contemporary Architects III* (Emanuel M. red.). London and Detroit: St. James Press, 1994.
 126. Lüchinger, A. „Dutch Structuralism“. *Architecture and Urbanism*, 1977, Nr. 3 (special issue on Herman Herzberger), p. 47–66.
 127. Lüchinger, A. *Herman Hertzberger 1959–86, Bauten und Projekte / Buildings and Projects / Bâtiments et projets*. Netherlands: Arch-Edition Den Haag, 1987.
 128. Lüchinger, A. „Het Nederlands Structuralisme“. *De invloed van constructies in de architectuur*. Delft: TU, 1987, p. 49–57.
 129. Lüchinger, A. „Piet Blom“. *Architecture and Urbanism*, Tokyo: A + U Publishing, 1985, 11 (Special issue on Piet Blom), p. 19–62.
 130. Lüchinger, A. „Piet Blom“, „N. John Habraken“, „Herman Hertzberger“, „Mart Stam“. *Contemporary Architects I* (Emanuel M. red.). London: The Macmillan Press, 1980.
 131. Lüchinger, A. „Strukturalismus – Eine neue Strömung in der Architektur / Structuralism – A new trend in architecture / Structuralisme – Un nouveau courant dans l'architecture“. *Bauen+Wohnen*, 1976, Nr. 1, p. 5–40.
 132. Lüchinger, A. „Strukturalismus – Symbol der Demokratisierung“. *Bauen+Wohnen*, 1974, Nr. 5, p. 209–212.
 133. Lüchinger, A. *Strukturalismus in Architektur und Stadtebau. Structuralism in Architecture and Urban Planning. Strukturalism en architecture et urbanisme*. Stuttgart: Karl Krämer Verlag, 1981.
 134. Lüchinger, A. *Structuralism in Dutch Architecture*. Prieiga internete: <http://www.arch-edition.nl/structuralism.html> (tikrinta 2008 05 12).
 135. Lucie-Smith, E. *Meno kryptys nuo 1945-ųjų. Temos ir koncepcijos*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 1996.
 136. Lukšionytė-Tolvaišienė, N. *Antanas Vivulskis (1877–1919): tradicijų ir modernumo dermė*. Vilnius: VDA leidykla, 2002
 137. Lukošionytė-Tolvaišienė, N. „Šiaurės Lietuvos dvarai“. *Žiemgala*, 2005, Nr. 1
 138. Mačiulis, A. (sudaryt.). *Lietuvos architektai*. Vilnius: VDA, 2002.
 139. Mačiulis, A. *Architektai Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai*. Vilnius: VDA, 2007.
 140. Mačiulis, A. *Architektai Simonas ir Gytis Ramuniai: tėvas ir sūnus*. Vilnius: VDA, 2004.

141. Mačiulis, A. *Dailė architektūroje*. Vilnius: VDA, 2003.
142. Mačiulis, A. „Druskininkų miesto architektūros apžvalga (1940–1990)“. *Archiforma*, Vilnius, 2007, Nr. 1, p. 72–80.
143. Mačiulis, A. „Edmundas Pranciškus Stasiulis“. *Archiforma*, Vilnius, 2003, Nr. 1, p. 42–48.
144. Mačiulis, A. „Kęstutis Pempė: Architekto biografija“. *Archiforma*, Vilnius, 1999, Nr. 2, p. 42–48.
145. Mačiulytė, V. „Jonas Anuškevičius. Forma išgryninta, kaip kalnų krištolo“. *Archiforma*, 1998, Nr. 4, p. 26–32.
146. Markejevaitė, L. „Leonidas Merkinas“. *Archiforma*, Vilnius, 1998, 3, p. 26–32.
147. Martien de Vletter. *The Critical Seventies: Architecture and Urban Planning in the Netherlands 1968–1982*. Rotterdam: NAI Publishers, 2004.
148. Martinkus, A. „Eurazizmas: valstybininkų ideologija“. *Atgimimas*, Vilnius, 2008 m. vasario 15–21 d., 7 (975).
149. Martinkus, A. „Vienos ideologijos prisikėlimas“. *Atgimimas*, Vilnius, 2008 m. vasario 1–7 d. Nr. 5 (973).
150. Massey, A. „Art and the Everyday: The London Scene“. *Team 10 – Between Modernity and the Everyday* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, Chair of Architecture and Housing, June 5–6, 2003, p. 165–169.
151. Melvin, J. *...izmai padedantys pažinti architektūros stilius* (iš anglų kalbos vertė Paslauskienė D.). Vilnius: Mūsų knyga, 2007.
152. Mikalauskaitė, G. „Stadionas, Kauno g. Marijampolė“. *Archiforma*, Vilnius, 2007, Nr. 2, p. 58–59.
153. Mikalauskaitė, G. „Verslo centras Saltoniškių g.“. *Archiforma*, Vilnius, 2007, Nr. 1, p. 24–25.
154. Miknevičiūtė, M. „Gintautas Petras Likša“. *Archiforma*, Vilnius, 1998, Nr. 4, p. 26–32.
155. Miknevičiūtė, M. „Vytautas Vielius“. *Archiforma*, Vilnius, 1997, Nr. 4, p. 97–101.
156. Mikučianis, V. *Norėjau dirbti Lietuvoje*. Vilnius: VDA, 2000.
157. Minkevičiaus, J. *Architektūra ir jos tolesnio vystymosi perspektyvos*. Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1962.
158. Minkevičiaus, J. *Lietuvos TSR interjerai* (lietuvių, anglų, vokiečių ir rusų kalbomis). Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1963.
159. Minkevičiaus, J. *Miestai vakar, šiandien ir rytoj*. Vilnius, 1964.
160. Minkevičiaus, J. *Naujoji Tarybų Lietuvos architektūra* (lietuvių, anglų, vokiečių ir rusų kalbomis). Vilnius, 1964.
161. Minkevičius, J. (sudaryt.). *Naujoji Lietuvos architektūra*. Vilnius: Mintis, 1982.
162. Minkevičius, J. *Architektūros kryptys užsienyje*. Vilnius: Mintis, 1971.
163. Minkevičius, J. „Du lemtingi etapai“. *Archiforma*, Vilnius, 1996, Nr. 1, p. 23–27.

164. Minkevičius, J. „Japonų metabolizmo architektūra“. *Statyba ir architektūra*, Vilnius, 1968, liepa, p. 5–7.
165. Minkevičius, J. *Leonardas Vaitys. Architektūra*. Vilnius: Artseria, 2003.
166. Minkevičius, J. „Sovietmečio Lietuvos kultūros objektų architektūros prieštaravimai“. *Archiforma*, 2006, Nr. 4, p. 49–57.
167. Minkevičius, J. „Šiaurės Lietuvos sovietmečio architektūros prieštaravimai“. *Žiemgala*, 1999, Nr. 2.
168. Miškinis, A. „Lietuvos miestelių rekonstrukcijos klausimai“. *Statyba ir architektūra*, Vilnius, 1962, balandis, p. 1–5.
169. Miškinis, A. *Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis*. Vilnius: Mintis, 1991
170. Miškinis, A. „Žemės ūkio gyvenviečių projektavimo problemos“. *Statyba ir architektūra*, Vilnius, 1965, gegužė, p. 17–20.
171. Molinari, L. „Giancarlo De Carlo and the postwar modernist Italian architectural culture: role, originality and networking“. *Team 10 – Between Modernity and the Everyday* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, Chair of Architecture and Housing, June 5–6, 2003, p. 93–105.
172. Navickienė, E. *Gintautas Juozas Telksnys. Architektas*. Vilnius: Artseria, 2005
173. Navickienė, E. *Nauja architektūra istorinėje aplinkoje: kūrimo patirtis*. Vilnius: Technika, 2006.
174. Nekrošius, L. „Office Building in Klaipėda“. *Projekt Baltia*, 2007, Nr. 2, p. 90–91 (rusų ir anglų k.).
175. Nekrošius, L. „K&D Multifunctional Complex, Klaipėda“. *Projekt Baltia*, 2008, Nr. 1, p. 30–32 (rusų ir anglų k.).
176. Nekrošius, L. „Gyvenamojo fondo atnaujinimo klausimai“. *Archiforma*, Vilnius, 2006, Nr. 2, p. 115–119.
177. Nekrošius, L. „H2Ogre, Latvija“. *Archiforma*, 2007, Nr. 4, p. 76–79. ISSN 1392-4710.
178. Nekrošius, L. „Kai kurie Klaipėdos miesto etnografijos bruožai“. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius: Technika, 2005, t. XXIX, 1 priedas, p. 68–73.
179. Nekrošius, L. „Klaipėdos miesto etnografijos savitumų beiieškant“. *APS*, Vilnius, 2005, pavasaris, p. 22–25.
180. Nekrošius, L. „Krikščioniškosios kultūros centras. Marijampolė“. *Archiforma*, 2007, Nr. 2, p. 92–93.
181. Nekrošius, L. „Medis versus metalas“. *Namas ir aš*, Vilnius 2005, Nr. 11, p.104–107.
182. Nekrošius, L. „Pastatas Polocko gatvėje. Vilnius“. *Archiforma*, Vilnius, 2003, Nr. 2, p. 68–69.
183. Nekrošius, L. „Pramonės paveldas ir jo konversijos poindustriniame Ruro regione“. *Archiforma*, 2006, Nr. 2, p. 71–77.

184. Nekrošius, L. „Svencelės rekreacinės vietovės pritaikymas viešosioms turizmo reikmėms. Svencelės kaimas, Klaipėdos rajonas“. *Archiforma*, Vilnius, 2007, Nr. 3, p. 66–69.
185. Niskanen, A. „Laying a few traps – Remarks on Reima Pietilä’s lifework“. *Team 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, January 5–6, 2006, p. 126–135.
186. Ozolas, R. „Renė Dekartas ir jo filosofija“. *Dekartas R. Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1978.
187. Pajūrio stogai. *Projektai*. Prieiga internete: <http://www.pajurio-stogai.com/> (tikrinta 2008-08-08).
188. Palmboom, F. „Team 10 and the Dutch aftermath“. *Team 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, January 5–6, 2006, p. 222–232.
189. „Penkiasdešimtmečio žiburiai: Nauji Tarybų šalies miestai“. *Mokslas ir gyvenimas*, Vilnius, 1967, Nr. 10, p. 24–25.
190. Peters, P. *Die holländischen Strukturalisten*. München, 1978.
191. Petrusis, V. „Alfredas Gytis Tiškus: Klaipėda – tai raudona“. *Archiforma*, Vilnius, 2007, Nr. 3, p. 42–48.
192. Petrusis, V. „Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai: dvi asmenybės – viena architektūra“. *Archiforma*, Vilnius, 2007, Nr. 1, p. 50–59.
193. Petrusis, V. „Architektūros riteris Alfredas Paulauskas: Tarp racionalumo ir estetikos“. *Archiforma*, Vilnius, 2007, Nr. 2 p. 50–57.
194. Petrusis, V. „Vytautas Jurgis Dičius: Kūryboje sustingęs laikas“. *Archiforma*, Vilnius, 2006, Nr. 3, p. 36–43.
195. Petrušonis, V. „Architektūra per kultūros konceptų prizmę“ (R. Buivydo knygos *Architektas Gediminas Baravykas: Kūrybos pulsas* recenzija). *Kultūros barai*, Vilnius, 2001, Nr. 2, p. 92–95.
196. Petrušonis, V. „Mėlynosios architektūros beiėškant“. *Statyba ir architektūra*, Vilnius, 1987, Nr. 5, p. 20–21.
197. Petrušonis, V. „Vietovės kultūrinio tapatumo subjekcinis substratas“. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius: Technika, 2002, Nr. 1, t. XXVI, p. 18–36.
198. *Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development*. 4 September 2002.
199. Posochin, M. „Ateities miestas kuriamas šiandien“. *Statyba ir architektūra*, Vilnius, 1964, rugsėjis, p. 3–7.
200. Provoost M. „Nauji miestai šaltojo karo pasienyje“ (vertė A. Samalavičius). *Kultūros barai*, Vilnius, 2006, Nr. 12.
201. Riaubienė, E. „Andrius Gudaitis: Kai gerai sutvarkyta funkcija – estetika atsiranda savaime“. *Archiforma*, Vilnius, 2000, Nr. 1, p. 42–48.
202. Riaubienė, E. „Arūnas Eduardas Paslaitis: stebėti ir kurti“. *Archiforma*, Vilnius, 2000, Nr. 2, p. 42–48.

203. Riaubienė, E. „Elena Nijolė Bučiūtė: architektūra tai – praktinė paskirtis ir meninė prigimtis“. *Archiforma*, Vilnius, 1999, Nr. 4, p. 42–48.
204. *Rietveld Schröder House Prins Hendriklaan 50, Utrecht*. Prieiga internete: <http://www.rietveldschroderhuis.nl> (tikrinta 2008-05-02).
205. „Rietveld Schröderhuis“. *UNESCO World Heritage List*.
206. *Rio deklaracija: apie aplinką ir plėtrą. Darbotvarkė 21: Subalansuotos plėtros veiksmų programa. Miškininkystės principai*. Vilnius: LR Aplinkos Ministerija, 2001.
207. Risselada, M.; Heuvel, D. van den (red.). *Team 10: 1953–81. In search of a Utopia of the present*. Rotterdam: NAI Publishers, 2006.
208. Samalavičius, A. „Civilizacijų konfliktas ar kultūrų dialogas?“. *Kultūros barai*, Vilnius, 2005, Nr. 4, p. 22–24.
209. Samalavičius, A. „Urbanistinė plėtra ir racionalumo retorika: C. A. Doxiadis'o koncepcijų likimas“. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius: Technika, 2008, Nr. 1, t. XXXII, p. 28–33.
210. Safire, W. „On Language. Defenestration“. *The New York Times*, December 1 2002.
211. Scalbert, I. „Architecture as a Way of Life: The New Brutalism 1953-1956“. *CIAM Team 10, the English Context* (Papers from the expert meeting). Delft: TU, Faculty of Architecture, November 5th, 2001, p. 55–84.
212. Scalbert, I. „From Anthropology to Structuralism“. *Team 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, January 5–6, 2006, p. 136–143.
213. Seitz, W. C. *The Art of Assemblage*, New York: The Museum of Modern Art, 1961.
214. Siaurusaitytė, A. „Algimantas Mačiulis: architektūros teorija ir praktika“. *Archiforma*, Vilnius, 2007, Nr. 1, p. 42–49.
215. Siaurusaitytė, A. „Vytautas Brėdikis: tryliktasis riteris“. *Archiforma*, Vilnius, 2006, Nr. 3, p.44–53.
216. Smithson, A. (red.). „The Aim of Team 10“. *Team 10 Primer*, 1968.
217. Smithson, A., P. „Berlin Hauptstadt, competition entry 1957–1958“. *Team 10 Online*. Internetinė prieiga: <http://www.team10online.org/> (tikrinta 2008-08-25).
218. Statuta, P. *Lietuvos sporto arenas*. Kaunas: Šviesa, 1988.
219. Strauven, F. *Aldo van Eyck. The Shape of Relativity*. Amsterdam: Architectura & Natura Press, 1998.
220. Strauven, F.; Risselada, M. „Interview with M. Schiedhelm and G. Jullian de lan Fuente“. *Team 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, January 5–6, 2006, p. 8–31.
221. Stražinskas, J. „Kalniečiai – Kauno Lazdynai“. *Statyba ir architektūra*. 1983, Nr. 8, p. 4.

222. Sušinskas, Z. „Miestų statybos projektavimo institutas“. *Statyba ir architektūra*, 1968, Nr. 8, p. 3–6.
223. Šešelgis, K. *Miestų raida: Sąlygos ir rezultatai*. Vilnius: Technika, 1996.
224. Šešelgis, K. *Rajoninio planavimo ir urbanistikos pagrindai*. Vilnius: Mintis, 1975.
225. Tafuri, M. „L'Architecture le Boudoir: The Language of Criticism and the Criticism of Language“. *Oppositions 3*, New York: Institute for Architecture and Urban Studies, 1974.
226. „The Doorn Manifesto“. *Team 10 Online*. Internetinė prieiga: <http://www.team10online.org/> (tikrinta 2006-08-28).
227. The Council of Europe. *The European Conference of Ministers responsible for Regional Planning (CEMAT)*. July 2003.
228. Tininis, V. „Kraštas ir visuomenė: tarp modernizacijos ir sąstingio. Politiniai, ekonominiai ir kultūriniai pokyčiai“. *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005.
229. Tyng, A. (sud.) Beginings. *Luis I. Kahn's Philosophy of architecture*. New York: John Wiley & Sons, 1984.
230. Toporov, V. „Vilnius, Wilno, Вильна: miestas ir mitas“. *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*. Vilnius: Aidai, 2000, p. 35–98.
231. Tuscano, C. „Giancarlo de Carlo and the Italian context of Team 10“. *Team 10 – Between Modernity and the Everyday* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, Chair of Architecture and Housing, June 5–6, 2003, p. 227–235.
232. Tutlytė, J. (aut., sudaryt. ir red.), et al. *Vilnius 1900–2005, naujosios architektūros gidas*. Vilnius: Architektūros fondas, 2005.
233. Vaitys, L. „400 vietų profilaktoriumas. Nemenčinė“. *Archiforma*, 1998, Nr. 3, p. 104–106.
234. Vanagas, J., Balčiūnas V. *Lazdynai*. Vilnius: Mokslas, 1983.
235. Vanagas, J. *Miesto sociologijos pagrindai*. Vilnius: Aldorija, 1996.
236. Vanagas, J. *Miesto teorija*. Vilnius: VDA, 2003.
237. Vanagas, J. „Quo vadis, urbanistika?“. *Archiforma*, 1998, Nr. 1, p. 33–37.
238. Vanagas, J. *Urbanistikos pagrindai*. Vilnius: Technika, 2008.
239. Vaškevičius, J. „Vilniaus centre, ties dešiniu ju Neris krantu“. *Statyba ir architektūra*, 1976, Nr. 1. p. 2–6.
240. Velzen, E. van. „Over het Alledaagse, Vorm en betekenis van enkele naoorlogse stedenbouwkundige ensembles“. *Team 10 – Between Modernity and the Everyday* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, Chair of Architecture and Housing, June 5–6, 2003, p. 283–297.
241. Venclova, T. *Golemas, arba dirbtinis žmogus*. Vilnius: Vaga, 1965.

242. Venclova, T. *Raketos, planetos ir mes*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962.
243. Vidotto, M. „Traces of a Birth and a sudden Murder: Team 10’s Siena Exhibition & Meeting, Autumn 1982“. *Team 10 – Keeping the Language of Modern Architecture Alive* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, January 5–6, 2006, p. 210–221.
244. „Vilniaus koncertų ir sporto rūmai“. Unikalus objekto kodas: 17400. *Kultūros vertybių registras*. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/>.
245. Violeau, J.-L. „Rules versus Behaviour: in search of an inhabitable world“. *Team 10 – Between Modernity and the Everyday* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, Chair of Architecture and Housing, June 5–6, 2003, p. 171–178.
246. Tumelis, J. (pirm.), *et al. Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: MELI, 2001–2008. T. I–XIII.
247. Vyšniūnas A. „Autobusų stotis. Kaunas“. *Archiforma*, 1997, Nr. 3, p. 104–106.
248. Nakas, A. *Architektas inžinierius Vytautas Landsbergis-Žemkalnis ir jo darbų konstruktoriai*. Vilnius: Technika, 1997.
249. Nakas, A. „Moisiejus Aronsonas: įžymūs Lietuvos konstruktoriai“. *Statyba ir architektūra*, 2005, Nr. 1, p. 42–45.
250. Watkin, D. *English Architecture*. London: Thames& Hudson Ltd., 2002.
251. Welter, V. M. „Post-war CIAM, Team X, and the Influence of Patrick Geddes“. *Team 10 – Between Modernity and the Everyday* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, Chair of Architecture and Housing, June 5–6, 2003, p. 181–189.
252. Welter, V. „Talking Squares – Grids and Grilles as architectural analytical and communicative tools“. *Team 10 – Between Modernity and the Everyday* (Papers from the conference). Delft: TU Faculty of Architecture, Chair of Architecture and Housing, June 5–6, 2003, p. 87–110.
253. Werth, N. „Valstybė prieš liaudį“. *Juodoji komunizmo knyga*. Vilnius: Vaga, 2000
254. Zakarackaitė, G. „Druskininkų vandens pramogų parkas“. *Archiforma*, 2007, Nr. 1, p. 84–91.
255. Zakarackaitė, G. „Antano ir Motiejaus Miškinių viešosios bibliotekos išplėtimas Maironio 12. Utena“. *Archiforma*, 2006, Nr. 4, p. 40–41.
256. Zakarackaitė, G. „Vandens ir purvo gydyklų rekonstrukcija į reabilitacijos ligoninę“. *Archiforma*, 2006, Nr. 2, p. 94–95.
257. Zinkus, J. (vyr. red.). *Lietuviškoji Tarybinė enciklopedija*. Vilnius: Mokslas, 1976–84, t. I–XII.
258. Žiugžda, J. (vyr. red.), *et al. Vilniaus miesto istorijos: nuo Spalio revoliucijos iki dabartinių dienų*. Vilnius: Mintis, 1972.
259. Аникин, В. И. (ред.), *et al. Архитектура Советской Белоруссии/ Architecture of the Soviet Byelorussia*. Москва: Стройиздат, 1986.

260. *Архитектура СССР: ежемесячный журнал*. Москва: Стройиздат, 1933–1993
261. Бохенский, Ю. *Сто суеверий*. Москва: Прогресс, 1993.
262. Будрейка, Э. С. *Архитектура Советской Литвы*. Ленинград: Стройиздат, 1971.
263. Бэнем, Р. *Новый брутализм: этика или эстетика?* Москва: Стройиздат, 1973.
264. Вуек, Я. *Мифы и утопии архитектуры XX века*. Москва: Стройиздат, 1990.
265. Глазычев, В. „Предисловие“. *Новый брутализм: этика или эстетика?* (Бэнем Р.). Москва: Стройиздат, 1973, с. 5–9.
266. Григорян, А. Г., *et al.* *Архитектура Советской Армении/ Architecture of the Soviet Armenia*. Москва: Стройиздат, 1986.
267. Гутнов, А. Е. *Эволюция градостроительства*. Москва: Стройиздат, 1984.
268. Гутнов, А.; Глызычев В. *Мир архитектуры*. Москва: Молодая гвардия, 1990.
269. Журавлев А. М., *et al.* *Архитектура Советской России/ Architecture of the Soviet Russia*. Москва: Стройиздат, 1987.
270. Зите, К. *Художественные основы градостроительства*. Москва: Стройиздат, 1993.
271. Иконников А. В. *Зарубежная архитектура: от „новой архитектуры“ до постмодернизма*. Москва: Стройиздат, 1982.
272. Иконников, А. В., *et al.* *Архитектура Запада/ Социальные и идеологические проблемы*. Москва: Стройиздат, 1975.
273. Кацнельсон, Ю. И., *et al.* *Архитектура Советской Туркмении/ Architecture of the Soviet Turkmenistan*. Москва: Стройиздат, 1987.
274. Квирквелия, Т. Р., Мгалоблишвили Н. М. *Архитектура Советской Грузии/ Architecture of the Soviet Georgia*. Москва: Стройиздат, 1986.
275. Косенкова, Ю. Л. „Не город, не деревня – судьба идеи социалистического поселения в советском градостроительстве 1930-х – начала 1950-х годов“. *Градостроительное искусство: Новые материалы и исследования* (Бондаренко И. А. отв. ред.), вып. 1. Москва: URSS, 2007, с. 436–449.
276. Культерман, У. (сост.). *Кэнзо Танге: архитектура и градостроительство: 1949-1969*. Москва: Стройиздат, 1978.
277. Ле Корбюзье. *Архитектура XX века*. Москва: Прогресс, 1977.
278. Ленин, В. И. *Полное собрание сочинений*. Москва, 1974, т. 41.
279. Меерович, М. Г. „Градостроительная политика Советского государства 1917-1930 годов (от города-сада к соцгороду)“. *Градостроительное искусство: Новые материалы и исследования* (Бондаренко И. А. отв. ред.), вып. 1. Москва: URSS, 2007, с. 420–435.
280. Мерлин, П. *Новые города*. Москва: Прогрес, 1975.

281. Минкявичюс, Й. К. *Архитектура Советской Литвы/ Architecture of the Soviet Lithuania*. Москва: Стройиздат, 1987.
282. Минкявичюс, Й. К. Интерьер и монументально-декоративное искусство. Москва, 1974.
283. Паперный, В. *Культура два*. Москва: НЛЮ, 1996.
284. Рупас, В. *Совершенствование застройки сельских поселков Литовской ССР*. Вильнюс: ЛитНИИИТИ, 1981.
285. Седак, И., *et al. Архитектура Советской Украины/ Architecture of the Soviet Ukraine*. Москва: Стройиздат, 1987.
286. „Семиотика“. *Энциклопедия «Кругосвет»* (Добровольский А. В. вуг. ред), Москва: Кругосвет, 2008 Prieiga internete (tikrinta 2008-07-14): <http://www.krugosvet.ru/articles/82/1008277/1008277a1.htm>.
287. Струтманис И. А., *et al. Архитектура Советской Латвии/ Architecture of the Soviet Latvia*. Москва : Стройиздат, 1987.
288. Суворова, Д. М. *Советская архитектура. Ежегодник 1960 г.* Москва, 1962.
289. Тангэ, К. „Функция, структура, символ“. *Кензо Танге: архитектура и градостроительство: 1949–1969* (Культерман, У. сост.), Москва: Стройиздат, 1978, с. 198–203.
290. Хайт, В. Л. (отв. ред.), *et al. Архитектура Запада/ Модернизм и постмодернизм, критика концепций*. Москва: Стройиздат, 1987
291. Хайт, В. Л. (отв. ред.), *et al. Архитектура Запада/ Противоречия и поиски 60-70-х годов*. Москва: Стройиздат, 1983.
292. Хан-Магомедов, С. О. (отв. ред.) *et al. Архитектура Запада/ Мастера и течения*. Москва: Стройиздат, 1972.
293. Эко, У. *Эволюция средневековой эстетики*. Санкт-Петербург, 2004.

Autoriaus publikacijų disertacijos tema sąrašas

Mokslo žurnaluose, referuojamuose pripažintose tarptautinėse duomenų bazėse, kurių sąrašą sudarė Lietuvos mokslo taryba

1. Nekrošius, L. „Peculiarities of Lithuanian Architecture of Structuralism in the Context of the USSR“. *Meno istorija ir kritika 3. Menas ir politika: Rytų Europos atvejai / Art and Politics: Case-Studies from Eastern Europe*. Kaunas: Menų institutas, VDU, 2007, p. 129–135. ISSN 1822-4555 (OCLC).
2. Nekrošius, L. „XX a. architektūros utopijų etiniai aspektai“. *Urbanistika ir architektūra*, 2007 m., XXXI tomas, Nr. 1, p. 67–74. Vilnius: „Technika“. ISSN 1392-1630 (CSA, EBSCO, ICONDA).
3. Nekrošius, L. „Europietišku struktūralizmo idėjų paralelės Lietuvos architektūroje“. *Urbanistika ir architektūra*, 2006 m., XXX tomas, Nr. 3, p. 111–124. Vilnius: „Technika“. ISSN 1392-1630 (CSA, EBSCO, ICONDA).

Kituose mokslo leidiniuose

4. Nekrošius, L. „Struktūralistiniai kūrybos principai XX a. 8 deš. Lietuvos architektūroje“. *Tradicija, autorystė, kūrybos ribos ir interpretacijos laisvė*. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2006. ISBN 9986-503-61-2.

5. Nekrošius, L. „Žemės ūkio gyvenvietės XX a. 7–8 dešimtmečio Lietuvoje. Planingų miestelių vystymo prielaidos“. *K. Šešėlio skaitymai – 2006*. Vilnius: Technika, 2006. ISBN 9986-05-932-1.

Specializuotuose profesiniuose Lietuvos ir užsienio leidiniuose

1. Nekrošius, L. „Office Building in Klaipėda“. *Projekt Baltia*, 2007, Nr. 2, p. 90–91 (rusų ir anglų k.). ISSN 1994-9367.
2. Nekrošius, L. „K&D Multifunctional Complex, Klaipėda“. *Projekt Baltia*, 2008, Nr. 1, p. 30–32 (rusų ir anglų k.). ISSN 1994-9367.
3. Nekrošius, L. „H2Ogre, Latvija“. *Archiforma*, 2007, Nr. 4, p. 76–79. ISSN 1392-4710.
4. Nekrošius, L. „Svencelės rekreacinės teritorijos pritaikymas viešosioms turizmo reikmėms. Svencelės k., Klaipėdos r.“ *Archiforma*, 2007, Nr. 3, p. 66–69. ISSN 1392-4710.
5. Nekrošius L. „Krikščioniškosios kultūros centras. Marijampolė“. *Archiforma*, 2007, Nr. 2, p. 92–93. ISSN 1392-4710.
6. Nekrošius L. „Idėjų paralelės: struktūralizmas“. *APS*, 2007, vasara, p. 30–37. ISSN 1822-0355.
7. Nekrošius, L. „Pramonės paveldas ir jo konversijos poindustriniame Ruro regione“. *Archiforma*, 2006, Nr. 2, p. 71–77. ISSN 1392-4710.
8. Nekrošius, L. „Naujieji miesteliai Lietuvoje XX a. 7–8 dešimtmečiais“. *Archiforma*, 2006, Nr. 1, p. 74–80. ISSN 1392-4710.
9. Nekrošius, L. „Gyvenamojo fondo atnaujinimo klausimai“. *Archiforma*, 2006, Nr. 2, p. 115–119. ISSN 1392-4710.

Liutauras Nekrošius

**STRUKTŪRALIZMO IDĖJOS
ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVOS ARCHITEKTŪROJE**

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, menotyra (03H), skulptūra ir architektūra (H312)

**IDEAS OF STRUCTURALISM
IN CONTEMPORARY LITHUANIAN ARCHITECTURE**

Doctoral Dissertation

Humanities, History and Theory of Arts (03H), Sculpture and Architecture (H312)

2008 12 18. 17,25 sp. l. Tiražas 20 egz.

Vilniaus Gedimino technikos universiteto leidykla „Technika“, Saulėtekio al. 11,
10223 Vilnius, <http://leidykla.vgtu.lt>

Spausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13B, 09109 Vilnius, <http://www.kopija.lt>